

BATI AKDENİZ BÖLGESİ
TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER:

SEKTÖRÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ, REKABET GÜCÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

2015
ANTALYA - BURDUR - ISPARTA
TEMMUZ

Milli ekonominin temeli tarımdır. Bunun içindir ki tarımda kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar bu amaca yayılmayı kolaylaştıracaktır.

Fakat bu çok önemli işi isabetle amacına ulaştırabilmek için ilk önce ciddi etütlere dayalı bir tarım politikası tespit etmek ve onun için de, her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir tarım rejimi kurmak lazımdır. Bu politika ve rejimde yer alabilecek başlıca önemli noktalar şunlar olabilir:

Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir nitelikte olması, büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verim derecesine göre sınırlandırılması lazımdır.

Küçük büyük bütün çiftçilerin iş makinalarını arttırmak yenileştirmek ve korumak önlemleri vakit geçirmeden alınmalıdır...

Memleketi; iklim, su ve toprak verimi bakımından, tarım bölgelerine ayırmak gerekir. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları verimli, modern pratik tarım merkezleri kurulmalıdır.

Gerek mevcut olan ve gerekse de bütün memleket tarım bölgeleri için yeniden kurulacak tarım merkezlerinin kesintiye uğramadan tam verimli olarak faaliyetlerini, şimdiye kadar olduğu gibi devlet bütçesinden ağırlık vermeksizin kendi gelirleriyle kendi varlıklarının idaresini ve gelişmesini sağlayabilmeleri için, bütün bu kurumlar birleştirilerek geniş bir işletme kurumu oluşturulmalıdır.

Bir de başta buğday olmak üzere, bütün gıda ihtiyaçlarımızla sanayimizin dayandığı çeşitli hammaddeleri temin ve dış ticaretimizin esasını oluşturan çeşitli ürünlerimizin ayrı ayrı her birinde, miktarlarını arttırmak, kalitesini yükseltmek, üretim masraflarını azaltmak, hastalık ve düşmanlarıyla uğraşmak için gereken teknik ve yasal her önlem zaman geçirilmeden alınmalıdır.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

**BATI AKDENİZ BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER:
SEKTÖRÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ,
REKABET GÜCÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ**

Sahibi:

**Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfı adına,
Ali ÇANDIR**

BAGEV YÖNETİM KURULU

Ali ÇANDIR
İbrahim SOLAK
Banu OKAN KAVUKÇU
Ahmet ADAR
Bekir İnanç KENDİROĞLU
Ahmet BOZTAŞ
Hüseyin BARUT

BAGEV Genel Sekreteri

Gülşen ARAS

BATI AKDENİZ EKONOMİSİNİ GELİŞTİRME VAKFI

Elmalı Mah. Cumhuriyet Cad. Borsa İşhanı Kat:3
07040 Muratpaşa / ANTALYA

Tel: 0242 244 26 70 • **Faks:** 0242 241 11 58

E-posta: info@bagev.com

**Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfı (BAGEV)
koordinasyonunda gerçekleştirilen
araştırma projesinin çıktısı olarak yayınlanan bu kitap,
Akdeniz Üniversitesi Öğretim Üyeleri,
Prof. Dr. Selim Çağatay,
Yrd. Doç. Dr. Ümit K. Seyfettinoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zambak
tarafından gerçekleştirilmiştir.**

ÖNSÖZ

Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfı (BAGEV), 2000 yılında, Antalya, Burdur, Isparta ve Afyonkarahisar il ve ilçelerinde ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve bilimsel gelişme ve kalkınmayı sağlamak, bölgenin stratejik gelişim planını oluşturmak ve bu bağlamda her türlü çalışmanın hazırlanmasına katkı sunmak amacıyla, Akdeniz Belediyeler Birliği, Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Antalya Deniz Ticaret Odası, Antalya Sanayici ve İşadamları Derneği, Antalya Ticaret Borsası, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Burdur Ticaret Borsası, Burdur Ticaret ve Sanayi Odası, Dinar Ticaret ve Sanayi Odası, Isparta Ticaret Borsası, Isparta Ticaret ve Sanayi Odası, Manavgat Ticaret ve Sanayi Odası, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü ve Yalvaç Ticaret ve Sanayi Odası tarafından kurulmuştur.

BAGEV'in temel hedefleri arasında bölgenin ekonomik yapısının güçlendirilmesi, istihdam ve gelir düzeyinin yükseltilmesi ve bölgede sermaye birikiminin hızlandırılması; bölgede ekonomik bütünleşmenin geliştirilmesi ve bölge içindeki farklılıkların asgari düzeye indirilmesi; sektörel faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve sektörel bazda dengeli bir ekonomik gelişmenin sağlanması; bölgede mevcut doğal kaynaklar ile çevresel yapının korunması ve geliştirilmesi yer almaktadır.

Tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir coğrafyada yer alan Batı Akdeniz Bölgesi'nde tarımsal faaliyetler, iklimin elverişli olması ve toprak ananın da cömertliği sayesinde çok çeşitli alanlarda yoğun bir şekilde yapılmıştır. Günümüzde bu sektörün Türkiye ve bölge ekonomisine sağlamış olduğu katma değer görece olarak azalmış olmakla birlikte, gıda gereksinimini karşılaması, gıda sanayine girdi temini, ihracat ve yarattığı istihdam olanakları açısından halâ büyük önem taşımaktadır. Tıpkı dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde yaşayan her 100 kişiden 20'si ekmeğini tarım sektöründen kazanırken, bu sayı bölgemizde yaklaşık 30 kişiye ulaşmakta, bu sonuç da bölgemizin tarımsal arenadaki konumu ortaya koymaktadır.

Günümüzde hem ulusal hem de uluslararası pazarlardaki konumunu sağlamlaştırmaya ve arttırmaya çalışan Batı Akdeniz ekonomisi, AB müktesabatına uyum kapsamında yapılan tarımsal reformlara hızla ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, yapısal dönüşümler neticesinde bölge tarımında ortaya çıkan etkiler ile yaklaşık son 25 yıllık süre içerisinde yapılan tarımsal faaliyetlerin bir nevi fotoğrafının çekilmesinin amaç edinildiği bu çalışmada, bölge tarımının iç ve dış pazardaki konumu, rekabet gücü ile bunun sürdürülebilir olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmakta, bunun yanında da ürün ve ürün gruplarının üretim seyri incelenmektedir. Bir başka ifadeyle çalışmanın ayırt edici özelliklerinden birisi bölge tarımına ait uzun bir zaman dilimindeki veri setini kullanıyor olması ve tarımsal manada tüm alt sektörleri kapsıyor olmasıdır. Ayrıca bölge ölçeğinde tarımsal rekabet gücü ve sürdürülebilirlik konularında daha önceden çalışılmamış olması ve bu konulara ilişkin etki faktörlerini ortaya çıkarma arzusu da bizleri bu çalışmanın hazırlanmasına yöneltmiştir.

Kısaca, bölge tarımının mevcut durumu ile geleceğine yönelik beklentiler konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla hazırlanan bu raporun hazırlık aşamasında emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunar, raporun tarım sektörümüze ve ilgililere faydalı olmasını dilerim.

Ali ÇANDIR

BAGEV Yönetim Kurulu Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. Selim Çağatay

1966 Ankara doğumludur. ODTÜ Ekonomi Bölümünde lisans ve yüksek lisans derecesini tamamlamış, Yeni Zelanda-Lincoln Üniversitesi Ekonomi Bölümünden doktora derecesini almıştır. Temel ilgi alanları sürdürülebilir kalkınma ve ampirik iktisattır. Şu ana kadar FAO, OECD, FEMISE, AB, TÜBİTAK ile birçok proje yürütmüş ve değişik kapasitelerde çalışmıştır. Atıf alan ulusal ve uluslararası yayınlara sahiptir. Halen Akdeniz Üniversitesi Ekonomi Bölümünde Profesör olarak çalışmaktadır ve Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretler Türkiye Araştırma Ağı'nın (YÜciTA) kurucu üyesi ve Yürütme Komitesi Başkan Yardımcısıdır.

Yrd. Doç. Dr. Ümit K. Seyfettinoğlu

Ankara'da doğmuştur. Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü'nde lisans, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimlerini tamamlayarak Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'ndan doktora derecesini almıştır. Kent ekonomisi, bölge ekonomisi ve kalkınma ekonomisi başlıca ilgi alanlarıdır. Akademik çalışmalarını Akdeniz Üniversitesi İktisat Bölümü'nde sürdürmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zambak

1981 Burdur doğumludur. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden 2005 yılında mezun oldu. Takip eden yıl Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında başlamış olduğu yüksek lisans eğitimini 2008 yılında tamamladı. Doktora derecesini aynı üniversite ve anabilim dalında 2014 yılında aldı. 2006-2014 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı ve halen Akdeniz Üniversitesi Kumluca Meslek Yüksek Okulu'nda akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Araştırma alanları yoksulluk, gelir dağılımı, tüketici ve üretici davranışları ile kalkınma iktisadidir.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektörü son çeyrek yüzyılda önemli değişikliklere sahne olmuştur. Sektörün hem Bölge hem Türkiye ekonomisine katkısında gelişmeler yaşanmış ama aynı zamanda Türk tarım sektörünün maruz kaldığı iç ve dış şoklar Batı Akdeniz tarımını da etkilemiştir. Dolayısıyla, Türk tarım sektöründe farklı sebeplerle yaşanan belirsizlikler, dalgalanmalar ve plansız büyüme kısmen Batı Akdeniz’de de yaşanmıştır. Yaşanan şoklar konjonktürel olduğu gibi; örneğin dünya gıda fiyatları artışı, finansal kriz vs., uygulanan politikaların ve makroekonomik kısıtların sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Kimi zaman kontrol dışı olan bu şoklara ve sektörün uzun süredir içinde bulunduğu yapısal sorunlara rağmen Türkiye’de tarım sektörü istisna yıllar dışında büyüme trendini sürdürmüştür ve Batı Akdeniz tarım sektöründe de aynı eğilim sürmüştür.

Bu çalışma, birinci bölümde Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektörünün iç ve dış pazarlarda sahip olduğu etkinliğini ve değişen rekabet gücünü ürün bazında açıklamaya çalışmakta, ikinci bölümde ise Bölge ve Türkiye tarım sektörünü sürdürülebilirlik açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Çalışmanın son bölümünde, Bölge tarım sektörü fiziksel büyüklükleri son çeyrek yüzyılda izlediği trendlerle sunulmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında çalışmanın son kısmı, Bölge’de tarımsal işletmelerin uzun bir dönem içinde ortaya koydukları üretim tercihi değişimini vermeyi hedeflemektedir. Burada birincil kaygı son çeyrek yüzyılda Antalya, Burdur ve Isparta’da ürün bazında üretim alanı, üretim ve verim değişiminin bir fotoğrafını çekmektir. Bu bölümü benzer çalışmalardan ayıran özellikleri, standart ve uzun bir zaman dilimi kullanılması ve tüm alt-sektörleri kapsıyor olmasıdır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmından beklenen, yaşanan değişimleri tetikleyen faktörleri anlamaktan çok son 25 yılda gerçekleşen değişimleri kuş bakışı gözlemek olmalıdır. Çalışmanın ilk iki kısmı ise bir yandan sektörün yurtiçi ve yurtdışından kaynaklanan rekabet gücünü ve bunu etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı hedeflerken, diğer yandan Antalya, Burdur ve Isparta’da sektörün sürdürülebilirliğini incelemektedir. Bu bölümlerin yazılmasındaki en büyük motivasyon şu ana kadar Bölge tarım sektörüne ilişkin yapılmış araştırmalarda rekabet gücü ve sürdürülebilirlik üzerinde çalışılmamış olmasıdır. Dolayısıyla, çalışmanın bu kısımlarından beklenen Batı Akdeniz Bölge’sinde ürün bazında değişen rekabet gücünü etkileyen faktörleri görmek ve sektörün ekonomik, çevresel ve sosyal karşılaştırmalı sürdürülebilirliği hakkında fikir sahibi olmaktır.

Çalışmanın hedeflediği kitle, son dönemde hem ulusal hem de uluslararası yazında sıklıkla dile getirilen tarım sektörünün rekabet gücü ve sürdürülebilirliği hakkında Antalya, Burdur ve Isparta tarım sektörü özelinde bilgi sahibi olmak isteyenlerdir. Bu yönde bulgular verilirken sektörün yaklaşık son 25 yılda geçirmiş olduğu değişim de görülebilir.

İncelenen dönemde tarım sektörü, Batı Akdeniz ekonomisinde yaratılan katma değerın ortalama %16’sını sağlamaktadır ve kişi başı yaratılan katma değer Türkiye’de kişi başı yaratılan tarım sektörü katma değerinden ortalama 1000 \$ daha fazladır. Bölgenin toplam ve

tarımsal gayrisafi katma değerinde her ne kadar %100'ün üzerinde bir yükselme görülse de, bu sektörün toplam içindeki payı neredeyse aynı kalmıştır. Başlangıçta üretilen her 100 TL'lik gayrisafi katma değer 16,2 TL'si tarımsal üretim iken, 2011 yılında bu tutar 16,6 TL'ye karşılık gelmektedir. Türkiye'de tarım sektörü istihdamının ortalama %6'sı Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektöründe çalışmaktadır ve bu istihdam Bölge toplam istihdamının ortalama %30'nu karşılamaktadır. Tarımsal istihdamın mevsimlik işgücü payı, ücretsiz aile işçiliğinin yaygınlığı ve Bölge'de tarımsal istihdamın yüksekliği dikkate alındığında, kişi başına üretilen tarımsal katma değer Türkiye ortalamasına göre yaklaşık 1000 \$ daha fazla olması, her ne kadar yaratılan katma değer işgücü ağırlıklı olsa da, bu sektörün Batı Akdeniz Bölge'sinde görece olarak verimli çalıştığını göstermektedir.

İç Piyasada Etkinlik ve Rekabet Gücü

Batı Akdeniz Bölgesi'nde ürün bazında çiftçinin eline geçen fiyatlar inceleme döneminde üç ana trendi yansıtmaktadır. Çiftçinin eline geçen fiyatlar 2000-08 yılları arasında giderek azalan oranda artmakta, 2009-10 arasında önemli ölçüde yükselmekte, sonrasında tekrar azalma trendine girmektedir. 2010 sonrasında negatif artış oranları birkaç ürün dışında oldukça yaygındır. Son dönemde fiyat azalmasının en fazla görüldüğü ürünler Antalya'da karpuz ve portakal, Burdur'da kıl keçisi (teke), sığır (kültür), dana (kültür) ve domates, Isparta'da büyük ve küçükbaş hayvan türleri, domates ve yaş üzumdür.

İncelenen ürün bazında cari ÇEF serileri istisna ürünler dışında Bölge'de Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir ve 2007-08 yıllarıyla birlikte bu makas Bölge ürünleri lehine açılmaktadır. Bu durumda, Antalya'da domates, salatalık, biber, patlıcan, taze fasulye, karpuz, portakal, inek sütü, sığır ve teke; Burdur'da buğday, arpa, nohut, domates, taze fasulye, yaş üzüm, inek sütü, sığır ve teke; Isparta'da arpa, domates, yaş üzüm, elma, kiraz, inek sütü, teke ve koyun üretimini gerçekleştiren tarımsal işletmeler aynı ürünleri Türkiye'nin başka bölgelerinde üreten işletmelere göre daha avantajlıdır. 2007-08 öncesinde ise Antalya'da özellikle sığır türleri ve patlıcan, Burdur'da inek sütü, koyun ve yaş üzüm, Isparta'da ise yaş üzüm, elma ve koyun Türkiye ortalama fiyatlarına göre dezavantajlı durumdadır.

Üç ilde anılan ürünlerde çiftçinin eline geçen fiyatlarla bu ürünlerin ekilen alanı arasındaki paralel trend bu fiyatların önemini göstermektedir. Aynı paralel trend toplam tarımsal destekler ile ekilen alan arasında nadiren yakalanmaktadır. Dolayısıyla fiyatı doğrudan etkileyecek politikalarla üretim arasındaki ilişki burada da gözlenmektedir.

Çiftçinin ödediği fiyatlar dönem boyunca %100'den fazla yükselmektedir. Bu durum hem gübre, zirai ilaç, tohum ve yem fiyatları tek tek ele alındığında hem de bu fiyatlardan bir çiftçinin ödediği fiyat endeksi oluşturulduğunda değişmemektedir. Çiftçinin ödediği fiyatlardaki artış çiftçinin eline geçen fiyatlardaki artıştan daha düşük düzeydedir ama yıllar tek tek incelendiğinde çiftçinin ödediği fiyatlardaki artışın, yani çiftçinin girdi piyasalarında karşılaştığı enflasyonun, bir yıl çiftçinin eline geçen fiyatlardan düşük kaldığını, takip eden

yılda da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum tarımsal işletmeler için hem girdi hem de çıktı piyasalarında oldukça istikrarsız bir fiyat yapısının olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile, incelenen dönemde ortalama olarak eğer çiftçi bir yıl birim kazancındaki artıştan daha fazla bir oranda girdilere ödüyorsa takip eden yılda tam tersi söz konusu olmakta bu da oldukça istikrarsız bir trend yansıtmaktadır.

Batı Akdeniz Bölgesi'nin üretim değeri açısından önem taşıyan ürünlerine ilişkin tüketici fiyatları incelendiğinde, bazı ürün fiyatlarının aynı ürünlerin yetiştiği diğer bölgelerdeki fiyatlara ve Türkiye ortalama fiyatlarına göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bunun Batı Akdeniz Bölgesi üreticileri açısından daha motive edici ve üretmek için olumlu bir sinyal yarattığı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Bölge'de süt, çekirdekli üzüm ve nohut üretiminin Türkiye ortalamasına göre daha avantajlı olduğu ve bunun tüm incelenen dönem boyunca korunduğu gözlenmektedir. Domates ve taze fasulye üretimi ise ancak 2007-08 yıllarında sonra Türkiye ortalamasına göre daha avantajlı hale gelmektedir. Diğer ürünlerde ise tüketici fiyatları Türkiye ortalamasına göre düşük seyretmekte ve üreticiler açısından olumlu bir sinyal yaratmamaktadır. Aynı ürünlerde rakip bölgelere bakıldığında çekirdekli üzüm, elma ve dolmalık biber dışındaki tüm incelenen ürünlerde Batı Akdeniz Bölgesi rakip bölgelere göre avantajlıdır ve bu avantaj dönem boyunca sürmektedir.

Batı Akdeniz Bölgesi'nde elma ve karpuzun tüketici fiyatları değişimi dönem boyunca bu ürünlerde çiftçinin eline geçen fiyatlara aynen yansımaktadır. Portakal, üzüm ve kirazda ise dönem boyunca dalgalı bir trend izlenmekte ve zaman zaman çiftçinin eline geçen fiyat artışının tüketici fiyatlarından daha fazla olduğu gözlenmektedir. Geri kalan sebzelerde ise çok dalgalı bir durum söz konusudur ve tüketici ve çiftçinin ödediği fiyat trendleri bir paralellik göstermemektedir. Dolayısıyla talebin arz üzerindeki etkisinin değişken olduğu ve elma ve karpuz dışında dönemin tamamında talebin arzı çok etkileyemediği söylenebilir.

İç piyasada rekabet gücünü etkileyen faktörlere bakıldığında aşağıdaki bulgular somuttur. Çiftçinin eline geçen fiyatlar kesinlikle üretim kararlarını ve sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Bu Antalya, Burdur ve Isparta'da incelenen tüm ürünler için geçerlidir. Tarımsal destekleme politikalarının bu yönde uygulanması üretimin sürdürülebilirliği açısından önem kazanmaktadır. Çiftçinin ödediği fiyatlar bir başka ifade ile çiftçinin girdi piyasalarında karşılaştığı enflasyon üç ilde çiftçinin eline geçen fiyatlardaki değişimin kimi zaman altında kimi zaman üzerinde seyretmektedir. Çiftçinin karşılaştığı maliyet enflasyonunun çiftçinin satış fiyatına yansımaları en az bir yıl almaktadır. Bu rekabet gücü açısından ciddi bir istikrarsızlıktır ve incelenen tüm ürün piyasalarında ve üç ilde de görülmektedir. Fakat ne olursa olsun çiftçinin katlandığı birim maliyet ve birim satış fiyatı arasındaki makas üç ilde ve anılan tüm ürünlerde, Türkiye'de aynı ürün üreticileriyle mukayese edildiğinde, Bölge işletmelerinin lehine gelişmektedir.

Pazarda rekabet gücünü etkileyecek diğer taraf tüketiciye satış yapılan fiyatlarla çiftçinin eline geçen fiyatlar arasındaki uyum ve/veya gecikmedir. Burada makas, Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında, Bölge işletmelerinin lehine olmakla birlikte bir önceki durumda

olduğu kadar güçlü ve sürekli değildir. Bölge’de süt, çekirdekli üzüm ve nohut üretiminin tüm dönem boyunca; domates ve taze fasulye üretiminin ise ancak 2007-08 ile birlikte Türkiye ortalamasına göre daha avantajlı hale geldiği görülmektedir. Diğer ürünlerde tüketici fiyatları üreticiler açısından olumlu bir sinyal yaratmamaktadır. Aynı ürünlerde Türkiye ortalaması değil de rakip bölgelere bakıldığında çekirdekli üzüm, elma ve dolmalık biber dışındaki tüm incelenen ürünlerde Batı Akdeniz Bölgesi rakip bölgelere göre avantajlıdır. Bu tarafta genel bulgu tüketicilere yansıyan fiyatlarla üreticilerin eline geçen fiyat arasında her zaman bir ilişki olmadığı ve işin perakende yönünde istikrarsızlığın daha hakim olduğu yönündedir.

Bu durumda Antalya, Burdur ve Isparta’da domates, salatalık, taze fasulye, biber, patlıcan portakal, kiraz, yaş üzüm ve süt üreten işletmelerin birim maliyetlerden, üretici birim fiyatına ve oradan tüketici birim satış fiyatına kadar uzanan koridorda Türkiye’de görece bir rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir.

Dış Piyasada Etkinlik ve Rekabet Gücü

Antalya’nın 2007-2013 döneminde kişi başına ihracatının büyüme hızı %33 olmuş ve 2013 yılı itibariyle bölgede yapılan her 100 birimlik ihracatın 75 birimi Antalya’dan gerçekleşmiştir. Burdur’da 2004-2013 yılları arasında kişi başına ihracat %123 artmıştır. Antalya, Burdur ve Isparta’nın tarım sektörü toplam ihracatı bölge ihracatının yaklaşık %40’ını oluşturmaktadır. Antalya’da ise bu oran %50’dir. Isparta’nın tarım ve ormancılık ihracatının toplam ihracatı içindeki payı ise %8,8’den %18’e kadar yükselmiş, ancak sonrasında %9’un altına düşmüştür.

Batı Akdeniz Bölgesi’nin ana tarımsal ihracat ürünleri/ürün grupları toplam içindeki paylarına göre 12 grupta toplanmaktadır. Taze ve soğutulmuş domates dönem boyunca Bölge’nin bir numaralı ihracat sektörüdür. Bunu kayısı grubu ve turunçgiller takip etmektedir. Kayısı grubunda (taş çekirdekli) önce çıkan ürün kiraz iken turunçgillerde bu ürün protokaldır. Bu iki grubu, taze ve kurutulmuş üzümler, salatalık grubu ve buket yapmaya elverişli çiçekler takip etmektedir.

Yıldan yıla ihracat değişimi tüm ürün gruplarında dalgalı bir seyir izlemektedir. Belki ortak bir trend tüm gruplarda dönemin ikinci yarısı gerçekleşmiş artış oranlarının daha düşük olması ve hatta kimi zaman azalış olmasıdır. Yine dönemin ilk iki yılında yakalanan artış hızları da tüm ürün gruplarında görülmekte ve istisnalar dışında dönem boyunca bir daha yakalanmamaktadır. Domates ve kayısı grubu (özellikle kiraz) toplam ve tarımsal ihracat içindeki en büyük paya sahip ürünlerdir. Dönem boyunca domatesin tarımsal ihracat içindeki payı %14-32 arasında değişirken ve dönem boyunca artarken, kayısının payı %8-20 arasında değişmekte fakat bu dönemin ikinci yarısında düşüş trendine girmektedir. Aynı eğilimler bu ürünlerin toplam ticaret içindeki payında da görülmektedir yalnız orada pay aralığı domates için %5-13, kayısı için %3-8’dir.

Analizler sonucunda Batı Akdeniz Bölgesinin yüksek ihracat potansiyeli olan ürünlerinden domates ve salatalık dışındaki tüm ürünlerinde dış pazarda rekabet gücüne sahip olmadığı

görülmektedir. Bir başka ifade ile portakal, üzüm, karpuz, elma ve kiraz üretiminin alternatif maliyeti bu ürünler üretilirken yaratılan katma değerden büyüktür. Farklı bir açıdan bakılırsa, anılan ürünlerin üretiminde kullanılan girdiler üretmek için değil de dış pazarda satılmak için kullanılsaydı getirisi tarımsal işletmeler açısından daha fazla olacaktı. 2007'den günümüze incelenen yedi yıllık dönemde domatesin rekabet gücü daha stabil bir seyir izlerken salatalığın rekabet gücü dönem içinde yükselmektedir. Dış piyasalarda rekabet gücü en düşük ürün elma ve sonra portakal olarak gözlenmektedir. Son üç yılda ise üzüm dış piyasalarda rekabetçi güce kavuşmaktadır.

İncelenen dönem içerisinde dondurulmuş balıklar dışındaki tüm ürün/ürün gruplarında bir görelî ihracat avantajı gözükmemektedir. En yüksek görelî ihracat avantajına domates, salatalık, buket yapmaya elverişli çiçekler, lahana ve dönem ortasına kadar kiraz grubudur. Bu grupları turunçgiller, üzüm ve karpuz takip etmektedir. Fakat bu görelî avantaj dönem sonuna doğru hızlı veya yavaş olarak azalmaktadır. Bu da, yukarıda bahsedilen, incelenen dönemin ikinci yarısında ihracat artış hızında görülen yavaşlama ile uyumlu bir bulgudur. Görelî olarak daha yavaş azalmanın gözlemlendiği gruplar domates, soğan, üzüm ve karpuzdur. Dondurulmuş balıklarda ise bu avantaj gözardı edilecek kadar düşüktür. Taze ve soğutulmuş/dondurulmuş balık filetoları, elma ve soğan da görelî ihracat avantajının diğer gruplara göre az olduğu ürünleri içermektedir. Görelî ihracat avantajındaki değişim direkt olarak girdi maliyetleri ve bunları dış pazar fiyatlarıyla ilgili değildir. Aksine, çıktının toplam ihracat içindeki ve geri kalan ihracatın değişimi içindeki payıyla belirlenmektedir.

Dolayısı ile bir ürünün maliyet faktörlerine bağlı olarak rekabet gücünü kazanması/kaybetmesi doğrudan görelî ihracat avantajını da kazanması/kaybetmesi anlamına gelmemektedir. Zira ikincisi daha çok ürünün yurtdışı satış fiyatı ile ilgilidir. Bu durumda Bölge ürünlerinden domates ve salatalık hem maliyet hem de dış pazar satış fiyatı açısından rekabetçidir denebilir. Diğer ürünlerden portakal, üzüm, karpuz, elma ve kiraz maliyet unsurları dikkate alındığında dezavantajlı; taze ve soğutulmuş balıklar, soğansız bitkiler ve daha sonra turunçgiller, üzüm ve karpuz dış piyasa fiyatları dikkate alındığında dezavantaja sahiptir. Kesme çiçekler ise dış pazar fiyatları dikkate alındığında avantajlı gözükmemektedir. Burada dış pazar fiyatlarının sadece ürünün kendi fiyatını değil, diğer ihraç ürünlerine görelî olarak fiyat değişimini de içerdiği unutulmamalıdır.

Batı Akdeniz Bölgesi'nin temel tarımsal ihraç ürün gruplarında en önemli partnerlerinin Almanya, Avusturya, Hollanda, İngiltere, Fransa, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Bulgaristan olduğu görülmektedir. Anılan ürün gruplarının neredeyse tamamında bu ülkelere önemli ölçüde ihracat yapılmaktadır. ABD sadece soğutulmuş balık filetoları için önemli bir ihracat pazarı iken Moldova, Belarus, Azerbaycan, Türkmenistan küçük ama gelişen pazarlardır.

Ana partnerlere nominal ve reel olarak ihracat artışının en fazla yaşandığı ürünler/ürün grupları domates, diğer sebzeler ve kesme çiçektir. Nominal artışlara bakıldığında bunu turunçgiller, üzüm ve elma takip etmektedir. Kayısı, salatalık grubu ve kavun-karpuz ise nominal olarak ihracatı azalan ürünlerdir.

İhracat değişimleri incelendiğinde, domates ve üzümdeki nominal artışın arkasındaki en önemli sebebin dünyada sektörden kaynaklandığı, bir başka deyişle dünya genelinde domates ve üzüm ihracatının çok yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir. Her iki üründe de bu faktörü global etki takip etmektedir yani dünya genelinde artan gelir seviyesi olarak yorumlanabilir. Bu ürünleri ihraç eden diğer rakiplerin durumu Batı Akdeniz Bölgesi domates ihracatı için bir avantaj oluştururken, üzüm piyasasında tam tersi durum söz konusudur. Bu son iki durum iki üründe Batı Akdeniz'in yurtiçi rekabet gücü veya piyasa etkinliği için de geçerlidir. Bölge'nin domates piyasasında rekabet gücü, rakiplerine göre daha iyi iken, üzümde tam tersi durum geçerlidir.

Diğer sebzelerde nominal ihracat artışını açıklayan en etkili faktörler Batı Akdeniz'in rakip ihracatçılar karşısındaki görece avantajlı pozisyonu ve dünya gelir etkisidir. Bu grupta dünya ticaretinin yarattığı etki daraltıcı olmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi'nin rakiplerine göre en avantajlı olduğu diğer ürün grupları kayısı, turunçgiller, salatalık, kesme çiçek ve kavun-karpuzdur.

Öte yandan elma dahil sayılan tüm bu ürün gruplarında gelişen dünya ticaretinin Batı Akdeniz ihracatı üzerinde daraltıcı bir etkisi gözükmemektedir. Rakip ihracatçılara göre avantaj sahibi olup da Bölge'nin en az rekabet gücüne sahip olduğu ürünler turunçgiller, üzümler ve elmadır. Burada sözü edilen rekabet gücü yurtiçinden kaynaklanan performanstır/etkinliktir.

Dünya gelir etkisi üç ürün dışında pozitif etkiye sahiptir. En büyük gelir etkisi elma, turunçgiller ve üzüm üzerinde oluşurken, negatif gelir etkisi kayısı, salatalık ve kavun-karpuz üzerindedir.

Sürdürülebilirlik

Batı Akdeniz Bölgesi'nde tarım sektörüne ilişkin sürdürülebilirliğin durum tespiti ekonomik, sosyal ve çevre boyutlarında yapılmaktadır. Çevre boyutunda girdi ile verim ilişkilendirildiğinde, dönem boyunca tüm girdilerin verim artışı Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmektedir. Verimlilik ve katma değere ilişkin göstergeler de genellikle Türkiye ortalamasından (seçilen ürünlerde) daha yüksek gözlenmekte ve bu dönem içinde de artmaktadır. Dolayısı ile Bölge illeri, mevcut durumda tarım sektörü girdi kullanımı ve bunun çevresel ve ekonomik etkileri açısından Türkiye ortalamasına göre daha az zarar görmüş ve daha üretken olarak gözlenmektedir.

Tarımsal ticaret fazlası, gelirden gıda harcamalarına ayrılan pay, yoksulluk göstergeleri Türkiye ortalaması karşısında Batı Akdeniz Bölgesi lehine gözlenmektedir. Bir başka ifade ile Bölge'de gelir ve dağılımı, hanelerin harcama kalıpları Türkiye ortalamasına nazaran daha eşitlikçi ve daha yüksek bir refah düzeyine işaret etmektedir. Sosyal göstergeler açısından tek olumsuz durum Bölge'nin verdiği göç sayısından kaynaklanmaktadır. Tarımsal istihdamın mevsimlik işgücü payı, ücretsiz aile işçiliğinin yaygınlığı, Bölge'de tarımsal istihdamın yüksekliği, sektörel katma değer paylarının dönem boyunca neredeyse sabit kalması yani

alternatif yeni iş olanaklarının çok fazla olmayışı, göç konusunda Bölge'nin yaşadığı gelişmeleri beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Sektörün sürdürülebilirliği incelendiğinde önümüzdeki zaman dilimi için temel baskı faktörünün çevre boyutundan kaynaklandığı bunun da özellikle zirai ilaç kullanımı ve sulama ile ilişkili olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu önemli bir baskı/tehdit unsuru değildir. Antalya'da tarımsal üretim yapmak birim maliyetler ve satış fiyatları değişimi dikkate alındığında Türkiye ortalamasına göre aha sürdürülebilir gözükmemektedir. Fakat pazar fiyatlarındaki değişim ile çiftçinin eline geçen fiyatlar arasındaki değişim farkı maliyetler kanadında görülen avantaj kadar büyük değildir.

Bölgede sürdürülebilirliğin sağlanması anlamında artması beklenen organik tarım ve iyi tarım uygulamaları incelenen dönem başında Türkiye ortalamasına göre daha yüksek iken dönem sonuna doğru eğilim tam tersi yönde gelişmiştir. Bu sürdürülebilirlik anlamında kötü yönde bir gelişmedir. Fakat, çevreyi korumaya yönelik desteklerin önem kazanmış olması, baskı yaratan temel faktörlerin de zirai ilaç olduğu dikkate alındığında olumlu bir gelişmedir.

Tarım Alanları

1995-2013 yılları arasında Antalya ve Burdur'daki toplam tarım alanları azalırken, Isparta'da artış göstermektedir. Üç ilde nadas alanları azalırken Antalya ve Burdur'da tarımsal alanların azalması atıl kalan tarım alanlarının turizm ve inşaat gibi sektörlerde kullanıldığına işaret edebilir. Antalya'da tarım alanlarındaki azalma tarla ve yıllık bitkilerde görülürken, Burdur'da buna meyve ve sebze alanları da eklenmektedir. Dönem içinde toplam tarımsal alanlardaki azalma Antalya'da %12 civarında iken Burdur'da %15'tir. Isparta'da ise artış %16 civarında ve meyve ve sebze alanlarında gerçekleşmiştir. İl bazında tarım alanlarının artış ve azalış yaşadığı ürün gruplarına bakarak ve nominal olarak üretim değerinin incelenen dönemde mutlaka artmış olduğunu görerek, tarım alanlarının azaldığı/arttığı gruplarda bir verimlilik artışı/azalışı yaşandığı söylenebilir. Tabii üretim miktarı olarak büyük düşüşlerin yaşandığı ürünler istisnadır.

Örtüaltı tarım alanında Bölge'de lider il Antalya'dır ve dönem boyunca örtüaltı tarım alanı 100 bin dekaradan 240 bin dekara çıkmıştır. Artış hem plastik hem cam seralarda yaşanmıştır ve örtüaltı alanın ortalama %50-60'ı plastik seralardır. Örtüaltı toplam üretim alanının %87'si Akdeniz Bölgesi'nde; %36'sı ise Antalya ilinde bulunmaktadır. Bölgedeki plastik sera alanları Türkiye'deki plastik sera alanlarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Buradan hareketle 2013 yılında Türkiye'deki plastik sera alanlarının %55'i Batı Akdeniz Bölgesi'nde yer aldığı söylenebilir. Batı Akdeniz'de yer alan toplam örtüaltı alanların Türkiye payı ise 1995-2013 yılları arasında yaklaşık %28'den %40'a ulaşmıştır. Bunun bir başka ifadesi, Türkiye'de yer alan her 100 dekarlık örtüaltı alandan 40 dekarı Batı Akdeniz'de bulunmaktadır. Burdur ve Isparta'da örtüaltı tarımı çok yaygın değildir ve toplam örtüaltı alanı Antalya ili ile mukayese edilemeyecek kadar küçüktür. Fakat son 5 yılda özellikle süs bitkileri üretimi için

örtüaltı tarımı yapılmaya başlanmış ve giderek yayılmaktadır. Örtüaltı ve üstü alanlardaki değişim birlikte incelendiğinde Antalya’da sebze üretiminin tarladan örtüaltına kaymakta olduğu sonucu çıkarılabilir.

Üretim

Antalya’da en çok üretimi yapılan sebzeler domates, salatalık, biber, patlıcan ve fasulyedir. Türkiye toplam domates üretiminin dönem boyunca ortalama %20’si Antalya’da gerçekleştirilmektedir ve bu ilin Bölge içindeki payı %94’tür. Antalya’da tarıma ayrılan toprak alanı azalma gösterirken, 1990-2013 yılları arasında domates üretimine ayrılan tarım alanının %70 oranında artması dikkat çekicidir. Domates, patlıcan ve biber Antalya’da dönem başından sonuna verimin neredeyse iki katına çıktığı ürünlerdir. Burdur’da en çok üretim yapılan sebzeler domates, fasulye, karpuz, kavun ve havuçtur. Burdur’da domates üretimi 1991-2013 yılları arasında %200’e yakın oranda artışla 76 bin ton civarına ulaşmıştır. Burada önemli verim artışları kavun, karpuz ve kısmen domateste görülmektedir. Isparta’da en çok üretim yapılan sebzeler ise domates, fasulye, karpuz, kavun ve salatalıktır. Isparta’da domates üretimi 1991-2013 yılları arasında %90 oranında artmıştır. Örtüaltında, Burdur’da üretilen domates ve salatalıkta önemli verim artışı görülürken, Isparta’da da domates verimi dönem boyunca neredeyse iki katına çıkmaktadır.

Türkiye’de yaş meyve üretiminde ilk sıralarda yer alan Batı Akdeniz Bölgesi’nde üretilen ve bölge ekonomisinde değer olarak önemli bir yer tutan başlıca meyveler; turunçgiller, elma, üzüm, kiraz, muz, armut, kayısı ve şeftalidir. Antalya’da üretim değerinin en yüksek olduğu meyvelerin başında portakal, elma, çilek, limon ve muz gelmektedir. Portakal üretimi Antalya’da yıllar itibariyle artmış ve 2013 yılına gelindiğinde %107’lik bir artışla 500 bin tonun üzerine ulaşmıştır. En önemli verim artışının yaşandığı meyve portakal ve bunu limon takip etmektedir. Her iki üründe de meyve vermeyen ağaç sayısı giderek azalırken, elma da tam tersi durum söz konusudur. Çilek de verim artışının görüldüğü bir üründür. Burdur’da en fazla üretilen meyveler üzüm, kiraz, elma, armut ve şeftalidir. Üzüm dikili alan 1991-2013 yılları arasında yaklaşık %6 artmış bununla birlikte verim de yükselmiştir. Üretim değeri de başlangıç yılına göre %400 artmıştır. Anılan diğer meyvelerde Burdur’da önemli bir verim artışı yaşanmamış hatta meyve vermeyen ağaçların istikrarlı olarak azaldığı tek ürün şeftali olarak gözükmektedir. Kiraza önemli bir kaymanın olduğu görülmektedir. Isparta ilinde üretilen ve üretimi değeri olarak ilk 5’te yer alan meyveler; elma, kiraz, üzüm, ceviz ve kayısıdır. Üretim değeri olarak Isparta’nın en önde gelen tarım ürünü olan elma, 1991-2013 yılları arasında %40’lık bir artışla 216 bin dekara kadar ulaşmıştır. Üretim 400 bin ton artarak 234 bin tondan 634 bin tona yükselmiştir. Fakat üzüm dışında anılan hiçbir üründe önemli bir verim artışı yaşanmamış, meyve vermeyen ağaç sayıları yükselmiş, kiraz ve kayısıya ise önemli ölçüde alan kaydırılmıştır.

Antalya’da üretim değeri en fazla olan ilk beş tahıl ve tarla ürünü buğday, nohut, pamuk, mısır ve susamdır. 1991-2013 yılları arasında buğday ekilen alan ve üretimi yaklaşık

olarak %50 ve %47 oranında azalmıştır. Nohut, mısır ve pamuk üretiminde verim dönem boyunca artmaktayken pamuk ve susam üretiminden mısıra bir kayma gerçekleşmektedir. Burdur'da üretim değeri en fazla olan ilk beş tahıl ve tarla ürünü buğday, fasulye, arpa, nohut ve haşhaştır. İncelenen dönemde buğday ekilen alan %32,13 oranında daralırken verimi artmaktadır. Nohut ekili alanlar giderek azalmakta, kuru fasulye üretiminde ise verim artışı yaşanmaktadır. Isparta'da ise bu ürünler arpa, buğday, nohut, pancar ve fasulyedir. 1991-2013 yılları arasında arpa ekili alan yaklaşık %32 oranında genişlemiştir. Üretim miktarında %55 oranında artış gerçekleşmiştir. Isparta'da nohut ve kuru fasulye üretimindeki gelişmeler Burdur ile paraleldir. Şekerpancarında ise ekim alanları daralırken verim artmaktadır.

Hayvancılık sektöründe ele alınan dönemde Antalya'da küçükbaş türlerinin paylarında bir değişimin olduğu gözlenmektedir. Bir başka ifadeyle 1990'lı yılların ortalarında Antalya'da %60'ın üzerinde paya sahip kıl ve tiftik keçi türlerinin sayıları günümüzde hızla azalarak yerini yerli koyun türüne bırakmıştır. Her ne kadar kültür sığır türünde yukarı yönlü bir hareketlenme görülsede, kıl keçisi, yerli ve melez sığır türlerinin sayılarında yaşanan azalmalar, Antalya'da 1991-2013 yılları arasında toplam küçükbaş-büyükbaş hayvan sayısının gerilemesine neden olmuştur. Yıllar itibarıyla buna benzer değişikliklere Burdur ve Isparta da rastlanmakta, ancak bu iller büyükbaş hayvancılığın (özellikle kültür sığır) gözle görülür şekilde artması bakımından Antalya'dan ayrılmaktadır. Türkiye'de süt üretiminde önemli bir yere sahip olan Batı Akdeniz Bölgesi illerinde 1991-2013 yılları arasında süt veren hayvan sayısı toplamı ise 1,4 milyon baştan 1,9 milyon başa ulaşmış, 1991 yılında Bölgedeki süt üretiminin yaklaşık %50'sini karşılayan Antalya'da 2013 yılındaki süt üretimi Bölgenin %18'ine karşılık gelmiştir. Bir başka deyişle önceden Bölge'de üretilen her 100 litre sütün yaklaşık 50 litresi Antalya'da üretiliyor iken, günümüzde bu üretim miktarı 20 litrenin altına düşmüştür. Antalya'nın yerini ise Burdur'da gelişen süt üretimi doldurmaktadır. Aynı dönemde Burdur'un toplam süt üretimi %265'lik bir büyümeyle 156 bin tondan 570 bin tona kadar ulaşmıştır. Benzer şekilde Isparta da 1991 yılında Batı Akdeniz süt üretiminin yaklaşık %20'sini karşılarken (toplam süt miktarı 77 bin ton) dönem sonunda bu miktar 427 bin tona ulaşmıştır.

Batı Akdeniz Bölgesi süs bitkileri üretiminde Türkiye içindeki payını kaybetmektedir. 2013 yılında toplam Türkiye süs bitkileri alanının sadece %14'üne sahiptir ve üretim payı da yaklaşık %38'dir. Bununla birlikte Burdur ve Isparta'da son 5 yılda gelime gösteren örtüaltı süs bitkileri üretimi dikkat çekmektedir.

Benzer gelişme Batı Akdeniz organik bitkisel üretim miktarında da yaşanarak yaklaşık 28 bin ton üretimden, 11 bin tona düşen bir üretim seyri göze çarpmaktadır. Batı Akdeniz'deki organik bitkilerin 2004 yılında %7,4 olan üretim payı ise 2013 yılına gelindiğinde %0,68'e kadar gerilemiştir. Bölge'nin verilen tarımsal desteklere rağmen organik tarımdan uzaklaşması incelenmeye değer bir gelişmedir.

Dönem içinde istikrarsız bir gelişme gösteren diğer sektör tatlı su ve deniz ürünleri üretimidir.

Analiz dönemi başında Türkiye’de üretilen tatlı su ürünlerinin %9,12’si Batı Akdeniz’de üretilmekte iken dönem sonunda bu oran %7 civarında kalmıştır.

Tarımsal Destekler

Antalya, Burdur ve Isparta’da kullanılan destek türleri büyük ölçüde aynı olmakla birlikte dönemin başlangıç yılları dışında en fazla destek Burdur’a ve onu takiben Antalya’ya yapılmıştır. Isparta’nın kullandığı tarımsal destekler Burdur’un kullandığı miktarın en fazla yarısına ulaşmaktadır. Her üç ilde de yıldan yıla destekleme ödemelerinin değişimi son derece istikrarsızdır. Antalya’da en önemli destekleme kalemleri dönemin ilk yarısında doğrudan gelir desteği olurken, ülke genelinde değişen politikalara paralel olarak, dönemin ikinci yarısında sırasıyla hayvancılık, prim ve girdi destekleri önemli hale gelmiştir. Bunları arıcılık desteği takip etmektedir. Burdur’da dönemin ilk yarısı yine doğrudan ödemeler desteği çok önemli bir paya sahipken, dönemin ikinci yarısında sırasıyla hayvancılık, süt, girdi, prim ve su ürünleri önemli kalemler olmuştur. Isparta’da da dönemin ilk yarısı aynı Antalya ve Burdur’da olduğu gibi gelişmiş, dönemin ikinci yarısında girdi, organik tarım ve yem bitkileri destekleri önemli hale gelmiştir. Tarımsal destekler ve tarımsal gayri safi katma değer birlikte incelendiğinde birim destek başına yaratılan katma değerın dönem boyunca yükseldiği görülmektedir.

İncelenen dönemde zirai girdi kullanımındaki artışı doğrudan girdi desteklerindeki artışın bir sonucu olarak görmek yeterli olmasa da hem ilaç hem kimyasal gübrenin kullanım miktarı aynı zamanda ekilen alanla da ilgili olduğundan ve dönemin ikinci yarısında alan/ üretim bazlı doğrudan gelir transferi uygulamadan kaldırıldığından, belki de baştaki girdi desteği ve kullanımı arasındaki güçlü ilişki kabul edilebilir olmaktadır.

Hayvancılık destekleri, türleri ve miktarı dikkate alındığında, Batı Akdeniz Bölgesi’nde hayvan stokunu belirleyen faktörlerden önemli bir tanesidir. Bu durum özellikle üç ilde sığır yetiştiriciliğinde, 2006-07’den itibaren ise küçükbaş hayvancılıkta gözlenmektedir.

Genel olarak su ürünleri yetiştiriciliği ile bu sektöre verilen destekler; organik tarım ve iyi tarım uygulamalarına verilen desteklerle organik üretim arasındaki ilişkinin çok kuvvetli olmadığı gözlenmektedir.

Tarımsal desteklerden istenilen katkıyı elde edememenin bir sebebi inceleme döneminin ilk yarısında ana destek kalemlerinin doğrudan gelir desteği olması olabilir. Nitekim bu desteklerin üretim ile direkt ilişkisi yoktur. Dönemin ikinci yarısında politika girdi, prim, hayvancılık ve süt üretimi gibi destek türlerine yönelmiştir. Dönem boyunca sürekli artan tarımsal destek başına katma değerın izlediği trend de yukarıdaki argümanı destekler niteliktedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
ÖZGEÇMİŞ	6
YÖNETİCİ ÖZETİ	7
Tablolar Listesi	19
Şekiller Listesi	20
GİRİŞ	23
I. BÖLÜM: Tarım Sektörünün İç ve Dış Pazar Etkinliği	27
I.1. Batı Akdeniz Bölgesi Tarım Sektörünün Rekabet Gücü.....	27
I.1.1. Yurtdışından Kaynaklanan Rekabet Gücü.....	27
I.1.2. Yurtdışından Kaynaklanan Rekabet Gücü.....	36
I.2. Batı Akdeniz Bölgesi Tarımsal İhraç Ürünleri Dış Pazar Analizi.....	41
I.2.1. Bölge İlleri Ana Tarımsal İhraç Ürün İhracatının Gelişimi.....	41
I.2.2. Bölge Performansı: Değişimin Dinamikleri.....	49
II. BÖLÜM: Batı Akdeniz Bölgesi Tarım Sektöründe Sürdürülebilirlik	53
II.1. “Durum-Baskı-Tepki” Değişkenleri Çerçevesinde Sürdürülebilirlik Analizi.....	53
II.2. Tarımsal Destekleme, Çıktı ve Fiyat İlişkisi.....	53
II.3. Sürdürülebilirliğin Ölçülmesi ve Bulgular.....	67
III. BÖLÜM: Son Çeyrek Yüzyılda Tarım Sektörü Temel Göstergelerine İlişkin Gelişmeler	71
III.1. Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerde Tarım Sektörü.....	71
III.1.1. Gayrisafi Katma Değer.....	71
III.1.2. İstihdam.....	73
III.1.3. Dış Ticaret.....	74
III.2. Batı Akdeniz Bölgesi Tarım Alanları.....	80
III.2.1. Tarım Alanı.....	80
III.2.2. Örtüaltı Tarım Alanı.....	85
III.3. Batı Akdeniz Bölgesi’nde Verim ve Tarımsal Üretim: Gelişmeler.....	90
III.3.1. Sebzeler.....	90
III.3.1.1. Antalya’da Üretilen Başlıca Sebzeler.....	90
III.3.1.2. Burdur’da Üretilen Başlıca Sebzeler.....	93
III.3.1.3. Isparta’da Üretilen Başlıca Sebzeler.....	95

III.3.2. Meyveler.....	98
III.3.2.1. Antalya’da Üretilen Başlıca Meyveler.....	98
III.3.2.2. Burdur’da Üretilen Başlıca Meyveler.....	102
III.3.2.3. Isparta’da Üretilen Başlıca Meyveler.....	106
III.3.3. Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Meyveler ve Sebzeler.....	112
III.3.3.1. Antalya’da Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri.....	112
III.3.3.2. Burdur’da Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri.....	115
III.3.3.3. Isparta’da Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri.....	117
III.3.4. Tahıllar ve Yıllık Tarla Bitkileri.....	120
III.3.4.1. Antalya’da Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretimi.....	120
III.3.4.2. Burdur’da Tahıl ve Tarla Bitkileri Üretimi.....	124
III.3.4.3. Isparta’da Tahıl ve Tarla Bitkileri Üretimi.....	127
III.3.5. Organik Tarım	131
III.3.6. Süs Bitkileri.....	134
III.3.7. Örtüaltı Süs Bitkileri.....	136
III.4. Batı Akdeniz Bölgesi’nde Hayvancılık Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler.....	137
III.4.1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık.....	137
III.4.1.1. Antalya’da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığı.....	137
III.4.1.2. Burdur’da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığı.....	138
III.4.1.3. Isparta’da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığı.....	139
III.4.2. Süt Üretimi.....	143
III.4.2.1. Antalya’da Süt Üretimi.....	143
III.4.2.2. Burdur’da Süt Üretimi.....	144
III.4.2.3. Isparta’da Süt Üretimi.....	146
III.4.3. Kümes Hayvancılığı.....	147
III.4.4. Arıcılık.....	150
III.4.5. Yumurtacılık.....	153
III.4.6. Tatlısu Ürünleri Yetiştiriciliği.....	154
III.4.7. Deniz Ürünleri Yetiştiriciliği.....	155
Kaynakça.....	158
EKLER-I.....	159
EKLER-II.....	181
EKLER-III.....	194

TABLolar LİSTESİ

- Tablo I.1. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Antalya (TL/kg) ve (TL/baş)
- Tablo I.2. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Burdur (TL/kg) ve (TL/baş)
- Tablo I.3. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Isparta (TL/kg) ve (TL/baş)
- Tablo I.4. Türkiye'de Gübre Fiyatları (TL/ton)
- Tablo I.5. Türkiye'de Zirai İlaç Fiyatları (TL/kg)
- Tablo I.6. Tüketici Fiyatları (TL/kg)
- Tablo I.7. İthal Gübre Fiyatları (TL/kg)
- Tablo I.8. İthal İlaç Fiyatları (TL/kg)
- Tablo I.9. Seçilmiş Ürünlerde Dünya Fiyatları (TL/kg)
- Tablo I.10. Yurtiçi Kaynak Maliyeti
- Tablo I.11. Sosyal Maliyet-Fayda
- Tablo I.12. Görelî İhracat Avantajı
- Tablo I.13. TR61 Tarımsal Ana İhraç Ürünleri İhracat Değişimi (2002-2014) ve Faktör Dekompozisyonu (nominal fiyatlardan) (%)
- Tablo I.14. TR61 Tarımsal Ana İhraç Ürünleri İhracat Değişimi (2002-2014) ve Faktör Dekompozisyonu (2005 fiyatlardan) (%)
- Tablo III.1. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Yaratılan Gayrisafî Katma Değer ve Tarım Sektörünün Payı
- Tablo III.2. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Yaratılan Kişi Başına Gayrisafî Katma Değer
- Tablo III.3. Batı Akdeniz Bölgesi'nde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Edilenler
- Tablo III.4. Batı Akdeniz Bölgesi'nde İstihdam Edilenlerin Türkiye İşgücü Piyasasındaki Yeri (%)
- Tablo III.5. Türkiye, TR61 ve TR61'in Kapsadığı İllerde Toplam ve Tarımsal Sektörlerde Dış Ticaret
- Tablo III.6. Batı Akdeniz Bölgesi İlleri ve Türkiye Genelinde Tarım ve Ormanlık Sektörünün İhracat Büyüme Hızı (%)
- Tablo III.7. TR61 Tarımsal Dış Ticaretinin Türkiye Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Payı (%)
- Tablo III.8. Antalya, Burdur ve Isparta Tarımsal Dış Ticaretinin TR61 İçerisindeki Payları (%)
- Tablo III.9. Antalya Burdur ve Isparta'da Tarım Alanları
- Tablo III.10. Antalya, Burdur ve Isparta'da Toplam Örtüaltı Tarım Alanı
- Tablo III.11. Antalya, Burdur ve Isparta'da Süs Bitkileri Üretilen Toplam Örtüaltı Tarım Alanı
- Tablo III.12. Antalya'da Portakal Üretimi
- Tablo III.13. Antalya'da Elma Üretimi
- Tablo III.14. Antalya'da Çilek Üretimi
- Tablo III.15. Antalya'da Limon Üretimi
- Tablo III.16. Antalya'da Muz Üretimi
- Tablo III.17. Burdur'da Üzüm Üretimi
- Tablo III.18. Burdur'da Kiraz Üretimi
- Tablo III.19. Burdur'da Elma Üretimi
- Tablo III.20. Burdur'da Armut Üretimi
- Tablo III.21. Burdur'da Şeftali Üretimi
- Tablo III.22. Isparta'da Elma Üretimi
- Tablo III.23. Isparta'da Kiraz Üretimi
- Tablo III.24. Isparta'da Üzüm Üretimi
- Tablo III.25. Isparta'daki Ceviz Üretimi
- Tablo III.26. Isparta'da Kayısı Üretimi
- Tablo III.27. Antalya'da Buğday Üretimi
- Tablo III.28. Antalya'da Nohut Üretimi
- Tablo III.29. Antalya'da Pamuk Üretimi
- Tablo III.30. Antalya'da Mısır Üretimi
- Tablo III.31. Antalya'da Susam Üretimi
- Tablo III.32. Burdur'da Buğday Üretimi
- Tablo III.33. Burdur'da Fasulye Üretimi
- Tablo III.34. Burdur'da Arpa Üretimi
- Tablo III.35. Burdur'da Nohut Üretimi
- Tablo III.36. Burdur'da Haşhaş Üretimi
- Tablo III.37. Isparta'da Arpa Üretimi
- Tablo III.38. Isparta'da Buğday Üretimi
- Tablo III.39. Isparta'da Nohut Üretimi
- Tablo III.40. Isparta'da Pancar Üretimi
- Tablo III.41. Isparta'da Kuru Fasulye Üretimi
- Tablo III.42. Antalya, Burdur ve Isparta'da Organik Bitkisel Üretim
- Tablo III.43. Batı Akdeniz Bölgesi Organik Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Türkiye Payı
- Tablo III.44. Süs Bitkileri Üretiminde Batı Akdeniz Bölgesi'nin Türkiye Payı, %
- Tablo III.45. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Süs Bitkileri Üretimi

- Tablo III.46. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Örtüaltı Süs Bitkileri Üretimi
Tablo III.47. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Örtüaltı Süs Bitkileri Üretimi
Tablo III.48. Örtüaltı Süs Bitkileri Üretiminde Batı Akdeniz Bölgesi'nin Türkiye Payı, %
Tablo III.49. Antalya'da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı
Tablo III.50. Burdur'da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı
Tablo III.51. Isparta'da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı
Tablo III.52. Antalya'da Süt Üretimi Amacıyla Beslenen Hayvan Sayısı
Tablo III.53. Burdur'da Süt Üretimi Amacıyla Beslenen Hayvan Sayısı
Tablo III.54. Isparta'da Süt Üretimi Amacıyla Beslenen Hayvan Sayısı
Tablo III.55. Antalya'da Kümes Hayvanı Sayısı (Adet)
Tablo III.56. Burdur'da Kümes Hayvanı Sayısı (Adet)
Tablo III.57. Isparta'da Kümes Hayvanı Sayısı (Adet)
Tablo III.58. Batı Akdeniz Bölgesi'nde Yumurta Üretimi (1000 Adet)
Tablo III.59. Antalya'da Deniz Ürünleri Yetiştiriciliği (Ton)
Tablo III.60. Burdur ve Isparta'da Deniz Ürünleri Yetiştiriciliği (Ton)

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil I.1. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı-Burdur Nohut (%)
Şekil I.2. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı-Isparta, Burdur Arpa (%)
Şekil I.3. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı-Burdur Buğday (%)
Şekil I.4. Tüketici Fiyatları-ÇEF Artış Oranı Paritesi-TR61 İlleri
Şekil I.5. Tüketici Fiyatları-ÇEF Artış Oranı Paritesi-TR61 İlleri
Şekil I.6. Tüketici Fiyatları-ÇEF Artış Oranı Paritesi-TR61 İlleri
Şekil I.7. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Balık filetoları (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş) (%)
Şekil I.8. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Balıklar (dondurulmuş) (%)
Şekil I.9. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Buket Yapmaya Elverişli Kesme Çiçekler (%)
Şekil I.10. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Domates (taze, soğutulmuş) (%)
Şekil I.11. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Elma (armut ve ayva ile birlikte-taze) (%)
Şekil I.12. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Salatalık (kornişonlarla birlikte-taze, soğutulmuş) (%)
Şekil I.13. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Kavun (karpuz, papayayla birlikte-taze) (%)
Şekil I.14. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Kayısı (taş çekirdekli-taze) (%)
Şekil I.15. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Portakal (turunçgiller-taze) (%)
Şekil I.16. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Üzüm (taze ve kurutulmuş) (%)
Şekil II.1. Antalya-Girdi Destekleri ve Girdi Kullanımı
Şekil II.2. Burdur-Girdi Destekleri ve Girdi Kullanımı
Şekil II.3. Isparta-Girdi Destekleri ve Girdi Kullanımı
Şekil II.4. Antalya-Hayvancılık Destekleri ve Üretim
Şekil II.5. Burdur-Hayvancılık ve Üretim
Şekil II.6. Isparta-Hayvancılık Destekleri ve Üretim
Şekil II.7. Antalya-Su Ürünleri Destekleri ve Üretim
Şekil II.8. Burdur- Su Ürünleri Destekleri ve Üretim
Şekil II.9. Antalya-Organik Üretim Destekleri, Üretim
Şekil II.10. Burdur-Organik Üretim Destekleri, Üretim
Şekil II.11. Isparta-Organik Üretim Destekleri, Üretim
Şekil II.12. Antalya-Tahıllar ve Yıllık Bitkiler Alanı
Şekil II.13. Burdur-Tahıllar ve Yıllık Bitkiler Alanı
Şekil II.14. Isparta-Tahıllar ve Yıllık Bitkiler Alanı
Şekil II.15. Antalya-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler
Şekil II.16. Burdur-Seçilmiş Ürünler Alanı, Destekler
Şekil II.17. Isparta-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler
Şekil II.18. Antalya-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler
Şekil II.19. Burdur-Seçilmiş Ürünler Alanı, Destekler
Şekil II.20. Isparta-Burdur-Seçilmiş Ürünler Alanı, Destekler
Şekil II.21. Antalya-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Salatalık
Şekil II.22. Antalya-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Üretim-Süt
Şekil II.23. Antalya-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Domates, Portakal
Şekil II.24. Burdur-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Arpa, Buğday
Şekil II.25. Burdur-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Nohut
Şekil II.26. Burdur-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Üretim-Süt
Şekil II.27. Isparta-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Arpa
Şekil II.28. Isparta-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Üretim-Süt
Şekil II.29. Isparta-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Elma, Kiraz, Üzüm

- Şekil III.30. Baskı-Durum-Tepki Gösteregleri Çerçevesinde Sürdürülebilirlik
- Şekil III.1. Batı Akdeniz Bölgesi ve Türkiye Tarım ve Ormanlık Sektörü İhracatının Toplam İçindeki Payları (%)
- Şekil III.2. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Tarım Alanı Payları
- Şekil III.3. Batı Akdeniz Bölgesi İllerindeki Toplam Tarım Alanı
- Şekil III.4. Batı Akdeniz Toplam Tarım Alanlarının Türkiye Toplam Tarım Alanları İçindeki Payı
- Şekil III.5. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Örtüaltı Tarım Alanı Payları
- Şekil III.6. Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki Tarım Alanlarının Türkiye Payları
- Şekil III.7. Antalya'da Domates Üretimi
- Şekil III.8. Antalya'da Salatalık Üretimi
- Şekil III.9. Antalya'da Biber Üretimi
- Şekil III.10. Antalya'da Patlıcan Üretimi
- Şekil III.11. Antalya'da Fasulye Üretimi
- Şekil III.12. Burdur'da Domates Üretimi
- Şekil III.13. Burdur'da Fasulye Üretimi
- Şekil III.14. Burdur'da Karpuz Üretimi
- Şekil III.15. Burdur'da Kavun Üretimi
- Şekil III.16. Burdur'da Havuç Üretimi
- Şekil III.17. Isparta'da Domates Üretimi
- Şekil III.18. Isparta'da Fasulye Üretimi
- Şekil III.19. Isparta'da Karpuz Üretimi
- Şekil III.20. Isparta'da Kavun Üretimi
- Şekil III.21. Isparta'da Salatalık Üretimi
- Şekil III.22. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Sebzenin Üretim Alanının İldeki Toplam Tarım Alanı İçindeki Payı
- Şekil III.23. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Sebzenin Üretim Alanının İldeki Toplam Sebze Üretim Alanı İçindeki Payı
- Şekil III.24. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Meyvenin Üretim Alanının İldeki Toplam Tarım Alanı İçindeki Payı
- Şekil III.25. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Meyvenin Üretim Alanının İldeki Toplam Meyve Üretim Alanı İçindeki Payı
- Şekil III.26. Antalya'da Örtüaltı Domates Üretimi
- Şekil III.27. Antalya'da Örtüaltı Salatalık Üretimi
- Şekil III.28. Antalya'da Örtüaltı Biber Üretimi
- Şekil III.29. Antalya'da Örtüaltı Patlıcan Üretimi
- Şekil III.30. Antalya'da Örtüaltı Fasulye Üretimi
- Şekil III.31. Burdur'da Örtüaltı Domates Üretimi
- Şekil III.32. Burdur'da Örtüaltı Fasulye Üretimi
- Şekil III.33. Burdur'da Örtüaltı Salatalık Üretimi
- Şekil III.34. Burdur'da Örtüaltı Biber Üretimi
- Şekil III.35. Burdur'da Örtüaltı Marul Üretimi
- Şekil III.36. Isparta'da Örtüaltı Domates Üretimi
- Şekil III.37. Isparta'da Örtüaltı Fasulye Üretimi
- Şekil III.38. Isparta'da Örtüaltı Salatalık Üretimi
- Şekil III.39. Isparta'da Örtüaltı Marul Üretimi
- Şekil III.40. Isparta'da Örtüaltı Marul Üretimi
- Şekil III.41. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretim Alanının İldeki Toplam Tarım Alanı İçindeki Payı
- Şekil III.42. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretim Alanının İldeki Toplam Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretim Alanı İçindeki Payı
- Şekil III.43. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Organik Bitkisel Üretim Yapan Çiftçi Sayısı
- Şekil III.44. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Dağılımı Sayısı
- Şekil III.45. Antalya'da Süt Üretimi
- Şekil III.46. Burdur'daki Süt Üretimi
- Şekil III.47. Isparta'daki Süt Üretimi
- Şekil III.48. Antalya'da Arıcılık
- Şekil III.49. Burdur'da Arıcılık
- Şekil III.50. Isparta'da Arıcılık
- Şekil III.51. Batı Akdeniz Bölgesi'nde Arıcılık
- Şekil III.52. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Tatlısı Ürünleri Yetiştiriciliği
- Şekil III.53. Batı Akdeniz Bölgesi Tatlısı Ürünleri Üretimimin Ülke Payı

GİRİŞ

Tarım sektörü, Batı Akdeniz Bölge ekonomisinde yarattığı katma değer ve istihdam, sahip olduğu ürün çeşitliliği ve ihracat potansiyeli açısından önem taşımaktadır. Zengin bir ürün desenine sahip olan Batı Akdeniz Bölge'si için yapılan bu çalışma, sektörün iç ve dış pazarlarda sahip olduğu etkinliğini ve değişen rekabet gücünü ürün bazında açıklamaya çalışmakta ve Bölge ve Türkiye tarım sektörünü sürdürülebilirlik açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda çalışma, Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektörü fiziksel büyüklüklerinde yaşanan gelişmeleri temel göstergelerle sunmayı hedeflemektedir.

Bu perspektiften bakıldığında çalışmanın son kısmı, Bölge'de tarımsal işletmelerin uzun bir dönem içinde ortaya koydukları üretim tercihi değişimini vermeyi hedeflemektedir. Burada birincil kaygı son çeyrek yüzyılda Antalya, Burdur ve Isparta'da ürün bazında üretim alanı, üretim ve verim değişiminin bir fotoğrafını çekmektir. Bu değişimlerin arkasında yatan faktörlere odaklanmak ancak bir başka çalışmanın konusu olabilir. Birincil kaygıyı oluşturan temel sebep şu ana kadar yapılan çalışmaların genelde çok kısa döneme odaklanıyor olmaları ve bir bütünlük arz etmemeleridir. Bu bölümü benzerlerinden ayıran özellikleri standart ve uzun bir zaman dilimi kullanılması ve tüm alt-sektörleri kapsıyor olmasıdır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmından beklenen, yaşanan değişimleri tetikleyen faktörleri anlamaktan çok son 25 yılda gerçekleşen değişimleri kuş bakışı gözlemek olmalıdır.

Çalışmanın hedef okuyucu kitlesi, son dönemde hem ulusal hem de uluslararası yazında sıklıkla dile getirilen tarım sektörünün rekabet gücü ve sürdürülebilirliği hakkında Antalya, Burdur ve Isparta tarım sektörü özelinde bilgi sahibi olmak isteyenlerdir. Bu yönde bulgular verilirken sektörün yaklaşık son 25 yılda geçirmiş olduğu değişim de görülebilir.

Çalışmanın ilk iki kısmı ise bir yandan sektörün yurtiçi ve yurtdışından kaynaklanan rekabet gücünü ve bunu etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı hedeflerken, diğer yandan Antalya, Burdur ve Isparta'da sektörün sürdürülebilirliğini incelemektedir. Orijinalitesi ve sunduğu bulgular açısından asıl üzerine odaklanması gereken bölümler bunlardır. Bu bölümlerin yazılmasındaki en büyük motivasyon şu ana kadar Bölge tarım sektörüne ilişkin yapılmış araştırmalarda rekabet gücü ve sürdürülebilirlik üzerinde çalışılmamış olmasıdır. Dolayısıyla, çalışmanın bu kısımlarından beklenen Batı Akdeniz Bölge'sinde ürün bazında değişen rekabet gücünü etkileyen faktörleri görmek ve sektörün ekonomik, çevresel ve sosyal karşılaştırmalı sürdürülebilirliği hakkında fikir sahibi olmaktır.

Çalışmanın coğrafi kapsamı TR61 Bölgesi illeridir; yani Antalya, Burdur ve Isparta. İncelemeler ve analizler kimi zaman bu üç il bazında ayrı ayrı yapılmakta, verinin kısıtlı olduğu durumlarda TR61 Bölgesi toplamı için yapılmaktadır. İncelenen zaman dilimi çalışmanın bölümlerine göre değişmektedir. Birinci ve ikinci bölümlerde son 15 yıla odaklanılırken üçüncü

bölümde son çeyrek yüzyılı kapsamak hedeflenmektedir. Zaman diliminin bölümler arasında farklılık göstermesi ve aynı bölüm içerisinde de kimi zaman değişen periyodların kullanılması tamamen istatistik veri kısıtına bağlı olarak gelişen bir durumdur. Çalışma başlangıcında toplu olarak elde edilen veriler en son 2013 yılını kapsamaktaydı dolayısı ile yorumlarda 2013 yılı dönem sonu olarak kabul edilmekte ve çeşitli ölçümler bu yılın verisine göre yapılmaktadır. Öte yandan çalışma bittiğinde 2014 yılı verileri de resmi olarak yayınlanmış olduğundan çalışma içindeki tüm betimsel istatistikler¹ 2014 yılına güncellenmiş ama yorumlara bu yılın verileri katılmamıştır. Çalışmada kullanılan istatistik veriler tablo ve şekillerin altında aksi belirtilmedikçe Türkiye İstatistik Kurumu'na aittir. Diğer temel veri kaynakları Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Antalya, Burdur ve Isparta İl Müdürlükleri ve Devlet Su İşleri Antalya Bölge Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler kaynaklarıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektörünün iç ve dış pazar etkinliği incelenmektedir. Pazar etkinliği Bölge'nin yurtiçi ve dışındaki pazarlarda rekabet gücü olarak tanımlanmakta ve bölümde rekabet gücü iki alt kısımda değerlendirilmektedir. Birinci alt kısımda yurtiçinden kaynaklanan rekabet gücüne odaklanılmaktadır. Burada yurtiçi girdi ve çıktı piyasalarındaki fiyatlar dikkate alınarak öncelikle çiftçinin ödediği fiyatlardan bir endeks oluşturulmaktadır. Daha sonra bu endeks çiftçinin eline geçen fiyatlarla birlikte değerlendirilerek tarımsal işletmelerin girdi piyasalarında karşılaştığı enflasyon gözlenmektedir. Bölge'de ürün bazında çiftçinin eline geçen fiyatlar hem aynı fiyatların Türkiye ortalamaları hem de Bölge'deki tüketici fiyatları ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu şekilde Bölge'nin hem toptan hem perakende ürün fiyatlarında Türkiye ortalamasından ne yönde ve ne kadar saptığı gözlenmekte ve bunun yarattığı avantaj/dezavantaj ortaya çıkarılmaktadır. Üretici ve tüketici fiyatları arasındaki makasın izlediği seyir ise tarımsal işletmelerin üretim planlarını ne yönde etkileyebileceği yönünde fikir vermektedir. Yurtiçinden kaynaklanan rekabet gücünü ölçmek amacıyla kullanılan son yöntem "yurtiçi kaynak maliyeti" hesaplarıdır ki burada hem yurtiçinde ve dışında girdi fiyatlarından hem de yurtdışında ürün fiyatlarından yararlanılmaktadır. Bu kısımdaki diğer incelenen konu yurtdışından kaynaklanan rekabet gücüdür. Bunu ölçmek için "görelî ihracat avantajı" ölçütü kullanılmaktadır ve ölçüt de ürün bazında hesaplanmaktadır.

Birinci bölümün diğer alt kısmı Bölge ihracatına ve ihrac pazarlarına yönelik incelemeleri içermektedir. Öncelikle TR61 Bölgesi'nin ana ihrac ürün grupları belirlenmekte ve ihracatın izlediği gelişim değerlendirilmektedir. Daha sonra ana ihrac ürün gruplarının temel hedef pazarları belirlenmekte ve Bölge'nin bu pazarlara yaptığı ihracattaki değişim bunu hazırlayabilecek dinamiklerle birlikte incelenmektedir. Bu analizler ürün grubu bazında değişen ihracatın ne ölçüde dünya, ülke ve/veya ürün bazlı sebeplerden ve ne ölçüde kazanılan/kaybedilen rekabet gücünden etkilendiği yönünde bilgi vermektedir. İkinci bölümün tamamında incelenen periyod 2002-2014 aralığıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektörünün sürdürülebilirliği

¹ Tarımsal desteklemeler, zirai ilaçların yurtiçi ve yurtdışı fiyatları ve kullanım miktarları, balık yetiştiriciliği ve dış ticarete ilişkin verinin TÜİK'ten temin edilen kısımları ve bunların kısmen veya tamamen kullanıldığı endeksler hariç. Tarımsal katma değer verisi en son 2011 yılında verilmektedir.

incelenmektedir. Sürdürülebilirlik teorik olarak ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele alınmalıdır. Bölge’de tarım sektörünün sürdürülebilirliğinin ölçülebilmesi için ilk defa OECD tarafından geliştirilen daha sonra farklı versiyonları ile birçok araştırmacı ve kurum tarafından kullanılan “baskı-durum-tepki” çerçevesi kullanılmaktadır. Bu çerçeve bir yıl, ülke ve sektöre uygulanabildiği gibi birden çok yıl, ülke ve sektör için de eşanlı olarak uygulanabilir. Çalışmada, “baskı-durum-tepki” çerçevesi TR61 Bölgesi ve Türkiye için mukayeseli bir şekilde, tarım sektörüne yönelik olarak ve 2002 ve 2014 yılları için uygulanmaktadır. Öncelikle çerçevenin her bir bileşeni (baskı, durum, tepki) için göstergeler oluşturulmakta ve bu göstergelerin veri kaynağı izin verdiği ölçüde ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları temsil etmesine dikkat edilmektedir. Bu göstergelerin seçimi için de yine uluslararası çalışmalar örnek alınmaktadır. Kısaca “baskı” bileşeni tarım sektörü üzerinde ekonomik, sosyal ve çevresel kökenli ve olumsuz yöndeki gelişmeleri yansıtırken; “durum” bileşeni bu baskı sonucu sektörde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve çevresel statüyü ortaya koymaktadır. “Tepki” bileşeni ise baskıya yol açan faktörleri ortadan kaldıracak/azaltacak veya onların yol açtığı dezavantajları ortadan kaldıracak/azaltacak faktörleri yansıtmaktadır. Analiz dönem sonu ve başında olmak üzere iki ayrı yıla ve Türkiye ortalaması ile mukayese yaratacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu analizle birlikte bölümde tarımsal girdi kullanımı ve tarımsal destekler detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Batı Akdeniz Bölgesi’nde ve bu bölgeyi oluşturan illerde tarım sektörünün mevcut durumu ve süreç içerisindeki gelişimi temel göstergeler dikkate alınarak incelenmektedir. Burada iki temel vurgu yapılmaktadır. Birincisi tarım sektörünün Bölge ekonomisi içindeki yeri, ikincisi Bölge tarım sektörünün Türkiye tarım sektörü içerisindeki payıdır. Bu bölüm dört alt kısımdan oluşmaktadır. Öncelikle, Bölge tarım sektörünün Türkiye tarım sektörü açısından önemi vurgulanmakta ve sektörde yaratılan katma değer, istihdam ve ihracat gelişimi Türkiye göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bir başka ifade ile Bölge tarım sektörünün önemi makroekonomik göstergeler açısından ele alınmaktadır. Burada incelenen zaman dilimi 2004-2013 periyodudur. Takip eden kısımda tarımsal alanların dağılımı ve gelişimi örtü altı ve üstü olarak il bazında incelenmektedir. Üçüncü alt kısım il bazında ve örtü altı ve üstü ayrımında alt ürün gruplarına göre üretim ve verimin incelendiği kısımdır. İncelenen ürün grupları sebzeler, meyveler, tahıllar, diğer yıllık bitkiler, organik üretim ve süs bitkileridir. Dördüncü alt kısımda Batı Akdeniz Bölgesi’nde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı, süt üretimi, arıcılık, yumurta üretimi, tatlı su ve deniz balıkçılığı değerlendirilmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü alt kısımlar 1991-2014 yılları arasında incelenen göstergelerin izlediği trendlere, gözlenen değişime ve toplam içerisindeki paylara odaklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ve Ekler kısmı sektörün fiziksel büyüklükleri için bir envanter dökümü gibi de değerlendirilebilir. Analizler birinci ve ikinci bölümde yer almaktadır. Çalışmada, temel bulguların özetlendiği bir sonuç bölümüne yerine böyle betimsel bir çalışmada bulguların daha ilk başta dikkat çekmesi ve okunması amacıyla, önemli bulgular yönetici özeti kısmında verilmektedir. Geniş bir Ekler bölümü betimsel istatistikleri vermek için kullanılmaktadır.

BATI AKDENİZ BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER:
SEKTÖRÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ, REKABET GÜCÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

I. BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ

1.1. TR61 Bölgesi Tarım Sektörünün Rekabet Gücü

Bölgede tarım sektörünün sahip olduğu rekabet gücü yurtiçi ve yurt dışı piyasalarda ayrı ayrı analiz edilmekte ve farklı yöntemler kullanılmaktadır. Analizlere dahil edilen ürünler bölge illeri için farklılık göstermekte ayrıca yurtiçi ve yurt dışı piyasalar için de ayrılmaktadır. Bu ürünler üretim değeri ve ihracat içindeki paylarına göre seçilmektedir. Analizler istatistik veri izin verdiği müddetçe 2000 yılından 2014 yılı sonuna kadar geçen 15 yılı kapsamaktadır.

Rekabet gücü analizi iki alt bölümde ele alınmaktadır. Birinci alt bölümde, çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF) ve girdi fiyatları dikkate alındığında ortaya çıkan rekabet gücü ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu kısımda bölge illerinde çiftçinin eline geçen fiyatların aynı ürünlerde Türkiye ortalamasından sapması da dikkate alınmaktadır. ÇEF, girdi fiyatları ile mukayese edilirken veri izin verdiği durumda girdi fiyatlarından çiftçinin ödediği fiyat (ÇÖF) endeksi oluşturulmakta ve mukayese bu endeks ile de yapılmaktadır. Bu bölüm, çiftçinin eline geçen ve ödediği fiyatları belli bir zaman dilimi içinde inceleyerek çiftçinin ürettiği değer kendi hissettiği enflasyon karşısındaki pozisyonunu ortaya koymaktadır. Bu alt bölümde ayrıca yurtiçinde tüketicinin eline geçen fiyatlar ile ÇEF birlikte değerlendirilmekte tüketici fiyatlarındaki değişimin ne oranda çiftçinin eline geçen fiyata yansıdığı (veya tam tersi) değerlendirilmektedir. Aynı alt bölümde Bölge'yi temsil eden tüketici fiyatlarının Türkiye ortalamasından ne oranda saptığı da incelenmektedir. İkinci alt bölümde yurt dışı girdi fiyatları analize dahil edilerek "kaynak maliyeti" analizi yapılmaktadır. Bu bölüm yurtiçi çıktı fiyatının yurt dışındaki girdi fiyatları karşısındaki durumunu incelemekte, dolayısıyla bir yandan ithal girdinin çiftçi açısından bir maliyet avantajı yaratıp yaratmadığını göstermekte diğer yandan yurt dışında aynı ürünü üreten bir çiftçinin Batı Akdeniz Bölgesi içinde üretilen ürün karşısındaki avantaj/dezavantajını ölçmektedir. Bu alt bölümde Batı Akdeniz Bölgesi tarımsal ihraç ürünlerinin yurtdışı piyasalardaki ihracat performansı değerlendirilerek görece avantaj ve dezavantajlı sektörler saptanmakta ve bunun değişimi izlenmektedir.

1.1.1. Yurtiçinden Kaynaklanan Rekabet Gücü: Yurtiçi girdi ve çıktı piyasalarında fiyatlar dikkate alındığında ortaya çıkan rekabet gücü

İllere göre seçilmiş ürünlerde çiftçinin eline geçen fiyatlar Tablo I.1-1.3 üzerinde gösterilmektedir.

Ürünler üretim değeri içindeki önem sırasına göre seçilmektedir. ÇEF yıllık artış oranları Ekler Tablo Ek I.1-I.3'de verilmektedir. Yıllık artış oranları incelenen dilimde 3 ana ve ortak trendi ortaya koymaktadır. Ürün bazında ÇEF 2000-08 yılları arasında giderek azalan oranda artmakta, 2009-10 arasında ciddi bir sıçrama yapıp sonrasında tekrar azalma trendine girmektedir. 2010 sonrasında negatif artış oranları birkaç ürün dışında oldukça yaygındır ve yine 2007-08 arasında bazı ürünlerin ÇEF artış oranı negatife dönmektedir. Son dönemde ÇEF azalmasının en fazla görüldüğü ürünler Antalya'da karpuz ve portakal, Burdur'da kıl keçisi (teke), sığır (kültür), dana (kültür) ve domates, Isparta'da büyük ve küçükbaş hayvan türleri, domates ve yaş üzumdür.

Tablo Ek I.4 TR61 Bölgesi ürünleri için Türkiye ÇEF ortalamasını verirken, Şekil Ek I.1-Ek I.3 üzerinde Antalya, Burdur ve Isparta için seçilmiş ürünlerde ÇEF aynı ürünlerin Türkiye ortalama ÇEF'leri ile mukayese edilmektedir. Değerin 1'den büyük olması o üründe ÇEF'in Türkiye ortalamasından yüksek olduğunu göstermektedir. Üç ilde görece fiyatların izlediği trend benzeşmektedir ve Bölge'de ÇEF fiyatları için 2007-08 yılı bir dönüm noktası kabul edilebilir. İstisna ürünler dışında Bölge'de ÇEF fiyatları dönem boyunca Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir ve 2007-08 yıllarıyla birlikte bu makas Bölge ürünleri lehine açılmaktadır. 2007-08 öncesinde ise Antalya'da özellikle sığır türleri ve patlıcan, Burdur'da inek sütü, koyun ve yaş üzüm, Isparta'da ise yaş üzüm, elma ve koyun Türkiye ortalama ÇEF'lerine göre dezavantajlı durumdadır. 2007-08 dönemi sonrasında salatalık, sivri biber ve taze fasulye için Antalya'da ÇEF Türkiye'nin 1.5 katı civarına ulaşmakta, aynı dönemde benzer trend Burdur'da kıl keçisi, yaş üzüm ve taze fasulyede görülürken, Isparta'da yaş üzümde gözlenmektedir. 2012-13 yılları ise 3 il ve neredeyse incelenen tüm ürünlerde bir ÇEF düşüşü yaşanmaktadır.

Tablo I.1. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Antalya (TL/kg) ve (TL/baş)

	Domates Sofrahk	Hiyar Sofrahk	Dolmalık Biber	Sivri Biber	Patlıcan	Taze Fasulye	Karpuz	Portakal Washington	İnek Sütü	Sığır (Saf Kültür) İnek*	Sığır (Kültür Melezli) İnek*	Kılkeçi Teke*
2000	0,16	0,11	0,20	0,22	0,18	0,45	0,09	0,18	0,24	577	465	
2001	0,24	0,25	0,30	0,29	0,22	0,58	0,18	0,23	0,32	733	588	
2002	0,30	0,29	0,37	0,41	0,34	0,66	0,24	0,32	0,45	990	829	
2003	0,31	0,42	0,50	0,77	0,42	0,85	0,35	0,41	0,61	1477	1265	166
2004	0,38	0,51	0,63	0,79	0,56	0,99	0,42	0,54	0,67	1369	1466	200
2005	0,40	0,52	0,60	0,72	0,66	1,00	0,39	0,68	0,69	1816	1723	247
2006	0,60	0,57	0,70	0,85	0,77	1,31	0,41	0,61	0,81	2099	1782	283
2007	0,74	0,70	0,94	1,01	0,91	1,50	0,52	0,72	0,81	2407	1880	275
2008	0,84	0,69	0,84	1,05	0,85	1,61	0,36	0,81	0,69	2534	1961	266
2009	0,92	0,87	1,00	1,09	1,02	1,59	0,46	0,74	0,69	2522	1798	394
2010	1,73	1,12	1,43	1,45	1,01	2,27	0,88	1,08	0,96	3952	2826	622
2011	1,74	1,33	1,80	1,68	1,43	3,32	0,47	1,68	0,90	4601	3558	887
2012	1,36	1,38	1,80	2,42	1,48	3,22	0,36	0,98	0,96	4301	3814	843
2013	1,50	1,13	2,05	2,01	1,44	2,77	0,39	0,71	0,94	4285	3490	726
2014	1,66	1,05	2,19	2,27	1,44	2,53	0,36	0,67	0,96	4469	3135	900

*: 24 aydan büyük.

Tablo 1.2. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Burdur (TL/kg) ve (TL/baş)

	Durum Buğdayı	Arpa Diğer	Nohut	Domates Sofrahk	Taze Fasulye	Yaş Üzüm Sofrahk Çekirdekli	İnek Sütü	Sığır (Saf Kültür) İnek*	Kültür Dana**	Koyun (Yerli- Diğer)*	Kılkeçi Teke*
2000	0,10	0,08	0,38	0,15	0,37	0,23	0,18	696		47	
2001	0,16	0,12	0,57	0,27	0,69	0,40	0,22	861		71	
2002	0,27	0,19	0,90	0,31	0,77	0,66	0,37	1111		104	
2003	0,31	0,23	1,00	0,41	0,96	0,78	0,47	1629		190	148
2004	0,34	0,30	1,09	0,47	1,02	0,82	0,54	1847		170	202
2005	0,35	0,30	1,09	0,50	1,04	1,16	0,55	1944		213	243
2006	0,34	0,28	1,16	0,65	1,18	1,05	0,60	2232		218	259
2007	0,43	0,36	1,44	0,85	1,62	1,26	0,66	2437		234	308
2008	0,60	0,46	1,49	0,76	1,75	1,33	0,84	2673	1071	203	300
2009	0,46	0,37	1,34	0,64	1,23	1,22	0,73	2935	1182	238	391
2010	0,48	0,41	1,50	1,33	2,25	1,61	0,89	4795	2045	462	697
2011	0,59	0,52	2,33	1,20	2,93	1,50	0,84	5485	2337	598	897
2012	0,60	0,56	3,75	1,23	3,12	2,03	0,93	4774	2221	549	808
2013	0,67	0,61	3,82	1,14	2,78	2,03	0,91	4337	1959	524	645
2014	0,75	0,65	5,01	1,12	2,72	2,38	0,95	4932	2137	520	611

*: 24 aydan büyük. **: 12 aydan küçük.

Tablo 1.3. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Isparta (TL/kg) ve (TL/baş)

	Arpa Diğer	Domates Sofrahk	Yaş Üzüm Sofrahk Çekirdekli	Elma Golden	Elma Starking	Kiraz	İnek Sütü	Sığır (Saf Kültür) İnek*	Sığır (Kültür Melezü) İnek*	Koyun (Yerli- Diğer)*	Kılkeçi Teke*
2000	0,09	0,16	0,27	0,25	0,23	0,36	0,19	725	514	56	
2001	0,12	0,29	0,41	0,29	0,28	0,73	0,26	974	684	73	
2002	0,19	0,32	0,63	0,48	0,51	1,25	0,41	1252	845	100	
2003	0,25	0,39	0,71	0,57	0,57	1,62	0,52	1846	1353	142	135
2004	0,31	0,49	0,80	0,63	0,62	1,87	0,63	1951	1463	211	180
2005	0,31	0,52	1,12	0,79	0,80	1,90	0,67	2456	1701	233	217
2006	0,29	0,76	1,01	0,80	0,78	2,52	0,77	2694	1800	233	228
2007	0,35	0,90	1,25	0,94	0,91	2,68	0,74	2837	2250	227	261
2008	0,43	1,05	1,32	1,07	0,96	2,82	0,96	3262	2716	214	311
2009	0,42	1,11	1,31	0,97	0,94	2,64	0,78	3124	2662	266	407
2010	0,40	1,54	2,21	0,95	0,98	2,08	1,00	4006	3560	451	583
2011	0,48	1,48	2,02	1,02	1,04	2,79	0,95	4417	3454	565	769
2012	0,56	1,42	1,83	1,09	1,11	3,50	1,02	4396	3460	552	679
2013	0,62	1,25	1,56	0,86	0,93	3,48	1,01	3705	2814	489	619
2014	0,67	1,15	1,37	0,80	0,88	3,91	1,04	3606	2847	454	662

*: 24 aydan büyük.

Çalışmanın bu kısmında kullanılan girdi fiyatları Türkiye ortalamasını yansıtmaktadır. Bu girdiler tohum ve fide, zirai ilaç, kimyevi gübre, karma yem ve yemi bitkilerini kapsamaktadır. Sulama suyu için fiyat sadece 2014 yılı için elde edilebilmiş, işletmelerde kullanılan elektrik için bir tüketim hacmi/bedeli bulunamamıştır. Benzer şekilde ana maliyet kalemlerinden biri olan mazot için fiyat elde edilebilmiş ama belli bir ürün ve ölçek için tüketilen mazot miktarı bulunamamıştır. Dolayısıyla bu kısımdaki analizlerde mazot, elektrik ve sulama suyu fiyatları analize dahil edilmemektedir.

Öncelikle, verisi mümkün olan il, ürün ve yıllar için çiftçinin ödediği fiyat (ÇÖF) endeksi oluşturulmakta ve bu endeks ile ürünler için ÇEF birlikte analiz edilmektedir. Daha sonra TR61 illerinde seçilmiş ürünlerin fiyat trendleri ile girdi fiyatı trendleri incelenmektedir. Bu kısımda ürün bazında tüketilen girdi miktarları Antalya İl Tarım Müdürlüğü ürün maliyet tablolarından elde edilmiş olmakla birlikte bu tablolar sadece bazı tahıl ve yaş sebzeleri içermektedir. Burdur ve Isparta tarımsal üretiminde önemli bir paya sahip olan hayvancılık sektörü için maliyet tabloları elde edilememiştir. Aynı veri eksikliği her üç ilde de önemli bir üretim değerine sahip olan süt için de geçerlidir. Kimyevi gübre ve zirai ilaç fiyatları Tablo I.4 ve I.5'de verilmektedir. Tablo Ekl.5-Ekl.6-Ekl.7 sırasıyla ilgili ürünlerde bulunabilen tohumluk, yem hammaddeleri ve karma yem ve mazot fiyatlarını göstermektedir.

Tablo I.4. Türkiye'de Gübre Fiyatları* (TL/ton)

	%21 A.S.	%21 Can	%33 A.N.	Üre	Dap	20.20.0
2002	174	189	207	255	381	273
2003	209	247	270	332	417	306
2004	288	295	325	372	538	385
2005	270	316	335	453	541	402
2006	276	320	372	500	594	429
2007	354	376	441	647	779	530
2008	606	548	629	817	1797	1193
2009	349	469	515	677	741	559
2010	373	472	571	678	988	663
2011	572	603	729	960	1464	1036
2012	627	744	860	1151	1432	1030
2013	608	794	899	1094	1300	938
2014	605	809	938	1117	1496	1016

*: Üretici ve ithalatçı firma kayıtlarından bayi alış fiyatlarına ortalama %7.5 eklenerek çiftçinin ödediği fiyatlar tahmin edilmiştir**.

** : Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Kasım 2014.

Tablo 1.5. Türkiye’de Zirai İlaç Fiyatları (TL/kg)

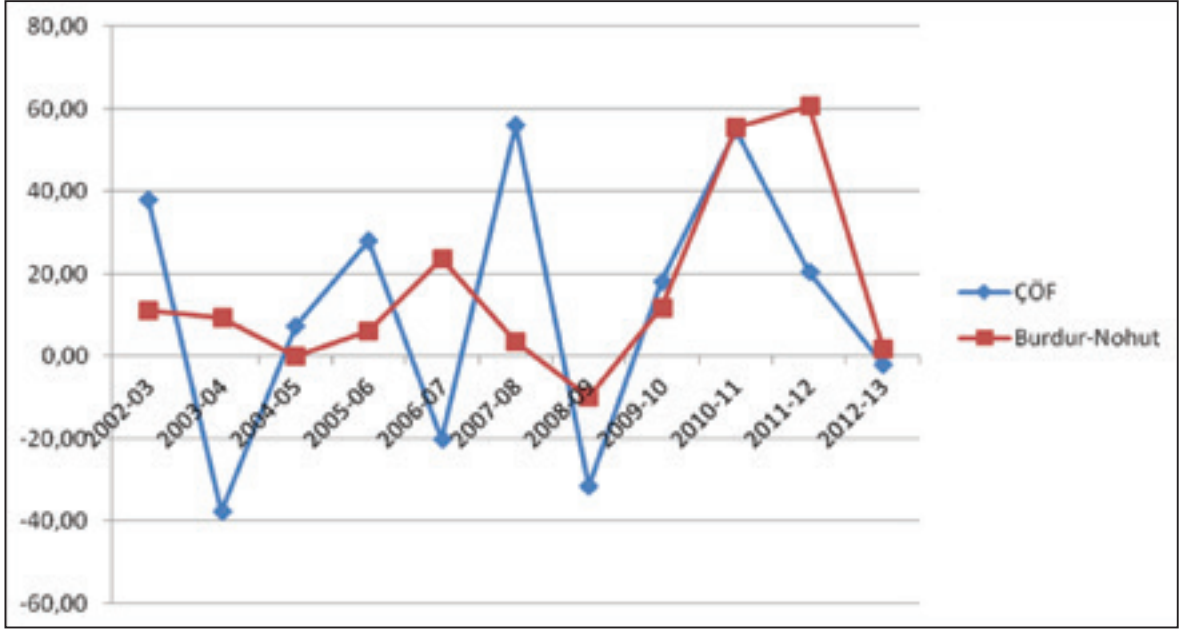
	Dezenfekte Ediciler	Diğer Bitkileri Koruyucu, Geliştirici Müstahsallar	Haşarat Öldürücüler	Zararlı Bitkileri Yok Edici, Sürgünleri Önleyici, Bitkilerin Büyümesini Düzenleyici Ürünler	Zararlı Mantarları Yok Ediciler
2007	4,79	5,67	4,98	21,72	14,15
2008	3,16	4,73	5,72	8,14	11,82
2009	5,08	5,07	5,58	11,36	16,53
2010	4,64	3,52	5,76	10,62	19,75
2011	4,50	4,38	6,84	7,80	23,77
2012	4,42	6,83	6,56	9,53	21,45
2013	6,23	6,34	9,41	10,16	18,65

Tablo Ek I.8-I.10 Burdur’da üretilen nohut ve buğday için hesaplanmış ÇÖF verisini göstermektedir. Burada ÇÖF gübre, ilaç ve tohumluk fiyatından oluşmaktadır. Aynı girdi türlerinin fiyatları kullanılarak Isparta ve Burdur’da üretilen arpa için hesaplanan ÇÖF ise Tablo EkI.9’da gösterilmektedir. Bu il ve ürünlerde hesaplanan ÇÖF değerleri incelenen dönemde %100’den fazla artış göstermektedir.

Aynı tablolardan, incelenen dönemde ilgili il ve ürünlerde ÇEF artış oranının ise %250-%300 arasında olduğu gözlenmektedir. Bu oranlar dönem başı ve sonu arası değişimi göstermektedir. Bu tabloların son iki kolonuna bakmak değişimi yıllar itibarı ile incelemeyi sağlayacaktır. Buna göre her üç üründe de çiftçinin eline geçen fiyatlardaki artışın çiftçinin ödediği fiyatlardaki artışın üzerinde kaldığı yıl sayısı, altında kaldığı yıl sayısı ile eşittir ve bu artış çıkışlar belli bir döneme yığılmaktansa yıllar içinde dalgalı bir seyir sergilemektedir. Bir başka ifade ile, incelenen dönemde ortalama olarak eğer çiftçi bir yıl birim kazancındaki artıştan daha fazla bir oranda girdilere ödüyorsa takip eden yılda tam tersi söz konusu olmakta bu da oldukça istikrarsız bir trend yansıtmaktadır.

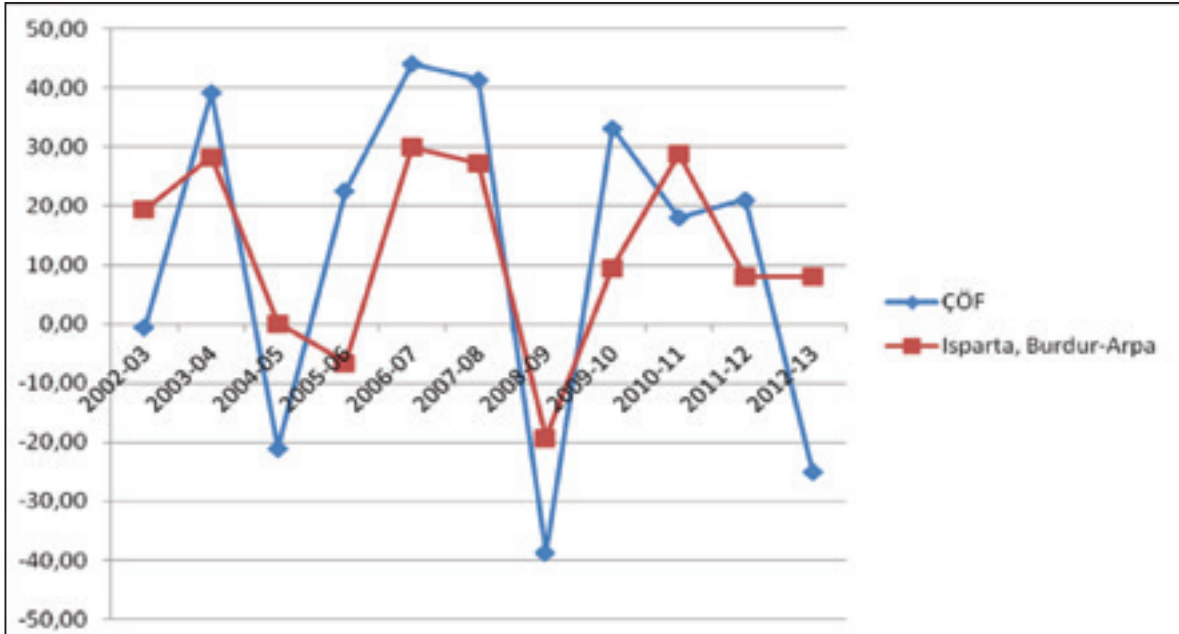
Aynı analiz Antalya’da taze fasulye, Isparta’da elma ve kiraz için de yapılmıştır (Şekil Ek I.4-Ek I.6). Taze fasulye için ÇÖF sadece gübre ve tohumu içermekte iken elma ve kiraz için gübre ve ilacı içermektedir ve dönem boyunca ÇEF artışının 2007 ve 2008 yılları dışında ÇÖF artışından daha yüksek veya aynı oranda olduğu gözlenmektedir. İncelenen ürünler için analizler Şekil I.1-I.3 ve Şekil Ek I.4-Ek I.6’da gösterilmektedir.

Şekil I.1. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı-Burdur Nohut (%)

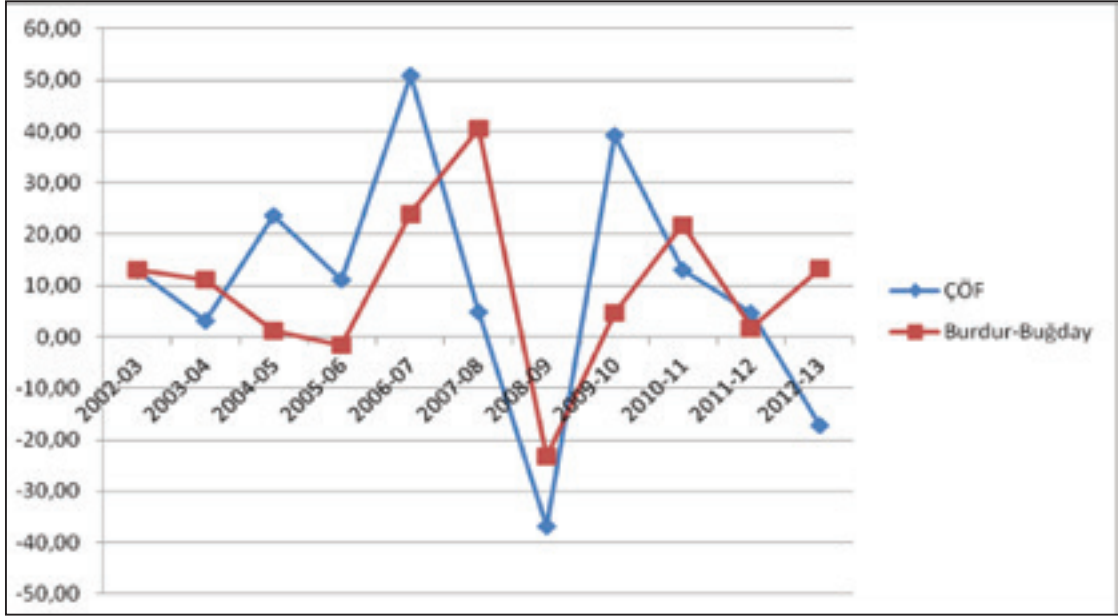
Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu.

Şekil I.2. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı-Isparta, Burdur Arpa (%)

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu.

Şekil 1.3. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı-Burdur Buğday (%)

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu.

Çeşitli ürünlerde ÇEF ve farklı girdi fiyatlarında izlenen değişim trendi Şekil Ek 1.7-1.24 arasında Ekler kısmında gösterilmektedir. Burada dört farklı gübre fiyatındaki artış Bölge illerinde domates, salatalık, biber ve taze fasulye ÇEF artış oranıyla mukayese edilmektedir. Ortak eğilim 2007-08 ve 2010 sonrasında gübre fiyat artış oranının ÇEF artış oranı üzerinde seyrettiği şeklindedir. Zirai ilaçlar dört grupta toplanmakta bu gruptaki fiyat artışı Bölgede portakal, yaş üzüm, kiraz ve elma ÇEF artış oranları ile mukayese edilmektedir. Zararlı mantarları yok ediciler dışındaki diğer zirai ilaçlarda fiyat artış oranının 2007-08 ve 2011 sonrasında ürün ÇEF artışlarından daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Zararlı mantarları yok ediciler de trend tam tersi yöndedir. Yemlik buğday, süt ve besi yemleri fiyat artışları süt, sığır, keçi ve koyun ÇEF'leri artış oranları ile mukayese edildiğinde özellikle 2010 yılından sonra yem fiyatlarındaki artış oranının daha yüksek seyrettiği görülmektedir. Yine bölge illerinde arpa, buğday ve nohut tohumluk fiyat artışları bu ürünlerde ÇEF artış oranı ile kıyaslandığında girdi ve çıktı fiyat değişim oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Nohutta buna istisna 2004 ve 2008 yıllarıdır ki ilkinde tohumluk fiyat artışı oldukça düşük, ikincisinde oldukça yüksek gerçekleşmektedir.

Tablo 1.6 TR61 Bölgesi seçilmiş ürünleri için tüketici fiyatlarını vermektedir. Antalya için verilen bu fiyatlar Burdur ve Isparta'yı da temsil etmektedir. Tablo, Bölge fiyatları için iki farklı karşılaştırma imkanı sağlamaktadır. Tablonun orta kısmında aynı ürünler için Türkiye ortalaması tüketici fiyatları gösterilirken tablonun alt kısmında seçilmiş ürünler için rakip olabilecek illerdeki/bölgelerdeki tüketici fiyatları sunulmaktadır. Ekler kısmında Tablo Ek 1.11 ise TR61'i temsilen Antalya tüketici fiyatlarının Türkiye ve seçilmiş iller karşısındaki göreceli pozisyonunu

göstermektedir. Tablo değerlerinin 1'den büyük olması tüketici fiyatlarının TR61 Bölgesinde hem Türkiye ortalaması hem de aynı ürünlerde rakip bölgelere kıyasla daha yüksek seyrettiğini göstermekte bunun da üreticiler açısından daha motive edici ve üretmek için olumlu bir sinyal yarattığı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında TR61 Bölgesinde süt, çekirdekli üzüm ve nohut üretiminin Türkiye ortalamasına göre daha avantajlı olduğu ve bunun tüm incelenen dönem boyunca korunduğu gözlenmektedir. Domates ve taze fasulye üretimi ise ancak 2007-08 yıllarında sonra Türkiye ortalamasına göre daha avantajlı hale gelmektedir. Diğer ürünlerde üretim Türkiye ortalamasına göre dezavantajlıdır. Aynı ürünlerde rakip bölgelere bakıldığında çekirdekli üzüm, elma ve dolmalık biber dışındaki tüm incelenen ürünlerde TR61 Bölgesi rakiplere göre avantajlıdır ve bu avantaj dönem boyunca sürmektedir.

Tablo 1.6. Tüketici Fiyatları (TL/kg)

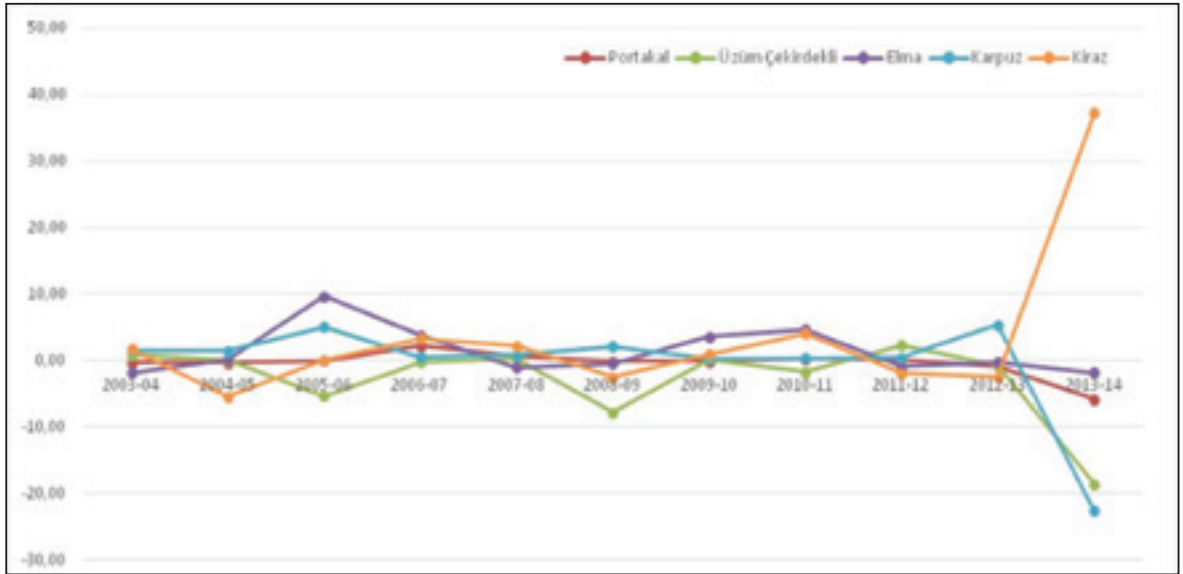
Antalya	Süt		Üzüm		Karpuz	Kıraz	Biber		Domates	Taze		Salatalık	Nohut
	Paftakal	Çekirdekli	Elma	Dolmalık			Biber Sivri	Fasulye		Patlıcan			
2003	1,49	0,67	0,45	1,12	0,10	0,60	1,18	1,83	0,87	0,81	1,32	0,87	1,06
2004	1,57	0,59	0,49	0,92	0,11	0,75	1,15	1,69	0,87	0,73	1,20	0,92	1,09
2005	1,61	0,54	0,50	0,95	0,12	0,68	1,18	1,54	0,96	0,75	1,32	1,04	2,61
2006	1,54	0,55	0,77	1,04	0,15	0,68	1,50	1,75	0,96	1,20	1,51	1,05	2,83
2007	1,73	0,77	0,72	1,72	0,17	0,82	1,49	1,94	1,44	1,40	1,43	1,29	2,96
2008	1,89	0,85	0,73	1,47	0,13	0,92	1,87	1,83	1,23	1,17	1,50	1,21	3,40
2009	1,89	0,86	0,78	1,53	0,20	1,07	2,05	2,07	1,26	1,21	1,87	1,29	3,48
2010	2,00	0,81	0,88	1,40	0,25	0,85	2,39	2,36	1,74	1,45	1,86	1,35	3,96
2011	1,96	0,90	1,01	1,86	0,21	2,03	2,32	2,34	1,54	1,69	1,90	1,47	5,01
2012	2,21	0,84	0,79	1,74	0,19	1,02	2,43	2,53	1,70	1,61	2,04	1,71	6,65
2013	2,38	1,02	0,87	1,82	0,27	1,03	3,05	3,07	2,11	1,60	2,23	1,82	5,97
2014	2,66	1,40	2,83	2,05	0,75	5,84	2,81	2,77	2,03	3,48	2,20	1,85	5,83
Türkiye													
2003	1,34	0,76	0,47	1,25	0,11	0,65	1,27	1,87	0,90	0,83	1,47	0,92	1,62
2004	1,50	0,73	0,46	1,06	0,11	0,80	1,26	1,70	0,93	0,76	1,27	0,96	1,74
2005	1,55	0,69	0,49	1,08	0,12	0,71	1,35	1,63	1,01	0,81	1,40	1,13	2,28
2006	1,49	0,74	0,74	1,24	0,25	1,12	1,70	1,86	1,02	1,24	1,65	1,14	2,63
2007	1,71	0,96	0,72	1,90	0,17	0,89	1,99	1,99	1,43	1,54	1,55	1,34	2,94
2008	1,82	1,04	0,69	1,66	0,14	1,00	2,09	1,91	1,23	1,14	1,62	1,27	3,37
2009	1,82	1,09	0,76	1,74	0,21	1,18	2,31	2,18	1,26	1,19	2,00	1,36	3,35
2010	1,97	1,05	0,84	1,62	0,25	0,91	2,57	2,31	1,74	1,41	1,94	1,44	3,60
2011	1,96	1,15	0,91	2,18	0,22	1,94	2,50	2,43	1,50	1,65	2,02	1,60	4,75
2012	2,16	1,11	0,76	2,03	0,20	1,09	2,67	2,59	1,65	1,61	2,23	1,83	6,28
2013	2,35	1,27	0,86	2,05	0,28	1,14	3,13	3,02	2,03	1,63	2,38	1,86	6,03
2014	2,63	1,78	2,57	2,43	0,81	6,53	3,05	2,78	1,96	3,47	2,33	1,91	5,90
Seçilmiş İller	Süt- Baklısır	Paftakal Adana	Üzüm Çekirdekli- İzmir	Elma- Samsun	Karpuz- Diyarbakır	Kıraz- Manisa	Biber Dolmalık- Adana	Biber Sivri- Adana	Domates- Adana	Taze Fasulye- Adana	Patlıcan- Adana	Salatalık Adana	Nohut- Neveşehir
2003	1,32	0,61	0,51	1,13	0,10	0,62	1,26	1,60	0,84	0,63	1,25	0,87	1,52
2004	1,53	0,57	0,49	1,16	0,10	0,63	1,16	1,43	0,76	0,66	1,01	0,87	1,65
2005	1,56	0,40	0,53	0,96	0,10	0,57	1,26	1,47	0,79	0,76	1,14	0,99	2,22
2006	1,50	0,44	0,61	1,10	0,13	0,64	1,69	1,62	0,84	1,08	1,39	0,96	2,53
2007	1,71	0,67	0,78	1,76	0,14	0,64	1,71	1,82	1,19	1,05	1,33	1,17	2,88
2008	1,84	0,66	0,74	1,46	0,11	0,86	2,01	1,72	0,99	0,94	1,37	1,09	3,31
2009	1,83	0,77	0,82	1,59	0,19	0,85	2,20	1,91	1,02	1,06	1,70	1,20	3,46
2010	2,00	0,71	0,89	1,50	0,19	0,75	2,42	2,09	1,44	1,16	1,57	1,23	3,60
2011	1,99	0,84	0,93	1,90	0,18	1,16	2,34	2,12	1,22	1,19	1,70	1,40	5,34
2012	2,20	0,73	0,80	1,74	0,16	0,98	2,51	2,26	1,30	1,36	1,92	1,61	6,71
2013	2,39	0,87	0,92	1,88	0,25	0,90	2,92	2,68	1,71	1,53	2,03	1,63	6,14
2014	2,70	1,64	2,36	2,23	0,65	4,34	2,70	2,44	1,63	2,98	2,02	1,61	6,27

Batı Akdeniz Bölgesinde tüketici fiyatları aynı ürünlerdeki ÇEF ile de mukayese edilmektedir. Şekil 1.4-1.6 bu mukayeseyi sırasıyla meyveler, sebzeler ve süt ve nohut için göstermektedir. Tüketici fiyat artış oranının ne derece ÇEF'e yansıdığı (veya tam tersi) üretim üzerinde

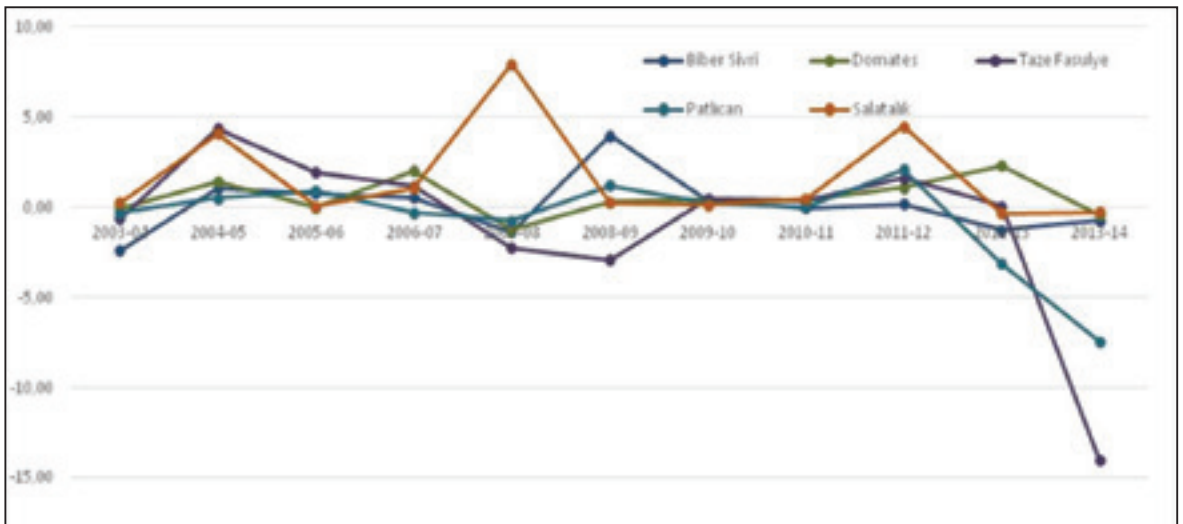

tüketici fiyatlarından beklenen pozitif etkiyi göstermek bağlamında önemlidir. Grafiklerde değerlerin 1'den büyük olması tüketici fiyatlarındaki artışın ÇEF'e kısmen yansımada olduğunu göstermektedir. Bu durumda TR61 Bölgesinde elma ve karpuzun tüketici fiyatları değişimi dönem boyunca ÇEF'e neredeyse aynen yansımaktadır. Portakal, üzüm ve kirazda ise dönem boyunca dalgalı bir trend izlenmekte ve zaman zaman ÇEF artışının tüketici fiyatlarından daha fazla olduğu gözlenmektedir. Elma ve karpuz için izlenen trend salatalık için de geçerli iken geri kalan sebzelere çok dalgalı bir durum söz konusudur. Son olarak süt ve nohut için de oldukça stabil ve 1 değeri etrafında şekillenen trendler mevcuttur (2007-08 yılı nohut hariç)

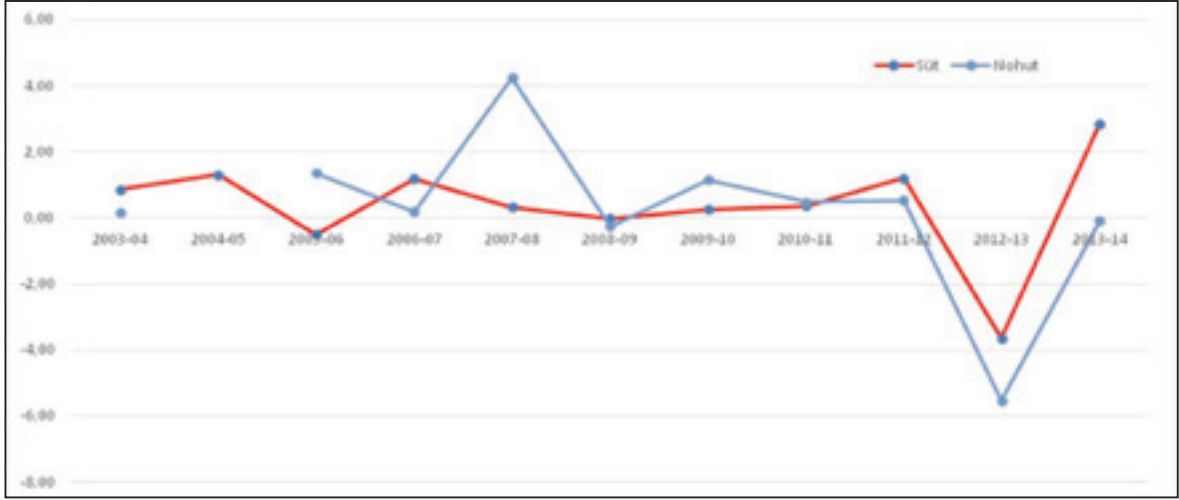
Şekil I.4. Tüketici Fiyatları-ÇEF Artış Oranı Paritesi-TR61 İlleri

Şekil I.5. Tüketici Fiyatları-ÇEF Artış Oranı Paritesi-TR61 İlleri

Şekil 1.6. Tüketici Fiyatları-ÇEF Artış Oranı Paritesi-TR61 İlleri

I.1.2. Yurtdışından Kaynaklanan Rekabet Gücü: Yurtiçi ve dışı girdi ve çıktı piyasalarında fiyatlar dikkate alındığında ortaya çıkan rekabet gücü

Çalışmanın bu kısmında öncelikle yurtiçi girdi ve yurtdışı girdi ve çıktı fiyatları kullanarak “kaynak maliyetleri” hesaplanmakta ve rekabet gücü ölçülmektedir (Gorton et al., 2001; Liefert, 2002). Bu ölçüm için kullanılan yöntem denklem 1 ve 2 ile açıklanmaktadır. Yöntemin amacı yurtiçi üretimin yarattığı katma değeri üretimin fırsat maliyeti ile mukayese etmektir. Bir başka ifade ile yöntem, bir birim üretmek için kullanılan ve yurtiçinde ticareti yapılmayan kaynakların değerini, eğer yurt dışına ihraç edilmiş olsaydı elde edeceği gelir ile karşılaştırmaktadır. Hesaplanmış kaynak maliyeti pozitif ve 1’den küçük ise söz konusu olan ürünün yurtiçinde üretiminin uluslararası rekabet gücüne sahip olduğu şeklinde yorumlanmakta (yurtiçi üretimin fırsat maliyeti üretimin yarattığı katma değerden daha düşüktür-pay paydadan küçüktür denklem (1)). Bu, ülkenin o üründen daha fazla ihracat yapabileceğine de işaret eder. Eğer hesaplanmış kaynak maliyeti 1’den büyük veya 0’dan küçükse ülkenin o üründen rekabet gücünün düşük olması beklenir.

l : girdi (1)

j : ürün

a_{jl} : ticareti yapılan girdinin miktarı, teknik katsayı

P_l^D : girdinin yurtiçi fiyatı

P_j^B : ürünün yurt dışı fiyatı

P_l^B : girdinin yurt dışı fiyatı

DRC_j : yurtiçi kaynak maliyeti

$$DRC_j = \frac{\sum_{l=k+1}^n a_{jl} P_l^D}{P_j^B - \sum_{l=1}^k a_{jl} P_l^B}$$

Denklem (1) özellikle ticareti yapılmayan kaynakların maliyetine dayandığından, daha çok ticareti yapılan yurtiçi kaynaklara bağlı üretilen ürünlerin rekabet gücünü ölçmekte yetersiz kalmaktadır (Masters and Winter-Nelson (1995)). Bu dezavantaj, formülün denklem (2)'deki gibi tanımlanmasıyla ortadan kaldırılmaktadır ve buna da “sosyal maliyet-fayda” denilmektedir. Bu oran yurtiçi ticareti yapılan ve yapılmayan kaynakların maliyetini ürünün satış fiyatına oranlamaktadır. Hesaplanmış oran 1'den küçükse ürünün dış pazarda rekabet gücüne sahip olması beklenmektedir.

$$SCB_j = \frac{\sum_{l=k+1}^n a_{jl} P_l^D + \sum_{l=1}^k a_{jl} P_l^B}{P_j^B} \quad (2)$$

Türkiye’de kimyevi gübre ve zirai ilaç fiyatları Tablo I.4-I.5’de ve tohumluk, yem ve mazot fiyatları da Ekler kısmında Tablo Ek I.5-Ekl.7’de verilmektedir. Girdilerin yurt dışı fiyatları ise Tablo I.7-I.8 ve Ekler’de Tablo Ek I.12’de gösterilmektedir. Yine analiz için seçilmiş ürünlerin dünya fiyatı Tablo I.9’da verilmektedir.

Tablo I.7. İthal Gübre Fiyatları (TL/kg)

	Azot, fosfor ve potasyumun ikisini veya üçünü içeren mineral veya kimyasal gübreler	Azotlu mineral veya kimyasal gübreler	Fosfatlı mineral veya kimyasal gübreler	Potashlı mineral veya kimyasal gübreler
2000	0,10	0,11	0,18	0,34
2001	0,16	0,13	0,27	0,52
2002	0,21	0,13	0,23	0,53
2003	0,28	0,17	0,26	0,27
2004	0,28	0,27	0,23	0,74
2005	0,32	0,29	0,35	0,64
2006	0,35	0,24	0,38	0,79
2007	0,47	0,26	0,34	0,68
2008	1,35	0,69	0,83	0,98
2009	0,56	0,30	1,08	1,41
2010	0,72	0,36	0,45	0,79
2011	1,03	0,46	0,55	0,94
2012	1,01	0,56	0,89	1,03
2013	0,97	0,79	0,63	1,05
2014	1,13	0,74	0,97	1,04

Tablo 1.8. İthal İlaç Fiyatları (TL/kg)

	Dezenfekte ediciler	Diğer bitkileri koruyucu, geliştirici müstahsallar	Haşarat öldürücüler	Zararlı bitkileri yok edici, sürgünleri önleyici, bitkilerin büyümesini düzenleyici ürünler	Zararlı mantarları yok ediciler
2007	3,8	4,7	12,9	11,7	8,5
2008	3,9	5,2	12,0	11,5	9,7
2009	4,8	6,3	20,2	12,7	11,1
2010	4,0	5,2	17,6	10,6	11,2
2011	4,9	5,0	19,7	10,8	13,3
2012	5,0	5,3	22,7	14,2	14,5
2013	5,6	4,8	26,1	17,9	17,1

Tablo 1.9. Seçilmiş Ürünlerde Dünya Fiyatları (TL/kg)

	Elma	Kiraz	Hıyar	Üzüm	Karpuz	Portakal	Domates
2000	0,39	0,84	0,73	0,71	1,11	0,37	0,64
2001	0,89	1,58	1,40	1,48	2,03	0,92	1,69
2002	1,25	2,80	1,58	1,73	0,96	0,93	1,54
2003	1,25	2,01	1,71	1,91	1,70	1,07	1,86
2004	1,10	2,10	1,51	1,91	1,40	4,85	2,15
2005	0,98	2,09	1,57	1,83	1,71	1,15	1,72
2006	1,10	2,48	1,97	2,00	1,24	1,27	2,31
2007	1,13	2,18	1,57	2,08	1,23	1,15	2,12
2008	1,28	2,37	1,69	2,24	1,36	1,22	2,41
2009	2,04	2,75	2,24	2,86	1,62	3,18	2,95
2010	1,43	3,03	2,02	2,69	2,78	1,84	2,36
2011	1,79	3,45	2,88	3,41	2,34	1,92	3,26
2012	1,94	3,81	2,80	3,85	1,98	1,82	3,56
2013	2,14	3,66	2,86	3,96	1,69	1,73	3,03
2014	2,72	6,56	2,87	5,00	2,55	2,11	5,84

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Yurtiçi kaynak maliyeti ve sosyal maliyet-fayda hesaplamaları yapılırken TR61 bölgesinin ihracat potansiyeli yüksek ürünleri dikkate alınmaktadır. Fakat analize bu ürünlerin hepsi dahil edilememekte aynı zamanda dahil edilen ürünler için de girdi olarak sadece kimyevi gübre ve zirai ilaç kullanılmakta, bu da 2007-2013 dönemini kapsamaktadır. Bu kısıtlamanın birkaç tane temel sebebi vardır. Öncelikle bazı ihraç ürünleri için girdi kullanım tabloları yoktur (kesme çiçek, balık, lahana gibi). Ürün bazında zirai ilaç kullanımı verisi 2007-2013 aralığı için bulunmaktadır. Bu da analizin 2007 öncesine taşınmasına engel olmaktadır. Analizlerde tüm gübre ve tüm ilaç türlerinin ortalama fiyatları kullanılmaktadır. Bu yöntem, anılan girdilerin yurtiçi ve yurtdışı fiyatları arasında tutarlı olmak kaygısıyla kullanılmaktadır. Son olarak bazı ürünlerde de maliyet tabloları olmadığından kimyevi gübre ve zirai ilaç kullanımının maliyet payı bulunamadığından bu ürünler analizlere dahil edilememektedir.

Tablo I.10-I.11 sırasıyla seçilmiş ürünler için yurtiçi kaynak maliyeti ve sosyal maliyet-fayda hesaplamalarını yansıtmaktadır. TR61 Bölgesinin ihracat potansiyeli yüksek yedi ürünü incelendiğinde domates ve salatalık dışında tüm ürünlerin dış pazarda rekabet gücüne sahip olmadığı görülmektedir. Bu durum hem yurtiçi kaynak maliyeti hem de sosyal maliyet-fayda hesaplamaları sonuçlarında gözlenmektedir. Bir başka ifade ile portakal, üzüm, karpuz, elma ve kiraz üretiminin alternatif maliyeti bu ürünler üretilirken yaratılan katma değerden büyüktür. İncelenen yedi yıllık dönemde domatesin rekabet gücü daha stabil bir seyir izlerken salatalığın rekabet gücü dönem içinde yükselmiştir. Sosyal maliyet-fayda analiz sonuçları incelendiğinde rekabet gücü en düşük ürün elma ve sonra portakal olarak gözlenmektedir. Her iki analize göre de üzüm son üç yılda rekabetçi güce kavuşmaktadır.

Tablo I.10. Yurtiçi Kaynak Maliyeti

	Domates	Salatalık	Portakal	Üzüm	Karpuz	Elma	Kiraz
2007	0,49	1,01	-5,32	1,98	-14,58	-4,03	2,55
2008	0,32	0,73	-3,40	1,31	-8,48	-3,08	1,62
2009	0,30	0,60	1,37	1,22	-6,38	-11,61	2,03
2010	0,40	0,66	21,60	1,18	1,24	-3,72	1,21
2011	0,30	0,45	-43,79	0,88	2,91	-5,76	1,14
2012	0,29	0,52	-4,16	0,82	-23,87	-4,00	1,12
2013	0,39	0,57	-2,19	0,93	-2,68	-3,10	1,65

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo I.11. Sosyal Maliyet-Fayda

	Domates	Salatalık	Portakal	Üzüm	Karpuz	Elma	Kiraz
2007	0,63	1,01	2,90	1,37	2,43	3,21	1,50
2008	0,51	0,86	2,37	1,12	2,02	2,45	1,21
2009	0,50	0,77	1,14	1,08	2,02	1,91	1,29
2010	0,58	0,80	1,84	1,08	1,10	2,55	1,09
2011	0,47	0,63	1,94	0,94	1,46	2,25	1,06
2012	0,47	0,71	2,25	0,91	1,89	2,27	1,05
2013	0,60	0,75	2,60	0,97	2,42	2,26	1,20

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Bu kısımdaki diğer bir analiz görece ihracat avantajı ölçütüdür. Yöntem Balassa (1965) tarafından ilk kez kullanılmış daha sonra Vollrath (1991) tarafından modifiye edilmiştir. Bir ülkenin/bölgenin bir üründeki ihracat oranını ülkenin/bölgenin diğer ürünler toplamındaki ihracat oranındaki payı şeklinde yansıtan ölçüt, 1'den büyük değerler için ülkenin/bölgenin o üründe görece ihracat avantajına sahip olduğunu göstermektedir.

$$RCA_{ij} = RXA_{ij} = \frac{\frac{x_{ij}}{x_{ik}}}{\frac{x_{nj}}{x_{nk}}} \quad (3)$$

i : Ülke
 j : Ürün
 k : diğer ürünler (j hariç)
 n : diğer ülkeler (i hariç)
 x : ihracat

Bölgenin görece ihracat avantajı Tablo I.12'de gösterilmektedir. Bu Tablonun hesaplanmasında kullanılan istatistik veri ise Ekler kısmında Tablo Ek I.13-Ek I.14'de gösterilmektedir. Tablo I.12 incelendiğinde göze çarpan ilk trend tüm ürün/ürün gruplarında görece ihracat avantajının dönem boyunca hızlı veya yavaş olarak azaldığı yönündedir. Yavaş azalmanın gözlemlendiği gruplar domates, soğan, üzüm ve karpuz gruplarıdır. Dondurulmuş balıklar dışında tüm gruplarda dönem boyunca bir görece ihracat avantajı gözükmemektedir. Dondurulmuş balıklarda ise bu avantaj gözardı edilecek kadar düşüktür. Taze ve soğutulmuş/dondurulmuş balık filetoları, elma ve soğan da görece ihracat avantajının diğer gruplara göre az olduğu ürünleri içermektedir. Dönem boyunca en yüksek avantaja domates, salatalık, buket yapmaya elverişli çiçekler, lahana ve dönem ortasına kadar kiraz grubudur. Bu grupları turunçgiller, üzüm ve karpuz takip etmektedir.

Tablo 1.12. Göreli İhracat Avantajı

	Balklar (dondurulmuş)	Balık filetoları ve diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Bakır yapmaya elverişli veya sis amaçlı uygun kesme çiçek ve çiçek tomurcukları	Domates (taze / soğutulmuş)	Soğan, yalıt, sarımsak, pırasa ve diğer soğanlılar (taze / soğutulmuş)	Lahanalar, karnabolarlar, alabıncıklar, yaprak lahanalar ve benzeri yenilen hırsolikalar (taze/soğutulmuş)	Hiyalar ve karnişonlar (taze / soğutulmuş)	Turunçgiller (taze / kurutulmuş)	Üzüm (taze / kurutulmuş)	Kavunlar (karpuzlar dahil) ve papaya (taze)	Elma, armut ve ayva (taze)	Kayısı, kiraz, şeftal, erik ve çakal erdiği (taze)
2002	0.13	6.32	65.75	207.11	14.70	111.49	207.41	35.00	26.61	23.20	20.11	244.65
2003	0.41	1.20	44.40	224.80	16.30	59.79	324.77	23.35	25.11	24.47	10.73	250.30
2004	0.09	1.45	49.26	212.44	6.95	57.33	285.34	28.01	30.99	13.59	6.99	192.15
2005	0.05	3.04	56.62	331.28	9.80	46.74	431.91	30.16	35.20	15.52	8.83	210.10
2006	0.06	2.00	60.72	395.36	20.44	60.93	469.59	28.73	31.97	15.62	9.70	244.00
2007	0.75	4.26	40.13	261.17	11.80	25.56	286.35	26.01	30.32	12.43	8.33	100.82
2008	4.80	3.92	29.86	266.24	7.20	30.11	319.47	18.75	25.84	13.40	8.00	132.62
2009	4.96	4.46	26.57	255.06	7.20	28.16	294.16	28.33	20.72	10.23	7.43	124.05
2010	2.94	5.30	24.91	254.15	3.17	15.83	254.94	32.82	30.70	10.67	7.51	101.80
2011	3.65	2.70	26.52	253.33	5.05	12.99	210.14	48.81	29.85	9.70	6.35	104.30
2012	3.40	2.95	28.90	229.26	12.57	17.33	196.84	32.66	29.06	11.50	7.81	98.24
2013	2.00	1.36	24.91	179.74	14.79	16.16	195.53	26.14	26.63	11.40	8.44	89.04
2014	0.25	0.19	81.18	254.35	6.74	2.36	-11972.76	10.39	27.06	106.87	2.50	19.75

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

1.2. TR61 Tarımsal İhraç Ürünleri Dış Pazar Analizi

1.2.1. Bölge Performansı: Ana Tarımsal Ürün İhracatının Gelişimi

Batı Akdeniz Bölgesi tarımsal ana ihracat kalemleri Tablo Ek I.13'de ana ürün grupları olarak verilmektedir. Toplam ihracat ve içindeki paylara göre 12 ana grup belirlenmiştir ve bu grupların 2002-14 dönemindeki ihracat performansı Tablo Ek I.13 ve Ek I.15-Ek I.17'de incelenmektedir. Taze ve soğutulmuş domates dönem boyunca Bölge'nin bir numaralı ihracat sektörüdür. Bunu kayısı grubu ve turunçgiller takip etmektedir. Kayısı grubunda (taş çekirdekli) önce çıkan ürün kiraz iken turunçgillerde bu ürün protakaldır. Bu iki grubu, taze ve kurutulmuş üzümler, salatalık grubu ve buket yapmaya elverişli çiçekler takip etmektedir. İhracat değeri olarak yumuşak çekirdekli ve özellikle elma, daha sonra kavun-karpuz grubu, soğanlımsı bitkiler ve yaprağı yenenler (lahana vb.) yine ana tarımsal ihraç gruplarıdır. İstisnasız dönem boyunca tüm bu gruplarda ihracat artışı yaşanmıştır. Dondurulmuş, soğutulmuş balık ve balık filetoları ihracatı önemli bir ihracat kalemi iken dönem ortalarından itibaren azalma trendine girmektedir.

Tablo Ek I.17 bu ürün gruplarındaki yıllık ihracat değişimini vermektedir. Yıldan yıla değişim hem oran olarak hem de iniş-çıkış anlamında tüm ürün gruplarında dalgalı bir seyir izlemektedir. Belki ortak bir trend tüm gruplarda dönemin ikinci yarısı gerçekleşmiş artış oranlarının daha düşük olması ve hatta kimi zaman azalış olmasıdır. Yine dönemin ilk iki yılında yakalanan artış hızları da tüm ürün gruplarında görülmekte ve istisnalar dışında dönem boyunca bir daha yakalanmamaktadır. Bu tabloda birinci kolon Bölge'nin toplam ihracatının değişimini gösterirken, ikinci kolon aynı değişimi toplam tarım ve balıkçılık için göstermektedir. Tablo Ekl.15 ve Ekl.16 tarımsal ürün grupları ihracatının sırasıyla Bölge toplam ve toplam tarımsal ihracatı içindeki payını göstermektedir. Domates ve kayısı grubu (özellikle kiraz) toplam ve tarımsal ihracat içindeki en büyük paya sahip ürünlerdir. Dönem boyunca domatesin tarımsal ihracat içindeki payı %14-32 arasında değişirken ve dönem boyunca artarken, kayısının payı %8-20 arasında değişmekte fakat bu dönemin ikinci yarısında düşüş trendine girmektedir. Aynı eğilimler bu ürünlerin toplam ticaret içindeki payında da görülmektedir yalnız orada pay aralığı domates için %5-13, kayısı için %3-8'dir.

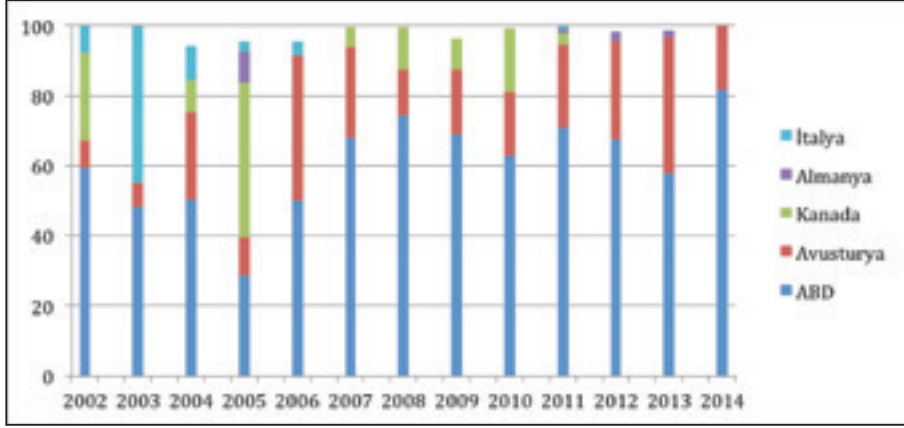
Bu iki grubu aldığı paylar itibarı ile üzüm, turuncgiller ve buket yapmaya elverişli çiçekler izlemektedir. Tarımsal ihracat içinde bu ürünlerin payları sırasıyla %6-10, %4-12 ve %4-14 olarak gerçekleşmektedir. Toplam ihracat içinde bu oranlar yine sırasıyla %2-4, %1-4 ve %1-5'tir. Buket yapmaya elverişli çiçeklerin payında dönemin ikinci yarısında bir azalma eğilimi olduğu söylenebilir. Diğer grupların payları istisna yıllar dışında %1 civarında değişmektedir.

Şekil I.7-16 arasında bu ihracat gruplarının ana ticaret partnerlerine göre performansı değerlendirilmektedir. Burada ülke/partner seçimi 2014 yılı baz alınarak yapılmaktadır. Analizde amaç, incelenen grupta büyükten küçüğe ihracat partner payları toplandığında %75'i yakalamaktır.

TR61'in temel tarımsal ihracat ürün gruplarında en önemli partnerlerin Almanya, Avusturya, Hollanda, İngiltere, Fransa, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Bulgaristan olduğu görülmektedir. Anılan ürün gruplarının neredeyse tamamında bu ülkelere önemli ölçüde ihracat yapılmaktadır. ABD sadece soğutulmuş balık filetoları için önemli bir ihracat pazarı iken Moldova, Belarus, Azerbaycan, Türkmenistan küçük ama gelişen pazarlardır.

Balık filetoları ihracatında dönem boyunca bir numaralı pazar ABD'dir. ABD'nin pazar payı en düşük olduğu yılda (2005) %25 civarında en yüksek olduğu yıl (2014) %80'e ulaşmaktadır. ABD'nin ardından ikinci büyük pazar Avusturya'dır. Dönem içinde Avusturya'nın pazar payı %5-30 arasında değişmektedir. Dönem başında İtalya iyi bir pazar iken 2005 yılından itibaren önemini kaybetmektedir. Yine Kanada 2010 yılına gelene kadar %5-40 arasında bir paya sahiptir. Kanada'nın en yüksek pazar payına ulaştığı 2005 yılında Amerika'nın payı %25 ile dönem içindeki en düşük seviyesine ulaşmıştır. Almanya her ne kadar 2005 yılında %10'luk bir paya ulaşsa da dönem içinde diğer ülkelere göre çok küçük bir pazar olarak kalmıştır.

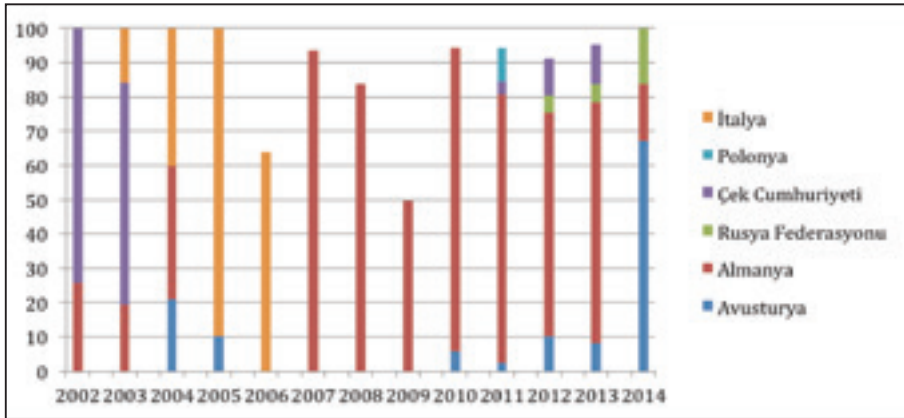
Şekil I.7. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Balık filetoları (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş) (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Şekil I.8 dondurulmuş balıklar için ana pazarları göstermektedir. İlgi çeken nokta, TR61 balık fileto ihracatının zaman zaman %80'ini ithal eden ABD'nin dondurulmuş bütün balık ithal etmediğidir. Burada dönem boyunca ana pazar Almanya'dır ve pazar payının %95'lere kadar çıktığı görülmektedir. İtalya ve Çek Cumhuriyeti dönem başındaki yıllarda TR61 dondurulmuş balık ihracatı için önemli birer pazarken (%60-70'e varan pay ile) dönem sonunda Avusturya ve Rusya Federasyonu gelişen pazarlar konumuna gelmiştir.

Şekil I.8. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Balıklar (dondurulmuş) (%)

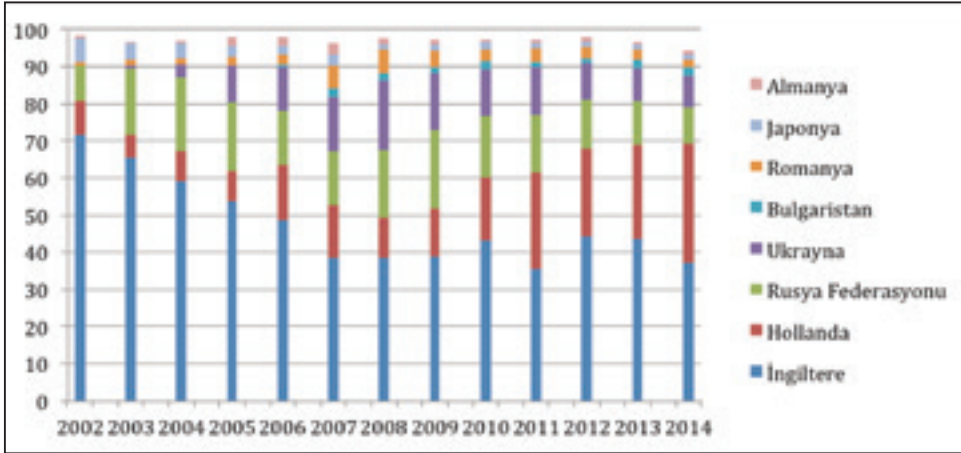

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

TR61 kesme çiçek ihracatında İngiltere, Hollanda, Rusya Federasyonu ve Ukrayna dönem boyunca istikrar gösteren önemli pazarlar olmuştur. 2002 yılında %70'lere varan İngiltere'nin payı dönem sonunda %35'lere inerken, aynı dönemde Hollanda'nın payı %9'dan %30'a, Ukrayna'nın payı %3'den %9'a yükselmiştir. Rusya Federasyon'una yapılan ihracatın

payı ise dönem boyunca %10'lar civarındadır. Almanya, Japonya, Romanya ve Bulgaristan diğerlerine nazaran daha küçük pazarlar olmakla birlikte Şekilde'de temsil edilmeyen birçok ülkeye göre önemli ihracat pazarlarıdır.

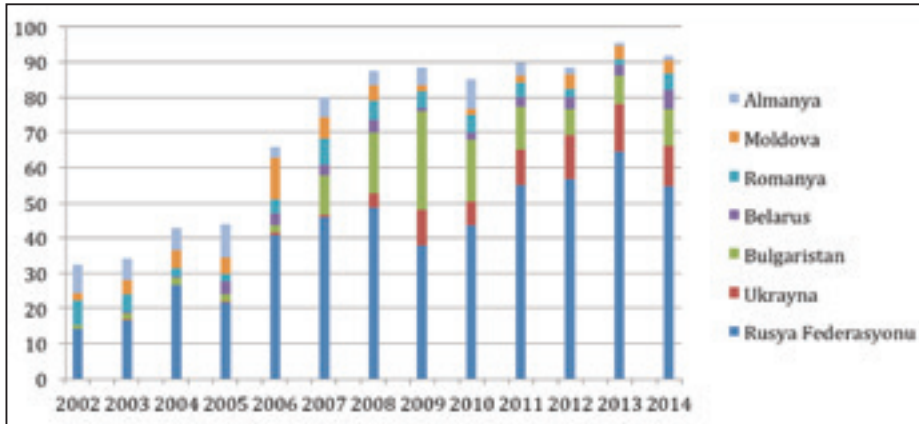
Şekil I.9. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Buket Yapmaya Elverişli Kesme Çiçekler (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

TR61 Bölgesi'nden ihraç edilen domatesin en büyük pazarı Rusya Federasyonu'dur. Pazar payının en küçük olduğu dönemde toplamın %15'ini ithal eden bu ülke dönem boyunca pazar payını arttırmakta ve 2013 yılında %65'e yaklaşan bir paya sahip olmaktadır. Rusya'ya özellikle 2005-06 yılından itibaren Ukrayna, Bulgaristan, Romanya ve Belarus takip etmektedir. Her ne kadar bu ülkelerin payları en fazla %25'e çıksa da toplam payları %5-40 arasında seyretmektedir. Almanya ve Moldova da toplam pazar payları %5-10 arasında değişse de dönemin başından itibaren istikrarlı ve önemli pazarlardandır.

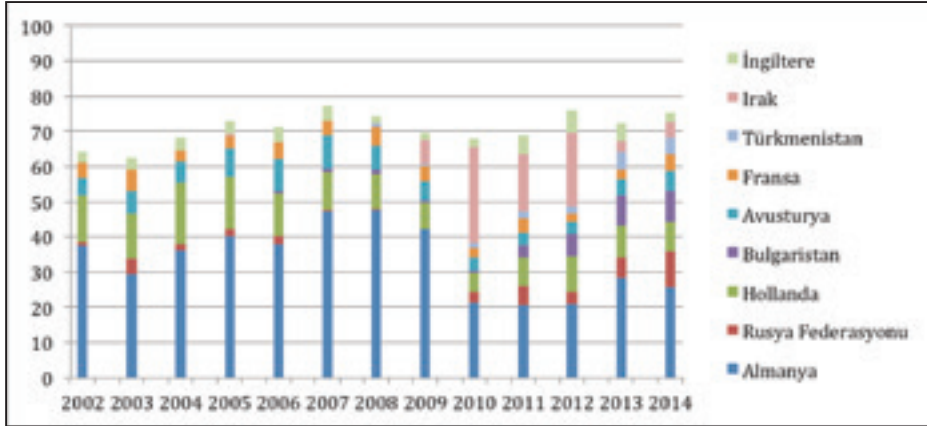
Şekil I.10. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Domates (taze, soğutulmuş) (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Elma ihracatında dönem boyunca sürekli pazarlar Almanya, Rusya Federasyonu, Hollanda, Avusturya, Fransa ve İngiltere'dir. İçlerinde en büyük paya Almanya sahiptir ve bu pay %20-45 arasında değişmektedir. Bulgaristan, Irak ve Türkmenistan 2010 yılından itibaren gelişen pazarlardır. TR61'den Irak'a elma ihracatı 2010-12 yılları arasında %25'e çıkmaktadır.

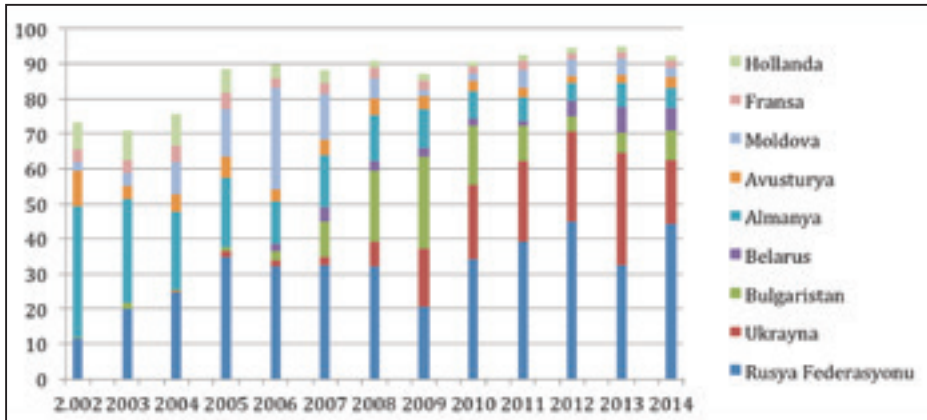
Şekil I.11. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Elma (armut ve ayva ile birlikte-taze) (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Salatalık ihracatında Rusya Federasyonu dönem başından ve Ukrayna dönem ortasından itibaren gelişen pazarlar olmakla birlikte Almanya ve Moldova dönem başından, Bulgaristan dönem ortasından itibaren önemini kaybeden pazarlar arasındadır. Rusya pazar payı %10'dan %40'a yükselirken aynı süreçte Almanya'nın payı da %40'lardan %10'lara inmiştir. Ukrayna 2013-14 %20'ler civarında paya sahipken Bulgaristan bu paya 2009 yılında sahiptir. Hollanda, Fransa, Avusturya %5'lik paylara sahip olup bunu dönem boyunca korumuştur.

Şekil I.12. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Salatalık (kornişonlarla birlikte-taze, soğutulmuş) (%)

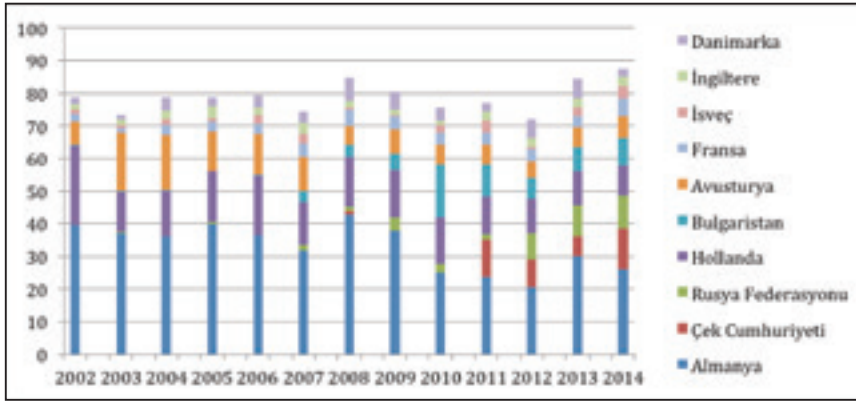

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Kavun ve karpuz grubunda TR61'in en önemli ihracat pazarı Almanya'dır. Almanya'nın bu pazardaki payı dönem boyunca %20'den aşağıya düşmemiş ve 2008-09'a kadar %40 civarında olmuştur. Almanya'dan sonra ikinci büyük pazar Hollanda ve Avusturya'dır. Her iki ülkeye yapılan ihracatın payı dönem başında %20'lerden dönem sonuna doğru %5'lere düşse de TR61 için istikrarlı pazarlardır. Danimarka, İngiltere ve Fransa toplamda %7-8'lik bir paya sahip olsa da son 15 yılın istikrarlı pazarlarındandır. Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Rusya Federasyonu ise 2008-09'dan sonra gelişen ihracat pazarlarındandır.

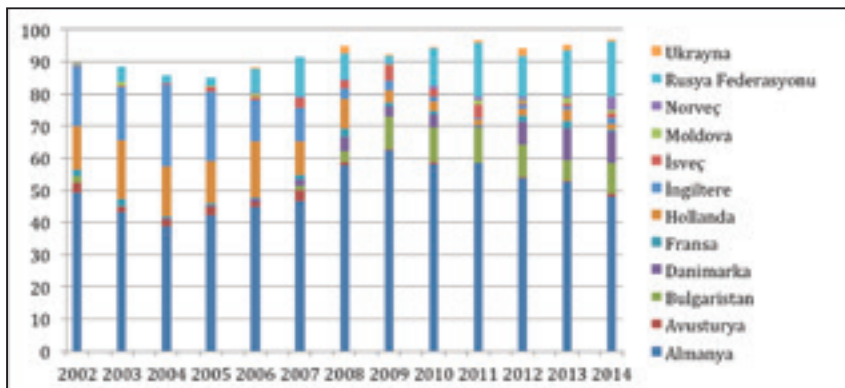
Şekil I.13. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Kavun (karpuz, papayayla birlikte-taze) (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

TR61 kayısı grubu ihracatında en büyük pazar Almanya'dır. Almanya'nın pazar payı tüm dönem boyunca en az %40 olmuştur ve 2009 yılında %62'ye kadar yükselmiştir. Rusya ve Hollanda incelenen dönem boyunca ithalatlarını sürdüren istikrarlı pazarlardandır. Dönem süresince Rusya Federasyonu'nun payı %3'lerden %15'lere çıkarken Hollanda'nın payı %15'lerden %3'lere inmiştir. İngiltere 2008'e kadar önemli pazar iken, Moldova pazarı bu yıldan sonra gelişmeye başlamıştır.

Şekil I.14. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Kayısı (taş çekirdekli-taze) (%)

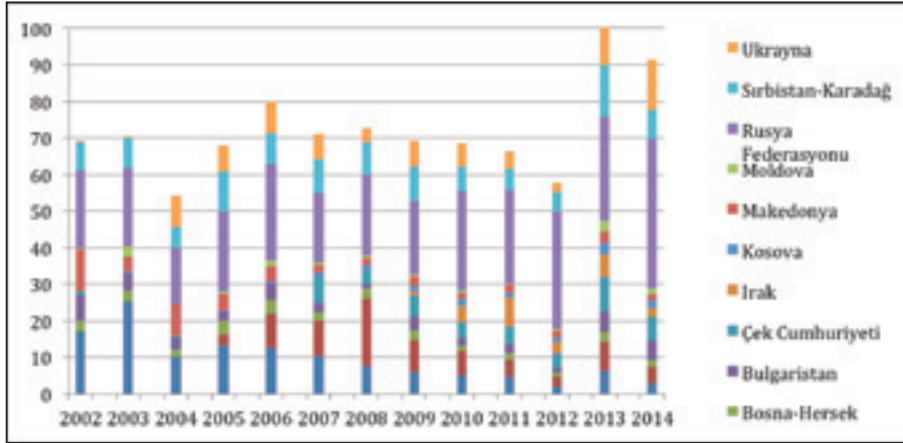

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

TR61 Bölgesi portakal ihracatında dönem boyunca önemini koruyan pazarlar başta Rusya Federasyonu, Ukrayna, Sırbistan-Karadağ, Almanya ve Belarus'tur. Rusya'nın dönem sonundaki pazar payı %40'ı aşmıştır. Çek Cumhuriyeti, Irak, Kosova ve Bulgaristan daha çok dönemin ikinci yarısında önem kazanmıştır. Almanya'ya yapılan ihracat dönemin ikinci yarısında sürmekle birlikte önemli ölçüde azalmaktadır (%25'lerden %5'lere).

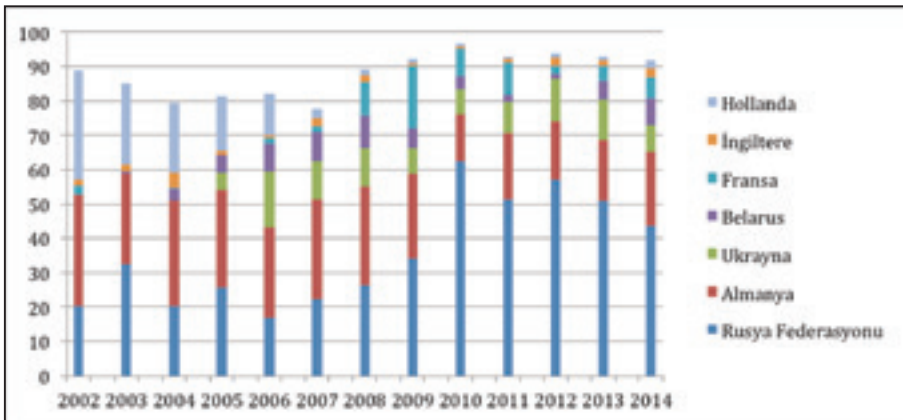
Şekil I.15. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Portakal (turunçgiller-taze) (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

İncelenen dönemde Rusya Federasyonu ve Almanya'nın TR61 Bölgesi üzüm ihracatı içinde en az %40'lık bir paya sahip olduğu gözlenmektedir. En yüksek olduğu yılda bu oran %75'e çıkmaktadır. Ukrayna 2006, Fransa 2008'den sonra önemli hale gelirken Hollanda 2006'ya kadar önemli bir pazardır. Hollanda'nın dönem başındaki %30'luk payı 2008'de %2'ye inmiştir.

Şekil I.16. TR61 Bölgesi Temel İhracat Pazarları: Üzüm (taze ve kurutulmuş) (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

1.2.2. Bölge Performansı: Değişimin Dinamikleri

Çalışmanın bu kısmında TR61'in önemli tarımsal ihraç ürünlerinden çeşitli pazarlara gerçekleştirilen ihracattaki değişim, bunu hazırlayabilecek olası ana faktörler dikkate alınarak incelenmektedir. Kullanılan temel yöntem "pazar-kayma" hesaplarıdır, denklem 4 ve 5 (Piezas-Jerbi ve Nee, 2009). İncelenen dönem 2002-2014 aralığıdır ve analizler 2002 ve 2014 yılları verisi dikkate alınarak yapılmaktadır. Dolayısıyla analiz dönem başından dönem sonuna değişimi tek adımda gerçekleştirmekte ve statik analiz olarak anılmaktadır. Hesaplama yöntemi temelde ürün/ sektör ve ülke/bölge bazında ihracat verisini kullanmaktadır. Burada da ihracat değerleri ülkeler arası tutarlılığı sağlamak açısından dolar cinsinden kullanılmakta ve hem nominal hem de enflasyondan arındırılmış reel değerler üzerinden analiz yapılmaktadır.

Denklem 4 ve daha açık ifade edilmiş haliyle denklem 5 ürün/ülke ihracatının faktör dekompozisyonunu vermektedir. Bu denklemlerde yer almış parametreler aşağıda tanıtlanmaktadır.

$$V'_{..} - V_{..} = \sum_i \sum_j r_{ij} V_{ij} + \sum_i \sum_j (V'_{ij} - V_{ij} - r_{ij} V_{ij}) \quad (4)$$

$$= \underset{1-}{r} V_{..} + \sum_i (\underset{2-}{r_i} - r) V_i + \sum_i \sum_j (\underset{3-}{r_{ij}} - r_i) V_{ij} + \sum_i \sum_j (V'_{ij} - V_{ij} - \underset{4-}{r_{ij}} V_{ij}) \quad (5)$$

V_i : TR61'in 1. yılda i ürününden gerçekleştirdiği ihracat

V'_i : TR61'in 2. yılda i ürününden gerçekleştirdiği ihracat

V_j : TR61'in 1. yılda j ülkesine gerçekleştirdiği ihracat

V'_j : TR61'in 2. yılda j ülkesine gerçekleştirdiği ihracat

V_{ij} : TR61'in 1. yılda j ülkesine gerçekleştirdiği 1 ürünü ihracatı

V'_{ij} : TR61'in 2. yılda j ülkesine gerçekleştirdiği 1 ürünü ihracatı

r : 1. ve 2. yıl arasında dünya ihracatındaki % değişim (TR61 hariç)

r_i : 1. ve 2. yıl arasında dünya i ürünü ihracatındaki % değişim

r_{ij} : 1. ve 2. yıl arasında dünya'nın j ülkesine gerçekleştirdiği i ürünü ihracatındaki % değişim

Ihracatın faktör dekompozisyonu dört çeşit açıklayıcı faktör/etki barındırmaktadır ve bu etkilerin cebirsel ifadesi denklem beş altında verilmektedir. Bir ülkenin ürün/ülke bazında gerçekleştirdiği ihracatın değişmesine yol açan faktörlerden birincisi dünya genelindeki toplam ihracat hacminde yaşanan değişimdir (-1-). Bir ülkeden yapılacak ihracat sadece ihraç ürününün fiyatına bağlı olmamakta aynı zamanda bu ithalatı gerçekleştirecek ülkelerdeki gelir seviyesine de bağlı olmaktadır. Bir başka ifade ile ihracat talebi ürünün yurtiçi ve yurtdışı fiyatlarının, döviz kurunun ve ithalatı yapacak ülkelerdeki gelir seviyesinin bir fonksiyonudur. Açıklanan birinci faktör (-1-) (dünya genelindeki toplam ihracat hacminde yaşanan artış)

bu gelir etkisini yansıtmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu artışın yüksek olması ülkelerdeki gelir seviyesinin artmış olduğu ve herhangi bir ülkeden gerçekleştirilecek ihracatı da olumlu yönde etkileyeği şeklinde yorumlanır. Bu faktör GLOBAL etki olarak da adlandırılabilir.

İkinci faktör (-2-) ihracatı yapılan ürünün yurtdışı piyasasına ilişkin etkileri içermektedir. Birinci ülkeden birden fazla ülkeye ihraç edilen bir ürün, aynı ithalatçı ülkelere farklı ihracatçı ülkeler (ikinci ülkeler grubu) tarafından da ihraç edilebilmektedir. İkinci ülkeler grubunda (aynı ürünün diğer ihracatçısı olan ülkelerde), bu ürünün ihracat artış oranı, dünya toplam ihracat artış oranından yüksekse bu durumda bu ihracatçı ülkelerde incelenen ürün piyasasına ilişkin ve ihracatı olumlu yönde arttıracak şekilde gelişmeler olduğunu beklemek normal olacaktır. Bu gelişmeler de birinci ülkenin incelenen ürünündeki ihracatını olumsuz etkileyebilecektir (ikame etkisi). Bu faktör SEKTÖREL etki olarak da adlandırılmaktadır.

Üçüncü faktör (-3-) ithalatçı ülkelere ilişkindir. Eğer, yukarıda anılan ikinci ülkeler grubunun birinci ülkenin incelenen ürünündeki ihracat partnerlerinin her birine yaptığı ihracattaki artış, ikinci ülkeler grubunun incelenen ürünündeki toplam ihracat artışından büyükse, bu durumda birinci ülkenin ticaret partnerlerinin her birinde birinci ülkenin ürününden ziyade ikinci ülkeler grubunun aynı ürüne bir yönelme olduğu şeklinde yorumlanacaktır. Bu da birinci ülkenin incelenen ürünündeki ihracatını azaltabilecektir. Bu faktör de COĞRAFİ etki olarak adlandırılmaktadır.

Son faktör (-4-) PERFORMANS (REKABET GÜCÜ) etkisi olarak da adlandırılmaktadır. Birinci ülkeden incelenen üründe ticaret partnerlerine gerçekleşen ihracattaki artış, ikinci ülkeler grubundan aynı partnerlere aynı üründe gerçekleşen ihracattaki artıştan büyükse, o zaman birinci ülkenin incelenen ürünündeki ihracat performansının ikinci ülkeler grubuna göre daha yüksek olduğu ve/veya rekabet gücünün daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Hesaplamalarda kullanılan veriler Ekler Tablo Ek I.18-Ek I.23'de gösterilmektedir. Sonuçlar ise Tablo I.13-I.14'de verilmektedir. Hesaplamalar hem dolar cinsinden nominal hem de 2005 fiyatlarıyla yine dolar cinsinden yapılmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi'nin ürün grubu bazında ana ihracat partnerleri Tablo Ekl.18'de görülebilir. Tüm ürün grupları için bu ülkeler şöyle sıralanabilir: ABD, Almanya, Avusturya, Belarus, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, Moldavya, Norveç, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan ve Ukrayna. Tablo I.13 ve I.14 ihracatı etkileyen faktörleri yüzde olarak ifade etmektedir. Her iki tablonun da ilk kolonu mutlak rakamlardan hesaplanan 2002-2014 yılları arasındaki ihracat değişim oranını vermektedir. İkinci kolonda bu rakamlar 100 (toplam değişim) kabul edilip diğer faktörlerin toplamı bu toplam etkiyi vermelidir. Yorumlamadan evvel dikkat çekilmesi gereken birkaç önemli nokta vardır. Örneğin Tablo I.13'te yüzde artışın çok yüksek olduğu durumlar vardır. Bunun birinci sebebi iki inceleme yılı arasının çok geniş olmasıdır (13 yıl). Elbette hesaplamalarda kullanılan değişken değerlerinin bu iki yıl arasında büyük oranda değişmesi beklenen bir durumdur. İkinci sebebi ise bu rakamların enflasyondan arındırılmamış

olması yani nominal değerler olmasıdır. Tablo I.14'e bakıldığında ise faktör etkilerinin yüzde değerlerinin daha düşük olduğu görülür. Bunun da sebebi analizin 2005 fiyatlarıyla yapılmasındandır. Örneğin bu tabloda bazı ürün gruplarının 2002-2014 arasında ihracat artış oranı negatif gözükmektedir, halbuki Tablo I.13'de bu değerler pozitiftir. Bunun da sebebi alttaki tabloda ihracat değerlerinden dolar enflasyonun çıkarılmış olmasıdır. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da bu analiz yapılırken seçilmiş ülke setinin sabit kalmış olmasıdır. Yani 2014 ve/veya 2013 yılında ürün bazında seçilmiş ana ihracat partnerlerinin 2002 yılında da ana partner olduğu varsayılmaktadır. Hesaplamaların yapılabilmesi ve daha da önemlisi yorumlanabilmesi için bu varsayımı yapmak zorunludur. Bu durumda örneğin Tablo I.13'te salatalık grubunun ihracat artışı negatif gözükmektedir; buradan anlaşılması gereken 2014 yılındaki partnerlere yapılan ihracatın 2002 yılında da aynı partnerlere yapılan ihracata göre azalmış olmasıdır, belki de 2002 yılında salatalık ihracatında ana partnerlerimiz 2014'dekinden farklı gerçekleşmişti ve sonuçta toplam salatalık ihracatımız 2002-2014'de artmıştı.

İki tablo birlikte incelendiğinde, 2014 yılında belirlenen ana partnerlere nominal ve reel olarak ihracat artışının en fazla yaşandığı ürünler/ürün grupları domates, diğer sebzeler ve kesme çiçektir. Nominal artışlara bakıldığında bunu turunçgiller, üzüm ve elma takip etmektedir. Kayısı, salatalık grubu ve kavun-karpuz ise nominal olarak ihracatı azalan ürünlerdir. Reel artış oranları incelendiğinde domates, diğer sebzeler ve kesme çiçek dışında tüm gruplarda 2014 yılı ana partnerlerine yapılan ihracatta 2002'ye göre bir düşüş mevcuttur. İki tablonun birinci kolonu birlikte şu şekilde yorumlanabilir. Eğer bir ürün grubunda ihracat değişimi hem reel hem nominal değer olarak pozitifse 2002-2014 yılları arasında seçilen partnerlere yapılan ihracat hem miktar olarak artmıştır hem de birim fiyat yükselmiştir. Eğer nominal değer pozitif reel değer negatif ise bu durumda birim fiyat değişim oranı miktardaki azalmayı telafi etmemektedir. Eğer her iki değer de negatif ise iki yıl arasında ihracatın hem miktarı hem de birim fiyatı düşmüştür.

Tablo I.13. TR61 Tarımsal Ana İhraç Ürünleri İhracat Değişimi (2002-2014) ve Faktör Dekompozisyonu (nominal fiyatlardan) (%)

	Değişim	TOPLAM	GLOBAL	SEKTÖREL	COĞRAFI	PERFORMANS
Domates	534	100	24	33	23	20
Diğer sebzeler	230	100	56	-75	88	31
Kayısı, kiraz	-22	100	-599	8	687	3
Turunçgiller	57	100	228	-282	158	-4
Üzüm	51	100	255	520	-668	-8
Hıyarlar	-5	100	-2.401	-943	3.362	81
Kesme çiçek	141	100	92	-133	137	4
Elma	18	100	711	-348	-163	-99
Kavun, karpuz	-85	100	-153	-321	571	2

Tablo 1.14. TR61 Tarımsal Ana İhraç Ürünleri İhracat Değişimi (2002-2014) ve Faktör Dekompozisyonu (2005 fiyatlarından) (%)

	Değişim	TOPLAM	GLOBAL	SEKTÖREL	COĞRAFI	PERFORMANS
Domates	200	100	4	42	29	25
Diğer sebzeler	56	100	15	-146	171	60
Kayısı, kiraz	-63	100	-13	1	112	1
Turunçgiller	-26	100	-33	293	-164	4
Üzümler	-29	100	-29	-433	556	7
Hıyarlar	-55	100	-15	-43	155	4
Kesme çiçek	14	100	61	-641	659	21
Elma	-44	100	-19	68	32	19
Kavun, karpuz	-93	100	-9	-138	247	1

İhracat değişimleri incelendiğinde, domates ve üzümdeki nominal artışın arkasındaki en önemli sebebin dünyada sektörden kaynaklandığı, bir başka deyişle dünya genelinde domates ve üzüm ihracatının çok yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir. Her iki üründe de bu faktörü global etki takip etmektedir yani dünya genelinde artan gelir seviyesi olarak yorumlanabilir. Bu ürünleri ihraç eden diğer rakiplerin durumu TR61 domates ihracatı için bir avantaj oluştururken, üzüm piyasasında tam tersi durum söz konusudur. Son yorum iki üründe TR61'in rekabet gücü için de geçerlidir. Bölge'nin domates piyasasında rekabet gücü, rakiplerine göre daha iyiken, üzümde tam tersi durum geçerlidir. Diğer sebzelerde nominal artışı açıklayan en etkili faktörler TR61'in rakip ihracatçıları karşısındaki görece avantajlı pozisyonu ve dünya gelir etkisidir. Bu grupta dünya ticaretinin yarattığı etki daraltıcı olmuştur. TR61 Bölgesi'nin rakiplerine göre en avantajlı olduğu diğer ürün grupları kayısı, turunçgiller, salatalık, kesme çiçek ve kavun-karpuzdur. Öte yandan elma dahil sayılan tüm bu ürün gruplarında gelişen dünya ticaretinin TR61 ihracatı üzerinde daraltıcı bir etkisi gözükmemektedir. Rakip ihracatçılara göre avantaj sahibi olup da TR61'in en az rekabet gücüne sahip olduğu ürünler turunçgiller, üzüm ve elmadır. Burada sözü edilen rekabet gücü yurtiçinden kaynaklanan performanstır. Dünya gelir etkisi üç ürün dışında pozitif etkiye sahiptir. En büyük gelir etkisi elma, turunçgiller ve üzüm üzerinde oluşurken, negatif gelir etkisi kayısı, salatalık ve kavun-karpuz üzerindedir. Reel olarak bakıldığında TR61 ürün piyasalarının yurtiçi koşullarının tüm ürünlerde rekabet avantajı yaratmakta olduğu ve Bölge'nin turunçgiller dışında tüm ürünlerde rakip ihracatçılara göre bir avantaja sahip olduğu görülmektedir. Dünya gelir ve sektörlerdeki dünya ticareti genelde Bölge ihracatı üzerinde daraltıcı etki yaratmaktadır. Dünya gelir etkisi açısından buna istisnalar domates, diğer sebzeler ve kesme çiçeklerdir.

II. BÖLÜM

BATI AKDENİZ TARIM SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

II.1. “Durum-Baskı-Tepki” Değişkenleri Çerçevesinde Sürdürülebilirlik Analizi

TR61 Bölgesinde tarım sektörünün sürdürülebilirliği OECD'nin geliştirdiği ve daha sonra farklı kurumlar tarafından da kullanılan ve geliştirilen “baskı-durum-tepki” (BDT) göstergelerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği çerçeve kullanılarak incelenmektedir. Sürdürülebilirlik ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlara dayalı olarak geliştirilmiş bir kavramdır ve dolayısıyla kullanılacak çerçevede bu faktörleri temsil eden değişkenlerin kullanılması gerekmektedir. Kullanılacak göstergelerin seçimi kavramsal olarak çerçeveye uymak zorundayken eldeki istatistik datanın elverdiği ölçüde çeşitlenebilecektir. BDT çerçevesi bir zaman dilimi veya zamanda tek bir noktada değerlendirmeye izin verirken bir veya birden fazla sektörün, ülkenin değerlendirilmesi de mümkündür. BDT yönteminde baskı faktörleri incelenen sektör/ülke üzerinde uzun dönemli ilerlemeyi kötü yönde etkileyebilecek değişkenleri kapsarken, tepki faktörleri incelenen sektörde/ülkede baskı yaratan değişkenleri ortadan kaldıracak veya etkisini azaltacak değişkenleri içermektedir. Durum faktörleri ise sektörün/ülkenin belirli göstergelerde erişmiş olduğu statüyü, pozisyonu göstermektedir.

TR61 Bölgesinde tarım sektörünün sürdürülebilirliği Bölge'nin Türkiye ortalaması karşısındaki görece durumu 2000² ve 2013 yıllarında dikkate alınarak incelenmekte ve bu görece durumun 2000 yılından 2013 yılına gelinceye kadar geçirdiği gelişim de dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla incelenen göstergeler ve yapılan yorumlar TR61 Bölgesi tarım sektörü sürdürülebilirliğinin Türkiye tarım sektörü sürdürülebilirliği karşısındaki konumunu göstermektedir. Sürdürülebilirlik ölçümü ve sonuçları verilmeden önce çalışmanın takip eden kısmında sürdürülebilirliğe konu alan bazı göstergelerin Bölge'deki gelişimi incelenmektedir.

II.2. Tarımsal Destekleme, Çıktı ve Fiyat İlişkisi

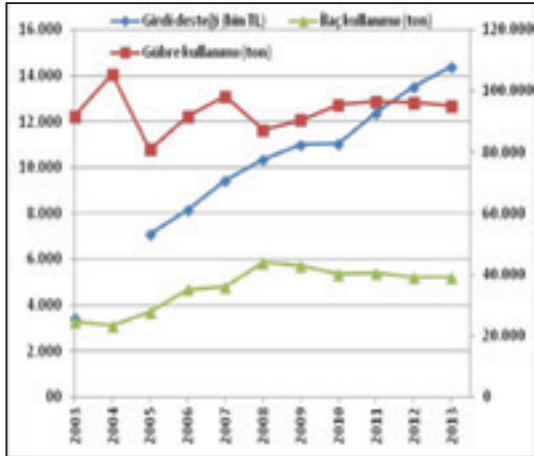
Batı Akdeniz Bölgesi tarım sektörüne yapılan destekleme ödemeleri Ekler'de Tablo Ek II.1-Ek II.7. arasında verilmektedir. Antalya, Burdur ve Isparta'da kullanılan destek türleri büyük ölçüde aynı olmakla birlikte dönemin başlangıç yılları dışında en fazla destek Burdur'a ve onu takiben Antalya'ya yapılmıştır. Isparta'nın kullandığı tarımsal destekler Burdur'un kullandığı miktarın en fazla yarısına ulaşmaktadır. Her üç ilde de yıldan yıla destekleme ödemelerinin değişimi son derece istikrarsızdır. Antalya'da en önemli destekleme kalemleri dönemin ilk yarısında doğrudan gelir desteği olurken, ülke genelinde değişen politikalara paralel olarak, dönemin ikinci yarısında sırasıyla hayvancılık, prim ve girdi destekleri önemli hale gelmiştir. Bunları arıcılık desteği takip etmektedir. Burdur'da dönemin ilk yarısı yine doğrudan ödemeler desteği çok önemli bir paya sahipken, dönemin ikinci yarısında sırasıyla hayvancılık, süt, girdi, prim ve su ürünleri önemli kalemler olmuştur. İl bazında türlerine

² Bazı göstergeler hesaplanırken veri eksikliği nedeniyle 2000 yılına en yakın yılın değerleri kullanılmıştır.

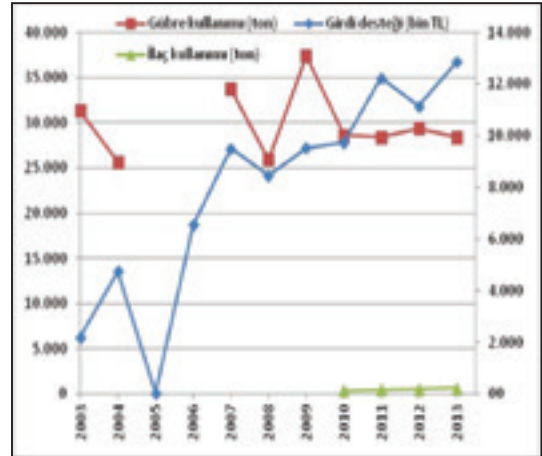
göre desteklerin dağılımı Ekler Şekil II.1-II.3'te de görülebilir. Isparta'da da dönemin ilk yarısı aynı Antalya ve Burdur'da olduğu gibi gelişmiş, dönemin ikinci yarısında girdi, organik tarım ve yem bitkileri destekleri önemli hale gelmiştir. Tablo Ek II.7. TR61 Bölgesi'nde tarımsal destekler ve tarımsal gayri safi katma değeri birlikte incelenmektedir. Bu tablodan, verinin olduğu 2004-2011 yılları arasında, birim destek başına yaratılan katma değerın dönem boyunca yükseldiği görülmektedir.

Şekil II.1-II.4.'te Antalya, Burdur ve Isparta'da destekleme ödemeleri ile çeşitli girdi ve çıktı değişkenleri arasındaki ilişkileri göstermektedir. İl bazında girdi kullanımına ilişkin veriler Ekler Tablo Ek II.8-Ek II.12.'de verilmektedir. İlk üç şekil girdi destekleri ile gübre ve ilaç kullanımı arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır.

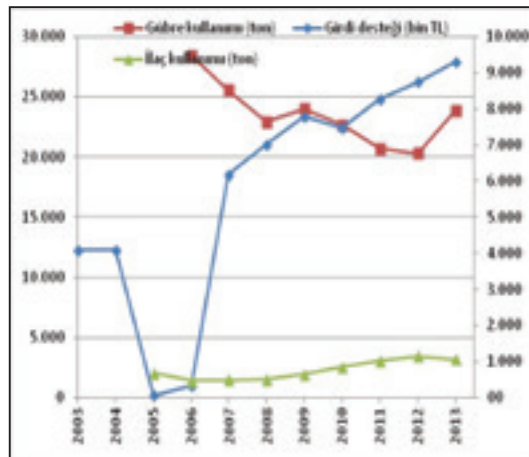
Şekil II.1. Antalya-Girdi Destekleri ve Girdi Kullanımı

Şekil II.2. Burdur-Girdi Destekleri ve Girdi Kullanımı

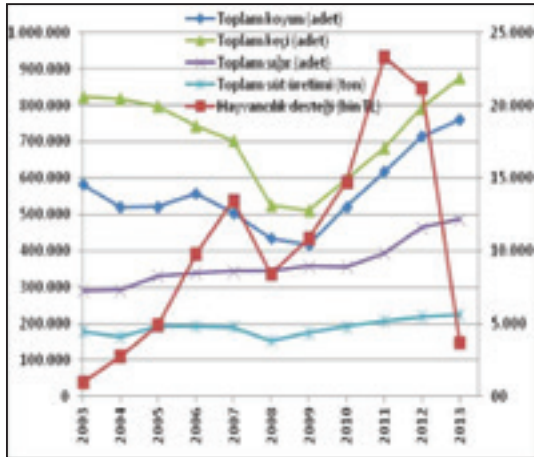
Şekil II.3. Isparta-Girdi Destekleri ve Girdi Kullanımı

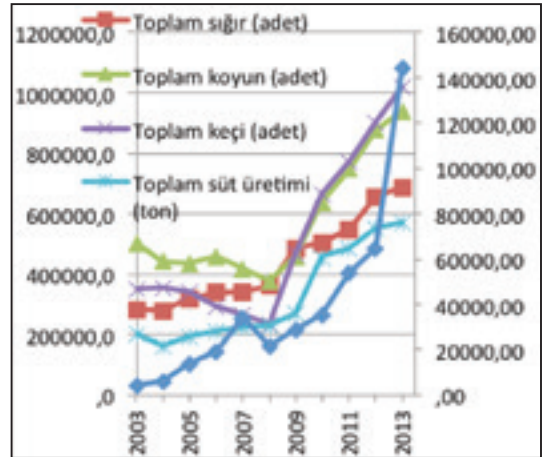
Girdi desteği her üç grafikte de ikincil y-ekseninde gösterilirken, ilaç kullanımı Burdur ve Isparta şekillerinde ikincil y-ekseninde verilmektedir. Her üç ilde de kullanılan girdi desteğinin hızla yükseldiği görülmektedir. İlaç kullanımının daha stabil olduğu ve artış oranlarının daha düşük oranlarda olduğu görülebilir. Gübre kullanımı ise Isparta'da 2012'ye kadar düşmekte, diğer iki ilde ise 2009'dan itibaren daha stabil hale geldiği görülmektedir. Öncesinde ise Antalya ve Burdur'da gübre kullanımı dalgalı bir trend izlemektedir. Girdi destekleri artışı ile girdi kullanımı artışı arasında tüm dönem boyunca kuvvetli bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olacaktır ama hem ilaç hem kimyasal gübrenin kullanım miktarı aynı zamanda ekilen alanla da ilgili olduğundan vurgulanan bulgu beklenen bir gelişmedir.

Hayvancılık sektörüne verilen destekler ile üretim arasındaki ilişkiler Şekil II.5-II.7 arasında gösterilmektedir. Her üç şekilde de destekleme rakamları ikincil y-ekseninde ölçülmektedir.

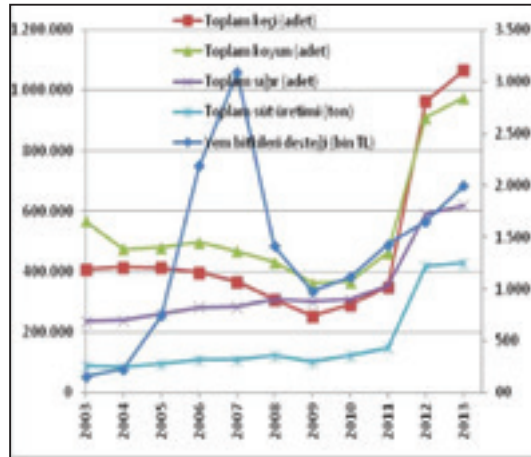
Şekil II.4. Antalya-Hayvancılık Destekleri ve Üretim

Şekil II.5. Burdur-Hayvancılık Destekleri ve Üretim

Şekil II.6. Isparta-Hayvancılık Destekleri ve Üretim

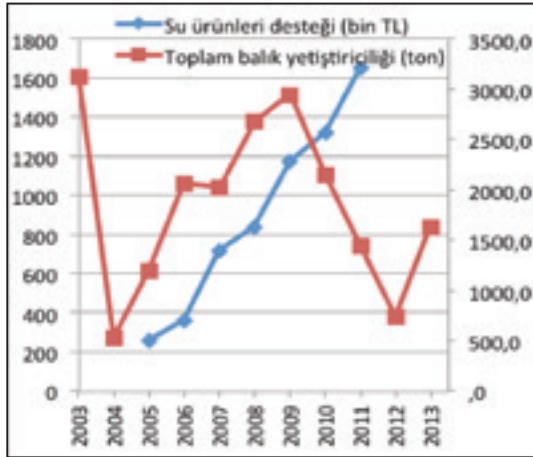

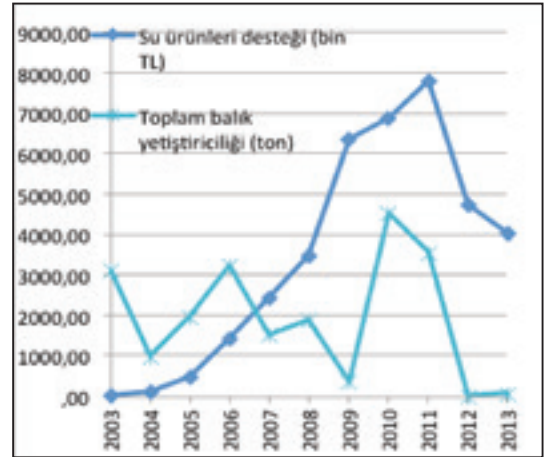
Dönem boyunca hayvancılık desteği kullanımı Antalya’da 2011 yılına kadar, Burdur’da ise tüm dönem boyunca artmıştır. Isparta’da yem bitkileri desteği şeklinde 2007-09 arası dışında bu desteğin kullanımı yükselmiştir. Desteklemeler ve hayvan stoğu sayısının artışı arasında bir gecikme beklemek normaldir. Bu dikkate alındığında özellikle toplam sığır sayısının her üç ilde de hayvancılık destekleriyle pozitif ilişki içinde olduğu görülmektedir. 2006-07’den itibaren küçükbaş hayvancılığın da desteklemeler büyüdüğünü söylemek mümkündür. Desteklemelerin düşme eğilimine girdiği çok kısa bir sürede de hayvan stokları aynı düşmeyi yaşamaktadır. Bu durumda bu sektörün verilen hayvancılık destekleriyle sürdürüldüğünü söylemek abartı olmayacaktır. Bu yorumlara üç ilde süt üretimini aynı şekilde de dahil etmek mümkündür.

Şekil II.7-II.8’de Antalya ve Burdur’da su ürünlerine verilen destekler ile üretim arasındaki ilişki izlenmektedir. Su ürünleri desteği Burdur’da daha uzun bir süre kullanılmıştır. Burada destek 2011 yılına kadar sürekli artarken sektörde üretim artışı 2009 yılında başlamış ve daha sonra hem destekler hem de üretimde düşme yaşanmıştır. Antalya’da ise üretim artışı 2004-09 arası desteklemelerin artmasına paralel olarak yaşanmıştır. Öncesi ve sonrasında ise yetiştiricilikte daralma mevcuttur. Isparta’ya ilişkin kullanılan su ürünleri destekleri bulunamamıştır. Yetiştiricilik Burdur’da tatlı su balıklarını içerirken Antalya’da hem tatlı su hem de deniz balıklarını içermektedir (Bölüm I’de bahsedilmiştir). Burada da yetiştiricilik hacmi ve desteklemeler arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir ama hayvancılık sektöründe olduğu kadar kuvvetli değildir.

Şekil II.7. Antalya-Su Ürünleri Destekleri ve Üretim

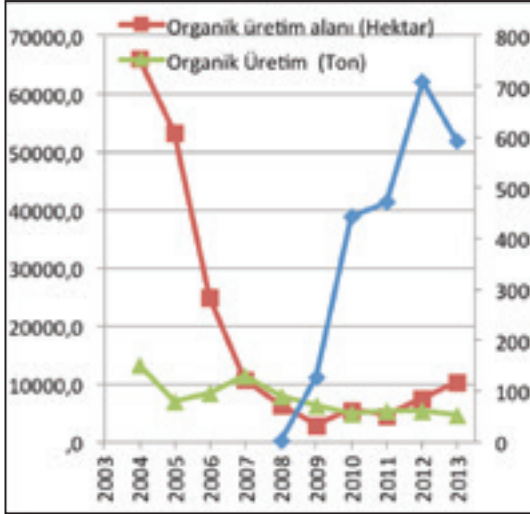

Şekil II.8. Burdur- Su Ürünleri Destekleri ve Üretim

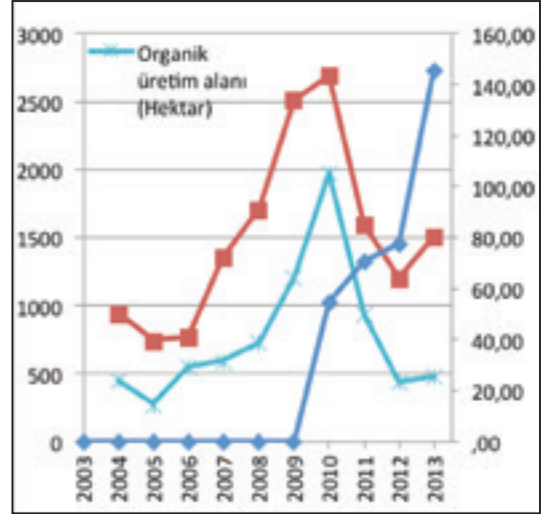

Şekil II.9-II.11 arasında organik tarım ve iyi tarım uygulamalarına verilen destekler ile organik üretim arasındaki ilişki gözlenmektedir. Şekillerde organik tarım desteği ikincil y-eksenlerinde gösterilmektedir.

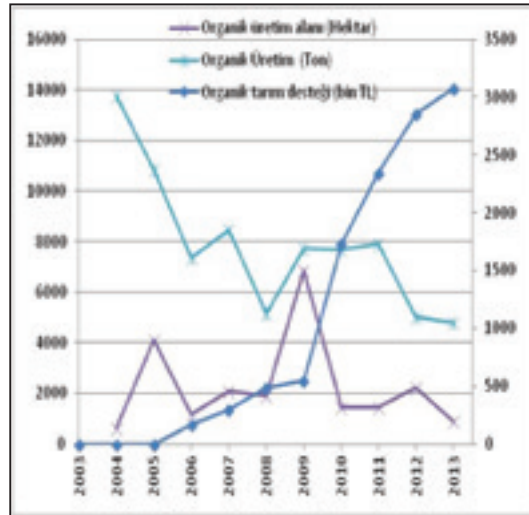
Şekil II.9. Antalya-Organik Üretim Destekleri, Üretim

Şekil II.10. Burdur-Organik Üretim Destekleri, Üretim

Şekil II.11 Isparta-Organik Üretim Destekleri, Üretim

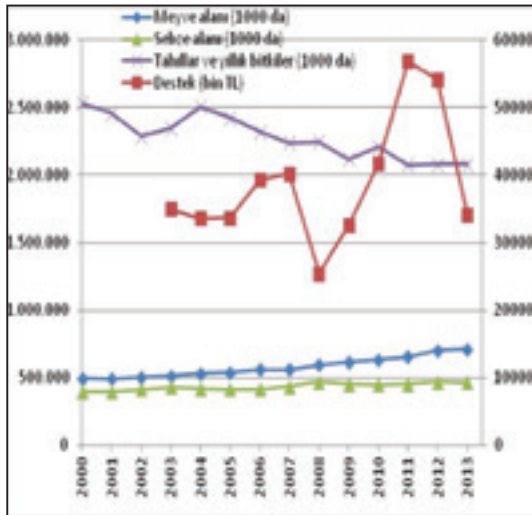
Organik üretim destekleri her üç ilde de 2009 yılıyla birlikte önemli bir ivme kazanmış, Antalya dışında 2013 yılı sonuna kadar sürmüştür. Antalya'da ise bu desteklerin kullanımı 2012-13 arasında düşmüştür. Bu sektördeki gelişmeler beklenenin dışında olmuştur. Örneğin Isparta'da 2009 öncesi destekler ve alan arasında pozitif bir ilişki söz konusu iken üretim ters yönde hareket etmektedir. 2009 sonrasında ise destek artarken hem ekilen alan hem de üretim düşmektedir. Antalya'da 2009 öncesinde destek yokken organik tarım alanı ve

üretimi düşmektedir, 2009 sonrasında ise artış çok düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Burdur'da 2009'a kadar destekler ile alan ve üretim arasında pozitif bir ilişki mevcuttur, daha sonra ilişki iki yıl boyunca ters yönde seyredip son yıl yine pozitif dönmektedir. Genel olarak organik tarım ve iyi tarım uygulamalarına verilen desteklerle, organik üretim arasındaki ilişkinin çok kuvvetli olmadığı gözlenmektedir.

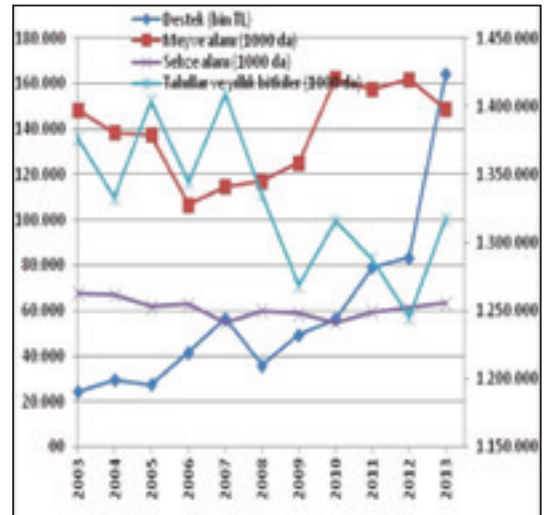
Şekil II.12-II.21 arasında üç ildeki farklı ürün grupları ve bunlardan seçilmiş ürünlerin ekilen alanları ile toplam tarımsal destekler arasındaki ilişki incelenmektedir. Burada amaç desteklerin tarımsal üretimi ne kadar tetiklediğini veya arasında ilişki olup olmadığını gözlemektir. Daha sonra benzer analiz üç ilde farklı ürünlerde çiftçinin eline geçen fiyatlar ile seçilmiş ürünler arasında da yapılacaktır.

İncelen ilk grup üç ilde tahıllar ve yıllık tarla bitkilerinin, sebzelerin ve meyvelerin alanlarına ilişkindir. Şekil II.12-14'de toplam destekleme rakamları Antalya ve Isparta'da ikincil y-ekseninde, Burdur'da y-ekseninde ölçülmektedir. Antalya'da meyve ve sebze alanlarının artması toplam tarımsal desteklerle ilgili gözükmemektedir. Kullanılan desteklerin düşme trendine girdiği 2007-08 aralığı ve 2011 sonrası bu alanların genişlemesi de görece olarak yavaşlamıştır. Yıllık bitkilerde ise ekilen alan, kullanılan desteklerin istisna yıllar dışında artıyor olmasına rağmen, dönem boyunca azalmaktadır. Destekler ve yıllık bitkiler arasındaki bu ilişki Burdur'da da geçerlidir. Özellikle 2007-08 döneminden sonra Burdur'da meyve ve sebze alanlarının desteklerden pozitif etkilendiği görülmektedir. Isparta'da her üç ürün grubunun da ekim alanları kullanılan destekle paralel bir trend izlemektedir.

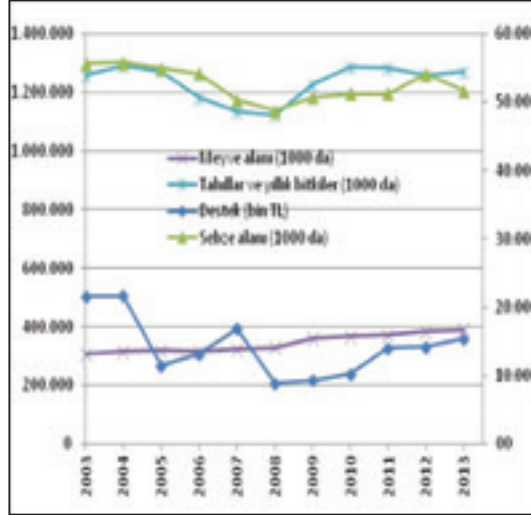
Şekil II.12. Antalya-Tahıllar ve Yıllık Bitkiler Alanı

Şekil II.13. Burdur-Tahıllar ve Yıllık Bitkiler Alanı

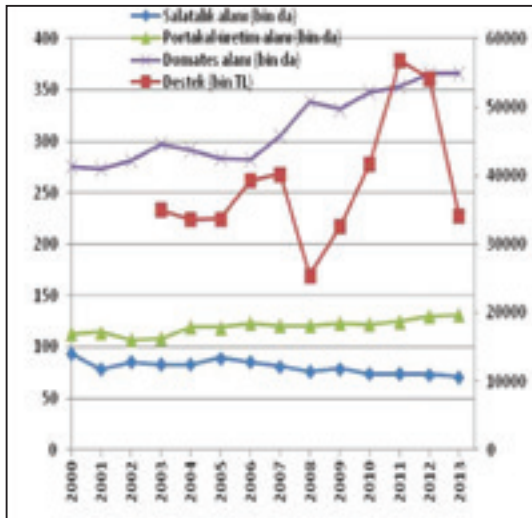

Şekil II.14. Isparta-Tahıllar ve Yıllık Bitkiler Alanı

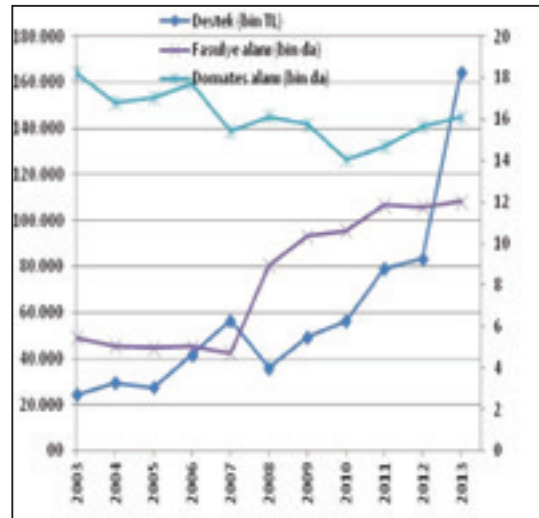

Şekil II.15-II.17’de Antalya’da domates, salatalık ve portakal; Burdur’da fasulye ve domates; Isparta’da ise kiraz, üzüm, elma alanları toplam desteklemeler ile ilişkilendirilmektedir. Antalya ve Isparta’da desteklemeler ikincil y-ekseninde, Burdur’da domates alanı ikincil y-ekseninde ölçülmektedir.

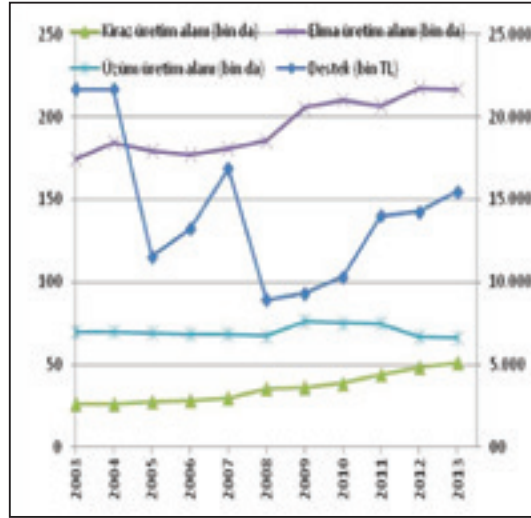
Şekil II.15. Antalya-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler

Şekil II.16. Burdur-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler

Şekil II.17. Isparta-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler

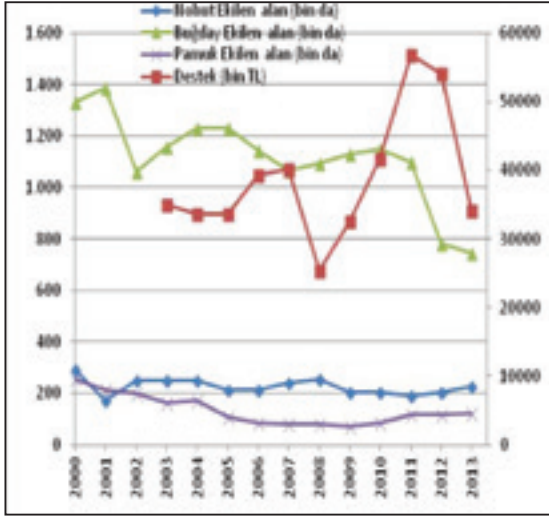

Antalya’da domates ve portakal alanları dönem boyunca desteklemeler ile aynı yönde bir trend izlerken salatalık alanları desteklemeler ile ters yönde bir seyir izlemektedir. Beklenenin tersi yönde trend Burdur’da domates için geçerli iken fasulye ekili alanlar dönem boyunca desteklemeler ile birlikte hareket etmektedir. Isparta’da özellikle 2008 sonrasında kiraz ve elma alanları desteklemeler ile paralel bir gelişme göstermektedir. 2008 öncesi kullanılan desteklemelerdeki düşüşün ise bu alanları çok etkilemediği görülmektedir.

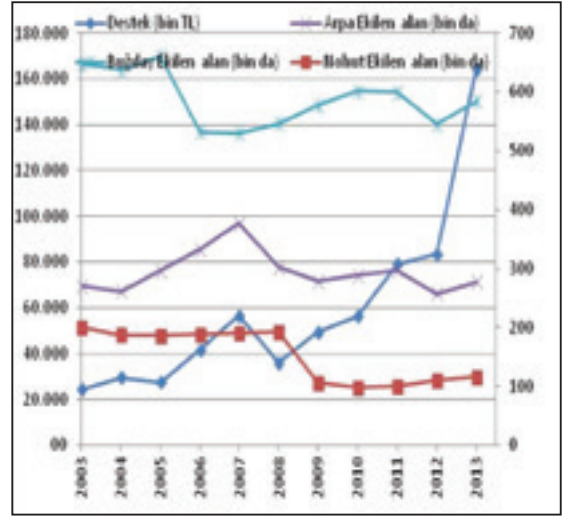
Şekil II.18-II.20 üç ilde seçilmiş bazı yıllık bitkilerin ekilen alanları ile toplam tarımsal desteklerin incelenen dönemde izlediği trendi göstermektedir. Toplam destekler Antalya ve Isparta grafiğinde ikincil y-ekseninde, Burdur grafiğinde birincil y-ekseninde ölçülmektedir. Antalya’da nohut, buğday ve pamuk ekilen alanları ile tarımsal desteklerin izlediği trendlerde belirgin bir paralellik gözükmemektedir. 2008 yılı öncesinde kullanılan destekler düşerken buğday ve pamuk alanlarında da bir azalma mevcuttur ve pamuk alanları 2008 sonrasında artmaya başlamıştır ama bu değişiklikler toplam desteklerdeki değişimin yanında çok küçük kalmaktadır. Benzer yorumlar Burdur’da arpa, buğday ve nohut için de öylenebilir. Yalnız Isparta’da buğday ekilen alanının izlediği genel trend toplam desteklerin izlediği trendde paralellik göstermektedir.

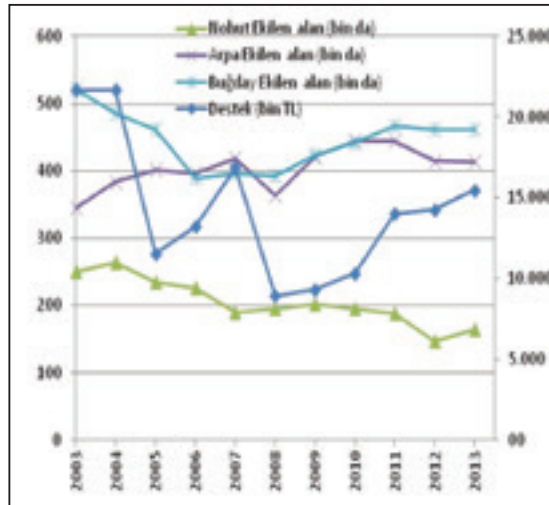
Şekil II.18. Antalya-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler

Şekil II.19. Burdur-Seçilmiş Ürünler Alanı ve Destekler

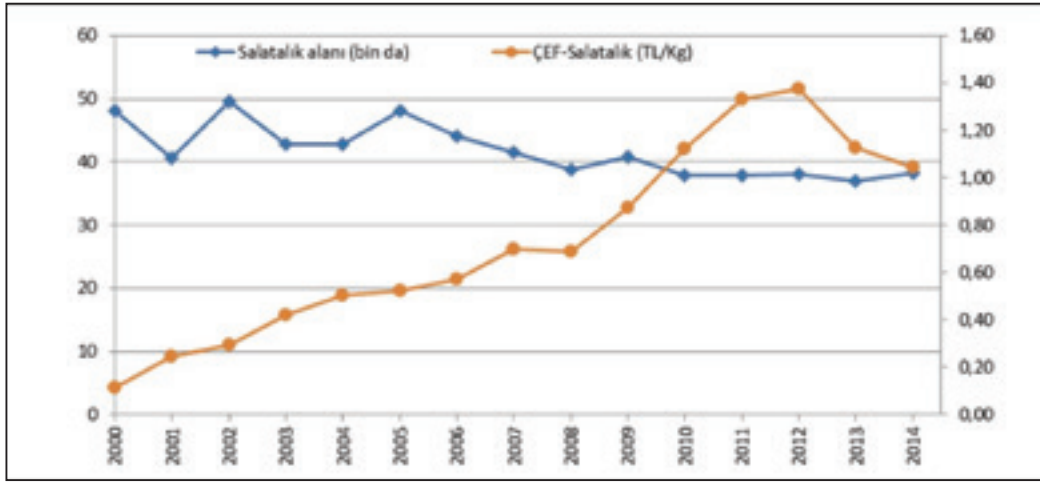
Şekil II.20. Isparta-Burdur-Seçilmiş Ürünler Alanı, Destekler

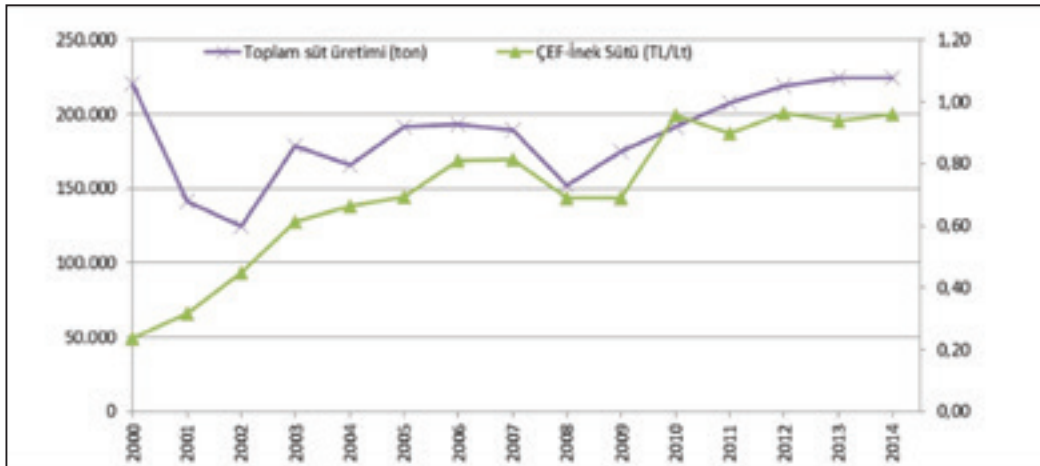
İncelenen illerde çiftçinin eline geçen fiyatlar ve ekilen alan arasındaki ilişkiler Şekil II.21-II.29 arasında verilmektedir. Seçilen ürünler hem yıllık bitkilerden hem de meyve ve sebzeden örnekler içerirken süt üretimi de üç ilde incelemeye dahil edilmiştir. Şekil II, II.26 ve II.28 sırasıyla antalya, burdur ve Isparta'da süt için çiftçinin eline geçen fiyatlarla süt üretiminin izlediği trendi göstermektedir. Her üç ilde de bu iki göstergenin dönem içinde izlediği

trendler arasında belirgin bir paralellik mevcuttur. Aynı durum antalya'da domates için de geçerli iken portakal o derece belirgin değildir. Antalya'da ekilen salatalık alanı ile salatalık ÇEF'i dönem süresince birbirine tam ters trend izlemektedir. Burdur'da buğday ve arpa ekilen alanlarının değişiminin bu ürünlerdeki ÇEF'lerden etkilendiği gözlenmektedir. Dönem içindeki ana kırılma noktalarında paralellik mevcuttur. Öte yandan Burdur'da nohut ekilen alanının ÇEF'ten bağımsız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Isparta'da da arpa, kiraz, üzüm ve elma ekilen alanlarındaki değişimin ÇEF'den etkilendiği söylenebilir. Genel olarak ÇEF-alan ilişkisinin alan-destek ilişkisine göre daha kuvvetli ve beklenen yönde olduğu söylenebilir.

Şekil II.21. Antalya-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Salatalık

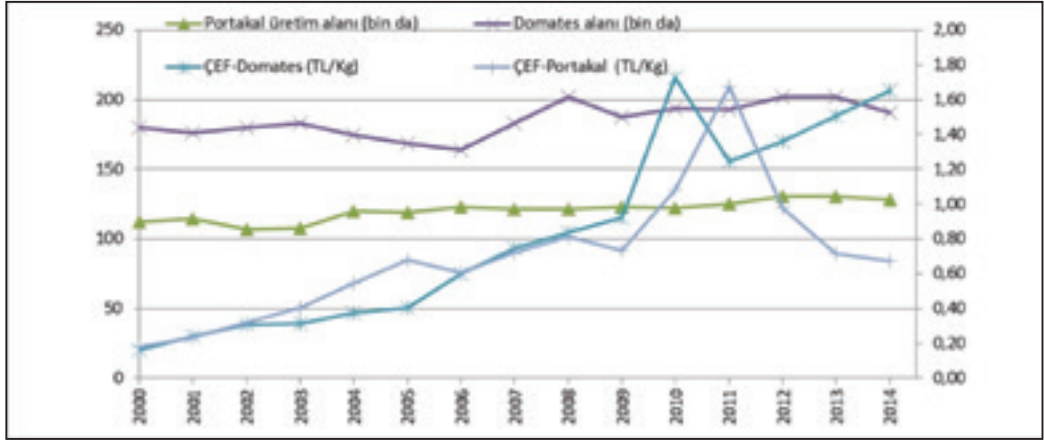
Şekil II.22. Antalya-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Üretim-Süt

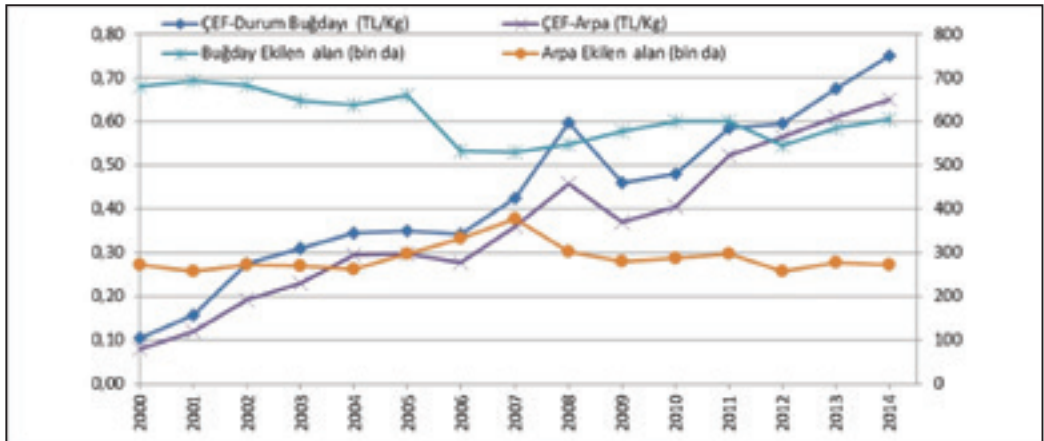

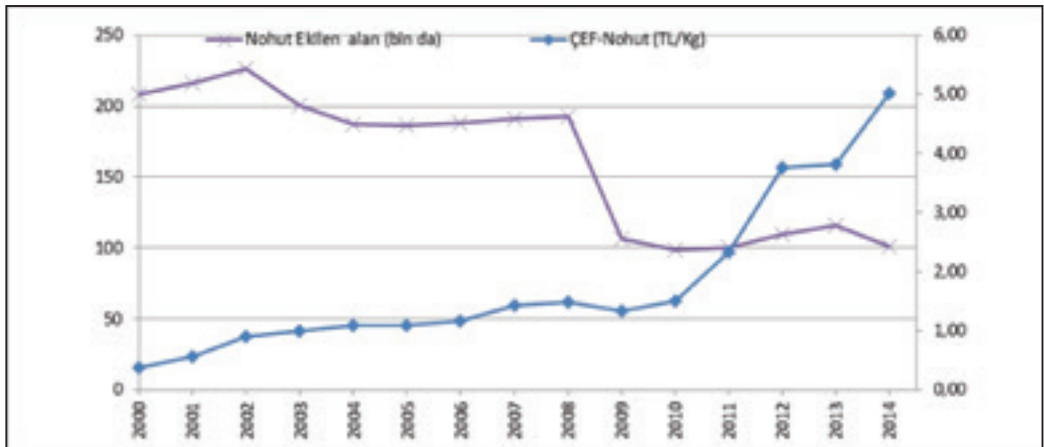
Şekil II.23. Antalya-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Domates, Portakal

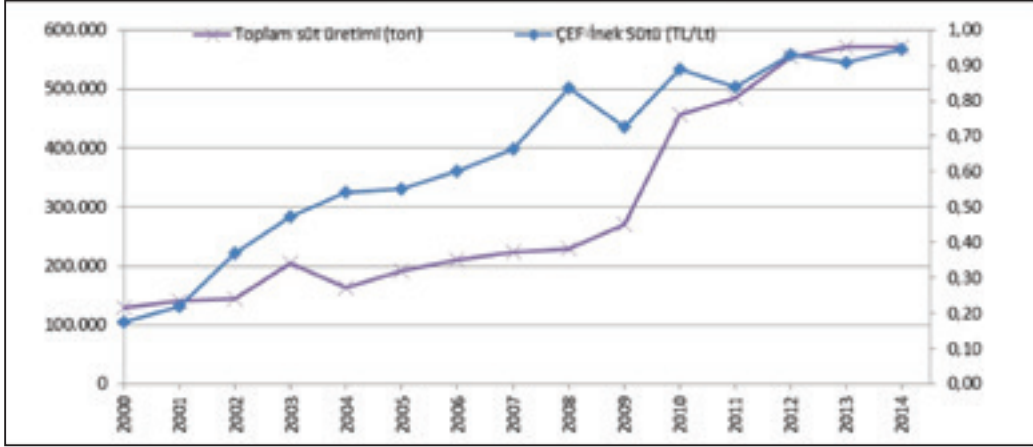
Şekil II.24. Burdur-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Arpa, Buğday

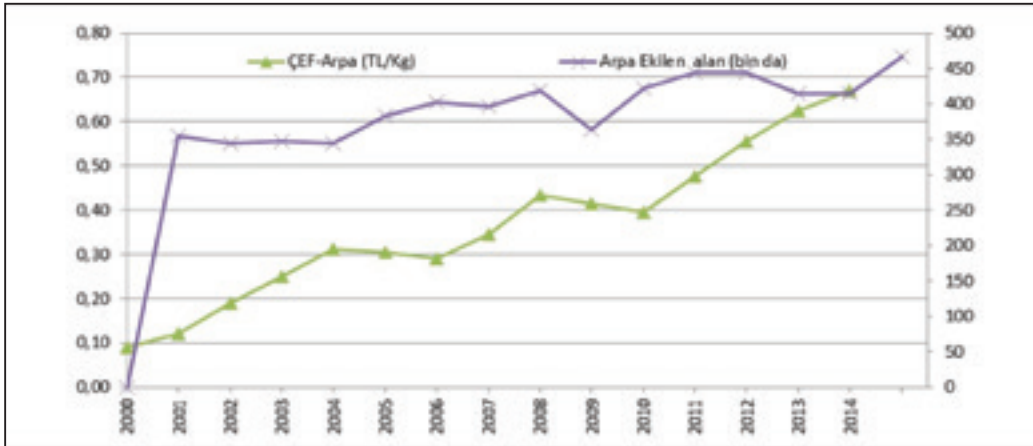
Şekil II.25. Burdur-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Nohut

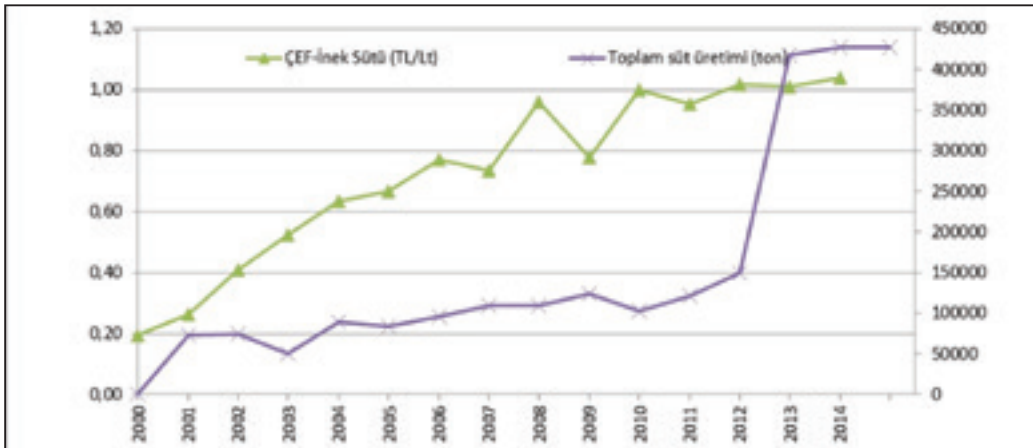
Şekil II.26. Burdur-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Üretim-Süt

Şekil II.27. Isparta-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Arpa

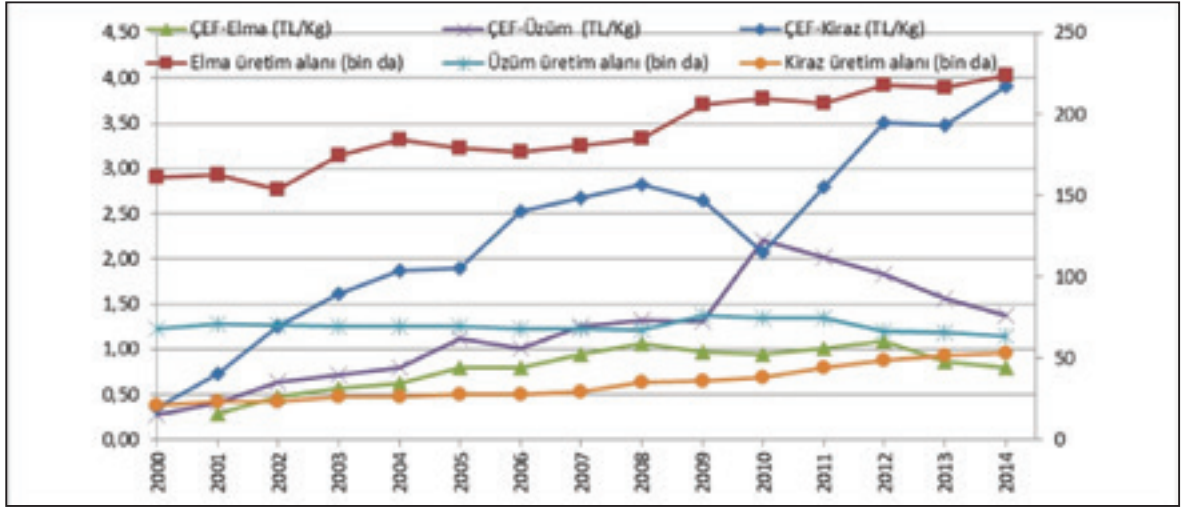

Şekil II.28. Isparta-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Üretim-Süt

Şekil II.29. Isparta-Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar ve Ekilen Alan-Elma, Kiraz, Üzüm

II.3. Sürdürülebilirliğin Ölçülmesi ve Bulgular

Analiz dahilinde baskı faktörlerini temsilen 2 boyut tanımlanmış ve bunlar ekonomik ve çevresel değişkenler altında gruplanmıştır. Ekonomik değişkenlerin amacı ürün üreticileri açısından kar-maliyet makasını göstermektir. Bu değişkenler, çiftçinin eline geçen fiyatların çiftçinin ödediği fiyatlara oranı ve tüketici fiyat endeksinin çiftçinin elinde geçen fiyatlara oranıdır. Birinci gösterge için yükselen değer çiftçinin birim ürünü için birim maliyetinden daha fazla bir değer elde ettiğini göstermekteyken, ikinci gösterge ürünün tüketici fiyatı ile çiftçinin eline geçen fiyatı arasındaki makası göstermektedir. Burada yükselen oranlar çiftçinin geleceğe dönük beklentilerini olumlu yönde etkileyecektir. Bu değişkenler oluşturulurken TR61 illeri için seçilmiş üretim değeri yüksek ürünler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu ürünler Antalya'da domates, portakal ve nohut; Isparta için elma, kiraz ve yaş üzüm; Burdur için arpa, buğday ve inek sütüdür. Çiftçinin ödediği fiyat endeksinin tanımı daha önce kısım I.1.'de verilmiştir ve üründen ürüne değişiklik göstermekte ama TR61 ve Türkiye için aynı değeri yansıtmaktadır. Analiz yapılırken bu ürünler Türkiye için de değerlendirilmiştir. Çevresel değişkenlerin amacı tarımsal üretimde kullanılan girdilerin yoğunluğunu Türkiye karşısında ölçmektir. Burada 3 gösterge yer almaktadır ve sırasıyla ekilen hektar başına kullanılan gübre, ilaç ve su miktarını vermektedir. Bu göstergeler TR61 Bölgesi illeri ve Türkiye için hesaplanmakta ve yükselen değerler tarımsal toprağa yapılan baskının arttığını göstermektedir.

Tepki faktörlerini temsilen 2 boyut tanımlanmış ve bunlar ekonomik ve çevresel değişkenler altında gruplanmıştır. Ekonomik göstergelerde TR61 ve Türkiye'de tarımsal desteklemelerin etkisini ölçmek amacıyla destek-üretim ilişkisi verilirken çevresel göstergelerde

organik üretimin TR61 illeri içindeki ve Türkiye toplam tarımsal üretimi içindeki payı verilmektedir. Diğer çevresel göstergeler ise yine anılan iller ve Türkiye’de toplam tarımsal destekler içinde çevreyi korumaya yönelik desteklerin payıdır. Ekonomik tepki değişkeni olarak seçilen tarımsal desteklemelerin hedefine ulaştığı durumda sosyal ilerlemeyi de sağlayacağı varsayılmaktadır. Her üç göstergedeki artış olumlu olarak yorumlanmaktadır.

Durum faktörleri 3 boyut altında toplanmaktadır: ekonomik, çevresel ve sosyal. Ekonomik göstergeler hektar, kişi ve tarımsal istihdam başına verimlilik ve katma değer değişkenlerini içermekte ve bu hesaplamalarda Antalya için domates, portakal ve nohut; Isparta için elma, kiraz ve yaş üzüm; Burdur için arpa, buğday ve inek sütü kullanılmaktadır. Mukayesenin yapılabilmesi amacıyla Türkiye için de aynı ürünler kullanılmaktadır. Bu değişkenlerde artan değerler iyileşen duruma işaret etmektedir. Çevresel göstergeler kullanılan girdiye göre üretimi dikkate alan verimlilik değişkenlerinden oluşmaktadır. Sulama, gübreleme ve ilaçlama kullanılan girdileri oluştururken hesaplanmış değerlerin artması durumun iyileşmesini göstermektedir. TR61 Bölgesinde tarım sektörünün performansına ve kırsal ekonomiye katkısına dayanarak ölçülmesi hedeflenen sosyal durumu yansıtmak üzere dört değişken kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi bölgenin tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik düzeyini gösteren net tarımsal ticarettir. Burada bu değer pozitif olması beklenmektedir. Bir diğer değişken gıda ürünlerine hane bütçesinden ayrılan paydır. Gelir seviyesindeki artışlarla hanelerin giderek bütçelerinin daha küçük bir kısmını gıdaya ayırmaları beklenmektedir. Dolayısıyla burada azalan değerler durumun iyileştiğine dair bir sinyaldir. Yoksulluk oranı ve verilen göçün bölge nüfusuna oranı sosyal statüyü göstermek için kullanılan diğer iki değişkendir. Her ikisinde de azalan değerler durumun iyileştiğini yansıtmaktadır.

BDT faktörlerinin her biri kendi içindeki boyut ve gösterge sayısına göre ağırlıklandırılarak değerlendirilmektedir. Her bir faktör hem yüz üzerinden değerlendirilmekte hem de faktörün Türkiye ortalamasından iyi veya kötü yönde sapması hesaplanmaktadır. Örneğin baskı faktörü ekonomik ve çevresel boyuttan oluşmakta ve ekonomik boyutun altında iki gösterge yer alırken çevresel boyutta üç gösterge yer almaktadır. Bu göstergelerin ve boyutların ağırlığı Ekler Tablo Ek II.15’de verilmektedir. Benzer şekilde ağırlıklandırılan durum ve tepki boyutları da Ekler Tablo Ek II.16 ve II.17’de sunulmaktadır. Bu tablolarda adı geçen göstergeler Şekil II.30’da verilmekte ve bu göstergelerin TR61 (ve illeri) ve Türkiye için 2000 ve 2013 yılı değerleri yine Ekler Tablo Ek II.18-II.20’de sunulmaktadır.

TR61 Bölgesinde sürdürülebilir tarım üzerine baskı oluşturan faktörler incelendiğinde ekonomik boyutun görece olarak çevresel boyuta göre daha az baskı oluşturduğu, bu boyut içinde de TR61 illerindeki çiftçinin eline geçen (ÇEF) ve çiftçinin ödediği fiyat (ÇÖF) makasının önem kazandığı görülmektedir. Bir başka ifade ile ÇEF-ÇÖF farkı TR61 illerinde (incelenen üretim değerine katkı payı yüksek ürünlerde) Türkiye’de aynı ürünlerin ÇEF-ÇÖF farkından daha yüksektir. Bu da anılan ürünlerin birim satış fiyatındaki değişimin birim maliyet değişiminden daha fazla olduğunu ve bu makasın aynı ürünlerde Türkiye ortalamasından

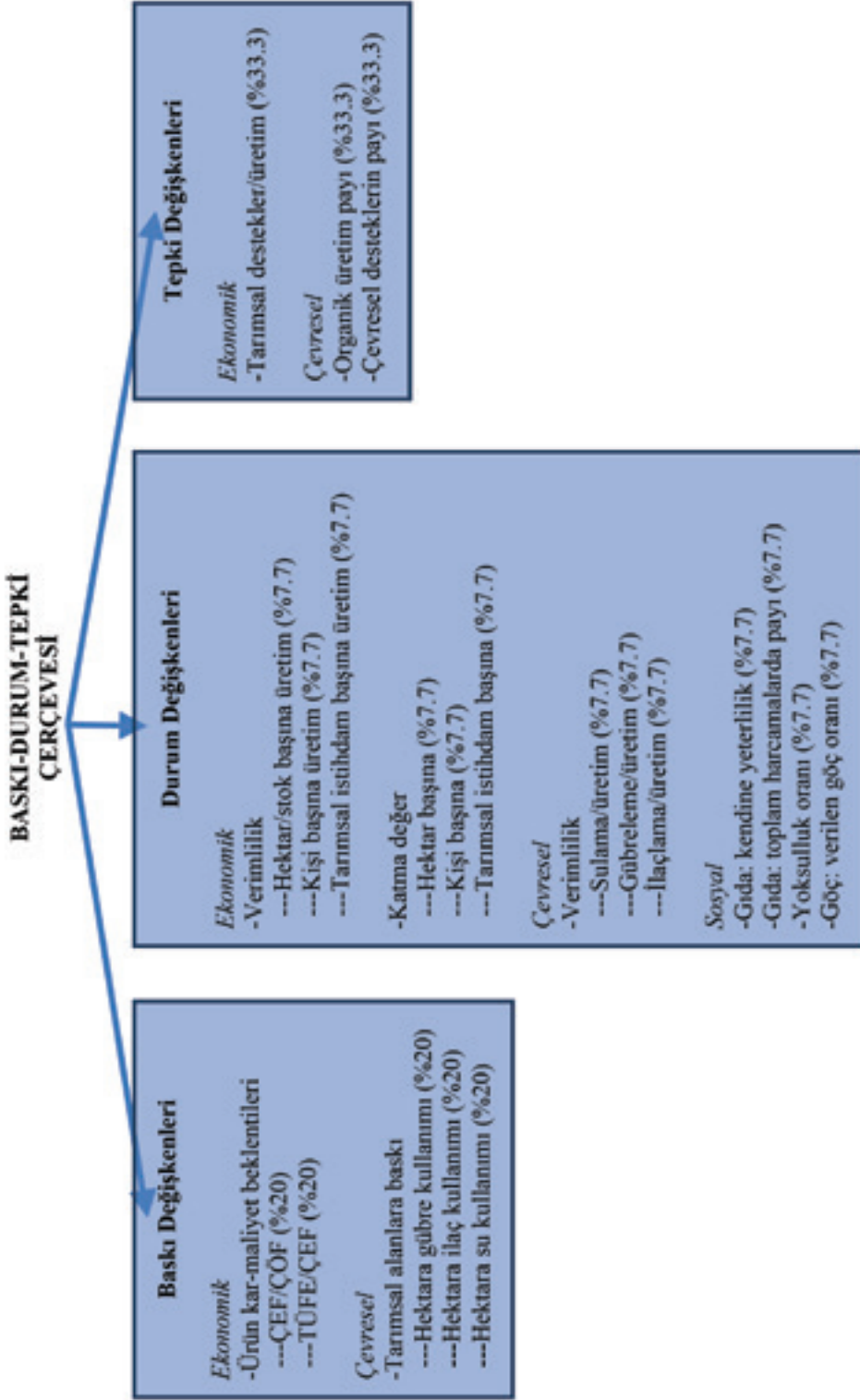
daha açık olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade Antalya’da domates, portakal ve nohut; Isparta’da elma, kiraz ve yaş üzüm; Burdur’da arpa, buğday ve inek sütü üretimi iktisadi açıdan sürdürülebilir gözükmektedir. TÜFE-ÇEF makası ise yine aynı ürünlerde Türkiye’deki ortalama makasa daha yakındır. Dolayısıyla, iktisadi açıdan sürdürülebilirlik ağırlıklı olarak maliyet tarafından kaynaklanmakta, pazar fiyatı ise daha düşük bir sürdürülebilirlik olanağı sunmaktadır.

Çevre boyutunda sürdürülebilir tarım üzerine temel baskı zirai ilaç kullanımı ve sulamadan kaynaklanmaktadır. Hektara zirai ilaç kullanımı Türkiye ortalamasının üzerindedir ve son 14 yılda artış göstermektedir. Sulama yoğunluğu ise Türkiye ortalamasından yüksek olmakla birlikte incelenen dönemde azalma göstermektedir. Hektar başına kimyasal gübre kullanımı dönem başında Türkiye ortalamasını oldukça üzerindeyken dönem sonunda bu ortalamanın altına düşmüştür ve yarattığı baskı giderek azalmaktadır. Baskı faktörünün minimum olduğu durum 100’e endekslendiğinde TR61’in Türkiye ortalamasına göre aldığı değer ancak 38,15 olmaktadır ki bu sürdürülebilirlik açısından önemli bir kısıt olarak değerlendirilebilir. Ekonomik sürdürülebilirlik açısından tehdit daha az iken çevresel anlamda tehdit daha büyüktür.

TR61 Bölgesinde tarım sektörünün sürdürülebilirliğini sağlanması için verilen çabayı temsil eden tepki faktörleri incelendiğinde çevre korumaya yönelik desteklerin bölgede Türkiye ortalamasına göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte toplam desteklerin üretim değerine yansımaları TR61’de Türkiye’ye göre daha düşük gerçekleşmiş ve bu incelenen dönem boyunca neredeyse sabit kalmıştır. Bölgede organik tarımın payı ise dönem başında Türkiye ortalamasına göre daha yüksek iken dönem sonuna doğru eğilim tam tersi yönde gelişmiştir. Tepki faktörünün maksimum olduğu durum 100’e endekslendiğinde TR61’in Türkiye ortalamasına göre aldığı değer 44,4 olmaktadır ki bu sürdürülebilirlik açısından kısıtlı bir durumu göstermektedir. Tepki faktörleri içinde çevreyi korumaya yönelik desteklerin önem kazanmış olması, baskı yaratan temel faktörlerin de zirai ilaç olduğu dikkate alındığında olumlu bir gelişmedir.

TR61 Bölgesinde tarımın sürdürülebilirliğine ilişkin mevcut durum Türkiye ortalamasına göre oldukça iyi bir durumda gözükmektedir. Durum faktörünün maksimum olduğu konum 100’e endekslendiğinde TR61’in Türkiye ortalamasına göre aldığı değer 59.64 olmaktadır ki bu sürdürülebilirlik olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu olumlu pozisyonun arkasındaki sebeplerin, aralarında çok büyük fark olmamakla birlikte, sırasıyla ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlardan kaynaklandığı gözlenmektedir. TR61 Bölgesinde verimlilik ve katma değere ilişkin göstergeler genellikle Türkiye ortalamasından (seçilen ürünlerde) daha yüksek gözlenmekte ve bu dönem içinde de artmaktadır. Tarımsal ticaret fazlası, gelirden gıda harcamalarına ayrılan pay, yoksulluk göstergeleri Türkiye ortalaması karşısında TR61 lehine gözlenmekte, sosyal göstergeler açısından tek olumsuz durum gelişme Bölge’nin verdiği göç sayısından kaynaklanmaktadır. Çevre boyutunda girdi ile verim ilişkilendirildiğinde dönem boyunca tüm girdilerin verim artışı Türkiye ortalamasının üzerine gerçekleşmektedir.

Şekil II.30. Baskı-Durum-Tepki Göstergeleri Çerçevesinde Sürdürülebilirlik

III. BÖLÜM

SON ÇEYREK YÜZYILDA TARIM SEKTÖRÜ TEMEL GÖSTERGELERİNE

İLİŞKİN GELİŞMELER

III.1. Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerde Tarım Sektörü

III.1.1. Gayrisafi Katma Değer

Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de 2004-2011 yılları arasında toplam ve tarım sektöründe yaratılan gayrisafi katma değer incelendiğinde, bölgenin 2004 yılında 19,4 milyar TL olan toplam gayrisafi katma değerinin 2013 yılına gelindiğinde başlangıca göre %135 artış göstererek 45,7 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. Başlangıç düzeyinin 2 katının üzerine çıkan bu toplam katma değerdeki artış, tarım sektöründe de görülmüş ve 3,1 milyar TL olan bölgenin tarımsal gayrisafi katma değeri %141 artarak 7,5 milyar TL seviyelerine ulaşmaktadır. Bölgenin toplam ve tarımsal gayrisafi katma değerinde her ne kadar %100'ün üzerinde bir yükselme görülse de, bu sektörün toplam içindeki payı neredeyse aynı kalmıştır. Başlangıçta üretilen her 100 TL'lik gayrisafi katma değer için 16,2 TL'si tarımsal üretim iken, 2011 yılında bu tutar 16,6 TL'ye karşılık gelmektedir. Tarımın söz konusu payı 2008 yılında en düşük değerini görürken, 2010 yılında %18,7'ye kadar çıkmaktadır.

Ele alınan dönem içinde Türkiye genelinin toplam gayrisafi katma değerine bakıldığında, başlangıçta yaklaşık 495 milyar TL olan bu değer, 2011 yılında %132 oranında artış göstererek 1,1 trilyon TL'nin üzerine çıktığı görülmektedir. Toplamdaki bu artış oransal olarak daha düşük kalsa da tarımsal gayrisafi katma değerinde de yaşanmış ve %95'lik bir artışla 52 milyar TL'den 103 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ülke genelinde tarım sektöründe yaratılan gayrisafi katma değerinin toplam içindeki payında ise bir düşüş yaşanmakta ve %10,7'lik pay %9'a kadar gerilemektedir. Bir başka ifadeyle tarım sektörü 2004-2011 yılları arasında ülke genelinde %15 daralmaktadır.

Tablo III.1. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Yaratılan Gayrisafi Katma Değer ve Tarım Sektörünün Payı

	TR61			TR		
	Gayrisafi Katma Değer-Tarım Sektörü (1000 TL)	Tarım Sektörünün Gayrisafi Katma Değer İçindeki Payı (%)	Toplam Gayrisafi Katma Değer (1000 TL)	Gayrisafi Katma Değer-Tarım Sektörü (1000 TL)	Tarım Sektörünün Gayrisafi Katma Değer İçindeki Payı (%)	Toplam Gayrisafi Katma Değer (1000 TL)
2004	3.140.996	16,2	19.426.569	52.997.645	10,7	494.884.058
2005	3.600.394	15,8	22.793.587	60.713.747	10,6	571.714.470
2006	3.996.228	15,1	26.547.835	62.662.754	9,4	668.418.265
2007	4.537.170	15,1	30.012.066	64.331.717	8,5	754.384.542
2008	4.742.685	14,4	32.941.880	72.274.585	8,5	854.585.214
2009	5.210.194	15,2	34.196.832	78.775.886	9,1	864.449.686
2010	7.465.360	18,7	40.004.998	92.739.021	9,5	980.547.016
2011	7.581.180	16,6	45.746.298	103.635.252	9,0	1.150.453.139

Tablo III.2. Batı Akdeniz'de ve Türkiye'de yaratılan gayrisafi katma değer Türk Lirası ve dolar bazında kişi başına değerlerini yansıtmaktadır ve bu tabloya göre bölgede 2004-2011 yılları arasında katma değer TL bazında %96, dolar bazında ise %67 artış göstermektedir. Ülke genelindeki artış oranı ise batı Akdeniz'in üzerinde gerçekleşmiş ve TL olarak kişi başına gayrisafi katma değer %112, dolar olarak ise %81 yükselmiştir. Her ne kadar bölgenin katma değer büyüme hızı ülke genelinin altında kalmış olsa da kişi başına düzey bakımından durum tam tersidir. Bir başka ifadeyle 2011 yılı itibariyle bölgenin hem TL hem de dolar bazında kişi başına düşen gayrisafi katma değeri Türkiye genelinin üzerinde olmuş ve sırasıyla yaklaşık 17 bin TL ile 10 bin dolar seviyelerini görmüştür.

Tablo III.2. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Yaratılan Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer

	TR61		TR	
	Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer (TL)	Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer (\$)	Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer (TL)	Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer (\$)
2004	8.661	6.048	7.307	5.103
2005	9.889	7.337	8.338	6.187
2006	11.215	7.785	9.632	6.686
2007	12.351	9.503	10.744	8.267
2008	13.236	10.334	12.020	9.384
2009	13.394	8.672	12.000	7.769
2010	15.160	10.094	13.406	8.926
2011	16.972	10.122	15.500	9.244

III.1.2. İstihdam

Tablo III.3'te 2004-2013 yılları arasında Batı Akdeniz Bölgesi'nde iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam rakamları (bin kişi) ve yüzdeleri yer almaktadır. TR61 Bölgesi'nde 2013 yılında toplam istihdamın %32,1'i tarım sektöründe çalışmaktadır. 2004 yılında 242 bin kişi olan tarım istihdamı %47 oranında artarak 2013 yılında 358 bin kişiye ulaşmış, ancak 2014 yılında bir önceki seneye göre %13 daralarak 311 bine gerilemiş ve sanayi ile hizmetler sektörünün payında artış yaşanmıştır.

Tablo III.3. Batı Akdeniz Bölgesi'nde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Edilenler

	Tarım		Sanayi		Hizmetler		Toplam
	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi
2004	242	30,3	129	16,1	429	53,6	800
2005	198	24,5	139	17,2	471	58,3	808
2006	260	29,3	135	15,2	493	55,5	888
2007	285	30,9	140	15,2	497	53,9	922
2008	318	33,7	142	15,0	484	51,3	944
2009	314	33,9	131	14,1	482	52,0	927
2010	329	33,5	131	13,3	523	53,2	983
2011	347	33,6	125	12,1	560	54,3	1.032
2012	339	31,6	145	13,5	590	54,9	1.074
2013	358	32,1	151	13,5	606	54,3	1.115
2014	311	27,7	163	14,5	647	57,7	1.122

Tablo III.4. incelendiğinde Türkiye tarım sektörü çalışanlarının 2013 yılı verilerine göre %6'sının, 2014 yılı verilerine göre ise %5,7'sinin TR61 Bölgesi'nde istihdam edildiği görülmektedir. Sanayinin payı azalırken tarımın payının artışı dikkat çekicidir. Özellikle 2013 yılında, Türkiye işgücü piyasası içinde TR61'in payı artmış, bu oransal yükselme sanayinin payı sabit kalıp hizmet sektörlerinin payı düşerken tarım sektörünün payının yükselmesiyle gerçekleşmiştir.

Tablo III.4. Batı Akdeniz Bölgesinde İstihdam Edilenlerin Türkiye İşgücü Piyasasındaki Yeri (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
2004	4,2	2,6	4,7	4,1
2005	3,8	2,6	4,9	4,0
2006	5,3	2,5	4,9	4,3
2007	5,9	2,5	4,8	4,4
2008	6,3	2,5	4,6	4,5
2009	6,0	2,4	4,5	4,4
2010	5,8	2,2	4,8	4,4
2011	5,6	2,0	4,8	4,3
2012	5,6	2,2	4,8	4,3
2013	6,0	2,2	4,7	4,4
2014	5,7	2,3	4,9	4,3

III.1.3. Dış Ticaret

Batı Akdeniz Bölgesi illeri, bölge toplamı ve Türkiye genelinin 2002-2013 yılları arasında toplam ve sektörel ihracat-ithalat rakamlarının verildiği Tablo III.5'e göre, bölgenin dış ticaretinde öncü il olan Antalya'nın ihracatı nominal değerler üzerinden %530'luk bir büyümeye 166 milyon dolardan 1 milyar dolara kadar yükselmektedir. Antalya'nın aynı dönemdeki ithalatındaki büyüme oranı ise %590'a yakındır. Bu ilde ihracat ve ithalat, 2005 ve 2009 yılları dışında, genellikle artış yönündedir. Antalya en önemli geçim kaynakları arasında yer alan tarım sektörünün 2002-2013 yılları arasında ihracat ve ithalat büyüme hızı ise sırasıyla %450 ve %330 olarak gerçekleşmektedir. Antalya'nın 2002'de 86 milyon dolar olan tarım ihracatı 2012 yılı hariç sürekli bir artış göstererek 477 milyon dolara ulaşmaktadır. Tarımsal ithalatı ise 2011 yılında en yüksek değerine ulaşmış ancak sonrasında düşmektedir. Antalya'nın balıkçılıkla ilgili dış ticaretinde ise dalgalı bir süreç yaşanmış, kimi yıl 200 bin doların üzerinde olan balıkçılık ihracatı, diğer bir yılda 35 bin dolara kadar düşmüştür. Aynı şekilde balıkçılık ithalatında da iniş çıkışlar görülürken, 2005 yılında 7 bin dolar olan bu seviye ertesi yıl 284 bin dolara yükselmiştir. Antalya'nın 2007-2013 döneminde kişi başına ihracat ve ithalatının büyüme hızı ise sırasıyla %33 ve %35 olmuş ve 2013 yılı itibarıyla bölgede yapılan her 100 birimlik ihracatın 75 birimi, ithalatın ise 90 birimi Antalya'dan gerçekleşmiştir.

Burdur'un aynı döneme ait dış ticaret rakamları ele alındığında, 2002 yılında 15,7 milyon dolar olan ihracat düzeyinin 2013 yılına gelindiğinde başlangıca göre %1232 artarak 207 milyon doların üzerine çıktığı gözlenmektedir. Burdur'un aynı şekilde ithalatında da hızlı bir büyümenin olduğu görülmekte ve 3,5 milyon dolarlık seviyelerden, 30,5 milyon dolarlık seviyelere ulaşıldığı göze çarpmaktadır. Bu dönemde Burdur'un ithalatındaki artış %750'nin üzerindedir. Burdur'un 2013 yılından önceki 10 yıllık dönemdeki tarımsal ihracatı ise 214 bin dolardan 8 bin dolara kadar düşmüş, sonraki yıllarda ise 400 bin doların üzerinde seyretmiştir. Burdur'un tarımsal ihracatında dönüm noktası 2008 yılı olmuş, tarımsal ithalat ise tıpkı ihracatta olduğu gibi dalgalı bir grafik çizmiştir. Dönem başında 300 bin doların biraz üzerinde olan tarımsal ithalat, ertesi yıl 51 bin dolara düşmüş, ancak sadece bir yıl sonra 850 bin dolara kadar yükselmiştir. Bu dalgalı seyir dönem sonuna kadar sürerken, seviye 2013 yılında 1,1 milyon doları görmüştür. Burdur'un kişi başına ihracat ve ithalatı da toplam ve tarımda görüldüğü gibi inişli çıkışlı olmuş, 2004-2013 yılları arasında kişi başına ihracat %123 artmış, ithalat ise %47 azalmıştır. Bu konuda vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta da Burdur'un kişi başına ihracat değerinin bölgenin en yüksek değerini oluşturmasıdır.

Batı Akdeniz dış ticaretinin yaklaşık %10'una sahip olan Isparta'da incelenen dönem boyunca ihracat %132 oranında artarak 57,5 milyon dolardan 133,8 milyon dolara kadar büyümüştür. İhracatta 2009 yılında yaklaşık %10'luk bir daralma yaşandığı, ancak sonraki dönemde günümüz seviyelerine ulaştığı söylenebilir. Aynı dönemde ithalat ise 38 milyon dolardan 120 milyon dolara kadar yükselmiş, ancak 2011 yılında yaşanan bu rekor seviyeden sonra bir düşüş yaşanarak 50 milyon dolarlık seviyelere dönmüştür. Veri seti başlangıcına

göre tarımsal ihracatı ve ithalatı yükselen Isparta'nın kişi başına dış ticaret değerleri de yükselmekte ve 2013 yılında kişi başına ihracat 320 dolar, ithalat ise 130 dolar seviyelerinde gerçekleşmektedir.

Batı Akdeniz'in toplam ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde, 2002 yılında Türkiye ihracatının %0,7'sini yapan bölgenin, 2013 yılında %0,9'unu yaptığı ve bu süre zarfında ihracat payının arttığı görülmektedir. Bölgenin ithalat payındaki gelişme ise %0,3 oranı ile oldukça düşük gerçekleşmiştir (Tablo III.5). Analiz dönemi başında 239 milyon TL ihracat hacmine sahip olan Batı Akdeniz Bölgesi, 2013 yılına gelindiğinde başlangıca göre %480'lik bir artış yaşayarak yaklaşık 1,4 milyar dolarlık bir seviyeyi görmüştür. Bölgenin ithalatı ise dalgalı bir seyir izlemekle birlikte %40'nin üzerinde büyümüştür. Antalya, Burdur ve Isparta'nın lokomotif sektörlerinden olan tarım sektörünün bölge ihracatının yaklaşık %40'ını oluşturması ve 2002 yılında 91,7 milyon dolar olan seviyenin 2013 yılında başlangıca göre %437 artarak 500 milyon dolara yaklaşması bu sektörün önemini ortaya koymaktadır. Bölgenin tarımsal ithalatındaki büyüme ise %300'ün biraz üzerinde olmuş ve özellikle 2011 yılında seviye olarak en yüksek değerini görmüştür. Bölge genelinin analiz dönemi sonundaki kişi başına ihracat değeri 490 dolar, ithalat değeri 296 dolardır. Bu değerler ihracat açısından analiz dönemi içerisindeki en yüksek değer iken, ithalat bakımından en yüksek değere 2010 yılında (338 dolar) ulaşılmıştır.

Batı Akdeniz'den sonra ülke geneli dış ticaret gerçeklemelerine bakıldığında, artan bir hacimle karşılaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye'de 2002-2013 yılları arasında hem ihracat hem de ithalat artmıştır. Burada artış oranı ihracatta %320, ithalatta %388'dir. Dış ticarete en büyük daralma küresel krizin de kendini gösterdiği 2009 yılında gerçekleşmiştir. Ülke ihracatının 2002 yılında %4,86'sını oluşturan tarım sektöründe bu yılın tarımsal ihracat hacmi 1,7 milyar dolar iken, 2013 yılında bu pay %3,72'ye gerilemiş ve ancak hacim %222 artarak 5,6 milyara ulaşmıştır. Aynı dönemdeki tarımsal ithalatın büyüme hızı ise %350'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de kişi başına ihracat ise en yüksek değerini 2012 yılında görürken, bunu takip eden yıl düşüş yaşamış ve bin 980 dolara gerilemiştir. Kişi başına ithalat ise 2007'ye göre %36 artarak 3 bin 282 dolara ulaşmaktadır.

BATI AKDENİZ BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER:
SEKTÖRÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ, REKABET GÜCÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Tablo III.5. Türkiye, TR61 ve TR61'in Kapsadığı İllerde Toplam ve Tarımsal Sektörlerde Dış Ticaret

Düzy	İhracat (1000 Dolar)	İthalat (1000 Dolar)	Tarım ve Ormançlık İhracat (1000 Dolar)	Tarım ve Ormançlık İthalat (1000 Dolar)	Balıkçılık İhracat (1000 Dolar)	Balıkçılık İthalat (1000 Dolar)	Kişi Başına İhracat	Kişi Başına İthalat
2002	165.903	109.805	80.640	18.897	-	-	-	-
2003	324.990	161.476	131.323	25.105	2	-	-	-
2004	437.829	397.839	167.667	33.088	-	-	-	-
2005	396.315	382.844	208.780	37.284	90	7	-	-
2006	437.115	412.235	251.065	44.732	221	284	-	-
2007	638.609	462.535	299.222	61.404	35	20	364	259
2008	724.563	616.695	308.896	56.588	206	151	390	332
2009	635.414	400.570	341.976	60.970	140	15	341	240
2010	864.216	816.586	436.680	77.817	365	130	477	413
2011	961.011	689.246	435.722	105.292	123	109	470	337
2012	977.895	666.709	428.439	100.770	174	197	467	319
2013	1.047.253	754.466	476.164	81.313	43	248	485	350
2002	15.575	3.578	-	305	-	-	-	-
2003	20.896	7.894	214	51	-	-	-	-
2004	29.241	11.238	292	850	-	-	-	-
2005	46.125	6.443	171	10	-	-	-	-
2006	53.719	8.092	138	12	-	-	-	-
2007	90.701	56.586	8	273	-	-	361	225
2008	189.524	44.980	431	129	-	-	766	182
2009	161.563	32.413	485	21	-	-	642	89
2010	195.239	25.556	405	-	-	-	754	99
2011	166.938	23.208	426	1.305	-	-	666	93
2012	150.370	22.923	432	1.315	-	-	591	90
2013	207.576	30.542	484	1.114	-	-	807	119
2002	57.576	38.532	5.086	1.871	435	-	-	-
2003	70.027	39.135	7.724	3.529	281	-	-	-
2004	79.147	50.674	9.342	1.007	164	-	-	-
2005	81.343	45.758	9.000	1.805	108	26	-	-
2006	82.604	44.290	11.079	6.712	77	-	-	-
2007	93.682	53.428	9.052	9.658	241	-	223	127
2008	88.022	43.123	10.257	8.861	344	-	216	186
2009	74.675	32.411	13.454	5.563	6	-	177	77
2010	128.928	66.624	11.235	7.506	35	-	288	149
2011	141.903	120.097	11.697	11.783	984	-	345	282
2012	135.031	47.645	13.911	3.434	1.446	-	372	114
2013	133.871	54.109	16.724	6.666	1.332	-	320	130
2002	239.140	151.935	91.735	21.073	435	-	-	-
2003	415.914	208.525	139.261	28.685	283	-	-	-
2004	566.218	439.751	177.802	34.945	164	-	-	-
2005	523.763	435.045	217.951	39.099	198	33	-	-
2006	573.438	464.618	242.282	51.456	288	284	-	-
2007	834.991	572.550	308.282	71.316	276	20	339	233
2008	1.002.109	704.797	319.604	65.378	549	131	399	280
2009	891.652	515.394	355.916	66.554	146	15	344	199
2010	1.188.383	908.766	448.520	85.323	400	130	445	338
2011	1.269.852	832.551	447.844	118.379	1.107	100	469	368
2012	1.283.296	737.277	442.821	105.519	1.620	197	464	267
2013	1.388.699	839.136	493.373	89.093	1.375	248	490	296
2002	36.059.089	51.553.797	1.754.287	1.702.642	51.419	1.199	-	-
2003	47.252.836	69.339.692	2.120.690	2.035.427	80.746	2.428	-	-
2004	63.167.153	97.539.766	2.541.777	2.757.392	103.138	7.868	-	-

Bölge illerinin ve ülke genelinin tarım ve ormancılık sektörünün ihracat büyüme hızlarının gösterildiği Tablo III.6.'ya göre, Antalya'da bu sektörün büyüme hızı 2003 yılında %50'nin üzerinde gerçekleşmiş, 2004 yılında itibaren ise %25 seviyelerine kadar gerilemiştir. Antalya'da 2011 ve 2012 yıllarında sektörün ihracatı negatif büyümeye sahip olmuştur. Burdur'da bu sektörün 2004 ihracat büyüme hızı ise %36,4 olurken, bunu takip eden yıl %40 civarında bir küçülme yaşanmıştır. Burdur'da tarım ve ormancılık ihracatında en yüksek büyüme hızı 2008 yılında görülmüş, sonrasında bu hız %6'lar etrafında seyretmiştir. Isparta'nın tarım ve ormancılık ihracatı büyüme hızı ise 2003 yılında %52 iken, takip eden yıllarda pozitif dalgalı bir seyir izlemiş, 2013 yılında %20 seviyesine kadar gerilemiştir. Bölgenin bu sektör ihracatının büyüme hızı da tıpkı iller özelinde olduğu gibi inişli çıkışlı bir grafiğe sahip olmuş ve 2003 yılındaki %52'lik en yüksek büyüme hızı, 2011 yılında negatif büyümeye kadar gerilemiştir. Türkiye'nin tarım ve ormancılık ihracatı büyüme hızı ise 2000'li yılların başlarında %20 ile %30 civarında olmuştur. Ancak sonraki yıllarda bu oran %5 seviyelerine kadar gerilemiş ve 2010 yılında %13,5 büyüme göstermiştir. Ülke genelinde tarım ve ormancılık ihracatının büyüme hızı 2012 yılında %0,5, 2013 yılında ise %9 civarında gerçekleşmiştir.

Tablo III.6. Batı Akdeniz Bölgesi İlleri ve Türkiye Genelinde Tarım ve Ormancılık Sektörünün İhracat Büyüme Hızı (%)

	Antalya	Burdur	Isparta	TR61	TR
2003	51,5	0	51,8	51,8	20,8
2004	27,6	36,4	28,7	27,7	19,8
2005	24,5	-41,4	-9,4	22,5	30,9
2006	10,6	-19,3	23,1	11,1	4,5
2007	29,5	-94,2	-18,3	27,2	7,0
2008	3,2	5,537,5	13,3	3,6	5,6
2009	10,7	7,5	31,1	11,3	10,4
2010	27,7	-16,4	-16,4	26,0	13,5
2011	-0,2	5,1	4,1	-0,1	4,7
2012	-1,6	6,1	18,9	-1,1	0,4
2013	11,1	7,0	20,2	11,4	8,9

Tablo III.7. TR61 Tarımsal Dış Ticaretinin Türkiye Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Payı (%)

	İhracat	İthalat	Tarım ve Ormancılık İhracat	Tarım ve Ormancılık İthalat	Balıkçılık İhracat	Balıkçılık İthalat
2002	0,7	0,3	5,2	1,2	0,8	-
2003	0,9	0,3	6,6	1,1	0,4	-
2004	0,9	0,5	7,0	1,3	0,2	-
2005	0,7	0,4	6,5	1,4	0,1	0,1
2006	0,7	0,3	7,0	1,8	0,2	0,9
2007	0,8	0,3	8,3	1,5	0,2	0,1
2008	0,8	0,3	8,1	1,0	0,2	0,4
2009	0,9	0,4	8,2	1,4	0,1	0,0
2010	1,0	0,5	9,1	1,3	0,3	0,4
2011	0,9	0,3	8,7	1,3	0,6	0,2
2012	0,8	0,3	8,5	1,4	0,9	0,4
2013	0,9	0,3	8,7	1,2	0,5	0,4

Tablo III.8 Antalya, Burdur ve Isparta'nın toplam, tarım ve balıkçılık sektörlerindeki dış ticaret paylarını göstermektedir. Bu tabloya göre 2002 yılında bölge ihracatının yaklaşık %70'i Antalya'da yapılmakta iken, bu pay 2013 yılına gelindiğinde %75'i geçmiştir. Aynı şekilde Antalya ithalatının bölge ithalatı içindeki payı 2002-2013 yılları arasındaki dönemde sırasıyla %72 ve %90 olmuş ve Antalya'nın payı bu süre zarfında yaklaşık %18 artış göstermiştir. Antalya'nın tarım ihracatı payı %95'ten %97'ye, tarım ithalatı payı ise %90'dan %91'e çıkmıştır. Bunun anlamı bölgede yapılan her 100 birimlik dış ticaretin 90 biriminden fazlasının Antalya'ya ait olduğudur. Antalya'nın balıkçılık ihracatının payı ise 2009 yılında en yüksek değerini (%96) görmüş ve sonrasında düşüşe geçmiştir. Bölgenin balıkçılık ithalatının ise 2005 yılından sonra tamamı Antalya merkezli yapılmaktadır. Burdur'un başlangıçta %6 civarında olan bölge ihracatı payı 2008 yılında zirve yapmış, bu pay sonrasında düşerek %15'in altına gerilemiştir. Ancak bu düzey başlangıç ile karşılaştırıldığında nispeten daha yüksektir. Burdur'un son dönemdeki ithalat payı ise bölge ithalatının yaklaşık %4'üne karşılık gelmektedir. Bu ilin tarım ihracatı payı ise oldukça düşük olmakla birlikte %2'ler civarındadır. Tarımın ithalat

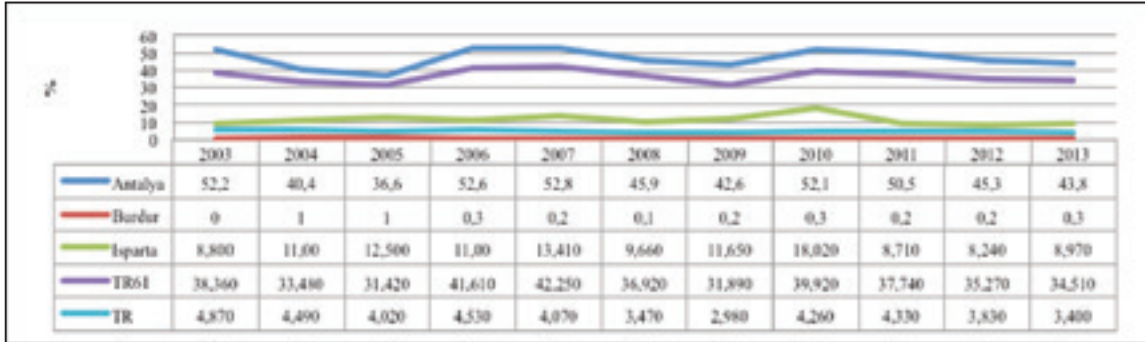
payına bakıldığında ise 2004 yılında %2'yi geçen bu payın, inişli çıkışlı bir seyre sahip olarak son yıllarda %1'e kadar gerilediği görülmektedir. Isparta'nın 2002 yılındaki ihracat payı %25 iken 2008 yılında Burdur'un da payının artmasıyla birlikte %8'lere kadar düşmüş, sonrasında %10'a yaklaşmıştır. Aynı şekilde Isparta ithalatının başlangıçta %25 olan payı 2013 yılında %6'ya kadar gerilemiştir. Günümüzdeki tarım dış ticareti ise ihracat kanalından değerlendirildiğinde %3'e, ithalat kanalından değerlendirildiğinde ise %8'e yakındır. Son dönemlerde Isparta dış ticaretinde en dikkat çekici gelişme ise bu ilin balıkçılık ihracat payında görülmekte ve bu pay %90'lar civarında seyretmektedir.

Tablo III.8. Antalya, Burdur ve Isparta Tarımsal Dış Ticaretinin TR61 İçerisindeki Payları (%)

		İhracat	İthalat	Tarım ve Ormançılık İhracat	Tarım ve Ormançılık İthalat	Balıkçılık İhracat	Balıkçılık İthalat
2002	Antalya	69,4	72,3	94,5	89,7	-	-
2003		78,1	77,4	94,3	87,5	0,7	-
2004		80,9	86,5	94,2	94,7	-	-
2005		75,7	88,0	95,8	95,4	45,5	21,2
2006		76,2	88,7	95,4	86,9	74,2	100,0
2007		77,9	80,8	97,1	86,1	12,7	100,0
2008		72,3	87,5	96,6	86,3	37,5	100,0
2009		73,5	89,4	96,1	91,6	95,9	100,0
2010		72,7	89,9	97,4	91,2	91,3	100,0
2011		75,7	82,8	97,3	88,9	11,1	100,0
2012		76,2	90,4	96,8	95,5	10,7	100,0
2013		75,4	89,9	96,5	91,3	3,1	100,0
2002		Burdur	6,5	2,4	-	1,4	-
2003	5,0		3,8	0,2	0,2	-	-
2004	5,2		2,4	0,2	2,4	-	-
2005	8,8		1,5	0,1	0,0	-	-
2006	9,4		1,7	0,1	0,0	-	-
2007	10,9		9,9	0,0	0,4	-	-
2008	18,9		6,4	0,1	0,2	-	-
2009	18,1		4,3	0,1	0,0	-	-
2010	16,4		2,8	0,1	-	-	-
2011	13,1		2,8	0,1	1,1	-	-
2012	11,7		3,1	0,1	1,2	-	-
2013	14,9		3,6	0,1	1,3	-	-
2002	Isparta		24,1	25,4	5,5	8,9	100,0
2003		16,8	18,8	5,5	12,3	99,3	-
2004		14,0	11,0	5,6	2,9	100,0	-
2005		15,5	10,5	4,1	4,6	54,5	78,8
2006		14,4	9,5	4,6	13,0	25,8	-
2007		11,2	9,3	2,9	13,5	87,3	-
2008		8,8	6,1	3,2	13,5	62,7	-
2009		8,4	6,3	3,8	8,4	4,1	-
2010		10,8	7,3	2,5	8,8	8,8	-
2011		11,2	14,4	2,6	10,0	88,9	-
2012		12,1	6,5	3,1	3,3	89,3	-
2013		9,6	6,4	3,4	7,5	96,9	-

Şekil III.1 illerin, bölgenin ve ülke genelinin tarım ve ormancılık sektörü ihracatının toplam ihracatları içindeki paylarını göstermektedir. Bölgenin tarımsal üretim ve ihracatında öncü ili olan Antalya'da 2003 yılında yapılan ihracatın yaklaşık yarısını tarım ve ormancılık sektörü oluşturmaktadır. Bu oran 2005 yılında yaklaşık 15 puanlık bir gerileme yaşamış ancak 2010 yılı itibariyle tekrar %50'ler seviyelerini görmüştür. Burdur'da yapılan ihracatın ise Tarım ve ormancılık payı %1'in altındadır ki 2004 yılında %1 olan bu pay 2013 yılında %0,3'e kadar gerilemiştir. Isparta'nın tarım ve ormancılık ihracatının toplam ihracatı içindeki payı ise %8,8'den %18'e kadar yükselmiş, ancak sonrasında %9'un altına düşmüştür. Bölge genelinin Tarım ve ormancılık ihracatının bölge ihracatı içindeki payı ise 2003 yılında %38,36 olurken, 2007 yılında en yüksek değerini görmüş, 2009 yılında ise %30'a yakın bir değere karşılık gelmiştir. Bölgenin 2013 yılı payı ise %35 civarındadır. Bu değerler Batı Akdeniz ekonomisinin tarıma bağlı olduğunu ve tarımın bölge için ne derecede önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Türkiye genelinin tarım ve ormancılık ihracatının toplam ihracat payı ise zaman içinde düşüş yaşamış ve %4,9'dan %3,4'lük orana gerilemiştir.

Şekil III.1. Batı Akdeniz Bölgesi ve Türkiye Tarım ve Ormancılık Sektörü İhracatının Toplam İçindeki Payları (%)

III.2. Batı Akdeniz Bölgesi ve Türkiye'de Tarım Alanları

Bu kısımda Antalya, Burdur, Isparta ve Türkiye genelindeki örtüstü ve örtüaltı tarım alanlarının 2013 yılı itibariyle yaklaşık son 20 yıldır süregelen değişimi izlenmektedir.

III.2.1. Tarım Alanı

Batı Akdeniz Bölgesi'nde (TR61) 1995-2013 yılları arası toplam ve ürün türüne göre ayrılan tarım alanları Tablo III.9'da yer almaktadır. Toplam tarım alanları incelenen yıllar arasında Antalya ve Burdur'daki azalma gösterirken Isparta'da artış göstermektedir.

Türk tarımında önemli bir yeri olan ve bölge tarım alanlarının yaklaşık yarısını bünyesinde barındıran Antalya'nın 1995 yılında 4,1 milyon dekar olan toplam tarım alanı, 2013 yılına gelindiğinde %11,8 azalışla 3,6 milyon dekara gerilemiştir. Bu azalma miktarı özellikle 2000,

2003 ve 2009 yıllarında hızlanmakta (bir önceki yıla göre %5'lere yaklaşmakta) 2013 yılında %1 olmuştur. Antalya'da tarım alanlarının ürün türlerine göre kullanımına bakıldığında, üretimin büyük çoğunluğunun yapıldığı tahıl ve diğer yıllık bitkisel ürünlerin alanları dönem başında 2,8 milyon dekardan, 2 milyon dekara düşmüştür ki bu ürünler için söz konusu dönemler arasındaki toplam tarım alanı kaybı %26 gibi yüksek bir orana karşılık gelmektedir. Antalya'da 1995'ten 2013'e kadarki süre zarfında nadas alanındaki azalma ise %14'tür. Toplam, tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin üretim alanları ile nadas alanlarında yaşanan azalmalara karşın ülkenin yaş sebze-meyve deposu konumunda yer alan Antalya'da sebze ve meyve ile süs bitkileri yetiştirilen tarım alanlarında önemli oranda artış yaşanmaktadır. İncelenen dönemde 1995 yılından 2013 yılına kadar sebze alanında %31, meyve, içecek ve baharat bitkileri alanında ise %39 artış olduğu söylenebilir. Antalya'da süs bitkileri yetiştirilen alanlarda ise 2011 yılından 2013 yılına kadar yaklaşık %10'luk bir artış yaşanmıştır.

Burdur'da da benzer değişim gözlenmektedir. 1995 yılında yaklaşık 2 milyon dekar olan toplam tarım alanı 2013 yılına gelindiğinde %15,9 azalmayla 1,6 milyon dekara gerilemiştir. Özellikle 2000'li yılların ilk yarısındaki yıllık olarak %10'lara yaklaşan tarım alanı kaybı göz ardı edilmemesi gereken bir gelişme olmuştur. Burdur'da toplam tarım alanlarında yaşanan bu düşüş tüm ürün grupları için geçerlidir. Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin tarım alanlarının %12,8, nadas alanlarının %20,3, sebze alanlarının %14,4, meyve yetiştirilen alanların ise %34,3 azaldığı gözlenmektedir. Burdur'da tarım alanlarında artış görülen tek ürün grubu süs bitkileridir.

Batı Akdeniz Bölgesi'nde 1995-2013 yılları arasında toplam tarım alanlarında artış görülen tek il Isparta'dır. Dönem başında yaklaşık 1,9 milyon dekar olan Isparta'nın toplam tarım alanı, 2013 yılına gelindiğinde %12,2'lik bir artışla 2,1 milyon dekara ulaşmıştır. Isparta'da tahıl ve diğer yıllık bitkiler üretim alanı ele alınan yıllar arasında azalma görülen tek ürün grubu olmuştur ve bu ürün grubunun yetiştirildiği tarım alanlarındaki azalma %6,6'dır. Buna karşın özellikle nadas alanlarında dönem başı ve sonunda iki katından fazla bir artış görülürken, sebze yetiştirilen alanlarda yaklaşık %30, meyve, içecek ve baharat bitkileri alanlarında ise %34,5 artış yaşanmıştır. Tıpkı bölgenin diğer illerinde olduğu gibi Isparta'da da verisi ancak 2011 yılına uzanan süs bitkileri alanında yaşanan artış %12,2 olmuştur.

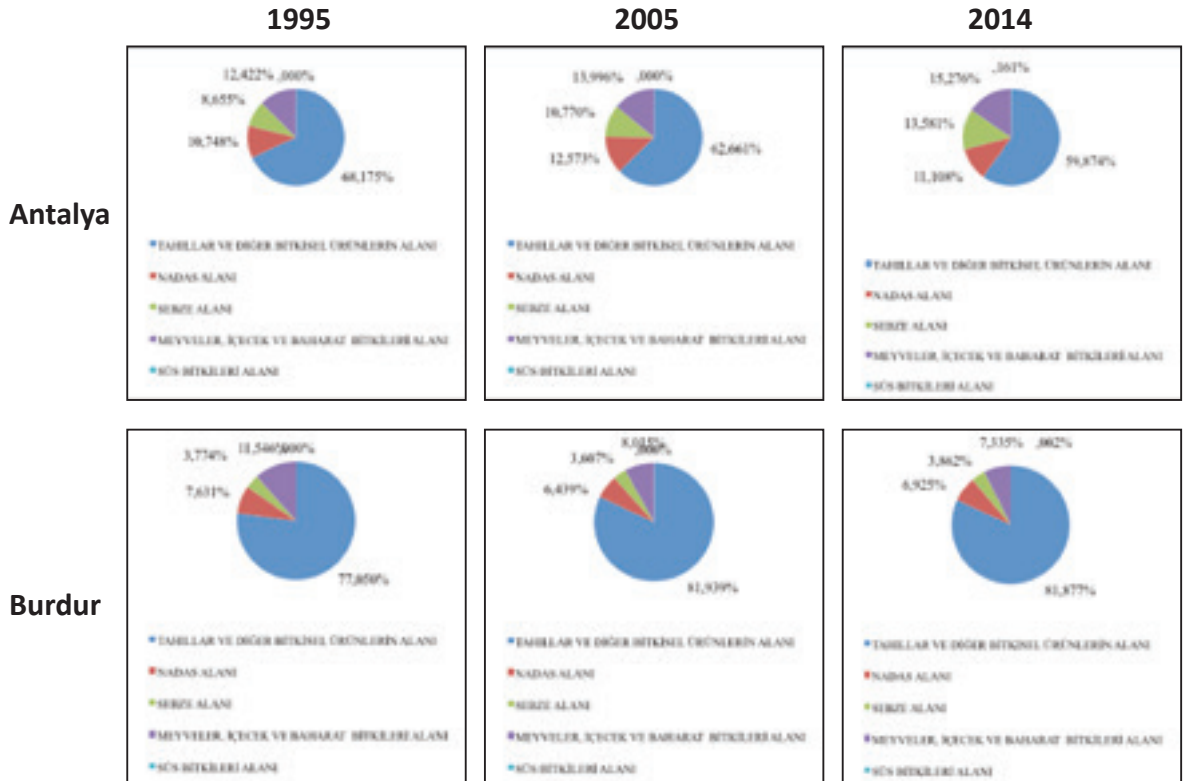
BATI AKDENİZ BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER:
SEKTÖRÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ, REKABET GÜCÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

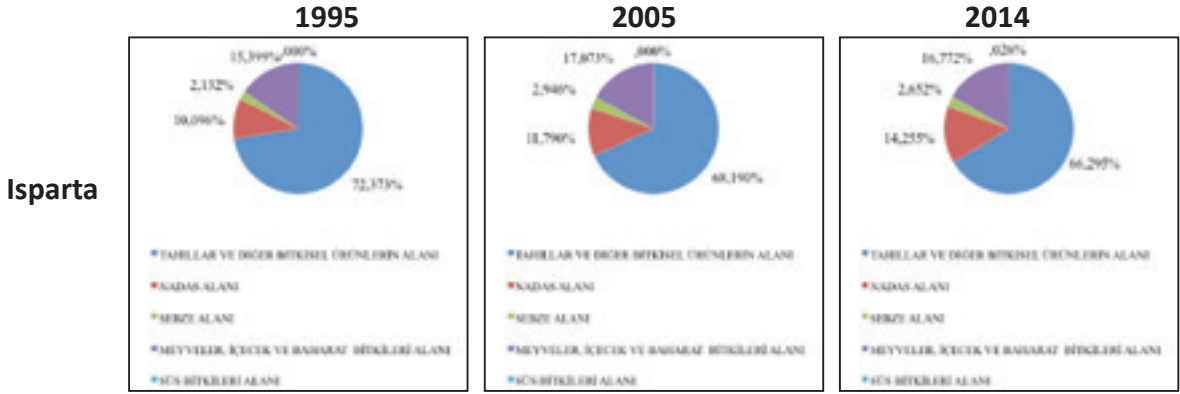
Tablo III.9. Antalya Burdur ve Isparta'da Tarım Alanları

Yıl	Toplam Tarım Alanı		Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı		Nadas Alanı		Sebzecilik Alanı		Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı		Süs Bitkileri Alanı	
	Dekar	% Değişim	Dekar	% Değişim	Dekar	% Değişim	Dekar	% Değişim	Dekar	% Değişim	Dekar	% Değişim
Antalya												
1995	4.137.190	-	2.820.520	-	444.680	-	358.080	-	513.910	-	-	-
1996	4.151.240	0,34	2.766.680	-1,91	541.310	21,73	340.180	-3,00	503.970	-2,11	-	-
1997	4.175.090	0,57	2.731.320	-1,28	583.800	7,85	354.390	4,18	505.580	0,50	-	-
1998	4.060.940	-2,73	2.706.300	-0,92	493.530	-13,46	373.270	5,33	487.840	-3,51	-	-
1999	4.148.720	2,09	2.566.390	-5,17	701.470	42,13	386.130	3,45	491.710	0,70	-	-
2000	3.973.090	-4,16	2.530.860	-1,38	543.640	-22,50	399.440	3,44	499.150	1,51	-	-
2001	4.143.000	4,28	2.858.200	-2,87	792.150	45,71	400.190	0,19	492.490	-1,85	-	-
2002	4.022.230	-2,92	2.285.200	-7,04	819.490	3,45	413.760	3,39	503.780	2,31	-	-
2003	3.852.340	-4,22	2.343.520	2,55	560.310	-31,63	432.630	4,57	515.860	2,40	-	-
2004	3.913.750	1,59	2.502.760	6,79	458.670	-18,14	419.620	-3,91	532.790	3,20	-	-
2005	3.867.810	-1,19	2.423.280	-3,18	486.250	6,01	416.520	-0,74	541.260	1,01	-	-
2006	3.779.840	-2,26	2.318.668	-4,32	485.982	-0,06	415.485	-0,25	559.785	3,41	-	-
2007	3.726.759	-1,40	2.240.160	-3,39	485.775	-0,04	438.604	5,56	562.220	0,45	-	-
2008	3.732.153	0,14	2.245.727	0,25	420.855	-13,36	471.796	7,57	593.775	5,61	-	-
2009	3.566.431	-4,44	2.119.885	-5,60	376.057	-10,64	452.275	-4,14	618.214	4,12	-	-
2010	3.672.513	2,97	2.206.217	4,07	381.919	1,56	451.804	-0,10	632.733	2,32	-	-
2011	3.603.327	-1,88	2.076.662	-5,87	411.678	7,79	455.264	0,77	654.569	3,48	5.154	-
2012	3.681.788	2,18	2.080.859	0,20	422.591	2,65	471.602	3,59	701.535	7,18	5.201	0,91
2013	3.647.338	-0,94	2.078.252	-0,13	382.196	-9,56	469.056	-0,54	712.197	1,52	5.637	8,38
2014	3.667.870	0,56	2.155.560	3,72	392.490	2,69	479.870	2,30	539.760	-24,21	5.690	0,94
Burdur												
1995	1.961.790	-	1.311.550	-	149.700	-	74.040	-	226.560	-	-	-
1996	2.032.740	3,62	1.604.120	6,12	125.050	-16,47	76.630	8,50	226.940	0,19	-	-
1997	1.934.400	-4,84	1.493.360	-6,90	148.140	18,46	70.670	-7,78	222.230	-2,08	-	-
1998	2.005.590	3,68	1.499.590	0,42	154.480	4,28	87.120	24,13	261.800	18,71	-	-
1999	1.964.370	-2,06	1.313.470	1,06	141.980	-8,99	72.530	-17,32	234.390	-11,13	-	-
2000	1.811.130	-7,80	1.420.750	-6,23	113.210	-20,26	77.540	6,91	199.630	-14,83	-	-
2001	1.969.630	8,75	1.429.160	0,59	321.250	183,76	70.590	-8,96	148.630	-25,55	-	-
2002	1.810.510	-8,08	1.467.030	2,65	124.910	-61,12	69.010	-2,24	149.560	0,63	-	-
2003	1.644.050	-9,19	1.376.830	-6,15	51.070	-59,11	67.720	-1,87	148.430	-0,76	-	-
2004	1.621.330	-1,38	1.333.030	-3,18	82.800	62,13	66.980	-1,09	138.520	-6,68	-	-
2005	1.713.180	5,67	1.460.760	5,31	100.310	33,22	63.800	-7,73	137.310	-0,87	-	-
2006	1.623.364	-5,24	1.344.646	-4,21	109.206	-1,00	62.740	1,52	106.772	-22,24	-	-
2007	1.713.113	5,53	1.468.996	4,79	134.534	23,19	54.862	-12,56	114.721	7,44	-	-
2008	1.634.569	-4,58	1.335.367	-5,23	122.074	-9,26	60.083	9,52	117.103	2,08	-	-
2009	1.566.499	-4,16	1.268.697	-4,99	113.743	-6,82	58.695	-2,31	125.364	7,05	-	-
2010	1.636.147	4,45	1.315.862	3,72	103.313	-9,17	54.920	-6,43	162.052	29,27	-	-
2011	1.608.818	-1,67	1.287.697	-2,14	103.963	0,63	59.517	8,37	157.617	-2,34	20	-
2012	1.621.859	0,81	1.245.460	-3,28	153.216	47,37	61.214	2,88	161.991	2,78	21	5,00
2013	1.648.798	1,66	1.317.487	5,79	119.304	-22,13	63.322	8,41	148.659	-8,23	20	23,81
2014	1.594.530	-3,29	1.303.790	-1,61	110.270	-7,57	61.490	-2,89	116.800	-21,45	30	13,38
Isparta												
1995	1.881.830	-	1.361.930	-	189.990	-	40.130	-	289.780	-	-	-
1996	2.125.690	12,96	1.546.740	-8,12	467.150	145,88	39.710	-1,05	272.090	-6,10	-	-
1997	1.831.240	-13,85	1.312.880	-2,51	208.130	-55,45	43.130	8,81	267.100	-1,83	-	-
1998	1.989.960	8,67	1.324.590	0,89	334.180	60,56	60.380	40,00	270.810	1,30	-	-
1999	1.971.850	-0,91	1.299.760	-1,87	325.240	-2,68	63.090	4,49	283.760	4,78	-	-
2000	1.892.190	-4,04	1.291.160	-0,66	252.950	-22,23	63.200	0,27	284.870	0,37	-	-
2001	2.020.890	6,80	1.305.910	1,14	363.190	43,58	61.870	-2,20	289.520	1,79	-	-
2002	1.985.320	-1,76	1.281.630	-1,86	366.280	0,85	55.830	-9,76	281.580	-2,88	-	-
2003	1.891.350	-4,63	1.258.230	-1,83	272.830	-25,51	55.680	-0,27	306.610	8,89	-	-
2004	1.871.980	-1,13	1.289.440	2,48	209.540	-23,20	55.870	0,34	317.130	3,43	-	-
2005	1.866.300	-0,30	1.272.630	-1,30	220.040	5,01	54.990	-1,58	318.640	0,48	-	-
2006	1.787.799	-4,21	1.182.555	-7,08	235.155	6,87	54.219	-1,40	315.870	-0,87	-	-
2007	1.761.331	-1,48	1.135.242	-4,00	233.047	7,61	50.390	-7,06	322.652	2,15	-	-
2008	1.814.452	3,02	1.123.487	-1,04	312.019	29,51	48.721	-8,31	330.203	2,84	-	-
2009	1.988.538	9,60	1.223.762	9,28	349.747	12,08	50.745	4,15	360.304	9,12	-	-
2010	2.037.821	3,48	1.286.669	4,80	351.215	0,42	51.281	1,06	368.656	2,32	-	-
2011	2.073.593	0,77	1.283.444	-0,25	366.534	4,36	51.280	0,00	371.902	0,88	431	-

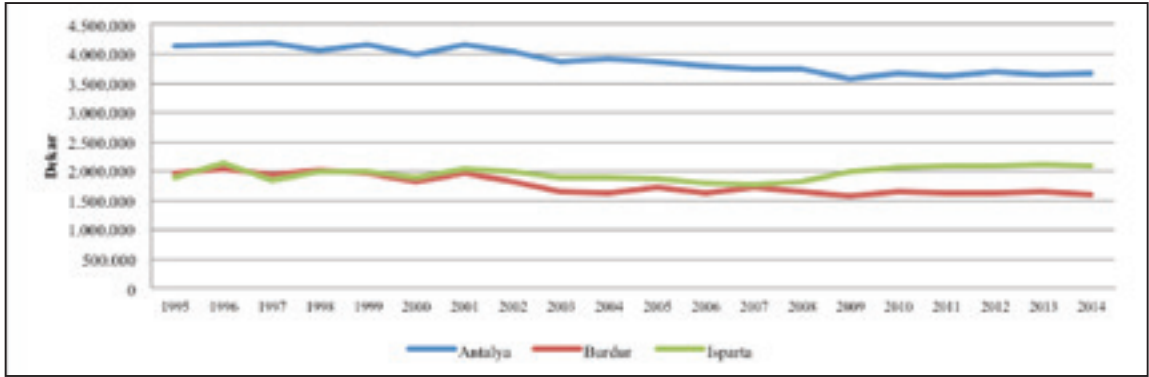
Bölge illerindeki tarım alanlarının il paylarının zaman içindeki değişimlerini gösteren Şekil III.2.'ye göre Antalya'da 1995 yılında %68,2 olan tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim alanı payı 2005 yılında %62,7'ye, 2014 yılında ise %60'a gerilemektedir. Buna karşın aynı yıllar arasında meyve alanlarının payında ise yaklaşık %3'lük bir artış gerçekleşmektedir. Aynı şekilde sebze alanlarının payında da bir yükselme görülürken, süs bitkilerinin payındaki seyir de buna benzerlik göstermektedir. Burdur'daki tarım alanlarının paylarına bakıldığında ise, 1995 yılında %77'lik payla en fazla üretim alanına tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin sahip olduğu görülmektedir. Geçen 10 yıllık süre zarfında bu payda 4 puanlık bir artış görülmüş, ve 2014 yılında %80'in üzerinde çıkmıştır. Dönem başı ve sonunu karşılaştırmak gerektiğinde meyve üretim alanı payının düşmesine karşın, sebze alanının payının değişmediği söylenebilir. Burdur'da nadasa bırakılan alanlarının payında ise dönemler arasında 0,7 puanlık bir düşüş yaşanmıştır. Isparta'nın tahıl yetiştirilen alanlarının payında da önemli ölçüde düşüş yaşanmış ve bu 1995'ten 2014'e kadar 6 puanlık bir azalmaya karşılık gelmektedir. Isparta'nın meyve ve sebze yetiştirilen alanlarının toplam tarım alanları içerisindeki payında artış yaşanırken, nadasa bırakılan alanların payı %10'luk seviyelerden %15'e kadar yaklaşmaktadır. Her üç ilde de artışın görüldüğü bir diğer tarım alanı ise süs bitkilerinin yetiştirildiği alanlar olmuştur.

Şekil III.2. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Tarım Alanı Payları

Şekil III.3. Batı Akdeniz Bölgesi İllerindeki Toplam Tarım Alanı

Tarım alanlarında yaşanan gelişmeler tüm bölge bazında ve Türkiye'deki paylar üzerinden değerlendirildiğinde, ülke genelindeki toplam tarım alanlarının yaklaşık %3'ünün yer aldığı Batı Akdeniz Bölgesi'nde 1995 yılında yaklaşık 8 milyon dekar olan tarım alanlarının, 2014 yılına kadar önemli ölçüde azaldığı ve %7'lik bir oranla 7,3 milyon dekara kadar gerilediği söylenebilir. Dönemler arasında bölge tarım alanlarının toplam yüz ölçümünde her ne kadar bir azalma görülse de, ülke genelindeki toplam tarım alanları Batı Akdeniz'e nazaran daha yüksek oranda azalmış ve böylelikle 1995 yılındaki %2,97'lik bölge payı 2013 yılında en yüksek değerine ulaşarak %3,11'e ulaşmıştır. Bölgenin tarım alan payındaki en düşük değer ise %2,78'lik payla 2006 yılında görülmüştür.

Şekil III.4. Batı Akdeniz Toplam Tarım Alanlarının Türkiye Toplam Tarım Alanları İçindeki Payı

III.2.2. Örtüaltı Tarım Alanı

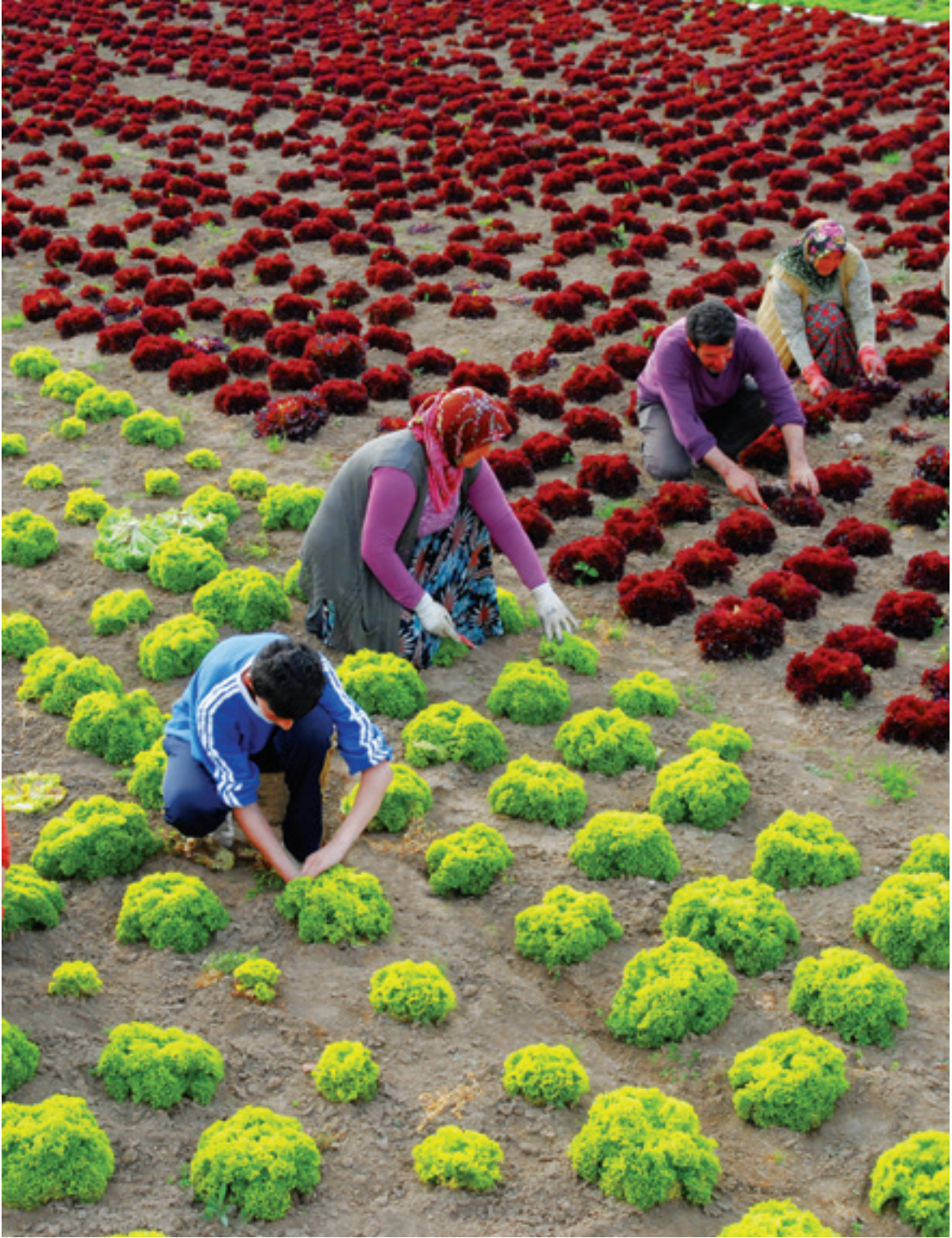
Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki illerde, bölge ve Türkiye genelindeki sebze-meyve üretimi yapılan örtüaltı tarım alanlarının yer aldığı bu başlık altında, cam sera, plastik sera, yüksek tünel ve alçak tünel alanlarına değinilmektedir.

Tablo III.10.'da da görüldüğü üzere Antalya bölge örtüaltı tarım alanları bakımından öncü ildir. Ağırlıklı olarak cam ve plastik seraların yer aldığı Antalya'da, 1995 yılında 26 bin dekar olan cam sera alanı, 2013 yılına gelindiğinde yaklaşık %160'lık bir artışla yaklaşık 67 bin dekara ulaşmaktadır. Aynı dönemde plastik sera alanlarında artış %165, yüksek tünel alanlarında ise %106 olurken, alçak tünel alanları %20 civarında azalmaktadır. Verisi elde edilebilen ve Tablo III.10.'da gösterilen 2011 yılından sonra örtüaltında üretilen süs bitkilerinin toplam alanlarına bakıldığında, Antalya'da cam sera alanlarının düştüğü, buna karşılık plastik sera alanlarında yaklaşık %3,5'lik bir artışın olduğu görülmektedir. Tünel tipi süs bitkisi üretim ise yok denecek kadar az olup, 2013 yılında 4 dekarlık alanda yapılabilmektedir. Antalya'da alçak tünel süs bitki alanı ise bulunmamaktadır.

Örtüaltı tarımın çoğunlukla plastik seralarda yapıldığı Burdur'da da 1995-2013 yılları arasında cam, plastik ve alçak tünel sera alanları artmış, yüksek tünel alanları ise azalmıştır. Örneğin 1995 yılında sadece 5 dekar olan cam sera alanı, 2013 yılına gelindiğinde 52 dekar, 8 dekar olan plastik sera alanı ise özellikle 2008 yılından sonra hızla artarak 2.300 dekara kadar ulaşmıştır. Yine dönem başında 5 dekar olan alçak tünel örtüaltı üretim alanı, dönem sonunda 18 dekara yükselmiştir. Burdur'da 1990'lı yıllarda yaklaşık 50 dekarlık alanda yapılan yüksek tünel tarımı ise günümüzde artık yapılmamaktadır ve bu nedenle de yüksek tünel alanı 2013 yılında sıfıra yaklaşmıştır. Örtüaltı süs bitkileri üretim alanlarına bakıldığında ise Burdur'da sadece plastik seralarda üretimin yapıldığı görülmekte olup, bu alanlar 2011 yılından 2013 yılına kadar 20 dekardan 26 dekara ulaşmıştır.

Isparta'daki örtüaltı tarım da tıpkı bölgenin diğer illerinde olduğu gibi daha çok plastik seralarda yapılırken, özellikle 2008 yılında hem cam, hem de plastik sera alanlarında önemli artış yaşanmıştır. Daha fazla tercih edilen plastik sera alanlarındaki artışı vurgulamak gerekirse, 90'lı yılların ortalarında yok denecek kadar az olan bu alanlar, 2007 yılında 155 dekara, 2008 yılında ise bir önceki yıla göre yaklaşık %240'lık artışla 523 dekara ulaşmıştır. Dönem başında çok düşük olan plastik sera alanı, dönem sonunda ise 1.300 dekara karşılık gelmiştir. Cam sera alanları ise ilk yıllara göre her ne kadar yüksek değerlere ulaşmış olsa da, 2013 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %40'lık bir azalış yaşamış ve 60 dekara kadar düşmüştür. Isparta'daki yüksek ve alçak tünel tarım alanları ise 2000 yılından sonra aalmaya başlamış ve şu anda bu alanlarda tarım yapılmamaktadır. Örtüaltı süs bitkileri üretimi ise tıpkı Burdur'da olduğu gibi sadece plastik seralarda yapılmaktadır ve bu alan söz konusu tarihler arasında yaklaşık %10'luk bir artışla 480 dekara yükselmiştir.

Tablo III.10. Antalya, Burdur ve Isparta'da Toplam Örtüaltı Tarım Alanı

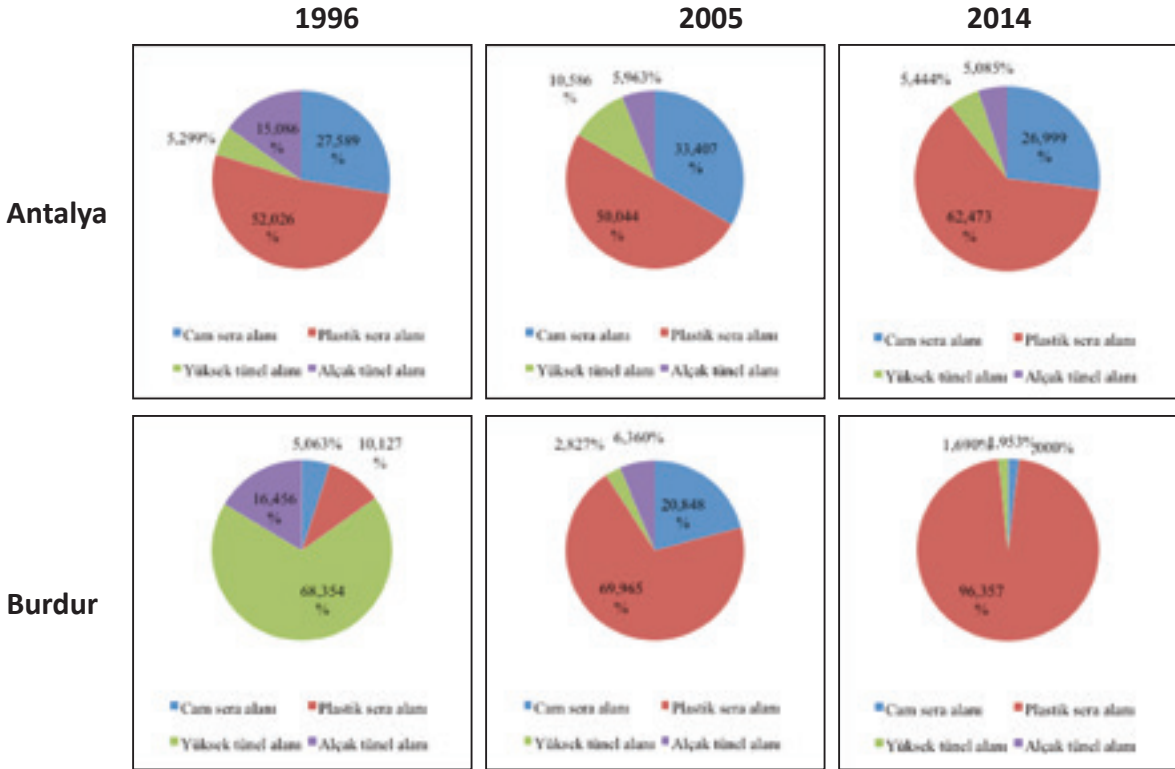
	Toplam Cam Sera Alanı		Toplam Plastik Sera Alanı		Toplam Yüksek Tünel Alanı		Toplam Alçak Tünel Alanı		Toplam Örtüaltı Tarım Alanı	
	Da	% Değişim	Da	% Değişim	Da	% Değişim	Da	% Değişim	Da	% Değişim
Antalya										
1995	25.733	-	56.599	-	-	-	18.095	-	100.427	-
1996	28.822	12,0	54.350	-4,0	5.536	-	15.760	-12,9	104.468	4,0
1997	31.646	9,8	54.101	-0,5	5.645	2,0	15.710	-0,3	107.102	2,5
1998	37.850	19,6	58.221	7,6	8.010	41,9	15.340	-2,4	119.421	11,5
1999	43.064	13,8	66.566	14,3	8.219	2,6	15.517	1,2	133.366	11,7
2000	47.068	9,3	70.104	5,3	9.505	15,6	15.106	-2,6	141.783	6,3
2001	50.564	7,4	72.686	3,7	8.679	-8,7	15.530	2,8	147.459	4,0
2002	53.058	4,9	75.440	3,8	11.122	28,1	15.380	-1,0	155.000	5,1
2003	59.905	12,9	78.682	4,3	16.799	51,0	15.930	3,6	171.316	10,5
2004	61.437	2,6	77.964	-0,9	17.472	4,0	14.764	-7,3	171.637	0,2
2005	54.685	-11,0	81.919	5,1	17.328	-0,8	9.761	-33,9	163.693	-4,6
2006	58.055	6,2	83.952	2,5	18.410	6,2	8.273	-15,2	168.690	3,1
2007	61.936	6,7	91.206	8,6	19.356	5,1	3.523	-57,4	176.021	4,3
2008	69.016	11,4	103.990	14,0	17.358	-10,3	6.583	86,9	196.947	11,9
2009	69.078	0,1	113.115	8,8	17.873	3,0	6.553	-0,5	206.619	4,9
2010	67.012	-3,0	120.298	6,4	21.036	17,7	7.323	11,8	215.669	4,4
2011	64.624	-3,6	131.568	9,4	21.384	1,7	7.303	-0,3	224.878	4,3
2012	66.368	2,7	148.498	12,9	11.515	-46,2	13.423	83,8	239.804	6,6
2013	66.602	0,4	150.514	1,4	11.439	-0,7	13.785	2,7	242.340	1,1
2014	67.025	0,6	155.091	3,0	13.514	18,1	12.623	-8,4	248.253	2,4
Burdur										
1995	3	-	8	-	51	-	5	-	67	-
1996	4	33,3	8	-	54	5,9	5	-	71	6,0
1997	35	775,0	8	-	60	11,1	5	-	108	52,1
1998	12	-65,7	31	287,5	8	-86,7	-	-100,0	51	-52,8
1999	45	275,0	68	119,4	3	-62,5	2	-	118	131,4
2000	59	31,1	88	29,4	3	-	2	-	152	28,8
2001	59	-	88	-	3	-	2	-	152	0,0
2002	59	-	133	51,1	11	266,7	10	400,0	213	40,1
2003	59	-	160	20,3	8	-27,3	10	-	237	11,3
2004	59	-	219	36,9	11	37,5	9	-10,0	298	25,7
2005	59	-	198	-9,6	8	-27,3	13	44,4	278	-6,7
2006	59	-	203	2,5	8	-	13	-	283	1,8
2007	52	-11,9	297	46,3	13	62,5	8	-38,5	370	30,7
2008	52	-	768	158,6	4	-69,2	20	150,0	844	128,1
2009	52	-	829	7,9	8	100,0	21	5,0	910	7,8
2010	52	-	1.025	23,6	9	12,5	26	23,8	1.112	22,2
2011	52	-	1.398	36,4	-	-100,0	16	-38,5	1.466	31,8
2012	52	-	1.904	36,2	6	-	18	12,5	1.980	35,1
2013	52	-	2.324	22,1	-	-100,0	18	-	2.394	20,9
2014	52	-	2.566	10,4	45	-	18	-	2.681	12,0
Isparta										
1995	22	-	1	-	-	-	-	-	23	-
1996	-	-100,0	-	-100,0	-	-	-	-	-	-
1997	89	-	-	-	-	-	-	-	89	-
1998	40	-55,1	6	-	1	-	3	-	50	-41,8
1999	49	22,5	30	400,0	-	-100,0	-	-	79	58,0
2000	90	83,7	82	173,3	-	-	-	-	172	117,7
2001	93	3,3	89	8,5	-	-	10	-	192	11,6
2002	68	-26,9	119	33,7	3	-	13	30,0	203	5,7
2003	72	5,9	137	15,1	-	-100,0	13	-	222	9,4
2004	111	54,2	154	12,4	2	-	13	-	280	26,1
2005	79	-28,8	195	26,6	-	-100,0	13	-	287	2,5

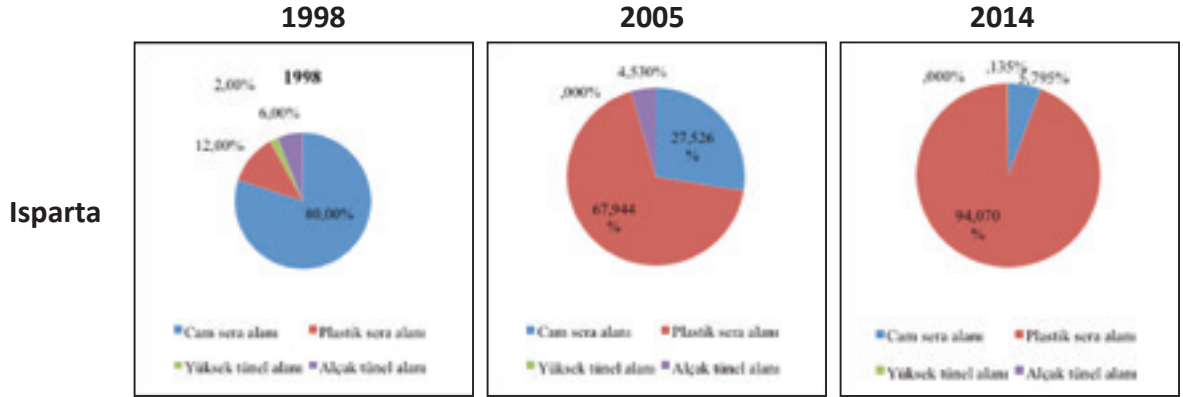
Türkiye'nin örtüaltı tarımsal faaliyetlerinde önemli bir yeri bulunan Batı Akdeniz Bölgesi'nde Antalya hem üretim miktarı hem de üretim alanı bakımından başı çekmektedir. Antalya'da cam ve plastik seraların yanında yüksek ve alçak tünel alanlarda da yapılan bu tarımsal faaliyetler daha çok plastik seralarda yoğunlaşmış, 1996 yılında %52 olan plastik seraların yüzölçümü payı 2013 yılına gelindiğinde %62'nin üzerine çıkmıştır. Buna karşın alçak tünel alanların payında yaklaşık 10 puanlık bir azalma görülürken, yüksek tünel alanların payı 1996-2005 yılları arasında artmış, ancak 2005-2013 yılları arasında azalmıştır. Cam sera alanlarının toplam sera alanlarındaki payı ise 1996-2013 yıllarında değişmemiştir.

Örtüaltı üretimin yapıldığı bölgenin bir diğer ili Burdur'da 1996 yılında ağırlıklı olarak yüksek tünel üretim hakimken, 2005 yılında bu üretim alanları hemen hemen yok olmuş ve bunun yerini plastik ve cam seralar almıştır. Dönem başında %10'luk bir paya sahip olan plastik seraların üretim alanı dönem sonunda %100'e yakın bir orana yaklaşmıştır.

Isparta'da 1998 yılında %80'lik alan payı olan cam seraların alanı 2013 yılına gelindiğinde %5'in altına düşmüş, bu alanlar plastik seralarla yer değiştirmiştir. Bir başka ifadeyle 1998 yılında %10'lar düzeyinde olan plastik seraların payı 2013 yılında %95 seviyelerini görmüştür. Isparta'da bu süre zarfında alçak ve yüksek tünel alanlarında üretim ise sona ermiştir.

Şekil III.5. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Örtüaltı Tarım Alanı Payları

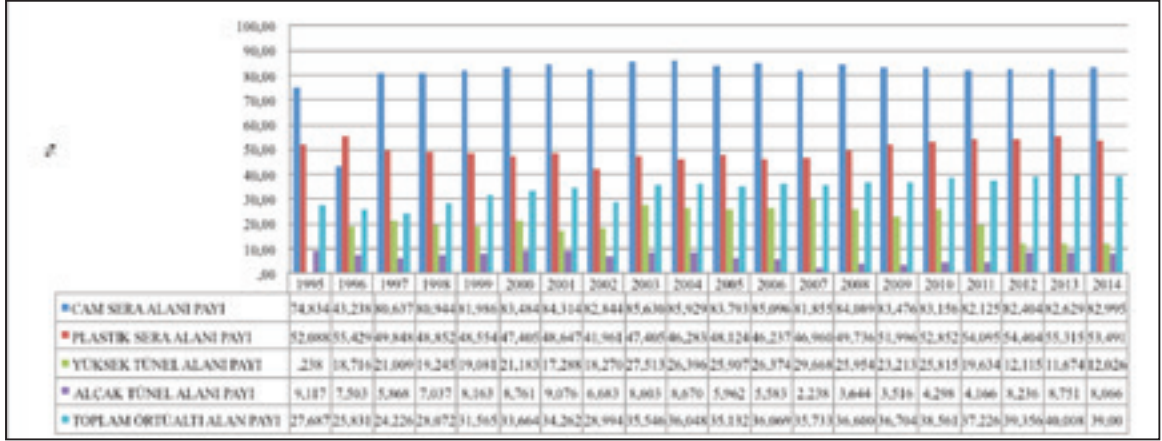

Tablo III.11. Antalya, Burdur ve Isparta'da Süs Bitkileri Üretilen Toplam Örtüaltı Tarım Alanı

	Süs Bitkisi Cam Sera Alanı		Süs Bitkisi Plastik Sera Alanı		Süs Bitkisi Yüksek Tünel Alanı		Süs Bitkisi Alçak Tünel Alanı	
	Da	%Değişim	Da	%Değişim	Da	%Değişim	Da	%Değişim
Antalya								
2011	362	-	4 043	-	3	-	-	-
2012	361	-0,1	4 096	1,3	-	-100,0	-	-
2013	349	-3,5	4 227	3,2	4	-	-	-
Burdur								
2011	-	-	20	-	-	-	-	-
2012	-	-	21	5,0	-	-	-	-
2013	-	-	26	23,8	-	-	-	-
Isparta								
2011	-	-	433	-	-	-	-	-
2012	-	-	452	4,5	-	-	-	-
2013	-	-	480	6,2	-	-	-	-

Şekil III.6.'da da görüleceği üzere, Batı Akdeniz Bölgesi, 1995 yılında Türkiye'deki cam sera alanlarının %75'ini bünyesinde barındırırken, 2013 yılında bu oran %83'üne karşılık gelmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye'deki cam sera alanlarının büyük çoğunluğu Batı Akdeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bölgedeki plastik sera alanları ise Türkiye'deki plastik sera alanlarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Buradan hareketle 2013 yılında Türkiye'deki plastik sera alanlarının %55'i Batı Akdeniz Bölgesi'nde yer aldığı söylenebilir. Bölgede yer alan yüksek ve alçak tünel üretim alanlarının Türkiye payı ise dönem başı ve sonu karşılaştırıldığında düşüş yaşamıştır. Batı Akdeniz'de yer alan toplam örtüaltı alanların Türkiye payı ise 1995-2013 yılları arasında yaklaşık %28'den %40'a ulaşmıştır. Bunun bir başka ifadesi, Türkiye'de yer alan her 100 dekarlık örtüaltı alandan 40 dekarı Batı Akdeniz'de bulunmaktadır ki bu oldukça yüksek bir rakamdır. Şekil III.6. yaklaşık son 20 yılda Batı Akdeniz'deki örtüaltı tarım alanlarının ülke genelindeki payında %13 oranında artış olduğunu göstermektedir.

Şekil III.6. Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki Tarım Alanlarının Türkiye Payları

III.3. Batı Akdeniz Bölgesi'nde Verim ve Tarımsal Üretim: Gelişmeler

Bu başlık altında verilerinin elde edilebildiği ölçüdeki zaman diliminde bölgede değer olarak en fazla üretimi yapılan ürünlerden oluşan sebze, meyve, örtüaltı sebze-meyve, tahıllar ve tarla bitkileri, organik tarım ürünleri, süs bitkileri ve örtüaltı süs bitkilerinin üretim seyirleri ele alınmaktadır.

III.3.1. Sebzeler

Batı Akdeniz'de üretilen sebzelerin ele alındığı bu kısımda öncelikle Antalya'nın analizi yapılmakta, bunu Burdur ve Isparta takip etmektedir³.

III.3.1.1. Antalya'da Üretilen Başlıca Sebzeler

Türkiye'nin önemli domates üreticisi illerinden biri olan Antalya'da domates üretimine ilişkin alan, üretim miktarı ve verim değerleri Şekil III.7.'de verilmektedir. Türkiye toplam domates üretiminin %20'si Antalya'da gerçekleştirilmektedir ve bu ilin bölge içindeki üretiminin payı %94'tür. Sebze üretimi yapılan tarım alanının %43'ü ise domates üretimine ayrılmıştır. Antalya'da tarıma ayrılan toprak alanı azalma gösterirken, 1990-2013 yılları arasında domates üretimine ayrılan tarım alanının %70 oranında artması dikkat çekicidir. Son 21 yılda domates üretim miktarı %265 oranında artış göstermiştir. 2008 yılında görülen %0,35 azalış haricinde yıllar itibari ile üretim miktarında gözlenen artış yukarıdaki grafikten izlenebilir. Bununla birlikte domates üretiminin verimin de görülen yaklaşık 6 puanlık artış da belirtilmesi gereken bir diğer husustur.

Türkiye salatalık üretiminin yaklaşık olarak dörtte biri Antalya'da yapılmaktadır (%26).

³ Batı Akdeniz Bölgesi'nde üretilen sebzelere ilişkin tablolar eklere sunulmaktadır.

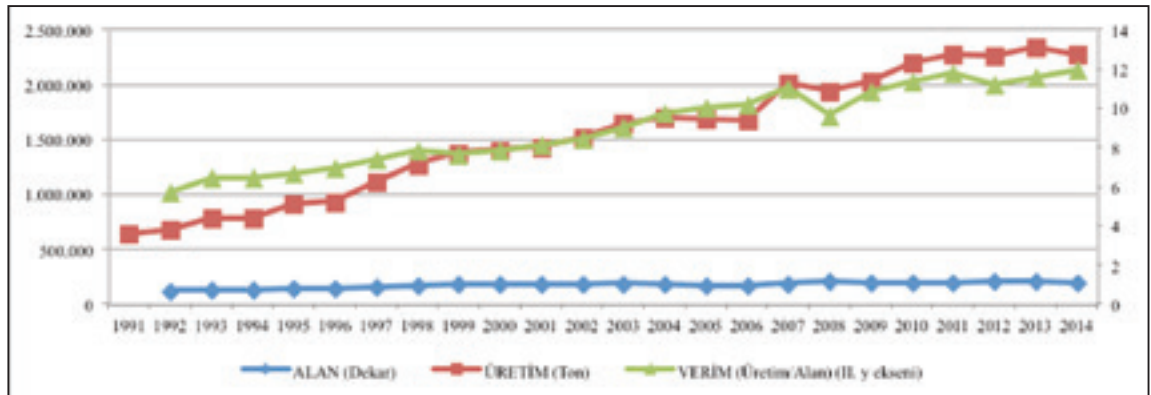
TR61 içinde ise bu pay %99'dur. Antalya'da sebze üretim değeri açısından en önemli ikinci üründür. Salatalık üretimi yapılan tarım alanı ve üretim miktarları Şekil III.8.'de yer almaktadır. 2013 yılında 36.889 dekar tarım alanında salatalık üretimi yapılmıştır ve 1992-2013 yılları arasında ekili alan %60 oranında genişlemiştir. Bu süre içinde salatalık üretimindeki artış oranı %96 iken verimlilik artışı %20'ler düzeyindedir. Yukarıdaki grafik incelendiğinde Antalya'da salatalık üretilen alanda 2006 yılı itibari ile azalma görülmektedir. Üretim miktarı ise 2010-2013 yılları arasında %11 oranında azalmıştır. 2013 yılında üretim miktarında %0,2, ekili alanda ise %0,3 azalma gerçekleşmiştir. 2012-2013 yılında çiftçi eline geçen fiyatlarda görülen %18 oranındaki düşmenin bu durumu etkilediği söylenebilir.

Antalya'da biber üretimi için ayrılan tarım alanı, üretim miktarı ve verimliliğe ilişkin değerler aşağıdaki grafikte yansıtılmaktadır. Biber ekilen alan 1992-2013 yılları arasında %20 oranında artarken, üretim miktarındaki artış oranı %193'tür. Verimlilikte ise 2 katı aşkın bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye'de biber üretiminin %10'u Antalya'da yapılmakta iken, 2010 yılından itibaren bu ildeki biber üretiminin artış ivmesi kazandığı söylenebilir.

Şekil III.10'da Antalya'da patlıcan üretimi için ayrılan alan ve üretim miktarları ile verim değerleri verilmektedir. Üretim alanı 1992 ile 2013 yılları arasında %4,30 oranında artmış, 1991-2013 yılları arasında ise üretim 73 bin tondan 165 bin tona yükselerek %126 oranında artış göstermiştir. Analiz dönemi boyunca patlıcan üretiminde verimlilik ise 2 kat artmıştır. Patlıcan üretimi 2004 yılında en yüksek değerine ulaşmış, daha sonraki yıllarda azalma gerçekleşerek 2008 yılında en düşük değere gerilemiştir. 2009 yılı itibari ile fiyatlardaki %20'lik yükselişin de etkisi ile üretim düzeyi tekrar artmaya başlamıştır.

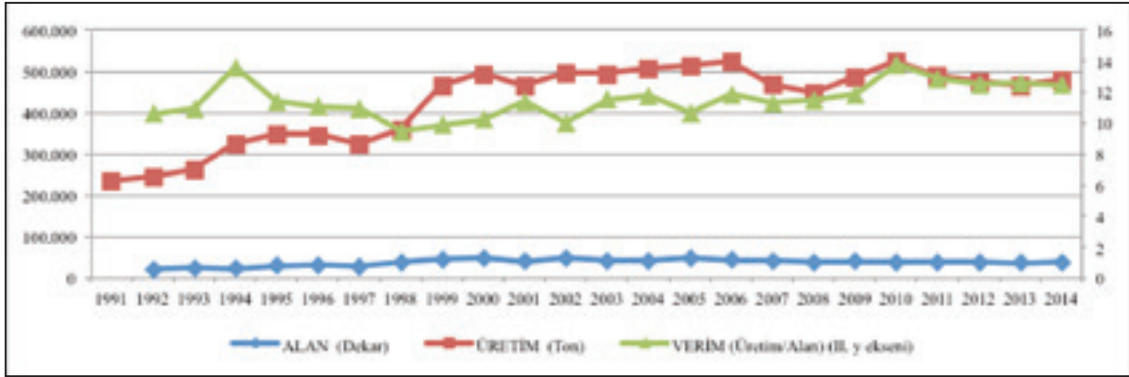
Antalya'da fasulye üretimi analiz dönemi olan 1991-2013 yılları arasında %114 oranında artış göstererek 53.492 tona ulaşmıştır. Fasulye ekili alan ise %19 oranında genişlemiştir. Aynı süre zarfında 1,06 olan verim değeri 1,80'e yükselmiştir. Fasulye üretimi incelenen dönem boyunca sürekli artış eğilimi içindeyken en yüksek üretim düzeyi 53 bin ton ile 2013 yılında sağlanmıştır.

Şekil III.7. Antalya'da Domates Üretimi

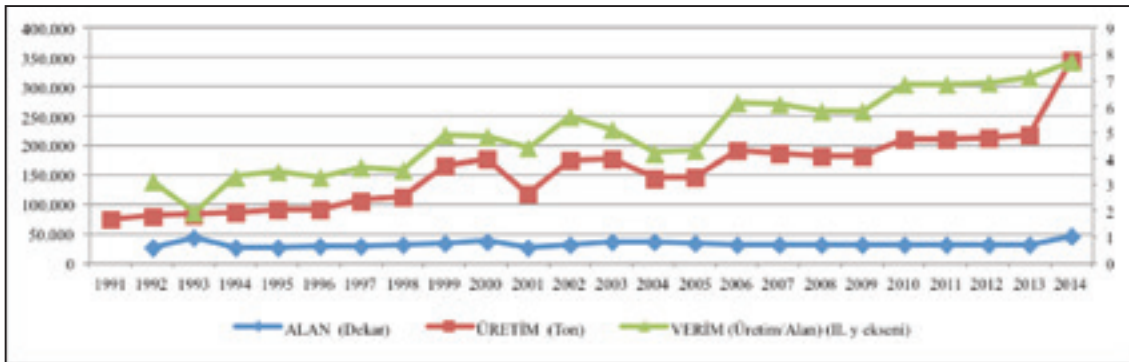

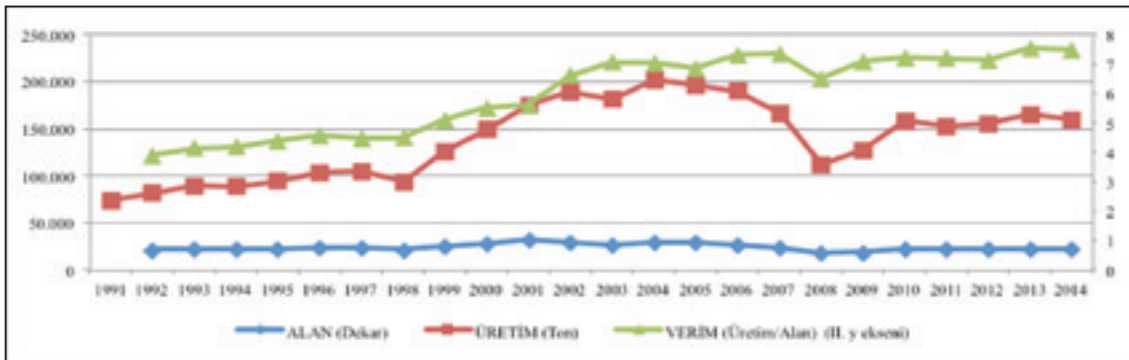
Şekil III.8. Antalya’da Salatalık Üretimi

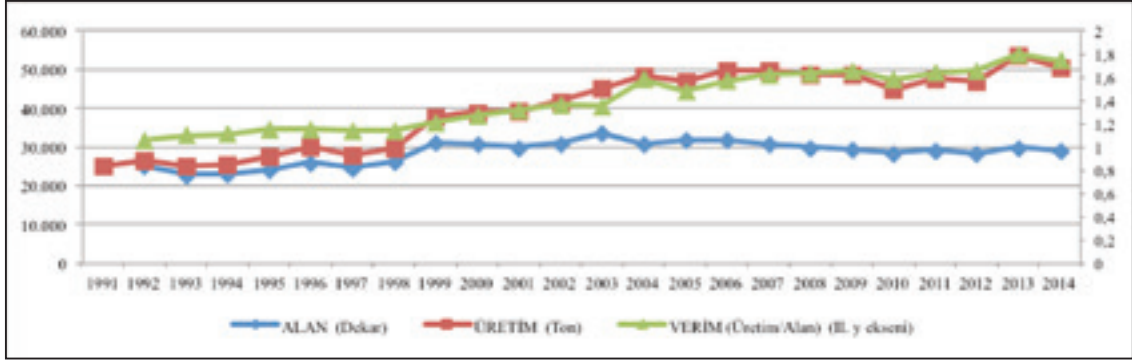
Şekil III.9. Antalya’da Biber Üretimi

Şekil III.10. Antalya’da Patlıcan Üretimi

Şekil III.11. Antalya'da Fasulye Üretimi

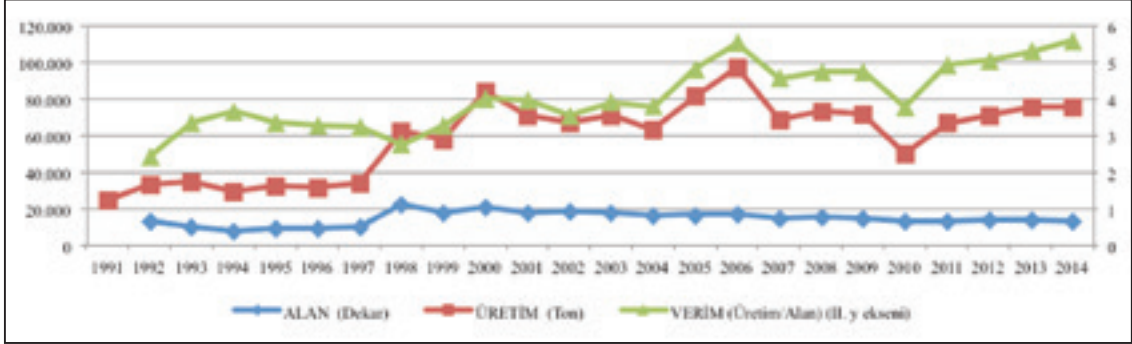

III.3.1.2. Burdur'da Üretilen Başlıca Sebze

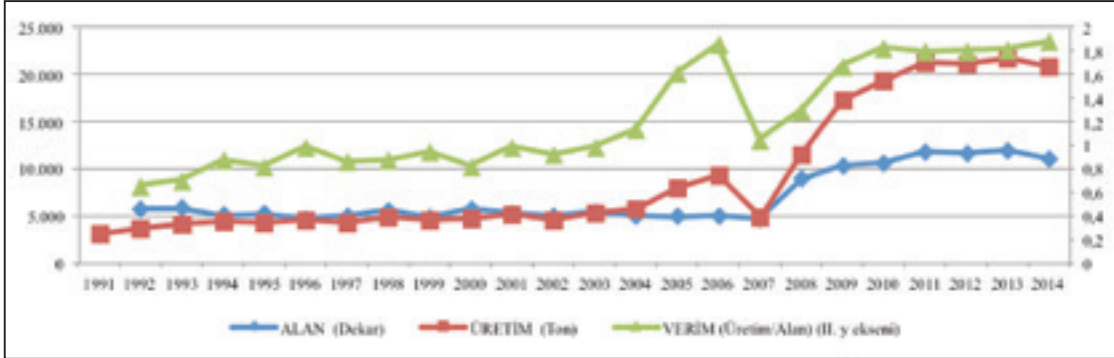
Burdur'da domates üretimi miktarları ve üretim için ayrılan tarım alanı aşağıdaki grafikte yer almakta ve bu grafikten yıllar itibari ile hem alan hem de üretim miktarında önemli değişikliklerin gerçekleştiği görülmektedir. 1991 yılında 26 bin tona yaklaşan üretim 2013 yılında %200'e yakın oranda artışla 76 bin ton civarına ulaşmıştır. 2006 yılında bir önceki yılın fiyatlarına göre %30 artış görülmesinin de etkisi ile en yüksek üretim miktarı gerçekleştirilmiş, ancak bu miktar bir sonraki yıl (2007) yaklaşık %30 oranında azalmıştır. Burdur'da fasulye üretimi 1991 yılından 2013 yılına yaklaşık %600, ekili alan ise yaklaşık %110 artmıştır. Verimlilik artışı 3 katlık seviyeye yaklaşmıştır. Burdur'da fasulyenin üretim miktarı 2007 yılında önemli oranda azalmıştır. Buna karşın 2007-2008 yılları arasında fiyatlardaki %80'lik yükselişin de etkisi ile 2008 yılından itibaren hem ekili alan hem de üretim miktarı sürekli artış göstermiştir. Burdur'da karpuz üretimi için ayrılan alan 1992-2013 yılları arasında %34 oranında azalırken üretim miktarı %86 oranında artmıştır. Bu yıllar arasındaki verim artış düzeyi ise %176'dır. Analiz dönemi 1991-2013 tarihleri arasında Burdur'da kavun ekili alan %47, kavun üretim miktarı ise %41 oranında azalmıştır. Yukarıdaki grafikten görüleceği üzere Burdur'da kavun üretimi incelenen dönem başından 2010 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemekle birlikte bu tarihten itibaren 18.000 ton civarında istikrarını korumuştur. Şekil III.16. Burdur'da en fazla üretim değeri sıralamasında 5. sırada yer alan havucun üretimi ve üretim için ayrılan tarım alanı rakamları verilmiştir. Üretim miktarı 2000'li yılların başından itibaren sürekli azalmış, ekili alan da daralmıştır. 1991-2013 yılları arasında üretimdeki azalma %75'tir. Bu sebzenin veriminde ise 1996 ve 2006 yıllarında önemli düşüşler yaşanmıştır.

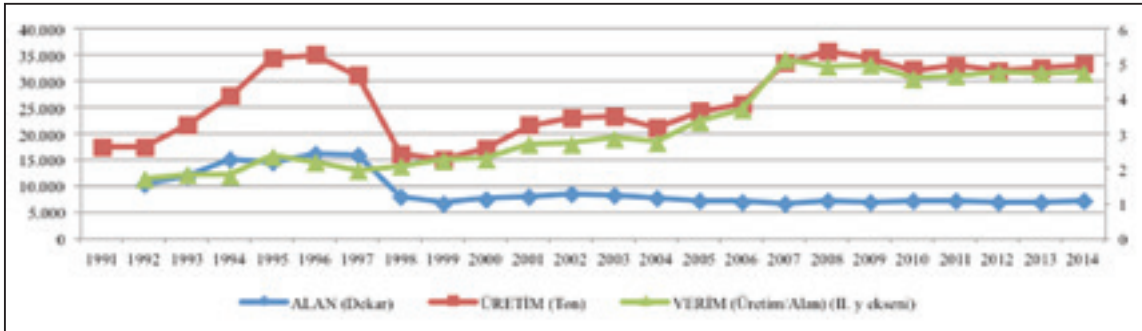
Şekil III.12. Burdur'da Domates Üretimi

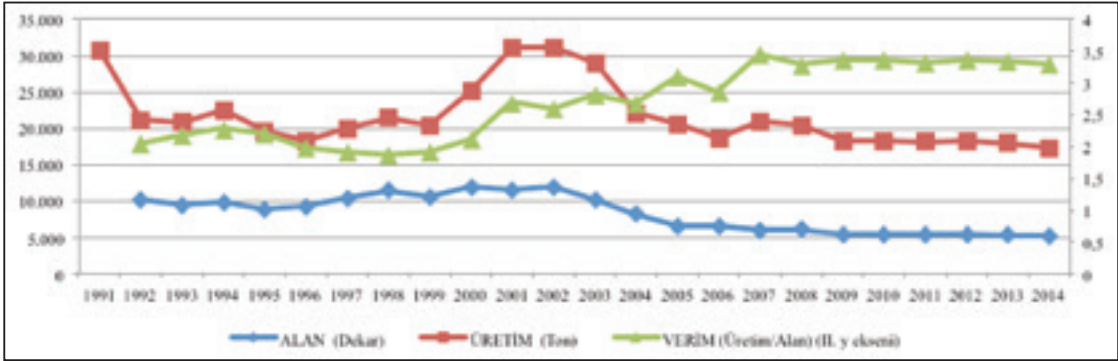
Şekil III.13. Burdur'da Fasulye Üretimi

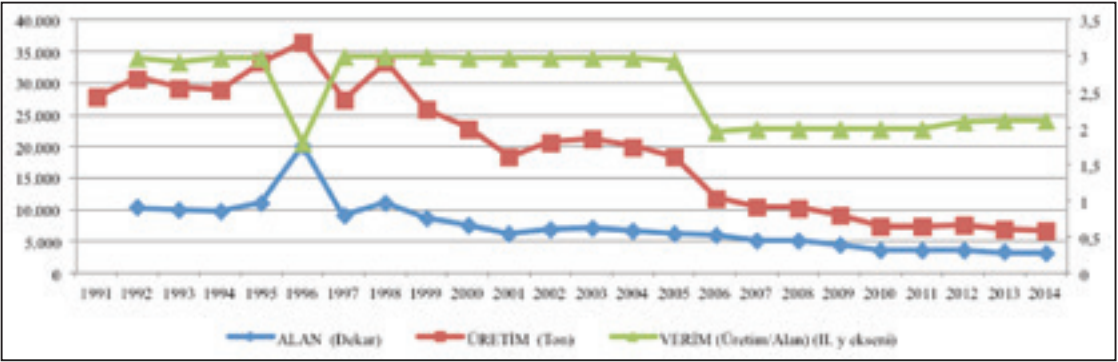
Şekil III.14. Burdur'da Karpuz Üretimi

Şekil III.15. Burdur'da Kavun Üretimi

Şekil III.16. Burdur'da Havuç Üretimi

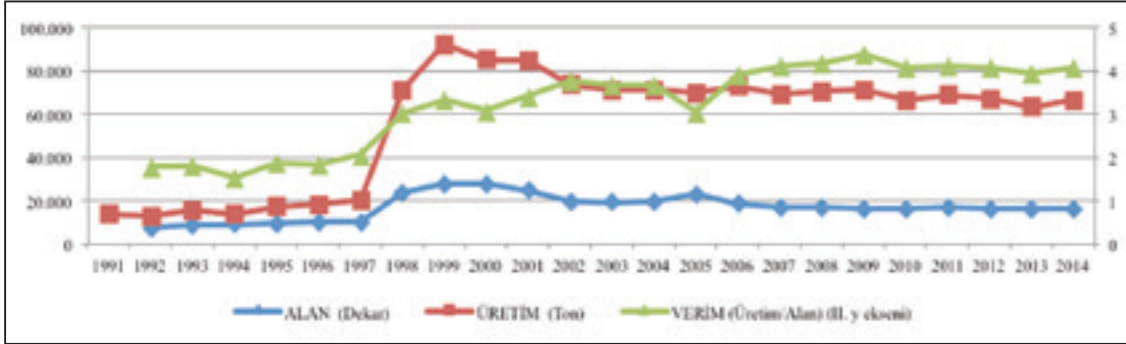

III.3.1.3. Isparta'da Üretilen Başlıca Sebzeler

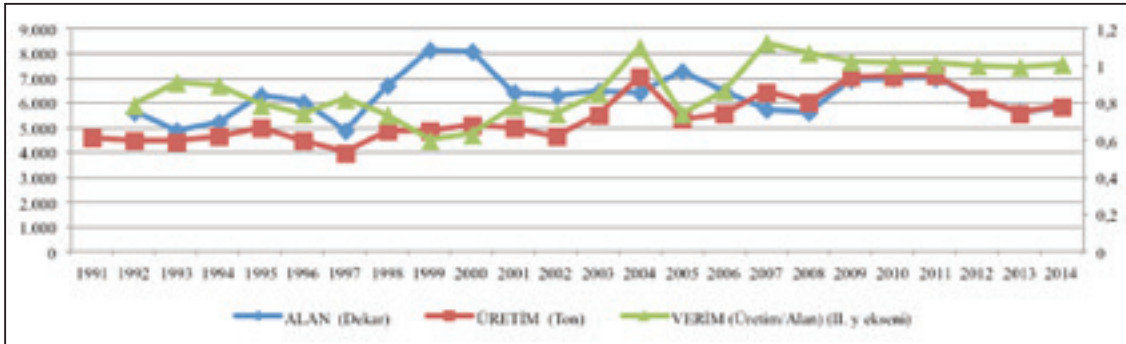
Isparta'da domates üretimi 1991-2013 yılları arasında %90 oranında artmıştır. Domates ekili alan ise 1992-2013 yılları arasında %10 oranında genişlemiştir. Ancak en yüksek üretim miktarı 1999 yılında gerçekleşmiş ve daha sonraki yıllarda sürekli azalmıştır. Şekil III.18'de de gösterildiği gibi Isparta'da fasulye ekili alan 1992-2013 yılları arasında %0,46 oranında daralırken, üretim miktarı 1991-2013 yılları arasında %21,6 oranında artmıştır. Isparta'da en yüksek fasulye üretim düzeyine 7 bin ton ile 2011 yılında ulaşılmış, ancak ardından 2012 yılında %0,12'lik bir azalma görülmüştür. Isparta ilinde karpuz üretim miktarı 1991-2013 yılları arasında %125 oranında artmıştır ancak yıllar itibari ile istikrarlı bir üretim sağlanamamıştır. Ayrıca 1992-2013 yılları arasında ekili alan ise %1,34 oranında daralmıştır. Isparta'da kavun ekilen alan dönem başı ve sonu arasında %9,16 oranında daralırken, üretim miktarı %30,91 oranında artmıştır. Verimdeki değişiklik ise %85 civarında olmuştur. Şekil III.20'de de görüldüğü gibi en yüksek üretim düzeyi 2013 yılında sağlanmıştır. İncelenen zaman aralığının son 5 yılında ise 8 bin ton civarında istikrarlı bir üretim düzeyi yakalanmıştır. Üretim alanı 1992 yılından 2013 yılına gelindiğinde %67 oranında daralmıştır. Üretim miktarı 1991-2013 yılları arasında %103 oranında artmıştır. Ancak en yüksek üretim miktarının sağlandığı 2000 yılına göre %31 oranında azalma söz konusudur.

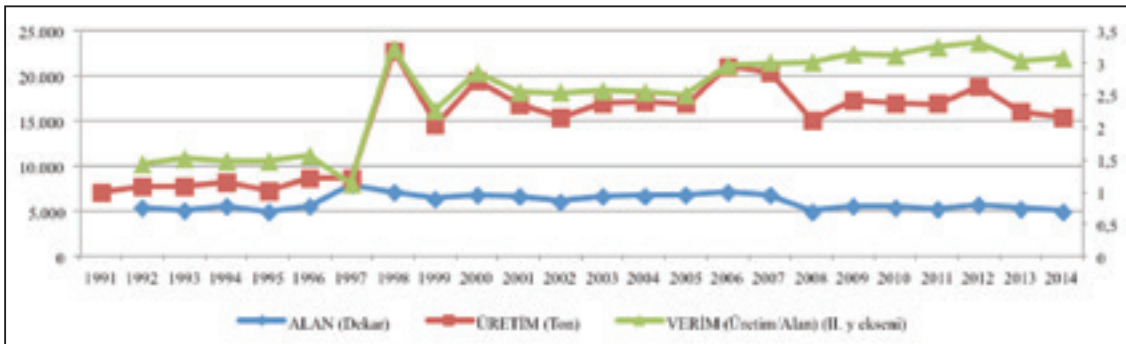
Şekil III.17. Isparta'da Domates Üretimi

Şekil III.18. Isparta'da Fasulye Üretimi

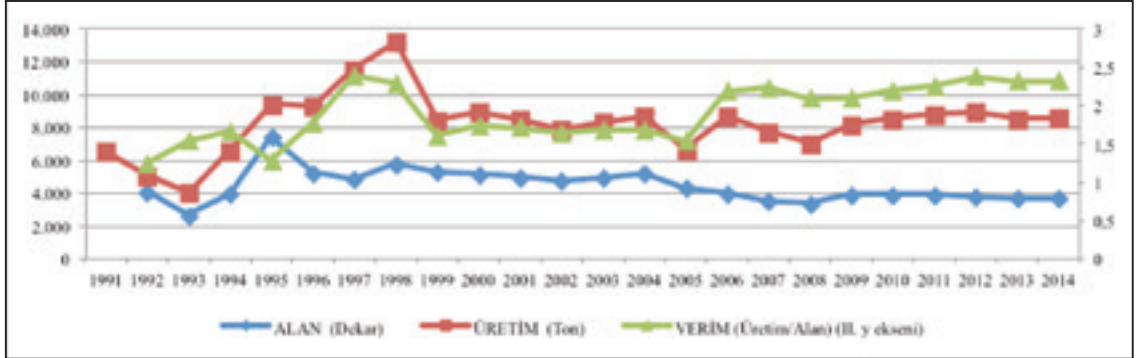

Şekil III.19. Isparta'da Karpuz Üretimi

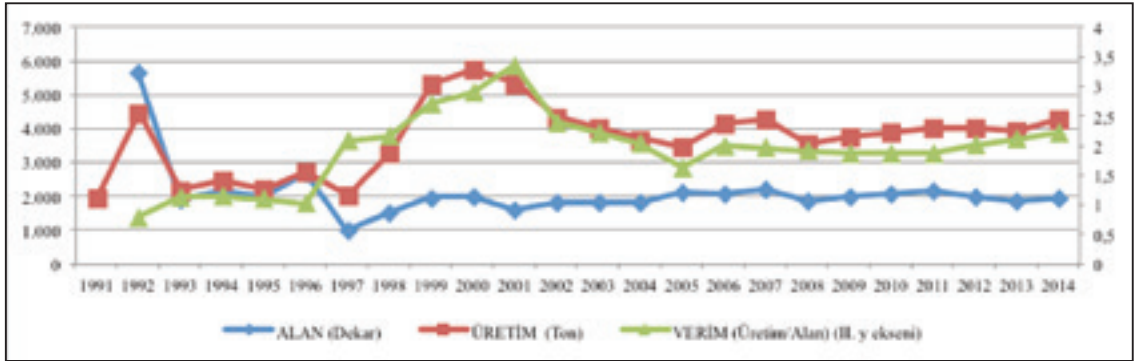

Şekil III.20. Isparta'da Kavun Üretimi

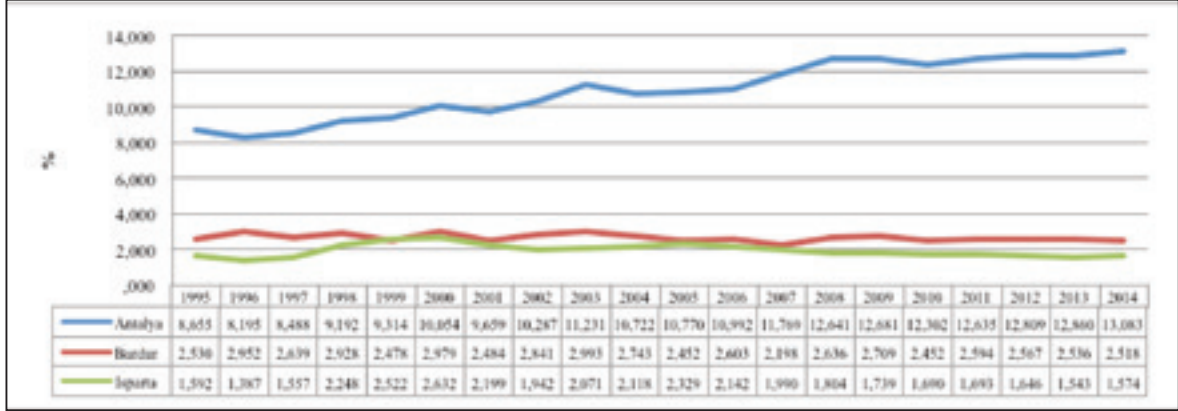
Şekil III.21. Isparta'da Salatalık Üretimi

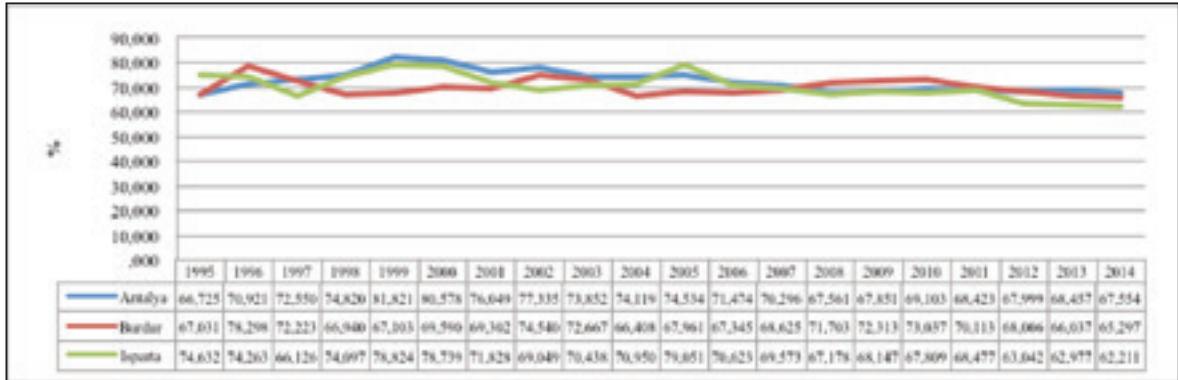
Antalya'da en fazla yetiştirilen sebzeler arasında yer alan domates, salatalık, biber, patlıcan ve fasulyenin üretim alanının Antalya'daki toplam tarım alanı içindeki payına bakıldığında, 1995 yılında %8,66 olan bu sebzelerin alan payının çoğunlukla yükseliş eğiliminde olduğu ve 2013 yılı itibariyle bu alanların %13'lük bir paya ulaştığı söylenebilir. Burdur'da yetiştirilen domates, fasulye, karpuz, kavun ve havuç alanlarının Burdur'daki toplam tarım alanları içindeki payı ise geçen 20 yıllık süreçte fazla bir değişikliğe uğramamış ve çoğunlukla %2,5-3,0 düzeyinde seyretmiştir. Isparta'da da yoğun olarak yetiştirilen ilk 5 sebzenin üretim alanı Antalya ile karşılaştırıldığında nispeten sabit kalmış, 1995 yılında %1,60'a yakın olan pay, 2000 yılında en yüksek değerine ulaşmış, sonrasında ise gerileyerek dönem sonunda %1,54'e karşılık gelmiştir.

Antalya'da yetiştirilen ve yukarıda da değinilen sebzelerin üretim alanının bu ildeki toplam sebze üretim alanı içindeki pay incelendiğinde, 1995 yılında %67'ye yakın olan bu payın, 1999 yılında %80'i geçtiği, sonrasında tekrar %70'lerin altına gerilediği göze çarpmaktadır. Burdur'da ise başlangıçta %67'nin biraz üzerinde olan üretim değeri başı çeken sebzelerin alan payı 1996 yılında %78'e, takip eden yıllarda ise inişli çıkışlı bir seyir izleyerek dönem sonunda %66 düzeyine ulaşmıştır.

Şekil III.22. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Sebzenin Üretim Alanının İldeki Toplam Tarım Alanı İçindeki Payı

Şekil III.23. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Sebzenin Üretim Alanının İldeki Toplam Sebze Üretim Alanı İçindeki Payı

III.3.2. Meyveler

Türkiye'nin yaş meyve-sebze üretiminde ilk sıralarda yer alan Batı Akdeniz Bölgesi'nde üretilen ve bölge ekonomisinde değer olarak önemli bir yer tutan başlıca meyveler; turunçgiller, elma, üzüm, kiraz, muz, armut, kayısı ve şeftali iken, ülke genelinde bu dağılım fındık, üzüm, zeytin, kiraz ve ceviz olarak değişmektedir.

III.3.2.1. Antalya'da Üretilen Başlıca Meyveler

Batı Akdeniz Bölgesi özellikle turunçgil üretimiyle öne çıkarken, bu alanda Antalya başı çekmektedir. Tablo III.12'de de görüldüğü üzere, turunçgil üretiminin büyük çoğunluğunu oluşturan portakal üretimi Antalya'da yıllar itibariyle artmış ve 1991 yılında 244 bin tonu geçen üretim

2013 yılına gelindiğinde %107'lik bir artışla 500 bin tonun üzerine ulaşmıştır. Bu üretimin karşılandığı tarım alanı dönem içerisinde %15 artmış ve meyve veren ağaç sayısı ise %20'nin üzerinde artarak 2,7 milyondan 3,3 milyona yükselmiştir. İncelenen dönemde meyve vermeyen ağaçların verene oranı 1/3'ten 1/10'a düşmüştür. Antalya'da meyve veren ağaç başına verimde ise 1991-2013 yılları arasında %75'lik bir artışın olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren ağaç başına üretim 100 kg üzerine çıkmış ve 150 kg'a kadar ulaşmıştır.

Tablo III.12. Antalya'da Portakal Üretimi

Portakal	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	2.768.509	783.817	244.511	88
1992	-	2.856.848	569.900	256.650	90
1993	113.780	2.775.913	263.405	255.481	92
1994	114.550	2.827.780	230.707	266.190	94
1995	115.390	2.873.134	240.570	263.062	92
1996	116.380	2.902.051	226.730	268.961	93
1997	115.680	2.996.582	239.827	270.214	90
1998	108.030	2.856.856	194.835	266.824	93
1999	111.270	2.775.106	220.815	264.207	95
2000	112.530	2.792.040	231.880	274.133	98
2001	114.700	2.840.250	216.480	349.885	123
2002	106.750	2.865.212	235.068	311.942	109
2003	107.980	2.993.651	289.125	338.828	113
2004	119.500	3.011.500	294.117	333.275	105
2005	119.030	3.093.382	265.443	366.244	111
2006	123.112	3.204.272	291.015	370.198	111
2007	120.983	3.320.722	226.955	279.203	123
2008	120.954	3.109.224	246.926	380.619	123
2009	122.968	3.182.868	249.745	401.486	119
2010	121.793	3.147.955	267.035	447.588	127
2011	124.849	3.196.755	289.365	470.761	146
2012	130.278	3.302.840	310.660	487.754	148
2013	130.762	3.348.311	326.578	506.588	154
2014	128.891	3.429.557	182.571	500.663	144

Portakal

Antalya'da üretim değeri bakımından önemli bir hacme sahip bir diğer meyve elmadır. Elma üretim alanı istisna sayılacak yıllar dışında sürekli artış göstermiştir (Tablo III.13). Analiz dönemi başında 115 bin dekar olan elma üretim alanında 2013 yılına gelindiğinde %26'lık bir artışın olduğu söylenebilir. Üretim alanındaki bu artışla birlikte meyve veren ağaç sayısında aynı dönemde %43 oranında artmıştır. Meyve vermeyen ağaç sayısının meyve verene oranı dönem başında yaklaşık 1/7 iken dönem sonunda yaklaşık 1/4 olmuştur. Değişen alan ve ağaç sayısı ile birlikte dönem boyunca üretimde yaklaşık %40'lık bir artış gerçekleşmektedir. Ortalama verimde ise 2000'li yıllarla birlikte bir düşüş başlamaktadır.

Tablo III.13. Antalya'da Elma Üretimi

Elma	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	2.049.435	319.175	98.650	48
1992	-	2.063.755	309.440	133.875	65
1993	115.720	1.997.340	107.955	180.392	90
1994	115.490	1.995.900	104.150	226.681	114
1995	116.860	2.007.600	117.185	191.240	95
1996	120.050	2.027.225	126.675	221.917	109
1997	121.720	2.068.105	176.160	242.466	117
1998	119.190	2.034.565	155.385	227.425	112
1999	120.710	2.036.875	189.860	227.508	112
2000	124.780	2.080.230	262.515	130.351	63
2001	120.540	2.140.830	335.235	207.516	97
2002	114.710	2.198.490	280.865	157.697	72
2003	126.290	2.263.240	449.587	255.815	113
2004	127.360	2.308.642	395.850	212.822	71
2005	128.240	2.464.288	339.304	275.663	71
2006	126.271	2.485.643	394.389	278.900	71
2007	129.249	2.585.942	544.640	308.376	70
2008	132.024	2.615.785	996.220	184.086	56
2009	129.416	2.533.431	862.650	213.058	63
2010	129.289	2.711.381	776.160	223.285	65
2011	136.929	2.791.031	875.380	186.562	57
2012	146.937	2.908.195	897.715	185.181	56
2013	145.664	2.929.842	897.739	176.143	54
2014	138.877	3.267.072	981.614	219.822	61

Tablo III.14.'de Antalya'daki çilek üretiminin 1991-2013 yılları arasındaki seyri gösterilmektedir. Dönem başından sonuna üretim alanı, fide sayısı ve üretim miktarı sürekli artış göstermektedir. Aynı dönemde verimde neredeyse %50 artış yakalanmıştır. Sonuç olarak, Antalya'daki çilek üretim miktarı 695 tondan 79 bin tona yükselmiştir.

Tablo III.14. Antalya'da Çilek Üretimi

Çilek	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	230	-	695	3.022
1992	-	550	-	1.524	2.771
1993	660	660	-	1.884	2.855
1994	660	660	-	1.915	2.902
1995	550	550	-	1.640	2.982
1996	560	560	-	1.651	2.948
1997	570	570	-	1.665	2.921
1998	210	210	-	474	2.257
1999	330	330	-	725	2.197
2000	1.000	1.000	-	1.730	1.730
2001	4.030	4.030	-	8.207	2.036
2002	3.160	3.160	-	8.468	2.680
2003	5.940	5.940	-	21.399	3.603
2004	6.110	6.110	-	22.035	3.606
2005	5.960	5.960	-	21.398	3.590
2006	5.700	5.700	-	20.180	3.540
2007	6.475	6.475	-	22.595	3.490
2008	7.435	7.435	-	26.020	3.500
2009	8.042	8.042	-	27.439	3.412
2010	9.262	9.262	-	31.851	3.439
2011	9.875	9.875	-	33.666	3.409
2012	15.880	15.880	-	79.304	4.994
2013	16.080	16.080	-	79.060	4.917
2014	13.520	13.520	-	56.412	4.172

Antalya’da önemli bir tarım ürünü olan limonun üretim alanı başlangıç yılına göre az da olsa azalmaktadır. Üretim alanındaki bu azalmaya karşın meyve veren ağaç sayısı ise %40 artıp 600 bine yaklaşmıştır. Meyve vermeyen limon ağacı sayısının meyve verene oranı dönem içerisinde yaklaşık 1/8’den 1/11’e kadar düşmüştür. Limon üretimi dönem boyunca sürekli artmaktadır ve artış oranı %100’ün üzerindedir. 1991 yılında limon veren ağaç başına üretim miktarı ise 75 kg iken 2013 yılında %62’lik bir artışla 122 kg’a yükselmiştir.

Tablo III.15. Antalya’da Limon Üretimi

Limon	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	424.159	92.813	31.679	75
1992	-	426.316	78.760	33.622	79
1993	18.350	413.118	63.275	32.965	80
1994	18.370	418.715	58.155	35.250	84
1995	18.460	420.160	59.730	35.501	84
1996	18.570	423.575	55.935	35.481	84
1997	18.330	417.640	55.065	30.713	74
1998	17.760	403.535	52.130	32.532	81
1999	18.100	415.040	43.005	34.036	82
2000	18.700	414.115	53.630	37.047	89
2001	19.060	418.450	56.345	42.211	101
2002	19.390	409.450	63.415	41.737	102
2003	19.440	510.690	106.255	60.510	118
2004	19.270	514.570	97.655	55.858	109
2005	19.280	525.570	84.355	58.111	111
2006	19.070	544.840	71.205	53.399	98
2007	18.285	534.230	65.515	57.061	107
2008	18.330	535.850	63.415	57.114	107
2009	18.112	573.055	69.360	57.182	100
2010	18.073	574.890	72.682	57.379	100
2011	17.548	564.377	73.155	66.725	118
2012	18.365	589.682	74.830	71.507	121
2013	18.109	593.298	55.790	72.668	122
2014	17.966	599.143	48.885	73.369	122

Türkiye’de Akdeniz kıyı şeridinde üretimi yoğunlaşan muzun Antalya’daki üretimi her geçen yıl artmaktadır. Dönem başında 8 bin dekar olan üretim alanı 2013 yılına gelindiğinde %145’lik bir artışla 20 bin dekara ulaşmıştır. Aynı şekilde muz veren yaşta ağaç sayısı da 2013 yılında 20 bine yaklaşmış ve ağaç sayısı %100’e yakın bir oranda artış göstermiştir. Antalya’da üretilen muz, miktar olarak analiz edildiğinde ise 1991 yılında 25 bin ton olan üretimin, erte- si yıl yarı yarıya düşerek 11 bin tona kadar gerilediği görülmektedir. Üretim düzeyi 1994 yılından itibaren artışa geçmiş ve 2006 yılında 65 bin tonun üzerine çıkmıştır. Sonraki yıllarda dalgalı bir üretim seyri izleyen muz 2013 yılında 53 bin ton üretilerek başlangıç yılına göre %113’lük bir büyüme hızına ulaşmıştır. Tablo III.16.’da da görüldüğü gibi analiz döneminde muz verimi de çoğunlukla artış yönlü olmak üzere dalgalı bir seyir izlemiş, 2000’li yıllarda en yüksek değerine ulaşmış ve 2013 yılında başlangıç yılına yakın bir seviyede ağaç başına 2 bin 700 kg üretime karşılık gelmiştir.

Tablo III.16. Antalya’da Muz Üretimi

Muz	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	9.970	-	24.928	2.500
1992	-	8.600	-	11.199	1.302
1993	8.000	8.000	-	11.428	1.429
1994	9.220	9.220	-	21.242	2.304
1995	9.670	9.670	-	24.410	2.524
1996	9.710	9.710	-	24.610	2.535
1997	9.720	9.720	-	19.934	2.051
1998	9.800	9.800	-	24.148	2.464
1999	10.000	10.000	-	25.565	2.557
2000	10.500	10.500	-	26.800	2.552
2001	12.000	12.000	-	32.100	2.675
2002	13.170	13.170	-	36.472	2.769
2003	14.510	14.510	-	44.655	3.078
2004	15.240	15.240	-	45.811	3.006
2005	17.790	17.790	-	48.086	2.703
2006	19.625	19.625	-	65.615	3.343
2007	19.920	19.920	-	61.300	3.077
2008	19.025	19.025	-	59.155	3.109
2009	18.945	18.945	-	58.799	3.104
2010	19.275	19.275	-	65.195	3.382
2011	19.847	19.847	-	56.080	2.826
2012	19.347	19.347	-	54.716	2.828
2013	19.612	19.612	-	53.098	2.707
2014	22.266	22.266	-	66.953	3.007

III.3.2.2. Burdur’da Üretilen Başlıca Meyveler

Burdur’da yaş üzüm üretimi incelenen 20 yılı aşkın sürede yaklaşık %400 oranında artmaktadır (Tablo III.17). 1991 yılında 26 bin dekar civarında olan üzüm üretim alanı, 2008 yılında en yüksek değerine ulaşmış, ancak sonrasında bir gerileme yaşayarak 28 bin dekarın altına düşmektedir. Üretim alanındaki bu gelişme meyve veren yaşta asma sayısında gözlenmektedir. Üretim alanı ve asma sayısındaki bu düşük orandaki artışa karşılık üretim miktarındaki artış önemli bir verim artışını göstermektedir. Üzüm üretiminin en yüksek değerinin görüldüğü 2009 yılından sonra üretimde yaklaşık 10 bin tonluk bir gerileme yaşanmış ve 2013 yılında 33 bin tona kadar gerilemiştir. Üzüm üretimi 2009 yılına göre her ne kadar düşmüş olsa da bu değer başlangıç yılına göre %400’lük bir artışa karşılık gelmektedir. Aynı şekilde Burdur üzüm üretiminin verimi de her geçen gün artarken, 1991-2013 yılları arasındaki bu artış %450’nin üzerinde olmuştur.

Tablo III.17. Burdur'da Üzüm Üretimi

Üzüm	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	26.410	26.410	-	6.590	250
1992	25.780	25.780	-	7.702	299
1993	25.780	25.780	-	9.190	356
1994	26.360	26.360	-	9.573	363
1995	26.440	26.440	-	10.732	405
1996	26.420	26.420	-	11.456	433
1997	26.130	26.130	-	9.558	365
1998	26.170	26.170	-	9.718	371
1999	26.610	26.610	-	8.806	331
2000	26.850	26.850	-	10.680	398
2001	26.850	26.850	-	9.635	358
2002	27.350	27.350	-	9.097	313
2003	27.160	27.160	-	9.389	273
2004	28.530	28.530	-	9.467	315
2005	28.540	28.540	-	10.433	349
2006	28.549	28.549	-	11.050	379
2007	29.167	29.167	-	12.945	442
2008	29.192	29.192	-	10.306	353
2009	28.660	28.660	-	43.669	1.561
2010	27.616	27.616	-	33.198	1.200
2011	27.077	27.077	-	30.497	1.126
2012	27.338	27.338	-	34.170	1.249
2013	27.994	27.994	-	33.553	1.200
2014	27.945	27.945	-	33.904	1.212

Burdur'da en fazla üretimi yapılan meyvelerden bir diğeri de kirazdır ve bu meyvenin 1991-2013 yılları arasındaki dönemde üretim alanı %300'ün üzerinde bir artış yaşanmıştır. Kiraz veren yaşta ağaç sayısında da sürekli bir artış vardır ve ağaç sayısı %113 artışla 42 binden 91 bine ulaşmıştır. Meyve veren ağaç sayısındaki bu artış beraberinde üretim artışını da getirmiş ve bin 300 tonluk kiraz üretimi 3 bin 600 tona çıkmıştır. Üretim alanı, ağaç sayısı ve üretim miktarındaki sürekli artış ağaç başına üretim miktarında gözlenmemektedir (Tablo III.18).

Tablo III.18. Burdur'da Kiraz Üretimi

Kiraz	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	42.940	15.065	1.357	32
1992	-	41.140	15.355	1.206	29
1993	1.070	41.450	17.130	1.268	31
1994	1.110	46.636	14.261	1.400	30
1995	1.150	47.235	13.536	1.566	33
1996	1.140	47.281	13.831	1.550	33
1997	1.150	48.261	14.023	1.384	29
1998	1.180	49.645	12.620	1.249	25
1999	1.530	50.676	15.639	1.861	37
2000	1.590	51.836	15.110	1.446	28
2001	1.600	52.810	14.557	2.184	41
2002	1.610	53.390	14.435	2.144	40
2003	1.830	61.620	12.210	2.414	39
2004	1.960	63.635	16.165	2.597	38
2005	2.240	64.875	24.030	2.483	38
2006	2.677	66.800	37.620	2.551	38
2007	3.075	72.490	41.900	2.736	38
2008	3.545	77.232	46.063	3.410	44
2009	3.830	82.123	62.215	2.914	35
2010	3.970	84.598	49.184	2.822	33
2011	4.098	87.576	48.626	3.651	42
2012	4.245	89.876	48.146	3.617	40
2013	4.368	91.670	60.665	3.692	40
2014	4.376	91.970	60.690	3.622	39

Burdur'da yoğun olarak üretilen bir başka meyve elmadır ancak üzüm ve kiraz dışındaki meyvelerden her ne kadar daha fazla üretim değerine sahip olsa da bu meyve, üretimi gerileyen meyveler arasındadır. Üretim alanı ve meyve vermeyen ağaç sayısı yaklaşık %40, meyve veren ağaç sayısı %22 gerileyen elmanın üretim düzeyi ve ağaç başına üretimi ise %35 düşmüştür.

Tablo III.19. Burdur'da Elma Üretimi

Elma	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	373.010	111.850	23.477	63
1992	-	356.720	107.106	28.738	81
1993	25.470	364.810	89.600	26.489	73
1994	24.360	344.001	87.361	20.552	60
1995	24.230	349.321	70.545	23.360	67
1996	23.780	343.791	70.382	28.243	82
1997	24.190	344.287	99.918	31.129	90
1998	21.140	300.252	72.251	25.034	83
1999	20.650	301.637	45.973	22.985	76
2000	19.620	299.115	41.695	29.170	98
2001	19.640	298.320	43.491	26.716	90
2002	17.670	286.942	45.956	17.228	60
2003	15.470	265.190	56.901	16.557	62
2004	15.340	267.025	59.405	15.538	50
2005	15.350	272.670	59.650	15.932	51
2006	15.345	289.540	59.230	15.856	48
2007	15.284	273.830	68.280	13.925	37
2008	15.541	272.389	70.358	14.357	40
2009	16.944	288.622	102.414	15.754	43
2010	16.934	289.466	99.629	14.402	40
2011	15.795	286.689	90.632	14.490	41
2012	15.992	293.301	84.632	14.805	40
2013	15.606	290.438	67.263	15.187	41
2014	15.468	289.983	56.663	14.894	40

Burdur'da elmadan sonra üretimi düşen bir diğer meyve de armuttur (Tablo III.20). Üretim alanı 1993 yılında 2 bin 500 dekar olan armutta başlangıç yılına göre %14'lük bir azalma yaşanmış ve 2 bin 200 dekarlık bir alanda üretilmeye devam edilmiştir. Analiz dönemi sonunda meyve veren ağaç sayısı başlangıca göre yaklaşık %10, meyve vermeyen ağaç sayısı ise yaklaşık %50 gerileyen armut üretimi 16 bin tondan 5 bin tonun altına kadar gerilemiştir. Özellikle 2008 yılında en düşük üretim değerine ve verime sahip olan armut ağaç başına 106 kg üretimden 35 kg üretime düşmüştür.

Tablo III.20. Burdur'da Armut Üretimi

Armut	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	155.400	42.742	16.497	106
1992	-	149.355	36.328	12.844	86
1993	2.580	148.055	35.905	12.457	84
1994	2.510	147.700	35.975	12.454	84
1995	2.570	161.292	21.706	19.488	121
1996	2.570	162.932	23.266	20.280	124
1997	2.650	162.752	28.011	15.379	94
1998	2.610	161.822	19.696	10.521	65
1999	2.560	160.100	19.337	11.810	74
2000	2.380	161.310	16.851	16.403	102
2001	2.280	152.685	15.781	9.646	63
2002	1.980	129.342	15.531	5.445	42
2003	1.190	112.988	13.115	4.364	39
2004	1.190	114.540	11.070	4.058	35
2005	1.190	117.120	10.325	4.504	38
2006	1.185	117.790	9.749	4.363	37
2007	1.129	114.694	9.975	3.688	32
2008	1.227	115.069	12.609	3.647	32
2009	1.975	119.179	25.848	3.819	32
2010	1.816	132.570	18.434	3.904	29
2011	2.139	136.749	23.360	4.872	36
2012	2.178	137.051	23.088	4.833	35
2013	2.210	141.150	22.676	4.914	35
2014	2.210	140.910	23.571	4.982	35

Burdur'da tıpkı elma ve armut gibi 1991-2013 döneminde üretimi düşen bir başka meyve de şeftalidir. Şeftalinin üretim alanı 1993 yılında 2 bin 680 dekar iken, bu değer 2007 yılında bin 400 dekarın altına düşmüştür. Bu yıldan itibaren üretim alanı yeniden yükselen şeftalinin 2013 yılındaki alanı ise 2 bin 100 dekarın biraz üzerindedir. Şeftali veren yaşta ağaç sayısı ele alınan dönemde %30 düşen bu meyvenin meyve vermeyen ağaç sayısındaki azalma ise %60'a yakın olmuştur. Ağaç sayısındaki düşmeyle birlikte üretim de gerilemiş ve 2013 yılı itibarıyla Burdur'da 2 bin 200 tonun altında mahsul elde edilebilmiştir. Verim ise 1990'lı yılların ortalarında az da olsa artmış ancak sonrasında gerileme evresine girerek dönem sonunda ağaç başına 29 kg üretime kadar düşmüştür.

Tablo III.21. Burdur’da Şeftali Üretimi

Şeftali	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	129.930	26.665	3.835	30
1992	-	131.150	25.100	4.357	33
1993	2.680	129.125	25.145	4.822	37
1994	2.660	131.528	22.672	4.945	38
1995	2.660	131.793	20.657	4.777	36
1996	2.600	130.918	19.942	4.244	32
1997	2.610	132.193	19.860	2.652	20
1998	2.630	131.531	17.081	2.559	19
1999	2.500	120.590	23.581	1.955	16
2000	2.240	110.570	15.045	1.957	18
2001	2.240	111.478	14.147	2.409	22
2002	2.250	110.863	15.015	2.481	22
2003	1.510	84.775	14.090	2.106	25
2004	1.360	85.520	13.950	2.069	26
2005	1.390	87.085	13.649	2.356	28
2006	1.420	88.729	12.515	2.405	29
2007	1.399	83.874	11.505	1.693	26
2008	1.488	84.983	12.344	1.696	27
2009	1.609	86.724	14.290	1.871	27
2010	1.611	87.684	13.816	1.790	26
2011	2.004	87.971	12.289	2.150	29
2012	2.039	88.352	11.807	2.071	28
2013	2.103	91.417	11.452	2.198	29
2014	2.092	91.260	11.255	2.191	29

III.3.2.3. Isparta’da Üretilen Başlıca Meyveler

Üretim değeri olarak Isparta’nın en önde gelen tarım ürünü elmadır. 1991-2013 yılları arasında (Tablo III.22) üretim alanı 155 bin dekarın altından 2013 yılında %40’lık bir artışla 216 bin dekara çıkmıştır. Bununla birlikte Isparta’da elma veren yaşta ağaç sayısı da çoğunlukla artış yönünde olmak üzere dalgalı bir seyir izlemiş ancak dönem sonunda başlangıca göre %113’lük bir artışla 4,7 milyon ağaca kadar çıkmıştır. Aynı şekilde meyve vermeyen ağaç sayısı da önemli ölçüde artarken, üretim 400 bin ton artarak 234 bin tondan 634 bin tona yükselmiştir. Elma vermeyen ağaç sayısının verenlere oranı dönem başında yaklaşık 1/10 iken dönem sonunda 1/8 olmuştur. Elma verimindeki artış düşük kalmış ve %8 civarında gerçekleşmiştir.

Tablo III.22. Isparta'da Elma Üretimi

Elma	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	2.211.740	355.515	234.783	106
1992	-	2.238.640	367.350	253.018	113
1993	154.570	2.301.420	384.600	257.150	112
1994	157.240	2.359.350	382.890	269.253	114
1995	159.970	2.397.210	396.990	260.339	109
1996	140.500	2.362.852	365.442	384.228	163
1997	145.910	2.476.286	424.133	558.872	226
1998	152.380	2.562.180	414.364	508.819	199
1999	160.310	2.584.172	456.762	514.481	199
2000	161.210	2.624.830	441.137	484.616	185
2001	162.670	2.673.810	442.637	517.735	194
2002	153.730	2.673.810	444.937	508.802	190
2003	174.390	2.895.167	572.100	484.717	167
2004	184.720	2.914.283	698.915	548.637	160
2005	179.520	3.094.177	575.791	507.696	116
2006	177.278	2.993.775	468.121	496.776	122
2007	181.056	3.293.310	553.185	496.596	105
2008	185.520	3.655.930	851.907	534.464	109
2009	205.680	3.997.815	1.436.180	610.838	121
2010	210.115	4.004.050	1.573.390	549.371	115
2011	206.722	4.095.995	1.572.283	609.929	122
2012	217.619	4.659.126	2.000.363	634.795	115
2013	216.778	4.715.029	2.041.453	634.862	115
2014	223.648	4.960.755	2.291.165	646.266	113

Isparta'da kiraz üretim alanı 1993 yılında 13 bin dekarın biraz üzerinde iken 2013 yılında %276'lık bir artışla 52 bin dekara yaklaşmıştır. Meyve veren kiraz ağacı sayısında da çok yüksek bir artış yaşanmış ve 150 binlik ağaç sayısı 2013 yılında 1 milyona kadar yaklaşmıştır. Aynı süreçte üretim miktarında da %500'ün üzerinde artışı gözlenmektedir. Dönem içinde kiraz üretiminde verim dalgalanmakla birlikte düzeyi hemen hemen aynı kalmıştır (Tablo III.23). Meyve vermeyen ağaç sayısının dönem sonunda veren ağaç sayısına oranı yaklaşık 1/2'den 1/3'e düşmüştür.

Tablo III.23. Isparta'da Kiraz Üretimi

Kiraz	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	158.306	74.880	5.214	33
1992	-	168.326	84.665	5.314	32
1993	13.680	186.201	85.922	6.220	33
1994	15.260	208.181	92.697	6.163	30
1995	17.340	225.281	101.857	7.703	34
1996	18.050	259.474	105.055	9.660	37
1997	20.190	276.281	98.632	10.795	39
1998	19.680	296.855	100.555	7.401	35
1999	20.700	323.096	106.050	15.732	47
2000	21.520	342.600	103.280	9.334	27
2001	23.130	360.850	118.700	15.431	43
2002	23.110	367.450	129.900	10.785	29
2003	26.160	398.950	153.140	17.419	44
2004	26.220	418.260	148.600	13.661	37
2005	27.560	445.875	178.280	14.756	33
2006	28.240	457.005	173.490	13.983	31
2007	29.610	468.185	189.120	16.587	35
2008	35.529	482.615	266.825	16.854	35
2009	36.349	498.110	270.505	20.605	41
2010	38.695	573.100	374.660	21.885	38
2011	44.217	668.370	355.405	24.819	37
2012	48.552	775.310	323.320	25.172	32
2013	51.429	944.555	326.221	31.732	34
2014	52.454	972.045	294.236	21.364	22

Tablo III.24'te görülebileceği gibi Isparta'da incelenen dönem boyunca yaş üzüm üretim alanı ve meyve veren asma sayısı azalırken, üretim düzeyi ve verim artmaktadır. Üretim alanı 1991 yılında 80 bin dekara yakın olan üzüm 2013 yılında başlangıca göre %17'lik bir kayıpla 66 bin dekarda üretildiği söylenilebilir. Meyve veren yaşta asma sayısı da bu verilerle benzerlik göstermektedir. Buna karşılık günümüzde Isparta'daki üzüm üretim seviyesinde ise 90'lı yılların başlarına göre %36'lık bir artış yaşamış ve 36 bin tondan, 49 bin tona ulaşmıştır. Üretim artışı verimde yaşanan artışla ortaya çıkmıştır. 1991 yılında asma başına 462 kg üzüm elde edilen Isparta'da 2013 yılında bu rakam %116'lık bir artışla 999 kg olmuştur.

Tablo III.24. Isparta'da Üzüm Üretimi

Üzüm	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	79.300	79.300	-	36.645	462
1992	79.850	79.850	-	25.792	323
1993	79.300	79.300	-	38.512	486
1994	79.870	79.870	-	44.049	552
1995	81.200	81.200	-	44.414	547
1996	80.130	80.130	-	40.963	511
1997	73.120	73.120	-	45.374	621
1998	70.330	70.330	-	35.851	510
1999	67.760	67.760	-	38.380	566
2000	68.250	68.250	-	40.281	590
2001	71.380	71.380	-	41.366	580
2002	70.750	70.750	-	44.063	623
2003	69.680	69.680	-	47.287	679
2004	69.820	69.820	-	45.782	908
2005	69.350	69.350	-	47.439	949
2006	68.479	68.479	-	42.019	885
2007	68.413	68.413	-	33.642	787
2008	67.261	67.261	-	37.485	919
2009	76.236	76.236	-	42.231	881
2010	75.136	75.136	-	54.906	920
2011	74.745	74.745	-	50.419	931
2012	66.995	66.995	-	46.634	926
2013	66.034	66.034	-	49.657	999
2014	63.781	63.781	-	49.496	699

Isparta tarımının bir diğer önemli ürünü ceviz üretim alanı 1993 yılından günümüze değin katlanarak artmış, bu konuda özellikle 1999 ve 2005 yılları dönüm noktaları olmuştur. Dönem başında 400 dekar alanda yapılan ceviz üretimi, 2013 yılına gelindiğinde 6 bin 636 dekara çıkmıştır. Ancak üretim alanında yaşanan bu hızlı büyüme üretim miktarına aynı ölçüde yansımamıştır. Isparta'da %1600'lük ceviz üretim alanı artışına karşılık üretim sadece %12 artmıştır. Bununla birlikte meyve veren yaşta ağaç sayısı 1991-2013 yılları arasında %66 büyüyorken, meyve vermeyen yaşta ağaç sayısının %220 büyüyor olması, üretim artışının

düşük kalmasına sebep gösterilebilir. Bu dönemde ceviz üretiminde verim %51 'den, %35'e düşerek üretimin alanla paralel olarak büyümesine engel olmuştur (Tablo III.25). Dönem sonunda meyve vermeyen ağaç sayısının meyve veren ağaç sayısına oranı yaklaşık 1/4'ten 1/2'ye yükselmiştir.

Tablo III.25. Isparta'daki Ceviz Üretimi

Ceviz	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	51.280	12.870	2.634	51
1992	-	52.100	13.720	1.983	38
1993	400	54.215	13.900	2.353	43
1994	480	56.100	12.285	2.436	43
1995	730	55.040	11.650	1.545	28
1996	1.010	69.291	12.535	2.785	40
1997	590	60.248	5.726	3.225	54
1998	930	61.730	9.076	3.746	61
1999	1.480	61.650	10.870	3.744	61
2000	1.540	61.950	11.240	3.724	60
2001	1.620	62.780	11.285	3.783	60
2002	1.330	63.010	15.745	3.509	56
2003	1.380	64.132	15.412	3.723	58
2004	1.650	61.030	13.495	3.595	59
2005	5.020	85.220	15.225	3.551	42
2006	5.072	86.890	13.625	3.741	43
2007	5.497	93.260	14.500	2.930	31
2008	3.147	77.926	17.110	3.458	44
2009	3.383	76.407	26.810	3.300	43
2010	3.658	78.231	23.408	3.233	41
2011	5.191	80.612	42.395	3.009	37
2012	6.243	85.235	41.190	3.156	37
2013	6.636	85.256	41.007	2.947	35
2014	7.388	94.358	46.102	2.845	30

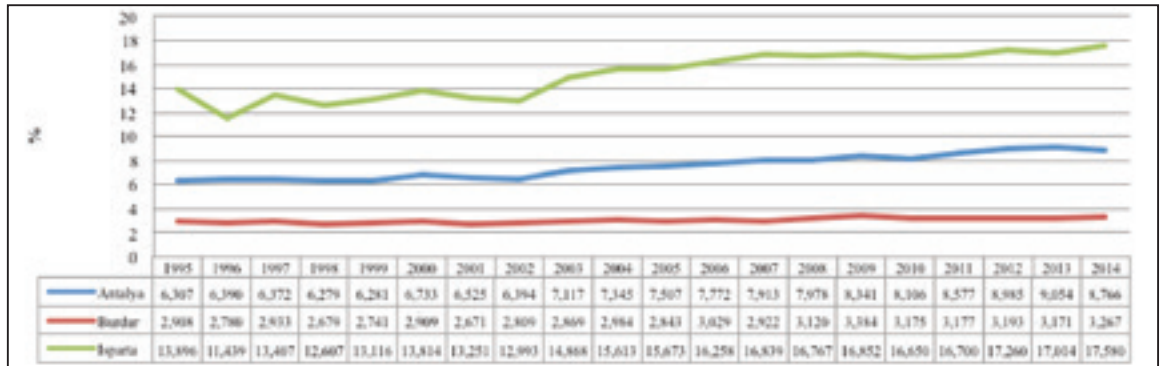
Tablo III.26'da görülebileceği gibi üretim alanı 90'lı yılların başlarında bin 500 dekara yakın olan kayısı, 2013'te 18 bin 500 dekar alanda üretilmiştir ki bu alan artışına paralel olarak meyve veren yaşta ağaç sayısı da %900'ün üzerinde artmıştır. Bunun yanında üretim ise bin ton civarı seviyeden 17 bin ton civarına çıkmıştır. Kayısı üretiminde zaman zaman iniş çıkışlar olmakla birlikte en fazla üretim kaybı 1995 ve 2003 yıllarında gerçekleşmiştir. Verim ise özellikle 2002 yılında zirve yaparak ağaç başına 95 kg'yi görürken, dönem sonu itibariyle 50 kg olmuştur. Dönem içerisinde kayısı vermeyen ağaç sayısının veren ağaçlara oranı yaklaşık 1/2'den 1/3'e düşmüştür.

Tablo III.26. Isparta’da Kayısı Üretimi

Kayısı	Üretim Alanı (Da)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Meyve veren ağaç)
1991	-	32.390	17.310	1.152	36
1992	-	34.961	22.979	1.199	34
1993	1.420	37.919	24.050	1.490	39
1994	2.090	43.634	28.325	1.569	36
1995	2.260	48.220	35.685	231	5
1996	3.470	67.533	37.610	2.519	37
1997	5.710	89.025	67.562	3.620	41
1998	7.550	113.405	78.975	7.319	65
1999	8.370	119.865	87.735	5.647	47
2000	8.870	136.800	89.740	8.997	66
2001	8.990	140.870	89.985	10.678	76
2002	9.030	144.770	91.635	13.825	95
2003	9.890	175.145	79.215	8.656	49
2004	9.870	179.905	71.405	12.362	69
2005	11.050	200.120	75.770	14.236	71
2006	11.591	215.445	79.270	14.681	68
2007	12.015	220.315	57.360	10.251	47
2008	12.766	229.065	65.592	12.309	54
2009	13.457	238.365	73.442	13.905	58
2010	15.032	256.072	124.020	11.405	45
2011	15.414	286.803	108.730	14.258	50
2012	17.914	324.255	104.795	16.908	52
2013	18.520	331.362	112.175	16.582	50
2014	19.572	348.441	127.858	12.141	35

Antalya, Burdur ve Isparta’da üretim değeri en yüksek olan ilk 5 meyvenin üretim alanının ildeki toplam tarım alanı içindeki payı yansıtan aşağıdaki grafiğe göre, Antalya’da 1995 yılında portakal, elma, nar, çilek ve limon yetiştirilen alanların Antalya’daki toplam tarım alanları içerisindeki payı %6’nın biraz üzerindeyken, bu pay takip eden yıllarda artma yönünde bir hareketlilik göstermiş ve 2013 yılı itibariyle %10’a yakın bir orana ulaşmıştır. Burdur’da üretimde başı çeken meyvelerin üretim alanının payı ise 1995 yılında %2,91 iken, bu oran zamanla çok fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Isparta’da ise 1996 yılında pay olarak bir gerileme yaşanmış ancak sonraki yıllarda genellikle yükselerek %20’lere yaklaşmıştır.

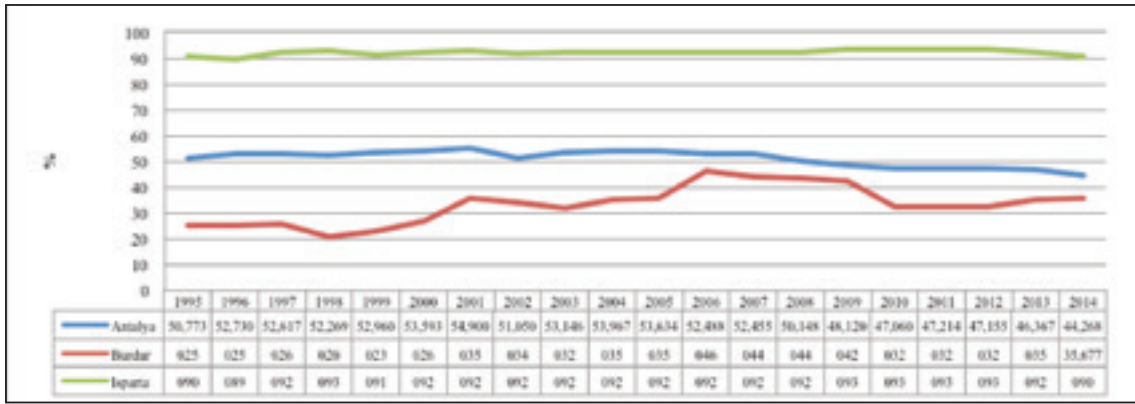
Şekil III.24. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Meyvenin Üretim Alanının İldeki Toplam Tarım Alanı İçindeki Payı

Batı Akdeniz'in başlıca meyve üretim alanlarının illerin toplam meyve alanlarına oranlarının gösterildiği Şekil III.25'e göre, Antalya'da 1995 yılında yoğun olarak yetiştirilen ilk 5 meyvenin üretim alanı toplam meyve alanının yarısını oluştururken, bu pay 2000'li yılların başlarında %55'e kadar yaklaşmış, ancak sonrasında gerileyerek %46'ya kadar düşmüştür. Burdur'da meyvelerin alan payı ise 2006 yılında en yüksek değerini görmüş ve 2013 yılında %35'in üzerine çıkmayı başarmıştır. Üretim değeri yüksekliği bakımından seçilen Isparta meyvelerinin üretim alanları ise bu ilin toplam meyve alanlarının hemen hemen hepsini oluşturmaktadır ki söz konusu alanların payı %90'ların üzerindedir.

Şekil III.25. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Meyvenin Üretim Alanının İldeki Toplam Meyve Üretim Alanı İçindeki Payı

III.3.3. Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Meyveler ve Sebzeler

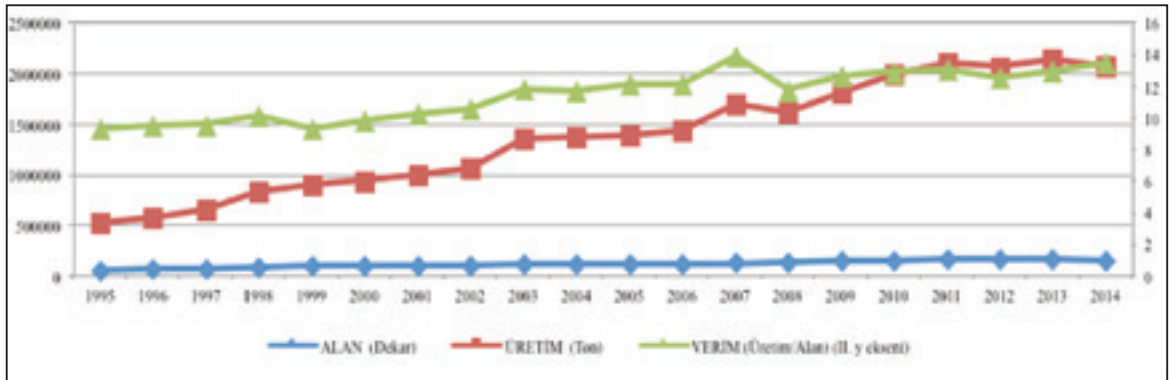
III.3.3.1. Antalya'da Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri

Örtüaltı toplam üretim alanının %81'i Akdeniz Bölgesi'nde; %39'u ise Antalya ilinde bulunmaktadır. Antalya'da en çok üretimi yapılan örtüaltı meyve ve sebze başta domates olmak üzere salatalık, biber, fasulye ve patlıcandır⁴. Günümüzde Türkiye'deki örtüaltı domates ekili alanın %62,5'i Antalya'da bulunmakta ve bu il toplam üretimin %63'ünü gerçekleştirmektedir. Yıllara göre örtüaltı domates üretilen alan ve üretim miktarı Şekil III.26'da verilmiştir ve bu grafikten de görülebileceği gibi 1995-2013 yılları arasında domates üretilen örtüaltı tarım alanı %195 oranında genişlemiştir. Üretimdeki artış ise %314 oranındadır. Örtüaltı domates üretilen tarım alanı ve üretim miktarı incelenen dönem boyunca sürekli artmaktadır (Şekil III.26). Antalya, Türkiye'deki örtüaltı salatalık ekili alanın %46'sına sahip iken, toplam üretimin %45'ini gerçekleştirmektedir ve 1995-2013 yılları arasında örtüaltı salatalık ekili alan %22 oranında genişlemiştir. Bunlara ek olarak üretim miktarının 2013 yılında yaklaşık 454 bin tona ulaşarak %33 oranında artış gösterdiği de söylenebilir (Şekil III.27). 1995-2013 yılları arasında örtüaltı biberin üretim alanı, üretim miktarı ve verimine ilişkin değerler Şekil III.28'de verilmektedir.

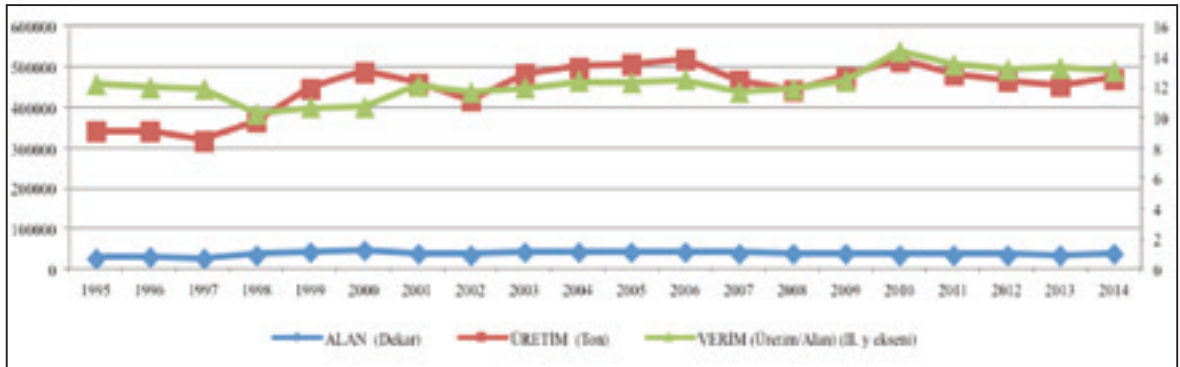
⁴ Batı Akdeniz Bölgesi'nde örtüaltında üretilen sebzelere ilişkin tablolar eklere sunulmaktadır.

İncelenen zaman aralığında ekili alan %130, üretim miktarı ise %328 oranında artış göstermiştir. Türkiye örtüaltı biber üretimini yarısından fazlasının (%53) gerçekleştirdiği Antalya'da örtüaltı biber üretiminde 2008 yılından itibaren istikrarlı bir artış söz konusudur. Antalya örtüaltı patlıcan üretimi 1995 yılında yaklaşık 72 bin ton iken, 2013 yılında 137 bin tona yükselmiş ve %90 oranında artmıştır. Ekili alan ise 1995-2013 yılları arasında %6,6 oranında genişlemiştir. Türkiye örtüaltı patlıcan üretiminin %54'ü Antalya'da gerçekleştirilmekte ve patlıcan ekili örtüaltı tarım alanı Türkiye'nin %43'ünü oluşturmaktadır. 2008 yılında bir önceki yıla göre üretim alanı %28, üretim miktarı ise %35 oranında azalmıştır. 2009 yılında ise üretim değeri %15 artarak sonraki yıllarda da artış eğilimini korumuştur (Şekil III.29). Antalya'da örtüaltı fasulye ekili alan 1995 yılında bin 750 dekar iken, 2013 yılında 8 bin 285 dekara yükselmiş ve %373 oranında genişleme gerçekleşmiştir. Üretim miktarındaki artış ise %634'tür. Şekil III.30'da görüleceği gibi 2013 yılında en yüksek üretim değerine ulaşmıştır ve örtüaltı fasulye üretim artışı bir önceki yıla göre %30 düzeyindedir.

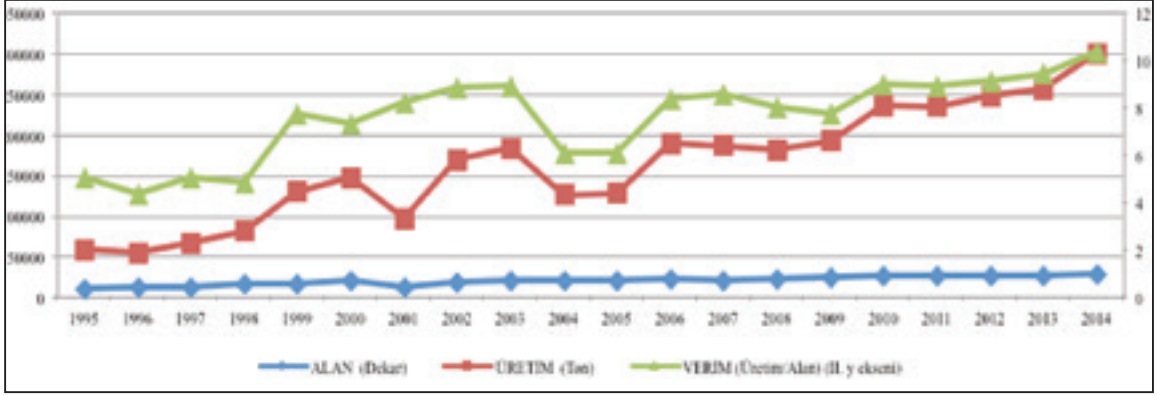
Şekil III.26. Antalya'da Örtüaltı Domates Üretimi

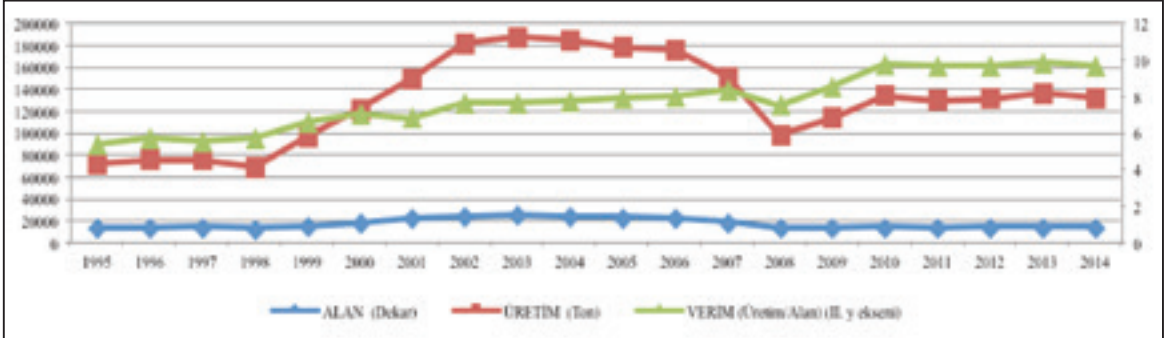
Şekil III.27. Antalya'da Örtüaltı Salatalık Üretimi

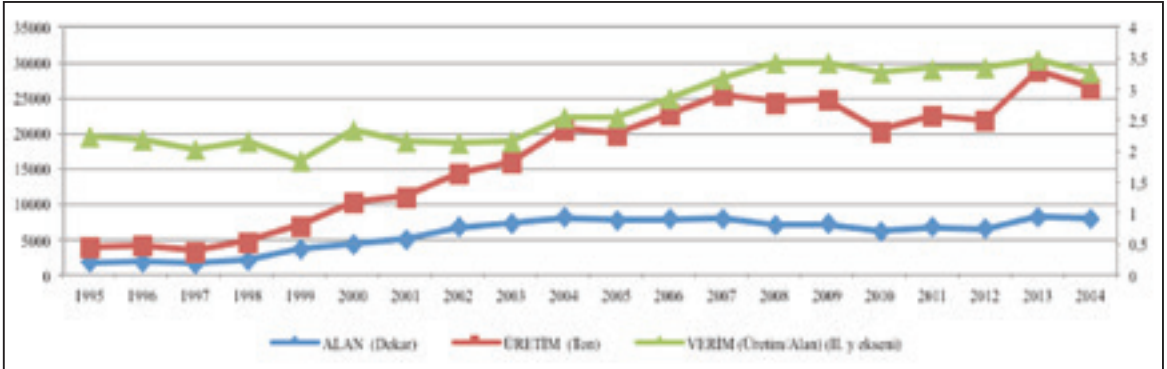
Şekil III.28. Antalya'da Örtüaltı Biber Üretimi

Şekil III.29. Antalya'da Örtüaltı Patlıcan Üretimi

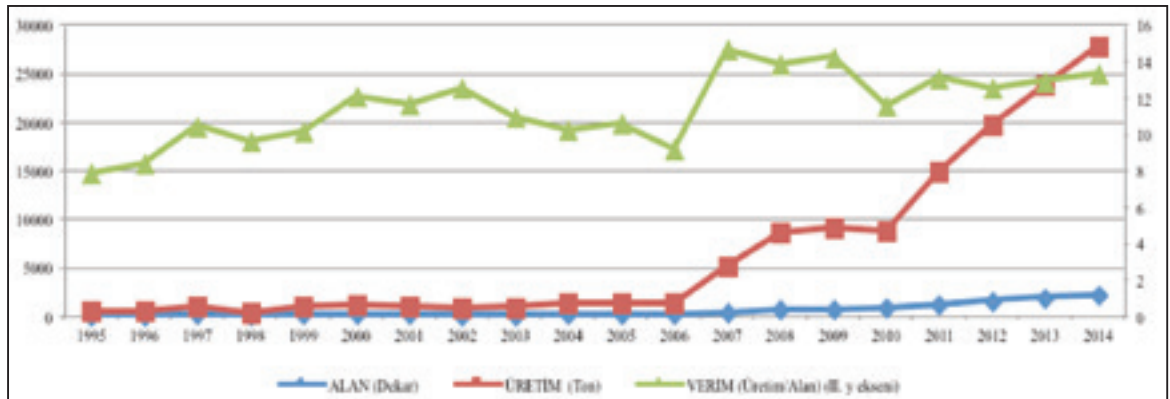
Şekil III.30. Antalya'da Örtüaltı Fasulye Üretimi

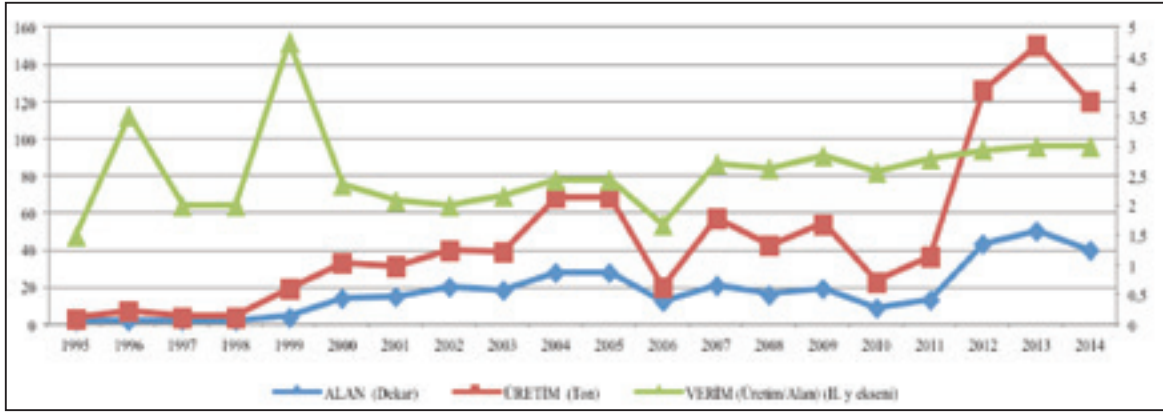
III.3.3.2. Burdur'da Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri

Burdur'da örtüaltı üretimi yapılan sebzeler domates, fasulye, salatalık, biber ve maruldur. Üretim değeri, ekili alan ve verim açısından domates öne çıkmaktadır. Burdur'da üretim değeri açısından en önemli örtüaltı ürünü domatestir. 1995 yılında 57 dekar olan domates ekili örtüaltı tarım alanı 2013 yılında %3000'in üzeri bir oranında artarak bin 843 dekara ulaşmıştır. Üretim miktarı 1995-2013 yılları arasında %5234 oranında artış göstermiştir. 2010 yılından itibaren üretim %172 oranında artarak ciddi bir ivme kazanmıştır (Şekil III.31). Örtüaltı fasulye üretimi 1995-2013 yılları arasında %4900 artarak 150 tona ulaşmıştır (Şekil III.32). Ekili alandaki artış ise %2400'dür. Bu süre zarfında verim ise 1,5'ten 2,93 (ton/da)'ya ulaşmıştır. Şekilden görüleceği üzere örtüaltı fasulyenin 2012 yılında gerçekleşen ekili alan ve üretim miktarı artışı dikkat çekicidir. Üretim miktarı 36 tondan 126 tona yükselerek 2,5 kat artış göstermiştir. 1995-2013 yılları arasında Burdur'da örtüaltı salatalığın ekili alanı %9800, üretim miktarı ise %4900 oranında artmıştır (Şekil III.33). Burdur'da örtüaltı biber ekili alan 1995 yılında 3 dekar iken %1333 oranında genişleyerek 2013 yılında 43 dekara ulaşmıştır. Ayrıca 2013 yılında 166 ton üretilerek analiz önemi boyunca %2500'ün üzerinde artış sağlamıştır. Verim 1995 yılında 2 (ton/da) iken, dönem sonunda 3,86'ya çıkmıştır. 2013 yılında hem ekili alanda hem de üretim miktarında %30 oranında artış sağlanmıştır. 1995-2013 yılları arasındaki dönemde örtüaltı marul üretim alanı 1 dekardan 400 dekara kadar ulaşmış, bu dönemdeki en hızlı alan artışının olduğu yıl 2007 olmuştur. Analizi yapılan dönemde örtüaltı marul üretimi ise 3 tondan 708 tona kadar ulaşmıştır. 2006 yılına hem ekili alan hem de üretim miktarı artışı önemli bir artış göstermiş, en yüksek üretim miktarına 2008 yılında %123 artış ile ulaşılmıştır. Ertesi yıl yaşanan azalmaya karşın 2011'den itibaren tekrar artış sürecine girmiştir.

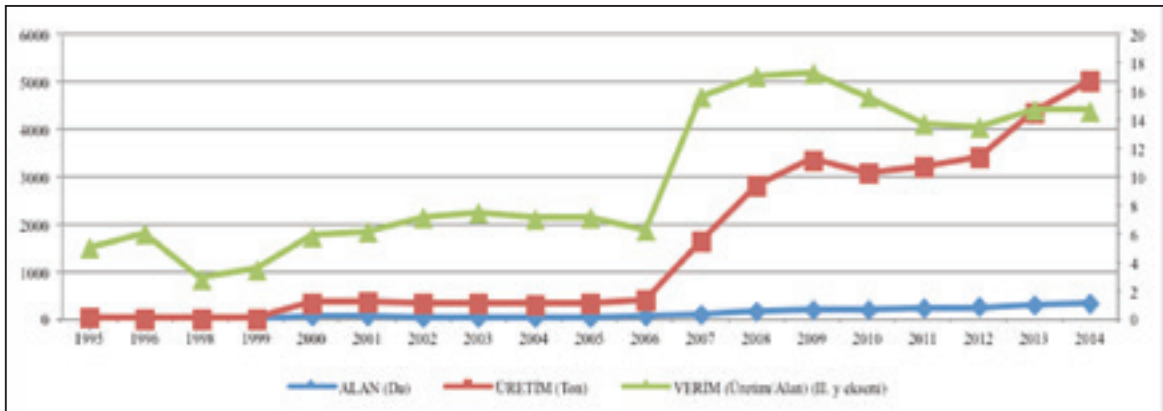
Şekil III.31. Burdur'da Örtüaltı Domates Üretimi

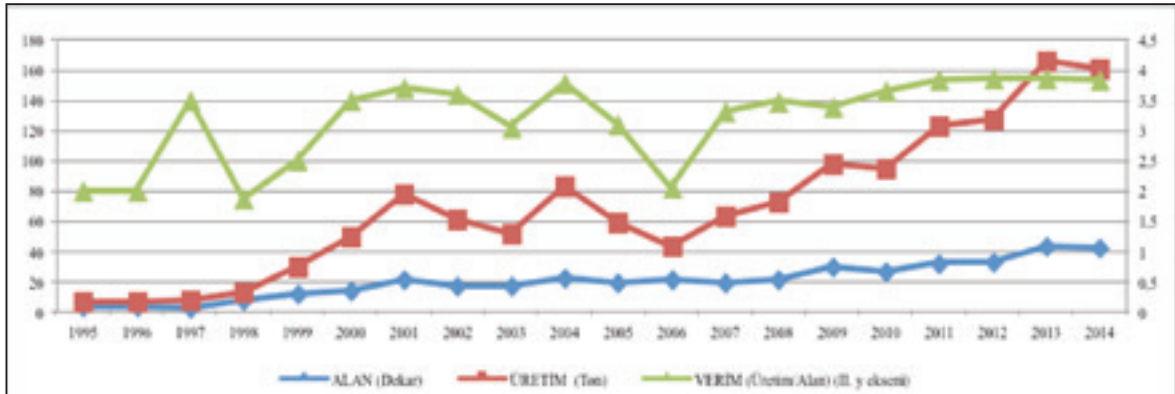
Şekil III.32. Burdur'da Örtüaltı Fasulye Üretimi

Şekil III.33. Burdur'da Örtüaltı Salatalık Üretimi

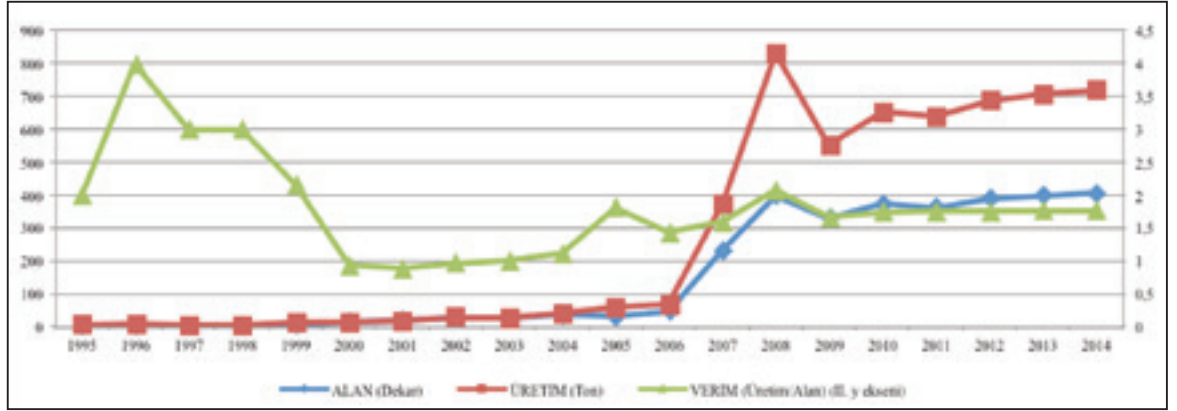

Şekil III.34. Burdur'da Örtüaltı Biber Üretimi

Şekil III.35. Burdur'da Örtüaltı Marul Üretimi

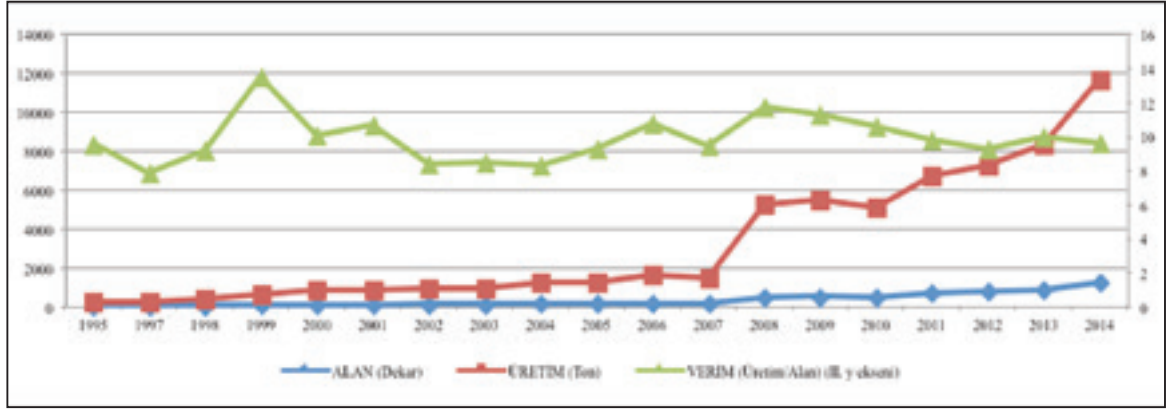
III.3.3.3. Isparta'da Örtüaltında Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri

Isparta'da üretim değeri en yüksek olan ilk 5 ürün; domates, fasulye, salatalık, biber ve maruldur. Isparta'da 1995 yılında 23 dekar olan örtüaltı domates ekili alan 2013 yılında 838 dekara genişlemiştir. Artış oranı %3500'ün üzerindedir. Üretim miktarı ise 2013 yılında 8 bin 322 tona ulaşarak %3682 artış göstermiştir. Şekil III.36'da görüldüğü gibi örtüaltı domates ekili alan ve üretim miktarı analiz dönemi boyunca sürekli artmaktadır. En yüksek artış oranı 2008 yılında görülmektedir ve üretim miktarı 2,5 kat artmıştır. Isparta'da örtüaltı fasulye ekili alan 1997 yılında 6 dekar iken, 2013 yılında 26 dekara genişlemiştir. Üretim miktarı ise 1997 yılında 15 ton iken 2013 yılında 66 tona ulaşmıştır. Artış oranı ekili alanda %333, üretim miktarında %340'tır. Ekili alan ve üretim miktarında artış oranları 2012 yılında ivme kazanmıştır (Şekil III.37.). Isparta'da 1995-2013 yılları arasında örtüaltı salatalık ekili alan %318 oranında artmıştır. Üretim miktarı ise 1995 yılında 152 ton iken %277 oranında artarak 2013 yılında 573 tona ulaşmıştır (Şekil III.38). Verim 1996 ve 2008 yıllarında nemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Isparta'da 1995-2013 yılları arasında örtüaltı marul ekili alan %5680, üretim miktarı ise %2564 oranında artmıştır ve 2012 yılındaki artış dikkat çekicidir. Bu yılda üretim miktarı ve ekili alan bir önceki yıla göre yaklaşık olarak 2,5 kat artmıştır (Şekil III.39). Isparta'da 1997 yılından 2013 yılına dek örtüaltı biber ekili alan %1900 oranında genişlerken, üretim miktarı %2300'ün üzerinde artmıştır. Örtüaltı biber üretiminde verim ise 2001 ve 2011 yıllarında bir sıçrama yaşamıştır.

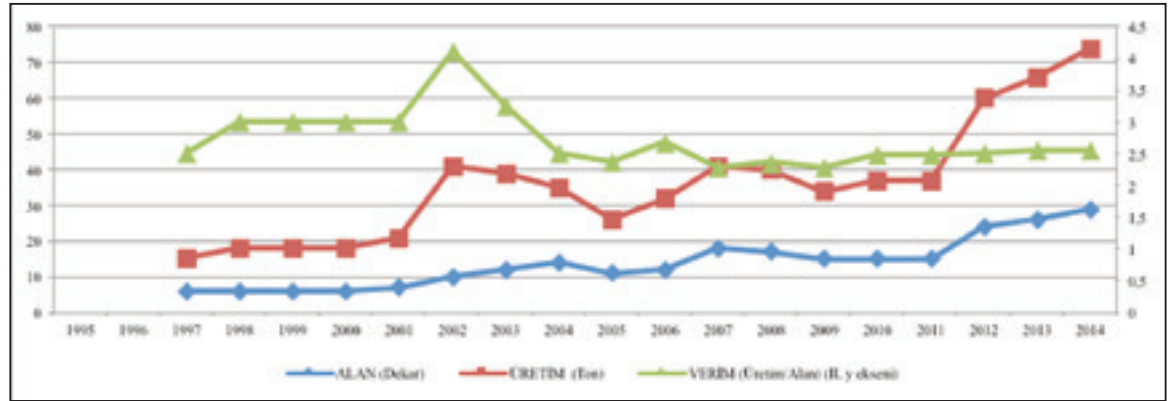

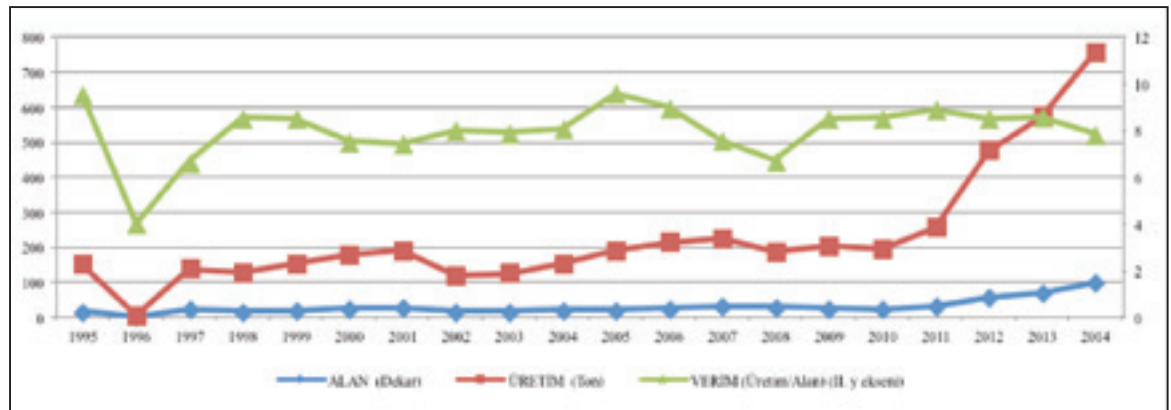
Şekil III.36. Isparta'da Örtüaltı Domates Üretimi

Şekil III.37. Isparta'da Örtüaltı Fasulye Üretimi

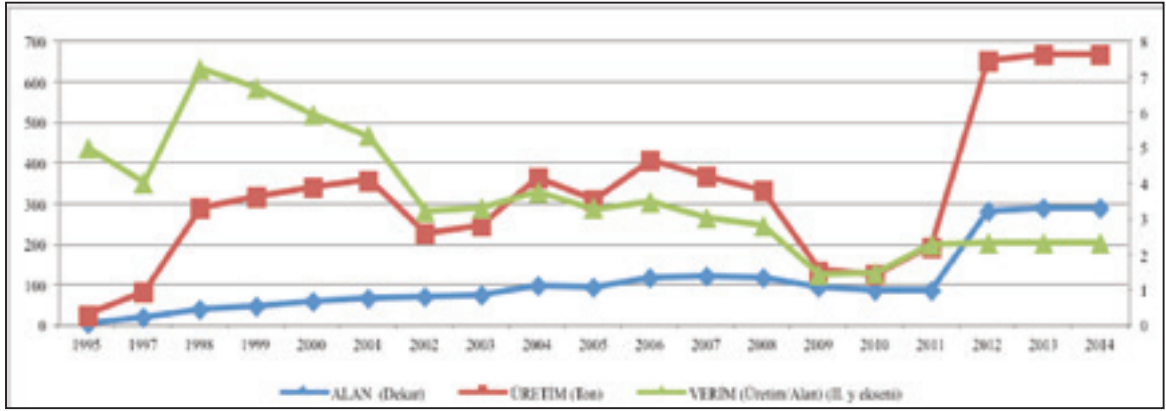

Şekil III.38. Isparta'da Örtüaltı Salatalık Üretimi

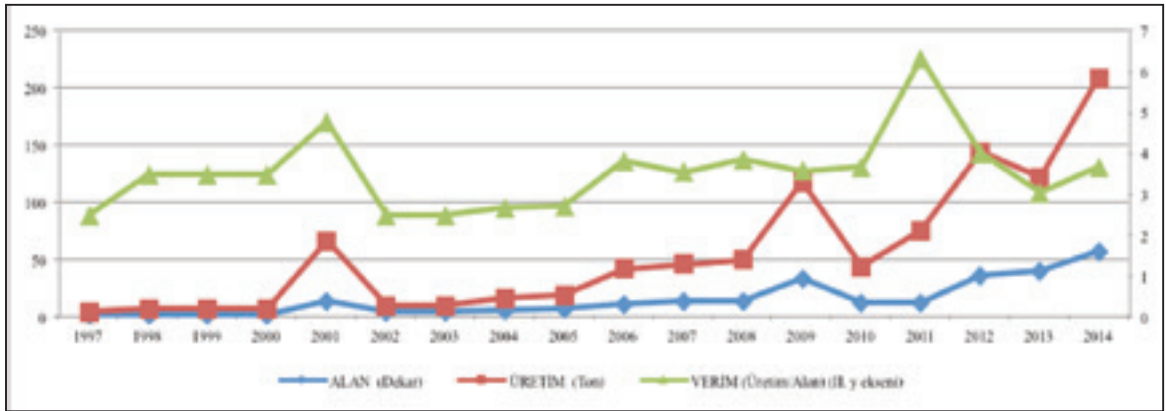

Şekil III.39. Isparta'da Örtüaltı Marul Üretimi

Şekil III.40. Isparta'da Örtüaltı Biber Üretimi

III.3.4. Tahıllar ve Yıllık Tarla Bitkileri

Bu başlık altında Antalya, Burdur ve Isparta'daki üretim değeri en fazla olan ilk 5 tahıl ve yıllık tarla ürününün ilgili tabloları verilerek yorumlanmaktadır.

III.3.4.1. Antalya'da Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretimi

Antalya'da üretim değeri en fazla olan ilk 5 tahıl ve yıllık tarla ürünü buğday, nohut, pamuk, mısır ve susamdır. Tablo III.27'de Antalya'da 1991-2013 yılları arasında buğday ekilen alan, hasat edilen alan, üretim miktarı ve verim oranları yer almaktadır. İncelenen dönem sonunda buğday ekilen alanda yaklaşık olarak %40'lık bir daralma söz konusudur. Aynı şekilde buğday üretimi de dalgalı bir seyir izlemekle birlikte 50 bin ton civarında azalmıştır. Ancak verimde %15 oranında artış gerçekleşmiştir. Ayrıca tabloda da görülebileceği gibi üretimin en yüksek değerlerine ulaştığı yıllar 90'ların sonları olmuştur.

Tablo III.27. Antalya’da Buğday Üretimi

Buğday	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	1.498.920	1.491.580	295.199	198
1992	1.382.890	1.382.890	361.342	261
1993	1.436.790	1.436.790	377.022	262
1994	1.518.300	1.518.300	354.231	233
1995	1.429.590	1.429.590	310.108	217
1996	1.409.950	1.409.950	306.087	217
1997	1.495.000	1.495.000	336.666	225
1998	1.439.630	1.439.630	382.414	266
1999	1.369.410	1.369.410	319.278	233
2000	1.333.770	1.314.290	358.875	273
2001	1.389.160	1.389.160	351.404	253
2002	1.063.770	1.063.770	243.191	229
2003	1.159.920	1.159.920	299.369	258
2004	1.230.010	1.229.610	333.316	269
2005	1.229.350	1.229.350	308.575	249
2006	1.146.139	1.146.139	282.243	241
2007	1.067.911	1.067.911	244.200	225
2008	1.095.159	1.095.159	310.058	291
2009	1.132.014	1.132.014	298.411	274
2010	1.147.763	1.146.001	264.798	244
2011	1.097.638	1.097.638	278.480	263
2012	1.045.014	1.045.014	259.798	241
2013	1.026.596	1.026.596	255.916	260
2014	1.063.980	1.063.980	244.491	226

Antalya’da 1991-2013 yılları arasında nohut ekilen alanda %7.68 oranında bir kayıp gerçekleşmiştir. Buna rağmen üretim miktarı 1991 yılında 16 bin ton iken 2013 yılında 33 bin tona yükselmiş, yani üretim miktarı %100 oranında artmıştır. Verimdeki artış oranı ise %125’tir. Antalya’da 2000 yılında nohut ekilen alan ile hasat edilen alan arasında %12’lik bir fark dikkat çekicidir (Tablo III.28).

Tablo III.28. Antalya’da Nohut Üretimi

Nohut	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	247.050	246.040	16.481	67
1992	267.090	267.090	25.822	97
1993	239.750	239.750	21.438	89
1994	227.420	227.420	19.195	84
1995	266.820	266.820	23.125	87
1996	256.820	256.820	15.447	60
1997	256.550	256.550	24.628	96
1998	259.030	259.030	21.286	82
1999	241.880	241.880	20.908	86
2000	293.070	257.070	17.638	69
2001	173.470	162.920	16.832	103
2002	251.480	250.220	22.976	92
2003	252.330	252.330	21.920	87
2004	248.070	247.570	22.165	90
2005	213.190	213.190	20.490	96
2006	212.580	212.580	16.433	77
2007	241.930	241.930	29.120	120
2008	256.703	256.703	39.704	155
2009	203.053	203.053	35.651	176
2010	203.635	203.635	35.863	176
2011	192.455	192.455	34.521	179
2012	202.070	202.070	34.181	165
2013	228.068	228.068	33.043	151
2014	218.425	218.425	34.188	157

Antalya’da 1991-2013 yılları arasında pamuk ekilen alan yaklaşık 219 bin dekardan 56 bin dekara gerileyerek %285 oranında daralmıştır (Tablo III.29). Pamuk üretimi 2013 yılında 30 bin ton olarak gerçekleşmiş ve üretim başlangıca göre yarı yarıya azalmıştır. Verim ise yine analiz dönemi başlangıcına göre %92 oranında artmıştır. İncelenen dönem boyunca en yüksek üretim düzeyi 90 bin ton ile 1995 yılında sağlanmıştır. Ardından gelen üretimde daralma süreci 2011 yılında kadar devam etmiştir.

Tablo III.29. Antalya’da Pamuk Üretimi

Pamuk	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	219.000	219.000	60.448	276
1992	230.000	230.000	63.725	277
1993	200.000	200.000	65.000	325
1994	160.000	160.000	50.530	316
1995	300.000	300.000	90.000	300
1996	280.000	280.000	86.805	310
1997	190.000	190.000	53.381	281
1998	170.000	170.000	53.000	312
1999	185.000	185.000	54.000	292
2000	126.850	126.850	38.000	300
2001	106.350	106.350	37.000	348
2002	100.000	100.000	35.000	350
2003	81.550	81.550	31.000	380
2004	85.000	85.000	34.000	400
2005	54.050	54.050	25.705	476
2006	42.086	42.086	20.611	490
2007	38.540	38.540	16.600	431
2008	38.844	38.844	13.976	360
2009	34.241	34.241	14.183	414
2010	41.878	41.378	19.242	465
2011	58.657	58.657	30.285	516
2012	57.694	57.694	31.186	541
2013	59.071	59.071	32.262	546
2014	56.740	56.740	30.065	530

Antalya’da 1991-2013 yılları arasında mısır ekili alan yaklaşık %1154, üretim miktarı %3942 ve verim %425 oranında artış göstermiştir. Mısır üretimi incelenen dönem başından itibaren artmaya başlayarak 2005 yılında yaklaşık 26 bin ton ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2006 yılında üretim daralmaya başlamış ve 2009 yılında 124 bin ton ile görece düşük bir seviyeye ulaştıktan sonra tekrar yükselişe geçmiştir (Tablo III.30).

Tablo III.30. Antalya'da Mısır Üretimi

Mısır	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	9.790	9.760	6.311	461
1992	8.840	8.840	4.205	450
1993	16.840	16.840	9.381	526
1994	15.060	15.060	13.525	516
1995	25.280	25.280	25.734	400
1996	23.820	23.820	24.795	326
1997	21.130	21.130	44.511	314
1998	73.880	73.880	67.832	696
1999	52.390	52.390	48.124	503
2000	58.850	58.850	54.570	450
2001	53.280	53.280	47.418	381
2002	83.770	83.770	78.749	405
2003	110.610	110.610	129.439	649
2004	127.310	127.310	257.256	3.943
2005	127.940	127.940	262.537	3.486
2006	123.063	123.063	224.241	3.331
2007	108.033	108.033	164.069	3.055
2008	115.429	115.429	173.570	2.928
2009	103.917	103.917	124.543	2.529
2010	124.430	124.430	171.207	2.644
2011	114.764	114.764	172.509	2.534
2012	115.630	115.562	236.294	2.374
2013	122.765	122.760	255.075	2.421
2014	120.271	120.271	245.527	2.509

Antalya'da 1991-2013 yılları arasında susam üretimi %43, ekili alan %40 oranında azalmıştır. Verimlilikteki kayıp ise %7'nin üzerinde iken, 1998 yılında %10'luk bir üretim kaybı gerçekleşmiştir. 2007 yılında incelenen dönem içinde susam üretimi en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ardından gelen azalma eğilimi 2013 yılına dek sürmüştür.

Tablo III.31. Antalya'da Susam Üretimi

Susam	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	85.710	85.710	5.608	65
1992	96.040	96.040	5.184	54
1993	77.980	77.980	5.125	66
1994	73.590	73.590	5.777	79
1995	59.100	59.100	5.179	88
1996	72.050	72.050	5.690	79
1997	72.600	72.600	5.927	82
1998	77.410	69.410	7.096	102
1999	75.690	75.690	7.337	97
2000	71.100	71.100	6.009	85
2001	72.010	72.010	6.068	84
2002	108.140	108.140	7.449	69
2003	91.100	91.100	6.111	67
2004	87.150	87.150	5.743	66
2005	85.850	85.850	6.295	73
2006	79.100	79.100	6.084	77
2007	78.645	78.645	6.005	76
2008	79.520	79.520	6.095	77
2009	50.109	50.109	3.855	77
2010	50.770	50.770	2.965	58
2011	48.770	48.770	3.398	65
2012	58.769	58.360	3.654	60
2013	51.146	51.146	3.190	62
2014	47.574	47.574	3.382	71

III.3.4.2. Burdur'da Tahıl ve Tarla Bitkileri Üretimi

Burdur 'da üretim değeri en fazla olan ilk 5 tahıl ve yıllık tarla ürünü buğday, fasulye, arpa, nohut ve haşhaştır. Burdur'da 1991-2013 yılları arasında buğday ekilen alan %32,13 oranında daralmıştır. Üretim miktarı 1991 yılında 165 bin tonunu biraz üzerinde iken, 2013 yılında 166 bin tona yakın gerçekleşmiştir. Üretimdeki artış oranı %0,24'tür. Üretimde en şiddetli kayıp yıllarından birisi 2007 yılı iken, ertesini yıl anlamlı düzeyde bir artış yaşanmış ve 90'lı yılların seviyelerine geri dönmüştür. Verim ise başlangıç yılına göre %47 oranında artmıştır. İncelenen dönem içinde üretim miktarı değişkenlik göstermekle birlikte dönem sonu ve dönem başı üretim değerleri aynı düzeydedir (Tablo III.32).

Tablo III.32. Burdur'da Buğday Üretimi

Buğday	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	860.780	856.560	165.218	193
1992	817.450	813.420	155.421	191
1993	784.840	784.590	151.390	193
1994	793.970	793.970	144.103	181
1995	796.600	794.210	153.007	193
1996	841.760	841.760	156.828	186
1997	774.880	774.380	133.033	172
1998	759.190	753.430	159.044	211
1999	788.980	785.460	169.299	216
2000	681.250	680.220	152.748	225
2001	693.980	692.530	137.113	198
2002	681.870	681.380	130.312	191
2003	647.830	637.850	130.509	205
2004	637.490	637.490	139.540	221
2005	660.920	660.820	125.909	193
2006	532.736	528.620	103.482	199
2007	529.976	528.546	95.664	183
2008	546.220	545.677	147.485	268
2009	577.264	576.452	157.341	270
2010	601.147	590.054	137.871	233
2011	599.042	597.920	158.510	265
2012	545.250	542.750	136.747	266
2013	584.211	582.337	165.607	283
2014	604.224	602.224	150.108	249

Burdur'da 1991-2013 yılları arasında kuru fasulye için ekili alanda %16'lık bir azalma söz konudur. Üretim miktarı incelenen dönem başında 651 ton iken 2013 yılında 850 tona ulaşmıştır ki üretimde %31 oranında bir artış sağlanmıştır. Verim ise %55 oranında artmıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Burdur'da kuru fasulye üretiminde 2011 yılında %30'luk bir üretim kaybı oluşmuştur.

Tablo III.33. Burdur'da Kuru Fasulye Üretimi

Fasulye	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	5.820	5.820	651	112
1992	5.660	5.660	575	102
1993	5.220	5.220	637	122
1994	5.880	5.880	662	113
1995	8.070	8.070	1.027	127
1996	9.480	9.480	1.150	121
1997	10.170	10.170	1.198	118
1998	10.960	10.960	1.211	110
1999	9.920	9.920	1.203	121
2000	11.630	11.030	1.359	123
2001	10.790	10.790	1.197	111
2002	9.100	9.100	1.012	111
2003	8.030	8.030	944	118
2004	7.930	7.930	929	117
2005	8.010	8.010	928	116
2006	8.040	8.020	1.019	127
2007	7.250	7.230	913	126
2008	9.195	9.195	1.225	133
2009	8.411	8.411	1.313	156
2010	8.383	8.317	1.093	131
2011	5.646	5.596	767	137
2012	5.326	5.326	893	168
2013	4.879	4.879	850	174
2014	4.789	4.789	845	176

Burdur'da 1991-2013 yılları arasında arpa ekili alan ve üretiminde sırasıyla %5,35 ve %30,81 oranlarında artış gözlenmiştir. Verim artış oranı ise %31,94'tür. Arpa üretim miktarı, 2007 yılında üretime ayrılan alanın genişlemesi ile %25'lik bir üretim artışı sağlanmış ancak ertesi yıl tekrar azalmaya başlamıştır (Tablo III.34).

Tablo III.34. Burdur'da Arpa Üretimi

Arpa	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	263.820	263.820	69.492	263
1992	245.230	245.230	55.516	226
1993	264.150	264.150	59.166	224
1994	244.450	244.450	55.994	229
1995	258.710	258.710	63.082	244
1996	271.290	271.000	61.987	229
1997	228.230	228.230	46.443	203
1998	238.440	237.660	58.047	244
1999	255.410	253.830	66.188	261
2000	270.960	270.310	67.992	252
2001	255.970	255.680	62.722	245
2002	272.660	272.660	61.047	224
2003	270.490	261.110	67.393	258
2004	261.550	261.550	62.493	226
2005	296.440	296.440	67.451	300
2006	332.789	330.264	78.067	274
2007	377.100	375.500	103.790	269
2008	302.680	302.230	88.757	294
2009	278.477	277.551	81.598	294
2010	288.048	285.458	73.062	256
2011	297.496	296.496	86.495	292
2012	257.279	257.279	65.308	259
2013	277.945	276.945	90.900	347
2014	273.342	271.842	79.985	294

Burdur'da 1991-2013 yılları arasında nohut ekili alan 284 bin dekardan 115 bin dekara gerileyerek %59 oranında daralma göstermiştir. Üretim miktarı %57 oranında düşerek 2013 yılında 10 bin tonun altına inmiştir. Verim ise dönem başı ve dönem sonunda hemen hemen aynı kalmıştır. Aşağıda da görüldüğü gibi Burdur'da nohut üretiminde incelenen dönem boyunca bir üretim kaybı yaşanmıştır ki bu kayıp 2000 yılında %10, ve 2009 yılında %40 oranına karşılık gelmektedir.

Tablo III.35. Burdur'da Nohut Üretimi

Nohut	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	284.570	283.160	22.837	81
1992	245.980	245.780	21.296	87
1993	258.560	257.420	21.373	83
1994	225.650	225.600	18.099	80
1995	261.990	260.990	20.939	80
1996	251.920	251.720	20.425	81
1997	246.970	246.970	19.273	78
1998	238.730	238.480	17.821	75
1999	214.750	213.980	13.435	63
2000	207.950	196.150	11.930	61
2001	216.340	215.790	12.193	57
2002	226.570	226.180	14.256	63
2003	200.250	196.060	12.766	65
2004	186.900	186.650	11.884	64
2005	186.600	186.340	11.776	63
2006	188.200	178.000	13.666	77
2007	190.669	190.469	17.539	92
2008	192.338	192.038	16.723	87
2009	106.245	106.045	10.046	95
2010	98.318	96.130	8.046	84
2011	100.128	89.344	7.346	82
2012	109.819	109.669	11.185	102
2013	115.728	115.618	9.846	85
2014	100.767	100.767	8.611	85

Burdur'da 1991-2013 yılları arasında haşhaş (kapsül) ekili alan 2003 yılında en yüksek değerini görmüş, 74 bin dekara yaklaşmıştır. Ancak ekili alan, aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, önemli oranda değişiklikler göstermektedir. Üretim ise incelenen dönemler arasında boyunca %18 oranında artarken, verim kaybı %24'tür.

Tablo III.36. Burdur'da Haşhaş Üretimi

Haşhaş	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	14.500	14.500	1.135	78
1992	8.740	8.740	380	43
1993	1.520	1.520	83	55
1994	6.360	6.360	381	60
1995	16.180	16.180	802	50
1996	5.700	5.700	332	58
1997	7.240	7.240	385	53
1998	11.950	11.950	858	72
1999	20.510	20.510	1.156	56
2000	14.590	14.590	1.089	75
2001	31.650	31.650	2.170	69
2002	30.820	30.820	1.358	44
2003	73.960	73.960	4.482	61
2004	22.430	22.430	1.245	56
2005	20.690	20.690	1.174	57
2006	39.266	39.266	2.822	72
2007	10.533	10.533	420	40
2008	8.281	8.281	483	58
2009	28.692	28.692	1.965	68
2010	47.739	47.739	3.023	63
2011	45.422	45.422	3.692	81
2012	7.520	7.520	290	39
2013	22.722	22.722	1.347	59
2014	14.322	14.322	955	67

III.3.4.3. Isparta'da Tahıl ve Tarla Bitkileri Üretimi

Isparta'da üretim değeri en fazla olan ilk 5 tahıl ve tarla ürünü arpa, buğday, nohut, pancar ve fasulyedir. Isparta'da tahıllar içinde en fazla üretim değeri olan ürün arpadır. 1991-2013 yılları arasında ekili alan yaklaşık %32 oranında genişlemiştir (Tablo III.37). Arpa üretimi 1991 yılında 72 bin tonun biraz üzerinde iken, 2013 yılında 113 bine yaklaşmıştır. Üretim miktarında %55'lik, verimde ise %28'lik artış gerçekleşmiştir. Tablo III.37.'de de gösterildiği gibi, 2007 yılında ekili alan artmasına rağmen, üretimde %34 oranında bir azalma göze çarpmaktadır. Üretim kaybı %0,5 civarındadır.

Tablo III.37. Isparta'da Arpa Üretimi

Arpa	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	316.291	314.310	72.667	231
1992	327.482	312.430	75.287	241
1993	330.893	328.900	70.845	215
1994	314.654	312.660	75.501	241
1995	317.035	315.040	71.896	228
1996	317.716	313.300	72.676	232
1997	345.287	343.290	88.888	259
1998	350.538	348.040	89.011	256
1999	352.049	349.540	97.277	278
2000	355.300	352.300	97.500	277
2001	343.651	341.650	85.744	251
2002	347.632	345.630	83.987	243
2003	344.153	342.150	93.059	272
2004	383.214	381.210	107.714	309
2005	401.985	399.980	120.988	328
2006	395.931	393.925	116.258	317
2007	418.087	397.280	76.185	181
2008	364.110	362.100	107.247	319
2009	421.389	419.380	104.279	253
2010	444.288	442.278	106.324	245
2011	444.192	442.181	113.567	260
2012	414.411	412.399	103.273	272
2013	414.048	412.035	112.681	295
2014	467.789	456.729	114.809	251

Isparta'da 1991-2013 yılları arasında buğday ekili alanı yaklaşık %15 oranında daralmıştır. Üretim miktarı ise 2013 yılında 103 bin ton olarak gerçekleşmiş ve 1991 yılına göre %6 oranında azalmıştır. Verim artış oranı %24'tür. 2007 yılında ekili alan genişlemesine rağmen üretim miktarı incelenen dönem içindeki en düşük seviyeye inmiştir. 1992 yılında ekili alan ile hasat edilen alan arasındaki fark ise %11'lik bir üretim kaybını işaret etmektedir.

Tablo III.38. Isparta'da Buğday Üretimi

Buğday	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	541.240	538.590	112.858	210
1992	532.640	475.400	103.642	218
1993	547.630	539.070	100.797	187
1994	542.800	540.700	106.666	197
1995	532.180	532.180	103.551	195
1996	543.740	542.470	105.053	194
1997	572.540	572.540	124.706	218
1998	532.790	532.280	112.725	212
1999	516.020	515.530	111.807	217
2000	505.220	503.270	115.029	229
2001	526.590	526.590	105.136	200
2002	533.540	533.540	100.305	188
2003	521.930	521.930	107.045	205
2004	485.290	485.290	113.274	235
2005	461.080	461.080	113.309	245
2006	389.507	389.507	97.109	250
2007	396.688	386.587	66.862	172
2008	392.977	392.518	94.805	240
2009	423.214	423.214	101.392	238
2010	441.661	441.661	95.706	211
2011	467.049	466.864	96.587	202
2012	461.974	461.974	96.388	248
2013	461.989	461.989	106.073	260
2014	518.276	492.622	96.030	192

Isparta'da üretilen bir diğer tahıl olan nohutun 1991-2013 yılları arasındaki ekili alanı 164 bin dekara gerilemiş ve %53 oranında daralma göstermiştir. Üretim miktarı 1991 yılında 40 bin ton iken, 2013 yılında 17 tona kadar düşmüş ve %57 oranında azalmıştır. İncelen dönemde yaklaşık %24'lük bir verim artışı gerçekleşmiştir. Tablo III.39.'dan görülebileceği gibi nohut üretiminde 1992 yılında %0,23 ve 2010 yılında %0,26 oranında yaşanan üretim kaybı dikkat çekmektedir.

Tablo III.39. Isparta'da Nohut Üretimi

Nohut	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	350.090	348.650	40.102	115
1992	364.890	294.480	33.263	113
1993	341.690	334.300	38.746	116
1994	349.390	349.390	38.074	109
1995	348.170	348.170	44.841	129
1996	327.480	327.380	42.377	129
1997	237.030	237.030	28.325	119
1998	286.090	286.090	32.262	113
1999	282.300	278.300	28.384	102
2000	285.650	285.650	26.017	91
2001	290.700	290.700	24.051	83
2002	274.230	274.230	23.974	87
2003	250.440	250.440	21.655	86
2004	263.970	263.970	32.241	122
2005	235.100	235.100	25.976	110
2006	225.664	225.664	24.396	108
2007	189.680	184.680	12.335	67
2008	195.452	195.452	18.833	96
2009	202.492	202.492	21.327	105
2010	195.305	154.805	16.098	104
2011	188.456	188.456	19.339	103
2012	146.720	146.720	16.570	121
2013	164.306	164.306	17.315	115
2014	159.201	159.151	16.972	107

Isparta'da 1991-2013 yılları arasında pancar ekilen alan %35 oranında daralmıştır. Üretim miktarı 2013 yılında 111 bin tonu geçmiştir ve %7'lik bir azalma gerçekleşmiştir. Verim artış oranı ise %36'dur. Pancar üretim miktarının çok dalgalı bir seyir izlediği Tablo III.40'da görülmektedir.

Tablo III.40. Isparta'da Pancar Üretimi

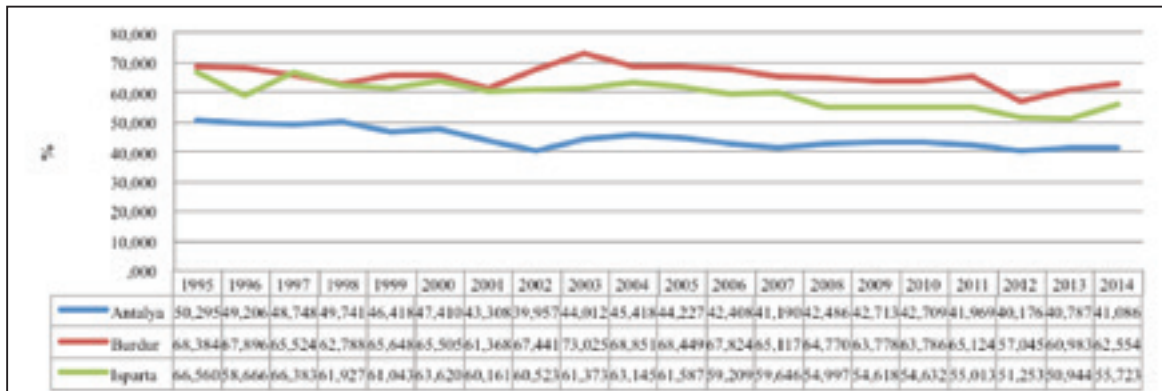
Pancar	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	30.260	30.260	120.142	3.809
1992	36.900	36.900	139.311	3.008
1993	42.140	42.140	140.323	2.900
1994	36.880	36.880	127.121	3.638
1995	28.420	28.420	104.433	3.560
1996	33.450	32.620	104.103	3.620
1997	36.140	35.200	143.773	2.966
1998	36.980	36.970	168.218	3.301
1999	28.630	25.290	99.236	3.225
2000	33.100	33.070	167.536	3.877
2001	32.390	32.300	138.632	3.576
2002	25.200	25.050	126.487	4.084
2003	23.740	23.730	112.817	4.319
2004	25.880	25.880	133.561	4.851
2005	29.660	29.660	139.244	4.851
2006	25.620	25.620	154.492	5.601
2007	25.297	25.008	99.782	4.618
2008	25.481	25.381	122.576	4.889
2009	20.523	20.523	95.594	4.874
2010	24.816	24.816	141.712	5.365
2011	23.947	23.947	135.688	5.382
2012	20.568	20.565	105.794	4.723
2013	19.575	19.575	111.190	5.176
2014	-	-	-	-

Analiz dönemi olan 1991-2013 yılları arasında Isparta'da kuru fasulye ekili alan %32'lik bir daralma göstermiştir. Üretim miktarındaki artış oranı %3, verim artışı ise %56 oranındadır. Tablo III.41'de de görülebileceği gibi fasulye ekili alan incelenen dönem başından itibaren sürekli daralmaktadır.

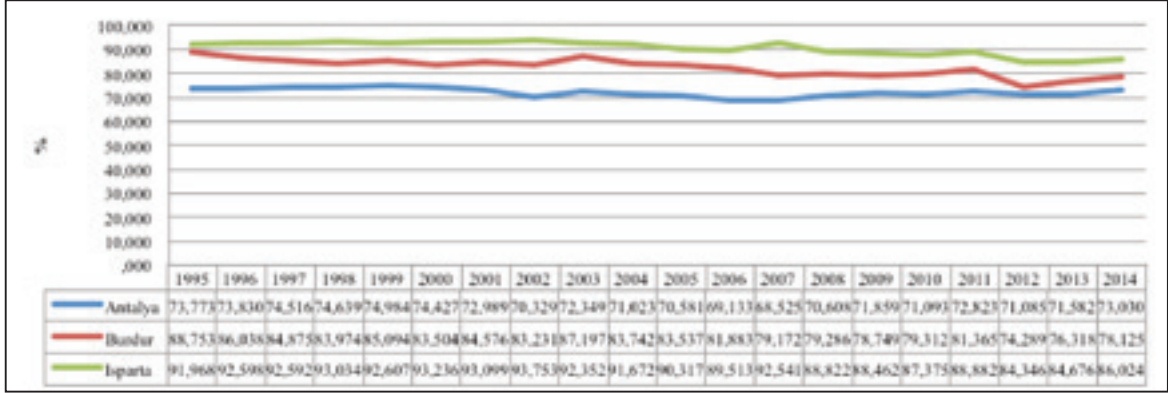
Tablo III.41. Isparta'da Kuru Fasulye Üretimi

Fasulye	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Da)
1991	23.850	23.850	2.766	116
1992	22.600	22.560	2.813	125
1993	24.140	24.140	2.970	123
1994	25.610	25.610	2.739	107
1995	26.740	26.740	3.215	120
1996	24.670	24.650	2.851	116
1997	24.630	24.630	2.906	118
1998	25.920	25.920	3.045	117
1999	24.670	24.670	2.800	113
2000	24.550	24.550	2.571	105
2001	22.460	22.460	2.608	116
2002	20.970	20.970	2.278	109
2003	21.740	21.740	2.496	115
2004	23.700	23.700	2.810	119
2005	21.580	21.580	3.131	145
2006	21.820	21.820	4.079	187
2007	20.810	20.610	3.170	154
2008	19.880	19.880	4.007	202
2009	18.490	18.490	2.579	139
2010	18.160	18.160	2.869	158
2011	17.105	17.105	2.711	158
2012	17.375	17.375	2.815	165
2013	16.176	16.176	2.839	181
2014	17.271	17.271	2.998	174

Şekil III.41. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretim Alanının İldeki Toplam Tarım Alanı İçindeki Payı

Şekil III.42. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Üretim Değeri Yüksek Olan İlk Beş Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretim Alanının İlerdeki Toplam Tahıl ve Yıllık Tarla Bitkileri Üretim Alanı İçindeki Payı

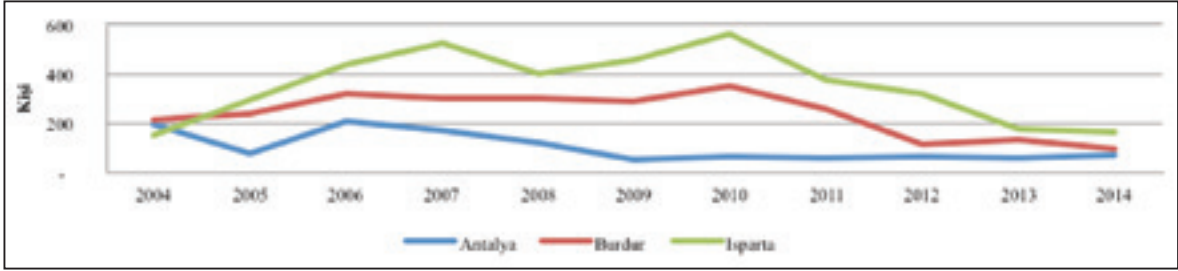
III.3.5. Organik Tarım

Batı Akdeniz Bölgesi'nde 2004-2013 yılları arasında yapılan organik bitkisel üretim verilerinin gösterildiği Tablo III.42.'ye göre, üç ilin çiftçi sayısı, üretim alanı ve üretim miktarı seyri farklılık göstermektedir. Yaş meyve sebzenin önemli üretim merkezlerinden olan Antalya'da organik üretim yıllar itibariyle azalma göstermiştir. 2000'li yılların ortalarına doğru 192 çiftçinin faaliyet gösterdiği bu üretim alanında, 2006 yılında bir artış yaşanmış ancak 2013 yılında çiftçi sayısı başlangıç yılına göre %70'lik bir azalma göstererek 58'e düşmüştür. Bunu destekler şekilde Antalya'nın üretim alanında da belirgin bir düşüş yaşanırken, 2004 yılında yaklaşık 66 bin hektarlık organik üretim alanı, %85'lik kayıpla 10 bin hektara kadar gerilemiştir. Bu üretim alanı kaybının en şiddetli yaşandığı yıl ise 2009 olurken, söz konusu yılda üretim alanı 3 bin hektarın gerisinde kalmıştır. Organik üretimdeki bu azalış trendi üretim miktarında da kendini göstermiş ve 13 bin tondan 4 bin tona kadar gerilemiştir.

Burdur'da 2004 yılında 200'ün üzerinde olan üretici sayısı, 2010 yılında 350'ye çıkmış, ancak sonrasında azalma eğilimine girerek 2013 yılında başlangıca göre %37'lik bir küçülmeye 131'e düşmüştür. Organik üretici sayısında görülen bu azalma üretim alanında tam tersi yönde seyretmiş ve başlangıçta 445 hektarlık üretim, dönem sonunda %7'lik bir artışla 476 hektarlık alanda yapılmaya devam etmiştir. Burdur'daki bu üretim alanı tıpkı Antalya'da olduğu gibi 2010 yılında gözle görülür bir artış yaşayarak 2 bin hektara kadar yaklaşmış, ancak sonrasında yine 5 yüz hektar civarına geri dönüş olmuştur. Burdur'daki bu faaliyetlerden elde edilen üretim miktarı, çiftçi sayısı ve üretim alanı seyrinin aksine çoğunlukla artış ivmesi yaşamıştır. Bu ilde 2011 yılında yaşanan çiftçi sayısı ve alan düşüşünün etkisiyle birlikte aynı yıl içinde %41'lik bir üretim kaybının olduğu görülmektedir ki bu durum 2012 yılında da sürmüştür ancak sonrasında yükselerek 2013 yılında bin 500 ton organik üretimin yapılmasıyla sonuçlanmıştır.

Şekil III.43. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Organik Bitkisel Üretim Yapan Çiftçi Sayısı

Üretici, alan ve miktar bakımından en fazla dalgalanmanın görüldüğü iller arasında belirtilebilecek Isparta'da dönem başında 150 olan çiftçi sayısı, sonraki yılların çoğunluğunda artış göstermiş, 2010 yılında 600'lere yaklaşmış, ancak sonrasında düşüşe geçerek 180'in altında kalmıştır. Bu sayı her ne kadar başlangıç yılının üzerinde de olsa 2010 yılının bir hayli gerisinde olduğu söylenebilir ki son üç yıldaki üretici sayısındaki azalma %70'e yakındır. Isparta organik bitkisel üretiminin faaliyet alanları incelendiğinde de çok değişken bir seyrin var olduğu belirtilebilir. Veri setinin ilk yılında 601 hektarlık üretim alanı, takip eden yılda %585'lik bir artışla 4 bin hektarın üzerinde çıkmıştır, ancak bu artış eğilimi sürekli olamamış ve 2006 yılında bin hektar civarına gerilemiştir. Isparta'nın organik bitkisel üretim alanlarının zirveyi gördüğü yıl ise 2009'dur ki bu yılda üretim 7 bin hektara yakın bir alanda yapılmıştır. Analiz dönemi sonu 2013 yılında bu üretim alanı başlangıç yılına göre %46'lık bir artışla 875 hektar olmuştur. Isparta'nın organik üretim miktarı da üretici sayısı ve alan dalgalanmasına benzer bir grafiğe sahiptir. 2004 yılında 13 bin tonu geçmiş olan Isparta'nın organik üretim miktarı, 2008 yılında 5 bin tona kadar gerilemiş, ancak ertesi yıl %50'lik bir üretim artışıyla 8 bin tona yaklaşmıştır. Bu azalış ve artışlar sonraki yıllarda da sürmüştü ve dönem sonu 2013 yılında başlangıç yılına göre %65'lik bir üretim kaybıyla 5 bin tonun altına gerilemiştir.

Tablo III.42. Antalya, Burdur ve Isparta’da Organik Bitkisel Üretim

	Çiftçi sayısı		Üretim alanı		Üretim	
	Kişi	Yıllık %Değişim	Hektar	Yıllık %Değişim	Ton	Yıllık %Değişim
Antalya						
2004	192	-	65.900	-	13.228	-
2005	76	-60	53.159	-19	6.920	-48
2006	206	171	24.793	-53	8.263	19
2007	171	-17	10.637	-57	11.417	38
2008	116	-32	6.174	-42	7.858	-31
2009	49	-58	2.809	-55	6.143	-22
2010	61	24	5.400	92	4.857	-21
2011	59	-3	4.446	-18	5.269	8
2012	60	2	7.372	66	5.233	-1
2013	58	-3	10.101	37	4.651	-11
2014	70	21	12.520	24	4.633	-0,3
Burdur						
2004	209	-	445	-	939	-
2005	239	14	271	-39	739	-21
2006	319	33	544	101	762	3
2007	297	-7	590	8	1.353	78
2008	302	2	723	23	1.705	26
2009	286	-5	1.203	66	2.508	47
2010	349	22	1.969	64	2.684	7
2011	254	-27	934	-53	1.593	-41
2012	112	-56	436	-53	1.198	-25
2013	131	17	476	9	1.499	25
2014	90	-31	542	14	2.160	44
Isparta						
2004	147	-	601	-	13.781	-
2005	295	101	4.117	585	10.841	-21
2006	438	48	1.180	-71	7.364	-32
2007	527	20	2.108	79	8.466	15
2008	402	-24	1.907	-10	5.150	-39
2009	455	13	6.852	259	7.723	50
2010	563	24	1.458	-79	7.670	-1
2011	374	-34	1.438	-1	7.928	3
2012	320	-14	2.204	53	5.033	-37
2013	177	-45	875	-60	4.791	-5
2014	166	-6	1.203	37	5.561	16

Batı Akdeniz ve Türkiye genelinde organik tarımın 2013 yılı öncesi 10 yıllık seyrine bakıldığında farklı yönde gelişim gösterdikleri görülmektedir. Bir başka ifadeyle Batı Akdeniz genelinde organik bitkisel üretim yapan üretici sayısı, tarım alanları ve üretim miktarı gerilerken, ülke genelinde gelişme göstermiştir. Bölgede 2004 yılında 548 çiftçi organik tarım

faaliyeti yürütmektedir ve takip eden yıllarda %50'yi aşan bir büyüme kaydetmiştir, ancak özellikle 2007 yılında çiftçi sayısında gerileme görülmeye başlanmış ve son dönemde başlangıç yılına göre %33 azalarak 350 civarına kadar düşmüştür. Çiftçi sayısında görülen bu gerileme üretim alanlarında da yaşanmış, 67 bin hektarlık organik tarım alanı 2013 yılında başlangıca göre %83'ü lük bir küçülmeyle 11 bin hektara karşılık gelmiştir. Bu alan küçülmesi, özellikle 2007 ve 2011 yılında bariz bir şekilde kendini göstererek sonrasında 7 bin hektarın altında kalmıştır. Benzer gelişme Batı Akdeniz organik bitkisel üretim miktarında da yaşanarak yaklaşık 28 bin ton üretimden, 11 bin tona düşen bir üretim seyri göze çarpmaktadır. Son olarak dönem başı ve sonunda üretim seviyesinin farkının %60 küçülme şeklinde olduğu ve üretici, alan ve miktar kalemlerinden hareketle bölgede organik tarımdan uzaklaşıldığı sonucu çıkarılabilir.

Türkiye geneli organik tarım göstergelerine bakıldığında ise söz konusu faaliyetlerin Batı Akdeniz'den tamamen farklı olduğu görülmektedir. Örneğin 2004 yılında 12 bini aşan ülkedeki üretici sayısı, geçen 10 yılın ardından yaklaşık %400 artarak 61 bine yaklaşmıştır. Söz konusu üretici artışının en hızlı yaşandığı yıl ise bir önceki yıla göre %138 hızla büyüyen 2009 yılı olmuştur. Bu yıldaki çiftçi sayısındaki artışı destekleyen bir gelişme de üretim alanlarında yaşanmış ve alan yüzölçümü önceki seneye göre üç kat artmıştır. Daha net ifade etmek gerekirse, organik tarım alanlarında analiz dönemi başında az da olsa bir küçülme olmuş, ancak 2009 sonrasında bu alanlar tersi bir gelişmeyle 770 bin hektara kadar ulaşmıştır. Geçen süre zarfında toplam organik bitkisel üretim miktarı da katlanarak artarken başta 377 bin ton olan üretim seviyesi, dönem sonunda 1,6 milyon tonun üzerine geçmiştir. Üretim miktarının en hızlı arttığı yıl üretici sayısı ve alanda olduğu gibi 2009 yılı olmuştur ki bu yıl ülke organik tarımı için bir dönüm noktası olarak belirtebilir. Organik tarım üretim miktarında 2004-2013 yılları arasındaki büyüme hızı ise yaklaşık %330 olarak gerçekleşmiştir.

Batı Akdeniz'de yapılan organik üretim faaliyetlerinin 2004-2013 yılları arasındaki dönemde ülke geneli paylarına bakıldığında 2000'li yılların başlarında %5 civarında olan çiftçi sayısı payının 2013 yılında %1'in altına düştüğü görülmektedir. Pay olarak en yüksek azalma üretim alanında görülürken, söz konusu değişiklik %32'lerden %1,5'lere kadar bir düşüşe karşılık gelmektedir. Batı Akdeniz'in 2004 yılında %7,4 olan üretim payı ise 2013 yılına gelindiğinde %0,68'e kadar gerilemiştir.

III.3.6. Süs Bitkileri

Türkiye'de yetiştirilen süs bitkilerine ait veri seti oldukça yakın tarihli ve kısa serili olup, yalnızca 2011-2013 yılları arasını kapsamaktadır. Ülkede üretilen süs bitkileri alanının 2011 yılında %41'ine sahip olan Batı Akdeniz Bölgesi, 2013 yılına gelindiğinde %27'lik bir kayıpla %14'e gerilemiştir (Tablo III.43). Bu gerilemeye neden olan en büyük etken, Türkiye genelinde önceki yıllarda sıfır olan dış mekân süs bitkileri üretim alanının 2013 yılında 32 milyon metrekareye çıkmasıdır.

Tablo III.43. Süs Bitkileri Üretiminde Batı Akdeniz Bölgesi'nin Türkiye Payı, %

Süs Bitkileri	Ekilen Alan	Üretim
2011	41	48
2012	41	47
2013	14	38
2014	13	37

Süs bitkileri üretim alanı ve üretim miktarında bölgenin %90'ına sahip olan Antalya'daki ekim alanı, 4,2 milyon metrekareden 5,6 metrekareye çıkmıştır. Başlangıç yılında bu üretim alanlarının tamamına yakını örtüaltı iken, 2013 yılında %80 düzeyindedir. Süs bitkileri üretim düzeyi ise %11'lik bir artışla 450 milyon metrekareden 500 milyon metrekareye ulaşmıştır. Bölgede tamamı örtüaltı üretim şeklinde faaliyet gösterilen Burdur'daki süs bitkileri üretimi ise sürekli yükselmiş, üretim alanı 20 bin metrekareden 26 bin metrekareye, üretim miktarı ise %30'luk bir büyümeyle 2,4 milyon adete karşılık gelmiştir. Bölge süs bitkileri üretim hacminin onda birlik kısmına sahip olan Isparta üretiminin de hemen hemen tamamı örtü altında yapılmakta iken, analiz dönemi içerisinde bu ildeki ekim alanının büyüme hızı %12, üretim hacmi büyüme hızı ise %10 olmuştur (Tablo III.44).

Tablo III.44. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Süs Bitkileri Üretimi

Süs Bitkileri	Antalya		Burdur		Isparta	
	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)
2011	4.275.200	450.634.000	20.000	1.900.000	432.700	47.097.000
2012	4.325.700	459.835.000	21.000	1.995.000	454.300	49.274.000
2013	5.636.930	500.321.570	26.000	2.470.000	485.500	51.990.000
2014	5.687.340	517.241.320	26.000	2.470.000	508.500	55.495.000

Batı Akdeniz ve ülke geneli süs bitkileri üretim alanı ile hacmindeki değişim görüldüğü Tablo III.45'e göre 2011-2013 döneminde bölgenin ekim alanı artış hızı %30 olmuştur. Buna karşılık üretim hacmindeki değişiklik ise %11'de kalmıştır. Dış mekan üretim alanlarının 2013 yılında veri setine dahil olmasıyla birlikte ülke genelindeki süs bitkileri üretim artışı ise %300'lere yaklaşmış, buna karşılık üretim miktarındaki artış %40'lara dayanabilmiştir. Bir başka ifadeyle yurt genelinde ekim alanlarında görülen hızlı artış, üretim artışı söz konusu olduğunda sınırlı kalmıştır.

Tablo III.45. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Süs Bitkileri Üretimi

Örtüaltı Süs Bitkileri	Antalya		Burdur		Isparta	
	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)
2011	4.197.200	445.730.000	20.000	1.900.000	432.700	47.097.000
2012	4.247.700	454.259.000	21.000	1.995.000	452.100	49.186.000
2013	4.580.220	482.946.580	26.000	2.470.000	480.000	51.870.000
2014	4.663.195	489.239.580	26.000	2.470.000	508.500	55.495.000

III.3.7. Örtüaltı Süs Bitkileri

Tablo III.46'da Antalya, Burdur ve Isparta'da örtüaltında yapılan süs bitkilerinin üretim bilgileri verilmektedir. Hem üretim alanı hem de üretim miktarında bölgenin %90'ını barındıran Antalya'da 2011 yılında 4,1 milyon metrekare olan örtüaltı süs bitkileri üretim alanı, yaklaşık %10'luk bir artışla 2013 yılında 4,5 milyon metrekareyi geçmiştir. Örtüaltı süs bitkileri üretiminde nispeten düşük bir üretim alanına ve hacmine sahip Burdur'da ise üretim alanı 20 bin metrekareden 26 bin metrekareye, üretim miktarı ise %30'luk bir artışla 1,9 milyon adetten 2,4 milyon adete ulaşmıştır. Bölgede örtüaltı süs bitkileri üretiminde Antalya'dan sonra gelen Isparta'da ise üretim alanı ve üretim miktarı artışı ele alına dönemde %10 civarında olmuştur.

Tablo III.46. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Örtüaltı Süs Bitkileri Üretimi

Örtüaltı Süs Bitkileri	Antalya		Burdur		Isparta	
	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)
2011	4.197.200	445.730.000	20.000	1.900.000	432.700	47.097.000
2012	4.247.700	454.259.000	21.000	1.995.000	452.100	49.186.000
2013	4.580.220	482.946.580	26.000	2.470.000	480.000	51.870.000
2014	4.663.195	489.239.580	26.000	2.470.000	508.500	55.495.000

Batı Akdeniz Bölgesi toplamında ve ülke genelinde örtüaltı süs bitkileri üretim faaliyetlerine bakıldığında ise, ülke geneli alan ve üretim miktarı artışının Batı Akdeniz Bölgesi artışının üstünde olduğu vurgulanabilir. Bir başka ifadeyle bölgedeki örtüaltı süs bitkileri ekilen tarım alanı ve üretim miktarı artışı %10'un biraz altında iken, Türkiye geneli için bu göstergelerin artış oranı sırasıyla %31 ve 19 olmuştur (Tablo III.47). Bu konuda belirtilebilecek bir başka önemli nokta da Batı Akdeniz Bölgesi'nde örtü altında süs bitkileri üretim

faaliyetlerinin ülke içindeki payının zamanla azalmış olmasıdır. Dönem başı 2011 yılında Türkiye'deki örtüaltı süs bitkileri üretim alanının %48'i Antalya, Burdur ve Isparta'da yer alırken, 2013 yılında bu pay %40'lara kadar düşmüştür. Aynı şekilde bölgenin ülke üretim payı ise 4 puanlık bir azalışla %51'den %47'ye kadar gerilemiştir (Tablo III.48). Bu da, bölgenin her ne kadar üretim alanı ve miktarı artışı yaşamasına karşın, bu konuda diğer bölgelerdeki üretim faaliyetlerinin de artan ivmeyle süregeldiğinin bir kanıtıdır.

Tablo III.47. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Örtüaltı Süs Bitkileri Üretimi

Örtüaltı Süs Bitkileri	TR61		TR	
	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)	Ekilen Alan (m ²)	Üretim (Adet)
2011	4.649.900	494.727.000	9.695.365	961.567.892
2012	4.720.800	505.440.000	9.931.763	1.001.846.812
2013	5.086.220	537.286.580	12.723.899	1.140.812.426
2014	5.197.695	547.204.580	13.546.362	1.180.898.910

Tablo III.48. Örtüaltı Süs Bitkileri Üretiminde Batı Akdeniz Bölgesi'nin Türkiye Payı, %

Örtüaltı Süs Bitkileri	Ekilen Alan	Üretim
2011	48	51
2012	48	50
2013	40	47
2014	38	46

III.4. Batı Akdeniz Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

III.4.1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık

Bu başlık altında 1991-2013 yılları arasındaki dönemde Antalya, Burdur ve Isparta'da yapılan büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa ilişkin gelişmeler ele alınmaktadır.

III.4.1.1. Antalya'da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık

Antalya'da araştırma dönemi olan 1991-2013 yılları arasında büyükbaş ve küçükbaş hayvanların sayısı %14'lük bir azalmayla 1 milyon 220 binden 1 milyon 59 bine düşmüştür ki düşüşte başrolü kıl keçi ile melez ve yerli sığır türlerinin sayısında yaşanan gerileme oynamıştır. Dönem sonunda kıl keçisi sayısı %28, melez sığır sayısı %20, yerli sığır sayısı ise %71 oranında azalma göstermiştir. Tiftik keçisi 1999-2006 yılları arasında yok denecek kadar az sayıda yetiştirilmiş, benzer üretim grafiğini son dönemlerde farklılaşmakla birlikte manda göstermiştir.

Buna karşın Antalya’da hayvan yetiştiriciliğinde kültür sığır ile yerli koyun başı çekmekte, yerli koyunun üretimi 2000-2010 yılları arasında düşmekte ancak yine de 300 bin baş civarında seyretmektedir. Özellikle son 5-6 yıldır yoğun olarak üretilen kültür sığırı sayısındaki yükseliş dönem başına göre %115 civarındadır ki bu durum 2 katlık bir üretim hacmi artışına karşılık gelmektedir.

Tablo III.49. Antalya’da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı

	Domuz	Keçi (kul)	Keçi (tiftik)	Koyun (merinos)	Koyun (yerli)	Manda	Sığır (kültür)	Sığır (melez)	Sığır (yerli)	Toplam
1991	-	750.166	-	-	292.319	-	29.430	91.252	56.911	1.220.078
1992	50	745.640	-	470	300.470	-	38.170	93.950	54.440	1.233.140
1993	130	810.560	-	530	300.220	-	41.120	95.970	52.610	1.301.010
1994	-	807.890	-	560	307.150	-	42.990	92.590	49.990	1.301.170
1995	-	803.520	-	160	297.690	-	44.110	101.290	37.160	1.283.930
1996	-	740.830	-	-	283.930	-	51.550	92.610	39.870	1.208.790
1997	-	723.650	-	-	265.780	-	47.650	84.610	29.030	1.150.720
1998	-	639.070	-	350	249.100	-	25.670	88.680	19.520	1.022.390
1999	-	640.140	10	180	249.600	-	25.710	101.700	19.480	1.036.820
2000	-	621.840	20	160	244.840	-	26.780	102.610	16.580	1.012.830
2001	-	585.580	20	160	231.670	-	27.250	100.960	16.450	962.090
2002	-	581.877	10	2.790	223.855	-	13.453	78.964	21.318	922.267
2003	345	570.470	-	4.084	222.350	-	13.818	81.692	21.888	914.302
2004	83	560.333	45	15.775	198.406	-	11.729	86.509	21.145	893.942
2005	79	547.065	40	16.863	198.940	-	11.591	99.414	24.950	898.863
2006	67	512.133	49	50.650	187.833	-	13.444	100.522	17.655	882.286
2007	122	492.615	-	9.918	197.932	-	20.471	91.521	23.076	835.533
2008	47	344.642	-	8.025	156.668	57	25.547	76.548	17.864	629.351
2009	734	357.452	-	27.224	160.889	100	45.893	67.077	14.250	672.885
2010	761	419.194	-	25.611	253.514	106	52.148	60.889	14.505	825.967
2011	996	470.008	-	27.452	293.723	86	59.395	65.324	15.100	931.088
2012	1.884	512.621	-	36.328	321.031	311	64.195	65.775	15.470	1.015.731
2013	1.924	537.634	-	81.311	287.187	309	62.900	73.567	16.833	1.059.741
2014	1.894	629.208	-	40.140	372.179	242	73.408	67.933	17.851	1.200.961

III.4.1.2. Burdur’da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığı

Tablo III.50 Burdur’da büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarında son 20 yılı aşkın süredir meydana gelen değişiklikleri göstermektedir ve tabloya göre Antalya’ya paralel değişiklikler göze çarpmaktadır. Burdur’da ‘90’lı yılların başında 540 bin civarında olan toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı, 2008’e geldiğinde 300 bine kadar gerilemiş, sonrasında tekrar artışa geçerek yeniden 500 binin üzerine çıkmıştır. Hayvancılıkta ve özellikle süt üretimi yetiştiriciliğinde öncü iller arasında yer alan ve teke yöresinin merkezinde bulunan Burdur’da kıl keçi yetiştiriciliği ise 2011 yılına kadar 240 bin başlık seviyelerin beşte birlik düzeyine kadar gerilemiş, ancak sonrasında yeniden analiz dönemi başı üretim hacmini yakalayabilmiştir.

Tiftik keçi üretimine dair veri ise 2011 yılından itibaren bulunmamaktadır ki bu durum üretimin durduğuna işaret edebilmektedir. Bu ilde üretimi artan tek küçükbaş ise merinos koyunudur ve üretim artış oranı %400'e yakındır ki bu türün günümüzdeki mutlak rakamı 40 binin üzerine çıkmış bulunmaktadır. Sayısal olarak büyük artışın olduğu bir diğer tür de kültür sığır olmuştur ve 1991 yılında 33 bin olan bu türün sayısı, 2013 yılında başlangıca göre %450'nin üzerinde artış göstererek 185 bine dayanmıştır. Kültür sığır sayısında görülen bu artışa karşılık melez ve yerli sığır türlerinde azalma yaşanmış, oranları ise sırasıyla -%73 ve -%67 olmuştur. Benzer şekilde yerli koyun sayısı da 200 bin baştan 138 bin başa düşmüştür.

Tablo III.50. Burdur'da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı

	Domuz	Keçi (kıl)	Keçi (tiftik)	Koyun (merinos)	Koyun (yerli)	Manda	Sığır (kültür)	Sığır (melez)	Sığır (yerli)	Toplam
1991	-	239.354	1.174	8.202	198.301	-	33.280	48.460	12.371	541.142
1992	-	233.000	730	9.060	188.050	-	41.220	46.030	14.720	532.810
1993	-	207.770	1.060	7.840	202.760	-	49.780	46.810	11.120	527.140
1994	-	203.980	1.360	9.840	176.590	-	43.220	53.800	7.950	496.740
1995	-	216.980	950	11.440	178.180	-	48.490	51.290	6.310	513.640
1996	-	213.150	570	10.560	174.750	-	52.960	52.740	3.700	508.430
1997	-	172.870	270	10.940	156.920	-	60.120	42.870	4.040	448.030
1998	-	141.970	-	10.480	144.840	-	62.540	39.320	2.730	401.880
1999	-	125.880	-	22.060	139.120	-	66.120	34.960	2.380	390.520
2000	-	115.370	-	24.250	126.460	-	61.220	35.300	4.640	367.240
2001	-	104.560	-	21.500	135.990	-	62.590	42.770	3.750	371.160
2002	-	98.221	-	23.285	123.038	-	64.996	43.375	3.142	356.057
2003	-	99.420	-	24.335	122.220	-	85.584	22.494	2.672	356.725
2004	-	98.275	-	18.616	118.792	-	77.859	24.262	3.595	341.399
2005	-	90.029	-	21.189	111.447	-	100.044	24.309	2.430	349.448
2006	-	62.660	-	19.703	120.595	-	105.030	25.060	2.606	335.654
2007	-	53.455	850	20.250	104.250	-	111.124	20.278	1.827	312.034
2008	-	53.896	200	18.885	89.609	-	121.417	15.658	1.931	301.596
2009	-	54.857	160	19.211	75.426	1	142.573	16.142	1.986	310.356
2010	-	66.518	550	21.999	95.180	1	136.373	10.683	2.393	333.697
2011	-	89.129	350	26.770	105.697	1	141.610	11.774	3.381	378.712
2012	-	111.850	-	40.690	123.486	2	174.993	12.748	4.905	468.674
2013	-	145.411	-	40.697	138.702	-	184.224	13.078	4.345	526.457
2014	-	203.552	-	50.744	174.324	-	184.532	11.426	2.388	626.966

III.4.1.3. Isparta'da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığı

Bölgenin bir diğer ili Isparta'da günümüzde yetiştirilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısına bakıldığında, bu sayının bölgedenin yaklaşık dörtte birlik kısmına karşılık geldiği görülmektedir. Bu ilde 1991 yılında 660 bine yakın olan ele alınan hayvanların sayısı zaman zaman 300 bin seviyelerini görmüş, ancak 2010'lu yılların ilerlemesiyle birlikte 500 binin üzerine çıkabilmiştir. Büyükbaş ve küçükbaş sayısındaki bu gerilemede, kıl keçi (-%30), tiftik keçi (günümüzde üretimi bulunmamaktadır), yerli koyun (-%27), manda (-%64), melez (-%28) ve yerli sığır (-%15)

türlerinde yaşanan azalma önemli paya sahiptir. Buna karşın merinos koyunu ve kültür sığırının üretim grafikleri çoğunlukla yukarı yönlü olmuş (merinos için 2010-12 hariç), üretim artış oranları sırasıyla %120 ile %440 olmuştur.

Her üç ilde de özellikle kültür sığırının önemli ölçüde artmış olması bölgede bu türe doğru yönelmeyi işaret etmektedir ki bu durum da haliyle yerli türlerin daha az tercih edilmesiyle sonuçlanmıştır.

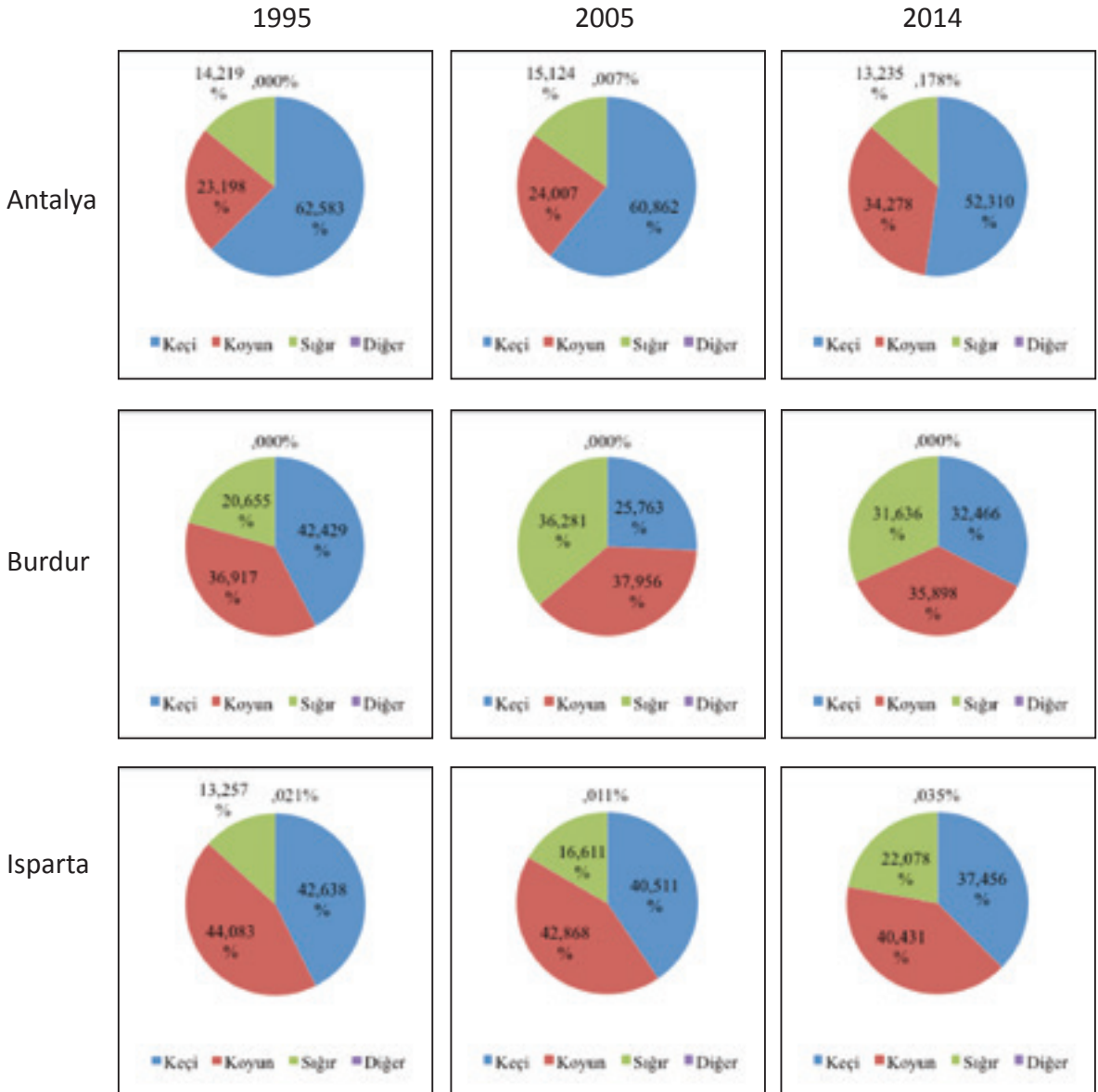
Tablo III.51. Isparta’da Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı

	Domuz	Keçi (kal)	Keçi (tiftik)	Koyun (merinos)	Koyun (yerli)	Manda	Sığır (kültür)	Sığır (melez)	Sığır (yerli)	Toplam
1991	-	275.892	8.298		292.972	475	15.446	39.763	27.127	659.973
1992	-	273.090	7.870		281.750	280	15.190	37.220	24.400	639.800
1993	-	252.510	3.620	520	273.670	210	15.700	40.130	24.680	611.040
1994	-	238.550	3.770	590	253.760	220	15.210	39.420	25.990	577.510
1995	-	257.090	2.500	150	270.300	130	15.600	42.120	23.610	611.500
1996	-	254.050	1.200	280	264.850	80	14.120	44.650	25.540	604.770
1997	-	246.120	660	520	239.150	60	11.910	43.730	22.400	564.550
1998	-	211.010	860	170	202.100	60	15.340	41.940	19.990	491.470
1999	-	192.630	650	390	178.200	50	16.140	38.990	16.980	444.030
2000	-	180.250	620	720	175.450	50	17.880	36.450	15.020	426.440
2001	-	168.370	400	810	156.820	30	21.910	31.430	15.220	394.990
2002	-	149.548	-	1.755	161.335	30	24.380	21.966	16.037	375.051
2003	-	154.662	-	2.101	208.527	33	23.653	24.305	15.386	428.667
2004	-	158.950	-	2.303	166.674	33	31.042	19.342	16.597	394.941
2005	-	161.771	-	8.413	164.889	43	36.116	17.417	13.619	402.268
2006	-	168.153	-	2.331	175.767	38	45.060	16.600	13.246	421.195
2007	-	155.679	-	2.170	169.666	39	45.179	16.654	13.314	402.701
2008	-	127.383	-	4.742	156.997	86	51.978	19.350	13.776	374.312
2009	-	99.668	-	2.797	131.056	102	44.177	14.864	11.436	304.100
2010	-	111.475	-	858	124.125	130	49.448	16.862	13.024	315.922
2011	-	124.779	-	496	163.120	130	55.327	25.045	16.589	385.486
2012	-	169.379	-	755	193.263	170	79.373	25.565	21.030	489.535
2013	-	191.824	-	1.142	212.399	170	81.102	28.042	23.163	537.842
2014	-	237.454	-	1.034	257.454	225	84.124	31.150	25.882	637.323

Bölgede yetiştirilen hayvan türlerinin illere göre dağılımının gösterildiği Şekil III.44’de Antalya’da geçen 10 yıllık süre zarfında keçi türünün üretimde baskın tür olduğu, bununla beraber koyun ve diğer (manda, domuz) türlerin payının artmasına karşın, keçinin payında bir azalmanın varlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca 2005 yılında yetiştirilen sığır payı 1995 yılından fazla iken, günümüzde bu pay 1995 ve 2005 yıllarının altındadır ve %13,23’e karşılık gelmektedir. Burdur’da ise 2014 yılında başlangıç yılına göre koyun, keçi ve diğer hayvan türlerinin

paylarında bir azalma görülürken, sığır türünün payında artış olduğu göze çarpmaktadır. Bir başka ifadeyle küçükbaş hayvanların payında gerileme olurken, yetiştiriciler büyükbaş hayvanlara yönelmişler ve daha fazla oranda sığır (özellikle de kültür) yetiştirmişlerdir ki böylelikle de 3 türün üretim payları birbirine yaklaşmıştır. Burdur ile benzer şekilde Isparta'da da geçen süre zarfında koyun ve keçilerin paylarında bir azalma görülmüş, buna karşın büyükbaş hayvanlar arasında yer alan sığır türünün payında bir artış yaşanmıştır.

Şekil III.44. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Dağılımı Sayısı

III.4.2. Süt Üretimi

Bu başlık altında Türkiye’de süt üretiminde önemli bir yere sahip olan Batı Akdeniz Bölgesi illerinde 1991-2013 yılları arasındaki dönemde süt veren hayvan sayısı toplamı ve süt üretim miktarları işlenmekte iken, elde edilebilen verilere göre analiz döneminde hayvan sayısı 1,4 milyon baştan, 2009 yılına kadar 540 bine kadar düşmüş, ancak sonrasında bölgedeki bu hayvanların sayısında artış yaşanarak 1,9 milyon başa ulaşmıştır.

III.4.2.1. Antalya’da Süt Üretimi

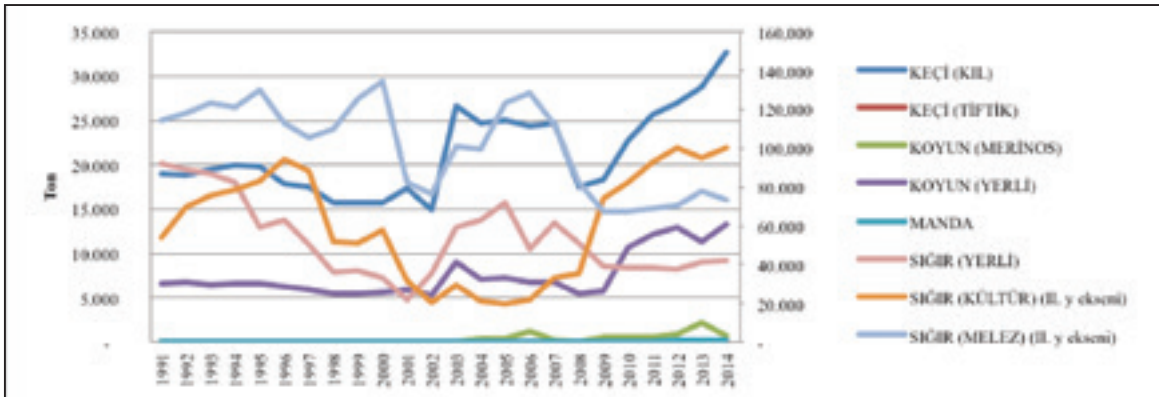
Bölgedeki süt veren hayvan sayısının 1991 yılında %46’sına sahip olan Antalya’da bu hayvanların sayısı 2010 yılına kadar yarıdan fazla oranda düşerek önemli kayıp yaşanmıştır. Ancak sonraki dönemde hayvan sayısı 480 bin başı geçebilmiştir. Antalya’daki süt veren hayvan sayısı en fazla kıl keçisi olurken, 90’lı yılların başında 400 binin üzerinde olan kıl keçisi sayısı neredeyse yarı yarıya düşmüş ve 240 bine yaklaşmıştır. Antalya’da bu yıllar arasında belki de en fazla hayvan sayısı azalışı yerli sığır türünde görülmüş ve bu düşüş oranı %74 olmuştur. Buna karşılık Antalya’daki süt veren kültür sığır yetiştiriciliği yaygınlaşmış ve bu hayvanların sayısı %50’nin üzerinde artarak 17 binden 26 bine kadar ulaşmıştır. Üretimi 2002 yılından itibaren önemli ölçüde artan bir başka tür de merinos koyun olmuştur ki 2006 yılında önemli bir sıçrama yapan merinos koyun sayısı 2013 yılında 37 bin başı geçmiştir. Süt üretimi için yetiştirilen yerli koyun sayısı ise hemen aynı kalmış ve üretim ölçeği 150 bin baş civarında gerçekleşmiştir (Tablo III.52).

Tablo III.52. Antalya’da Süt Üretimi Amacıyla Beslenen Hayvan Sayısı

	Keçi (kıl)	Keçi (tiftik)	Koyun (merinos)	Koyun (yerli)	Manda	Sığır (kültür)	Sığır (melez)	Sığır (yerli)	Toplam
1991	402.210	-	-	159.166	-	17.425	51.887	26.043	656.731
1992	400.287	-	252	165.531	-	22.273	53.542	25.166	667.051
1993	413.251	-	269	158.609	-	24.341	55.769	24.539	676.778
1994	423.066	-	252	161.218	-	25.191	54.798	23.384	687.909
1995	421.276	-	67	159.848	-	26.654	58.892	16.882	683.619
1996	376.670	-	-	153.704	-	30.316	51.137	17.860	629.687
1997	369.622	-	-	142.776	-	28.406	47.651	14.316	602.771
1998	332.021	-	182	134.667	-	16.707	49.967	10.231	543.775
1999	334.026	8	99	134.009	-	16.416	56.769	10.503	551.830
2000	333.975	11	88	137.784	-	18.482	61.001	9.463	560.804
2001	368.851	10	102	145.951	-	10.089	37.381	6.093	568.477
2002	316.510	2	1.470	130.028	-	6.537	34.682	10.046	499.275
2003	282.304	-	2.103	111.996	-	8.602	48.648	13.492	467.145
2004	206.659	10	6.922	86.824	-	5.760	37.137	10.081	353.393
2005	209.507	10	6.985	89.609	-	5.506	46.252	11.538	369.407
2006	204.295	11	20.997	83.219	-	6.123	48.043	7.757	370.445
2007	206.926	-	3.478	83.600	-	9.051	41.933	9.880	354.868
2008	146.284	-	2.974	67.638	48	9.788	30.928	8.140	265.800
2009	153.013	-	11.022	70.337	42	20.534	25.214	6.282	286.444
2010	190.377	-	10.160	130.894	40	22.784	25.234	6.213	385.702
2011	214.638	-	10.920	149.439	27	25.560	25.797	6.113	432.494
2012	226.399	-	14.453	159.039	124	27.673	26.228	6.104	460.020
2013	241.722	-	37.385	140.695	116	26.314	29.072	6.688	481.992
2014	273.956	-	12.760	163.860	71	27.690	27.507	6.771	512.615

Şekil III.45'te de görüldüğü gibi 1991 yılında bölgedeki süt üretiminin yaklaşık %50'sini karşılayan Antalya'nın 2013 yılındaki süt üretimi bölgenin %18'ine karşılık gelmiştir. Bir başka deyişle önceden bölgede üretilen her 100 litre sütün yaklaşık 50 litresi Antalya'da üretiliyorken, günümüzde bu üretim miktarı 20 litrenin altına düşmüştür. Yıllar itibariyle süt üretimi bakımından bölgedeki en üretken hayvan melez siğir olmuş, bunu sırasıyla kültür siğir ve kıl keçisi takip etmiştir. Melez siğir analiz dönemi boyunca her ne kadar yüksek üretim ölçeğine ulaşmış olsa da 1991 yılı ile karşılaştırıldığında son dönemde bu hayvandan elde edilen süt miktarının başlangıç yılına göre %30'un üzerinde azaldığı görülmektedir. Buna karşılık sayısı da hızla artan kültür siğirinden elde edilen süt miktarı ise %75'lik bir artışla 54 bin tondan 95 bin tona ulaşmıştır. Antalya'da kıl keçisinden elde edilen süt ise 90'lı yıllara göre %50'lik bir artışla 28 bin tonu, yerli koyundan elde edilen süt miktarı ise %75'lik artışla 11 bin tonu geçmiş bulunmaktadır. Antalya'da analiz döneminin son 6 yılında üretimine başlanan bir tür ise manda olup, bu süre zarfında mandandan elde edilen süt miktarı 450 ton civarındadır.

Şekil III.45. Antalya'da Süt Üretimi

III.4.2.2. Burdur'da Süt Üretimi

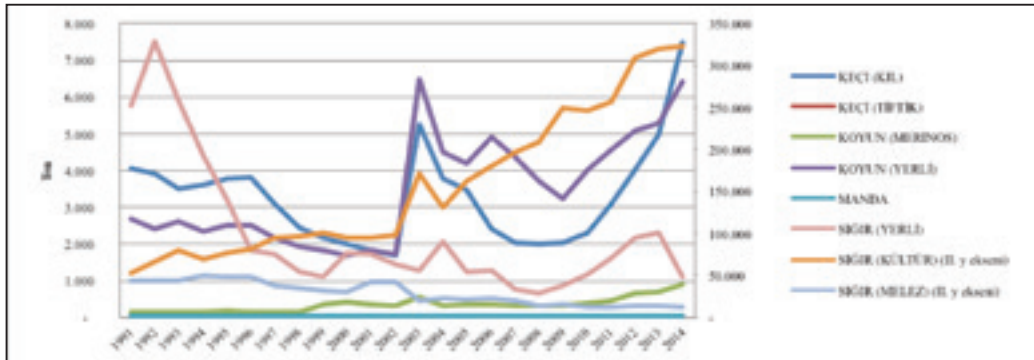
Burdur'da süt veren hayvan sayısı analiz edildiğinde, 1991 yılında 300 bine yaklaşan süt hayvan sayısının, diğer türlerde artış olsa da özellikle kıl keçisi üretiminin azalmasıyla birlikte 2008 yılında 120 bin seviyelerine gerilediği, 2013 yılına gelindiğinde ise yeniden 200 binin üzerine çıktığı söylenebilir. Küçükbaş hayvancılıkla öne çıkan Burdur'da 90'lı yılların ortalarından itibaren süt için üretilen hayvan sayısındaki gerileme özellikle 2011 yılından sonra toparlanmaya geçmiştir. Dönem başında 130 bin baş olan kıl keçisi sayısı 50 bin başa, 110 bin baş olan yerli koyun sayısı ise 55 bine gerilemiştir ancak bu ilde özellikle kültür siğiri olarak bilinen türde yaşanan önemli düzeydeki artış toplam hayvan sayısının gerilemesinin önünde geçmiştir. Bir başka ifadeyle Burdur'da süt üretiminde yetiştirilen hayvan sayısında en hızlı artış merinos koyun ve kültür siğir yetiştiriciliğinde görülmektedir ki artış oranları sırasıyla %160 ve %356'dır. Burdur'da süt üretiminde yetiştirilen hayvan sayısında azalma görülen bir başka tür ise yerli siğir olmuştur (Tablo III.53).

Tablo III.53. Burdur'da Süt Üretimi Amacıyla Beslenen Hayvan Sayısı

	Keçi (kal)	Keçi (tiftik)	Koyun (merinos)	Koyun (yerli)	Manda	Sığır (kültür)	Sığır (melez)	Sığır (yerli)	Toplam
1991	130.565	688	5.704	110.996	14	17.683	22.549	5.963	294.162
1992	126.265	321	5.981	99.742	7	21.780	22.691	7.774	284.561
1993	122.830	487	5.180	107.943	2	26.755	23.111	6.117	292.423
1994	116.015	655	5.901	96.097	3	23.210	25.904	4.536	272.318
1995	121.698	373	6.360	103.685	3	25.498	25.250	3.285	286.152
1996	122.849	253	5.809	103.236	-	27.070	25.034	1.862	286.113
1997	99.308	109	5.682	89.919	-	31.455	19.852	1.768	248.093
1998	77.947	-	5.670	79.109	-	32.268	18.265	1.273	214.532
1999	69.124	-	14.598	75.199	-	33.539	16.485	1.114	210.059
2000	63.474	-	16.113	68.992	-	31.557	16.016	1.797	197.949
2001	58.741	-	14.190	75.592	-	31.775	21.635	1.749	203.682
2002	53.574	-	12.683	70.840	-	32.760	21.861	1.470	193.188
2003	52.966	-	11.676	63.448	-	47.857	10.352	1.105	187.404
2004	38.224	-	6.804	47.153	-	33.056	8.098	1.528	134.863
2005	34.816	-	7.668	43.814	-	40.991	7.780	899	135.968
2006	24.087	-	7.090	51.387	-	45.428	8.267	923	137.182
2007	20.489	81	6.962	45.568	-	49.702	7.321	554	130.677
2008	19.963	32	6.509	38.767	-	52.873	5.189	470	123.803
2009	20.268	24	6.541	33.936	-	62.914	5.624	617	129.924
2010	23.211	57	7.815	42.144	-	62.180	4.047	865	140.319
2011	31.010	41	9.910	47.944	1	64.841	4.424	1.172	159.343
2012	40.516	-	14.174	53.250	1	78.197	5.062	1.583	192.783
2013	50.096	-	14.845	55.551	1	80.763	5.197	1.688	208.141
2014	75.484	-	19.593	67.282	-	81.610	4.378	795	249.142

Hayvancılığı ve özellikle süt üretimi ile bölgenin ve ülkenin önemli bir noktası olan Burdur'da süt üretimi 2004 yılı dışında 90'lı yılların başından bu yana her zaman bir artış yaşamış ve bu süre zarfında toplam süt üretimi 4,6 milyon tonu bulmuştur. Bu sayede ülkenin önemli süt fabrikaları için önemli bir tedarikçi merkezi olma durumunu elinde bulunduran Burdur'un toplam süt üretimi %265'lik bir büyümeyle 108 bin tondan 346 bin tona kadar ulaşmıştır. Süt veren hayvan sayısında kıl keçisi en başlarda yer alsa da, süt üretimi bakımından en verimli tür kültür sığırı olarak görülmektedir. Kültür sığırından 1991-2013 yılları arasında elde edilen süt miktarı %500 üzerinde artarak 52 bin tondan 318 bin tona gelmiştir. Buna paralel olarak koyundan (yerli elde edilen süt miktarındaki büyüme ise %100'e yaklaşmıştır. Burdur'da süt üretiminin en hızlı artışı tür ise merinos koyun olmuş ve bu türden elde edilen süt miktarı dönem sonunda dönem başına göre %388 artarak önemli bir ivme kazanmıştır. Buna karşın tiftik keçi, manda, melez sığır ve yerli sığırdan elde edilen süt miktarı ise 90'lı yılların başına göre azalmıştır (Şekil III.46).

Şekil III.46. Burdur'daki Süt Üretimi

III.4.2.3. Isparta'da Süt Üretimi

Bölgenin süt veren hayvan sayısı bakımından son dönemlerdeki bir başka önemli merkezi de Isparta'dır ve günümüzde bölgedeki süt veren hayvanların %25'i bu ilde yer almaktadır. Dönem başı 1991 yılında toplamda 343 bin baş olan toplam süt hayvanı sayısı, 2013'te %26'lık bir daralmayla 250 bin seviyelerine gerilemiştir. Süt üretimi için Isparta'da en fazla tercih edilen hayvan türleri yerli koyun ve kıl keçisidir ki 1991-2013 arasında bu türlerden sırasıyla toplamda 2,1 ve 2,4 milyon baş hayvan yetiştirilmiştir. Analiz döneminde en fazla artış gösteren süt hayvanı ise %373 büyümeyle kültür sığırı olmuştur. Aynı şekilde melez süt sığırı yetiştiriciliği de önemli bir büyümeyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Isparta'da süt üretiminde 4 bin baş üretilmekte iken 2000'li yıllarından başlarında yetiştiriciliği bırakılan tiftik keçisi ise belirtilmesi gereken bir başka türdür. Ayrıca kültür sığırı dışındaki tüm türlerin sayısında da önemli düzeyde düşüş görülmektedir (Tablo III.54).

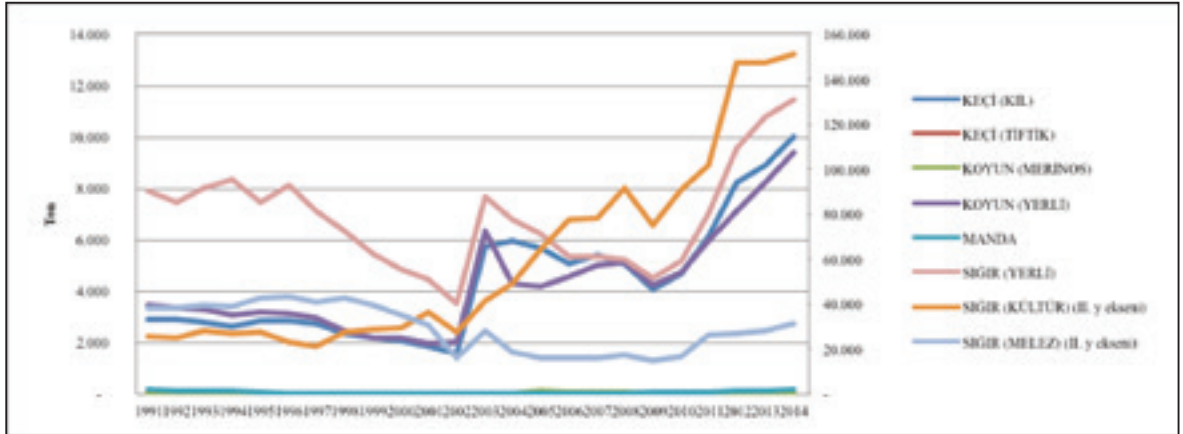
Tablo III.54. Isparta'da Süt Üretimi Amacıyla Beslenen Hayvan Sayısı

	Keçi (kıl)	Keçi (tiftik)	Koyun (merinos)	Koyun (yerli)	Manda	Sığır (kültür)	Sığır (melez)	Sığır (yerli)	Toplam
1991	137.362	4.042	-	162.651	144	7.803	19.058	12.156	343.216
1992	137.079	3.891	-	159.153	111	7.704	19.225	11.500	338.663
1993	131.613	1.448	181	156.095	76	8.699	19.685	12.316	330.113
1994	123.304	1.620	210	144.160	77	8.377	19.594	12.886	310.228
1995	135.849	1.193	81	150.116	45	8.582	21.373	11.488	328.727
1996	133.285	426	171	148.229	22	7.189	21.692	12.524	323.538
1997	129.589	185	328	139.559	16	6.451	20.472	11.009	307.609
1998	110.560	412	66	115.633	16	8.447	21.505	9.781	266.420
1999	102.758	327	226	101.175	14	8.847	19.899	8.400	241.646
2000	97.842	312	386	102.152	11	9.085	17.427	7.439	234.654
2001	86.757	197	435	91.363	8	11.296	15.235	6.881	212.172
2002	73.909	-	694	95.184	11	8.474	8.023	5.405	191.700
2003	68.531	-	730	89.784	20	13.784	14.493	7.263	194.605
2004	57.343	-	707	56.885	9	12.146	6.871	5.433	139.394
2005	55.117	-	3.006	55.014	11	16.021	5.852	4.979	140.000
2006	49.208	-	1.095	60.538	9	19.450	5.876	4.250	140.426
2007	52.040	-	1.095	66.331	10	19.558	5.917	4.249	149.200
2008	48.933	-	1.405	67.506	28	22.842	6.294	4.169	151.177
2009	39.331	-	893	56.138	34	18.744	5.242	3.608	123.990
2010	45.254	-	372	62.477	53	22.735	6.098	4.131	141.120
2011	59.548	-	202	78.794	54	25.448	9.585	5.576	179.207
2012	79.619	-	364	94.493	91	36.854	9.744	7.651	228.816
2013	86.103	-	600	109.092	90	36.917	10.343	8.608	251.753
2014	96.934	-	549	124.843	140	37.837	11.342	9.136	280.781

Son dönemde Batı Akdeniz süt üretiminin yaklaşık dörtte birini karşılayan Isparta'da 1991 yılında üretilen toplam süt miktarı 77 bin ton iken, bu miktar 2013 yılına gelindiğinde %163'lük bir büyümeyle 203 bin tona ulaşmıştır. Isparta'da en fazla süt üretilen hayvan türü ise kültür sığıridir ki 1991-2013 döneminde bu türden elde edilen toplam süt miktarı 1,4 milyon tondur. Bu türden 1991 yılında 25 bin ton, 2013 yılında ise 150 bin ton civarında süt elde edilmiş, süt verimi bakımından bu türü melez siğir takip etmiştir. Şekil III.47'den hareketle belirtilmesi gereken en önemli hususlardan bir diğeri de kıl keçisinden elde edilen süt miktarındaki artıştır ki bu türden dönem başında 3 bin tona yakın elde edilen süt miktarı, dönem sonunda %200'lük bir sıçramayla 10 bin tona yaklaşmıştır. Kültür ve melez siğirdan sonra en yüksek süt üretimi ise toplamda 64 bin tonla yerli siğirda görülmüştür.

Şekil III.47. Isparta'daki Süt Üretimi

III.4.3. Kümes Hayvancılığı

Batı Akdeniz'deki kümes hayvancılığının 1991 yılından başlamak üzere 2013 yılına kadar geçen dönemdeki üretim seyri incelendiğinde, toplam kümes hayvanlarının yarısından fazlasına sahip olan Antalya'da et tavuğu, kaz, ördek ve yumurta tavuğu sayısının bu süre zarfında azaldığı göze çarpmaktadır (Tablo III.55). Özellikle et tavuğu yetiştiriciliğindeki gelişme çarpıcı olup, 1991 yılında 2,1 milyon adet olan et tavuğu sayısı 2008 yılında 89 bine kadar düşmüştür. Dönemler arasında aynı yönlü gelişme %54'lük ve %51'lik üretim azalışıyla kaz ve ördekte de görülürken, yumurta tavuğu sayısı da 1/3'lük oranda düşmüştür. Ele alınan dönemde Antalya'da üretimi artan tek kümes hayvanı hindi olmuştur. Antalya'daki toplam kümes hayvanlarının 1991-2013 yılları arasındaki seyri ise negatif yöndedir ve hayvan sayısı %81'lik azalışla 534 bine kadar düşmüştür.

Tablo III.55. Antalya’da Kümes Hayvanı Sayısı (Adet)

	Et Tavuğu	Hindi	Kaz	Ördek	Yumurta Tavuğu
1991	2.139.200	15.551	3.899	6.000	725.858
1992	2.109.175	12.930	4.021	6.550	730.810
1993	1.089.975	12.883	2.675	7.195	595.354
1994	1.390.900	15.834	3.245	7.437	584.990
1995	74.799	12.762	4.100	7.511	555.879
1996	42.000	10.860	2.865	5.430	471.700
1997	18.000	8.835	2.890	5.420	492.800
1998	49.900	9.100	1.060	13.090	621.100
1999	74.900	9.990	1.300	12.840	595.000
2000	61.500	15.180	1.980	14.620	580.200
2001	67.584	24.056	1.980	14.200	605.500
2002	57.520	28.150	1.430	13.200	582.730
2003	52.300	22.900	1.690	10.850	561.680
2004	51.750	31.210	1.600	9.120	527.230
2005	75.031	54.645	1.406	9.627	590.890
2006	71.570	22.762	1.542	8.672	520.293
2007	95.450	39.253	1.582	3.089	445.759
2008	89.600	5.478	1.421	2.636	488.101
2009	-	5.971	1.360	2.965	503.145
2010	-	6.000	1.445	2.915	519.151
2011	-	51.166	1.650	3.283	496.844
2012	-	56.250	1.597	3.271	474.050
2013	-	56.055	1.776	2.889	473.746
2014	-	61.977	1.820	3.786	483.155

Analiz dönemi 1991-2013 yılları arasında toplamda 10,5 milyon adet kümes hayvanının üretildiği ve bölgedeki kümes hayvanlarının üçte birlik kısmının yer aldığı Burdur’da dönemler arasında toplam hayvan sayısında %75’lik bir kayıp görülmektedir (Tablo III.56). Bir başka ifadeyle 90’lı yıllarında başlarında 900 bine yaklaşan kümes hayvanı sayısı 2010’lu yılların ortalarına doğru 200 binlere kadar düşmüştür. Hindi ve ördek dışında diğer türlerin üretiminde azalmanın yaşandığı bu ilde en ciddi üretim kaybı ise et tavuğunda görülürken, 1991 yılında 117 bin olan bu türün sayısı, 2010’da 2000’e karşılık gelmiş ve sonrasında üretimi durmuştur. Burdur’daki kümes hayvancılığının lider türü olan yumurta tavuğu sayısındaki azalma da belirtilmesi gerekir ki 1991 yılında 750 bine yakın olan yumurta tavuğu, 2013 yılında başlangıç yılına göre %75 azalarak 193 bine düşmüştür. Burdur’da ciddi üretim artışının yaşandığı bir tür olarak ise ördek belirtilebilir. Bu türdeki üretim artışı %120’lere dayanırken, ördeğin 2013 yılı itibariyle üretim miktarı 6 bine yaklaşmıştır. Bu ilde üretimi artan diğer bir tür olan hindinin 1991 yılına göre üretim artışı ise %11 olmuştur.

Tablo III.56. Burdur’da Kümes Hayvanı Sayısı (Adet)

	Et Tavuğu	Hindi	Kaz	Ördek	Yumurta Tavuğu
1991	117.055	17.245	2.189	2.655	744.048
1992	114.590	14.908	2.538	3.388	760.497
1993	72.882	7.997	2.134	2.221	812.061
1994	86.702	7.511	1.926	1.948	774.138
1995	134.485	8.323	2.666	1.741	536.764
1996	44.480	5.900	1.150	1.110	507.600
1997	35.100	8.280	2.300	2.400	606.900
1998	36.440	9.243	1.155	2.232	597.560
1999	46.800	9.280	1.060	1.930	566.500
2000	52.550	7.530	1.450	2.370	451.250
2001	43.830	4.880	765	1.595	238.800
2002	45.360	7.020	1.505	1.855	266.835
2003	52.150	7.405	1.420	1.805	259.190
2004	41.150	6.310	985	1.100	267.350
2005	29.304	6.090	841	959	264.640
2006	25.570	4.230	654	874	244.780
2007	14.860	1.393	595	856	215.327
2008	56.458	1.310	3.158	696	197.605
2009	36.155	1.003	477	563	192.448
2010	2.000	1.554	585	689	199.157
2011	-	1.553	551	4.202	159.668
2012	-	38.850	638	1.635	158.985
2013	-	19.146	473	5.734	193.374
2014	-	48.279	480	588	153.044

Son 20 yılı geçen süre içerisinde üretim seyri Tablo III.57’de de görülen Isparta’daki toplam kümes hayvanı sayısı 321 binden 244 bine düşerek önemli bir üretim kaybı oluşmuştur. Bölgenin diğer illerinde de olduğu gibi et tavuğu yetiştiriciliği 33 bin adetten durma noktasına gelmiş, bunun yanında her ne kadar 2013 yılında bir nebze de olsa toparlansa da üretimi yarı yarıya düşerek azalma eğilimi hindedi de görülmüştür. Isparta’da miktar olarak en fazla düşüşün yaşandığı bir başka kümes hayvanı da kaz iken, ele alınan sürede kaz miktarındaki azalmanın %75’i geçtiği söylenebilir. Bu ildeki 90’lı yılların başından bu yana kümes hayvanı yetiştiriciliğinin de öncüsü olan yumurta tavuğu sayısı 250 binlerden 2004 yılında 85 bine kadar düşerek önemli ölçüde üretim kaybı yaşamıştır. Ancak bu durum sonrasında yeniden artış ivmesini kazanmış ve 2013 yılında yumurta tavuğu sayısı 230 bine dayanmıştır.

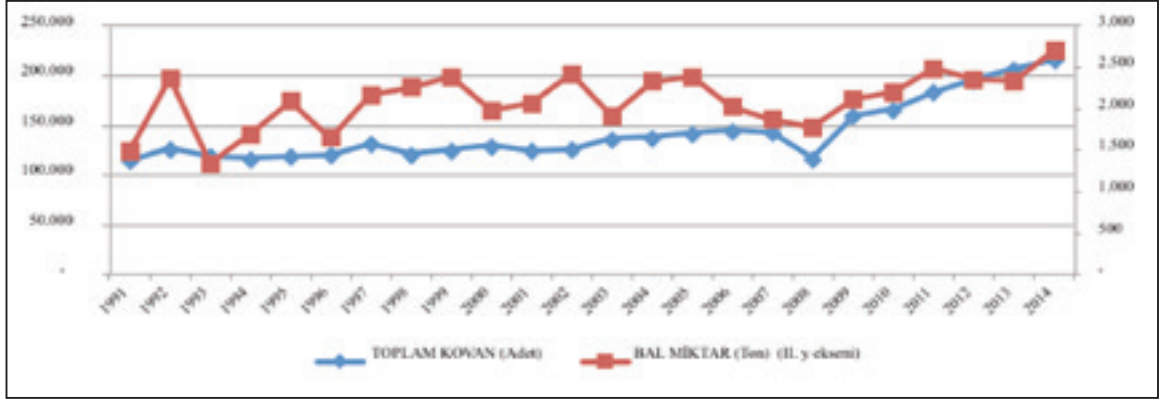
Tablo III.57. Isparta'da Kümes Hayvanı Sayısı (Adet)

	Et Tavuğu	Hindi	Kaz	Ördek	Yumurta Tavuğu
1991	33.408	20.730	7.361	8.293	252.081
1992	36.824	21.000	6.385	7.407	243.696
1993	29.766	17.405	5.704	7.173	230.473
1994	63.170	16.563	3.585	6.905	199.730
1995	31.850	14.225	4.140	6.385	226.488
1996	146.900	13.230	4.730	4.730	208.500
1997	65.050	14.800	3.650	3.500	150.200
1998	74.000	12.805	3.800	3.570	133.440
1999	80.300	11.550	3.280	2.790	121.900
2000	63.600	12.900	3.800	2.400	125.400
2001	42.090	11.660	3.800	4.320	130.210
2002	52.797	14.195	4.180	4.785	123.592
2003	52.857	14.042	3.662	4.345	102.030
2004	54.730	12.557	3.533	3.152	85.194
2005	45.635	7.054	1.348	2.711	102.866
2006	21.839	4.980	1.060	2.343	122.475
2007	42.024	5.135	1.135	2.447	150.271
2008	22.150	4.348	1.212	1.218	159.531
2009	-	8.778	2.165	2.593	173.237
2010	6.610	8.438	2.248	2.201	167.135
2011	-	6.781	1.979	1.794	155.722
2012	-	4.845	1.709	1.582	288.905
2013	-	9.834	1.725	4.069	228.531
2014	-	18.808	2.057	4.466	265.758

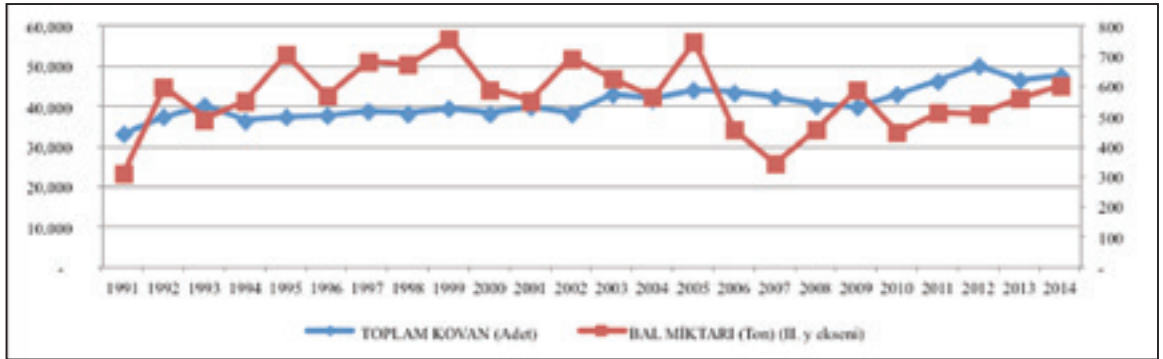
III.4.4. Arıcılık

Bölgedeki arıcılık faaliyetlerinin hem kovan sayısı hem de bal üretim miktarı bakımından başını Antalya çekmektedir. Bu faaliyetlere ilişkin veri seti 1991 yılından başlamakta, Antalya'nın bu yıla ait toplam kovan sayısının 2013 yılına gelindiğinde %81'lik artışla yaklaşık 206 bine çıktığı görülmektedir. Bölge'de üretilen balın %70'ine sahip olan Antalya'da aynı dönemdeki üretilen bal miktarı artışı ise %56 olmuştur (Şekil III.48). Bölgede varolan kovanların yaklaşık %16'sına, üretilen balın ise %18'ini elinde bulunduran Burdur'da arıcılık faaliyetleri 1991 yılından bu yana dalgalanmalar yaşamıştır. Örneğin 1991 yılında toplam kovan sayısı 33 bine yaklaşan Burdur, günümüze kadar kovan sayısı bakımından inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, 2013 yılında %46'luk artışla 46 bini geçmiştir. Bal üretimi ise 308 tondan 557 tona yükselirken, dönemler arası üretim artış oranı %80'e karşılık gelmiştir (Şekil III.49). Isparta'da 1991-2013 yılları arasında yapılan bal üretimi faaliyetleri hem kovan sayısı hem de bal üretim miktarı bakımından yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. Kovan sayısı ve bal üretim miktarı bakımından bölgenin %10'nun yer aldığı Isparta'da dönem başında 18 bin civarında olan kovan sayısı, dönem sonunda %60'luk bir artışla 28 bini geçmiştir. Burada üretimin daha çok yeni kovanlarla yapılması tercih edilirken, eski kovanların sayısı hızla azalmıştır. Isparta'daki bal üretimine bakıldığında ise 1991 yılında 213 ton olan üretimin, 2009 yılında zirve yaptığı ve 2013 yılında başlangıç yılına göre %33'lük bir artışla 285 tona ulaştığı belirtilmesi gereken bir diğer önemli husustur.

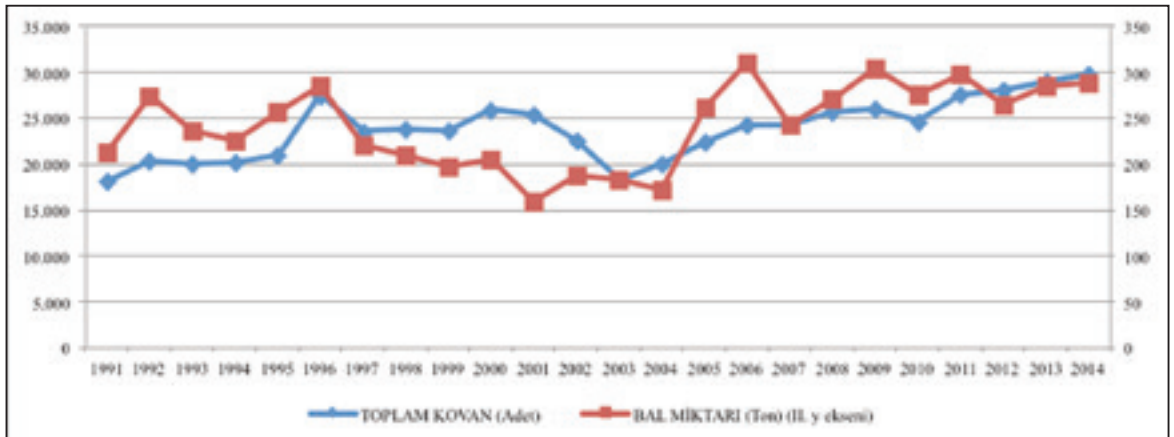
Şekil III.48. Antalya'da Arıcılık

Şekil III.49. Burdur'da Arıcılık

Şekil III.50. Isparta'da Arıcılık

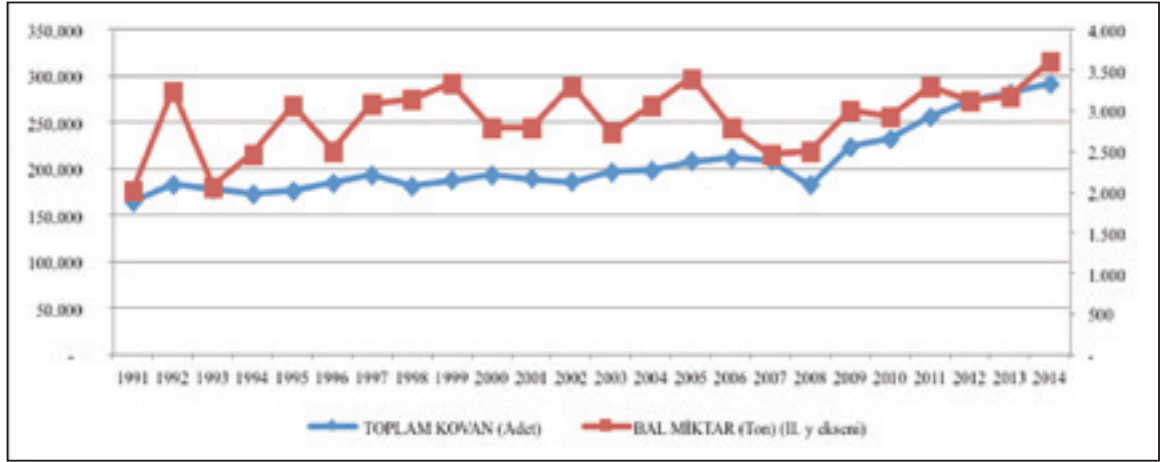

Batı Akdeniz Bölgesi yaylalarının ve ormanlık arazilerinin çokluğu ve arıcılık faaliyetlerine elverişli olması bakımından önemli bir bal üretim merkezidir. Bölgede 1991 yılında toplamda 165 bine yakın kovan bulunmakta iken, bu sayı 2013 yılında başlangıç yılına göre %70'lik artışla 282 bine yaklaşmıştır. Bal üretimi ise dalgalanmalarla birlikte başlangıç yılına göre %57'lik artışla 2 bin tondan 3 bin tona ulaşmıştır. Şekil III.51'de de görüldüğü üzere, 1991-2013 yılları arasında bölgede elde edilen bal miktarında başlangıca göre artış görülmele birlikte, dalgalı bir seyrin olduğu açıktır.

Şekil III.51. Batı Akdeniz Bölgesi'nde Arıcılık

III.4.5. Yumurta Üretimi

Batı Akdeniz Bölgesi'nde verisi elde edilebilen 1991-2009 yılları arasındaki dönemde yumurta üretim rakamları incelendiğinde, Antalya'da analiz dönemi başında 84,8 milyon adet olan yumurta üretimi yıllar itibariyle gerilemiş, 1998 yılında bir miktar artışa geçmiş ve dönem sonu olan 2009 yılında 1991 yılına göre %46'lık bir azalışla 45,8 milyona gerilemiştir. Bölgedeki yumurta üretiminde önemli bir yeri bulunan Burdur'da ise 1991'de 17,6 milyon adet yumurta üretimi sadece bir yıl sonra 186,2 milyona çıkararak adeta bir sıçrama yapmıştır. Bunu takip eden yıllarda ise Burdur'daki yumurta üretimi daha çok azalma eğilimi göstermiş ve üretimde sıçrama yılı olan 1992 yılına göre %81'lik bir gerileme yaşayarak dönem sonunda 34,4 milyona kadar gerilemiştir. Yumurta üretiminin azalma gösterdiği bir başka bölge ili de Isparta'dır ki bu ilde 1991 yılında 34,4 milyon olan yumurta üretimi, 2009'da %51'lik bir azalışla 16,8 milyona kadar düşmüştür. Yumurta üretiminde bölgenin tamamında da büyük çoğunlukla azalma eğilimi hakimken, Burdur'un da etkisiyle sadece 1992 yılında önemli bir artış hamlesi yaşamıştır. Sonraki yıllarda ise 1998, 2002 ve 2005 yıllarını dışarıda tutarsak sürekli bir azalma seyrinin olduğu görülebilir.

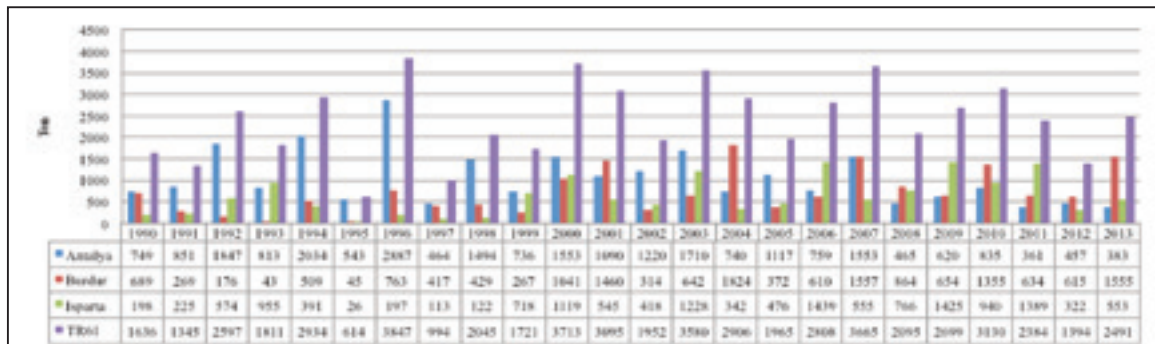
Tablo III.58. Batı Akdeniz Bölgesi'nde Yumurta Üretimi (1000 Adet)

	Antalya	Burdur	Isparta	TR61
1991	84.891	17.676	34.400	136.967
1992	82.799	186.259	33.852	302.910
1993	85.888	161.775	35.443	283.106
1994	85.364	159.582	33.130	278.076
1995	72.585	124.649	29.383	226.617
1996	64.533	122.413	30.574	217.520
1997	60.618	141.603	39.660	241.881
1998	80.606	156.008	20.468	257.082
1999	78.886	151.222	18.950	249.058
2000	82.742	137.380	19.602	239.724
2001	82.782	49.183	19.170	151.135
2002	76.273	58.881	18.723	153.877
2003	73.300	56.037	14.018	143.355
2004	64.578	54.445	12.152	131.176
2005	68.644	57.839	8.679	135.162
2006	60.991	44.592	10.681	116.264
2007	50.622	41.232	20.287	112.141
2008	53.099	38.200	20.633	111.931
2009	45.851	34.497	16.817	97.166

III.4.6. Tatlısu Ürünleri Yetiştiriciliği

Batı Akdeniz Bölgesi illerinde yetiştirilen tatlı su ürünlerinin toplam verilerine 90'lı yılların başından bu yana ulaşılabilmektedir ve Şekil III.52'de de görülen bu veriler incelendiğinde geçen süre zarfında her üç ilde de toplam üretim seyrinin çok dalgalı olduğu görülmektedir. Örneğin 1994 yılında Antalya'da 2 bin tonun üzerine çıkan üretim düzeyi, 1995 yılı 5 yüz tona düşerken, ertesi yıl yeniden 3 bin tona yaklaşmıştır ki bu seviyeye yakın dalgalanmalar her üç ilde de tüm analiz döneminde görülmektedir. Analiz dönemi başı ve sonu üretim hızı değişmelerine bakıldığında ise Antalya'nın 2013 yılındaki tatlı su ürünleri üretiminin, dönem başına göre %50'ye yakın azaldığı söylenebilir. Buna karşılık aynı yıllar arasında Burdur'un üretimi %125, Isparta'nın üretimi ise %180 artmıştır ki bunda da son dönemde bu illerdeki gölet ve barajlardaki oluşturulan üretim çiftliklerinin büyük payı bulunmaktadır.

Şekil III.52. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Tatlısu Ürünleri Yetiştiriciliği

Şekil III.53'de Batı Akdeniz'deki toplam tatlı su ürünleri üretim miktarının ülkedeki yüzdesel payını gösterilmektedir. Analiz dönemi başında Türkiye'de üretilen tatlı su ürünlerinin %9,12'si Batı Akdeniz'de üretilmekte iken, bu oran ertesi yıl %2'nin altına gerilemiş, ancak 2000'li yılların başlarından itibaren toparlanarak %8'ler seviyesine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda inişli çıkışlı bir seyir izleyen bölgenin üretim payı 2013 yılında %7'nin üzerinde kalmıştır.

Şekil III.53. Batı Akdeniz Bölgesi Tatlısu Ürünleri Üretiminin Ülke Payı

III.4.7. Deniz Ürünleri Yetiştiriciliği

Batı Akdeniz Bölgesi Türkiye'de balık yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgeler arasındadır ve bu faaliyetler daha çok bölgenin denize tek kıyısı olan Antalya'da yoğunlaşmıştır. İçsu ve deniz olarak farklılaşan üretim alanlarında alabalık, aynalı sazana, çipura, karides ve levrek yetiştirilmektedir.

Tablo III.59 Antalya'daki deniz ürünleri yetiştiriciliği verilerini yansıtmaktadır ve görüldüğü üzere bu ilde 1990-2013 yılları arasında dalgalı bir üretim seyri elde edilebilmiştir. Örneğin 1990 yılında 200 ton içsu alabalığı üretilen Antalya'da hemen ertesi sene bu üretim miktarı 15 tona düşmüş, hatta sonraki yıllarda 5 tonu bile görmüştür. Bu türün dalgalı üretim seyri sonraki yıllarda da sürerken, 2010 yılından itibaren üretim bin 500 tona kadar yaklaşmıştır. Aynı şekilde içsu aynalı sazanda da çok değişken bir üretim grafiği elde edilebilmiş, üretim düzeyi, hiç üretimin yapılmadığı yıllar ile bin 700 tonun üzerinde üretimin görüldüğü yıllar arasında değişkenlik göstermiştir. Buna paralel olarak 1996-2010 yılları arasında deniz çipurası üretimi de 5-1.500 ton aralığında yıldan yıla farklılaşarak süregelmiştir. Antalya'da aynı dönemde üretimi gerçekleşen bir diğer deniz ürünü de levrek olmuştur ve 2003 yılında 2 bin ton olan üretim düzeyi 2013 yılında 150 tona kadar gerilemiştir.

Tablo III.59. Antalya'da Deniz Ürünleri Yetiştiriciliği (Ton)

	Alabalık (İçsu)	Aynalı Sazan (İçsu)	Çipura (Deniz)	Diğer (Deniz)	Karides (Deniz)	Levrek (Deniz)
1990	200	130	-	-	-	-
1991	15	50	-	-	-	-
1992	15	1	-	-	-	-
1993	75	29	-	-	-	-
1994	30	400	-	-	-	-
1995	7	90	23	-	60	400
1996	5	55	5	-	65	283
1997	15	23	6	-	59	643
1998	30	15	40	-	15	87
1999	11	1	129	-	-	750
2000	5	100	200	-	-	50
2001	180	20	200	-	-	1.400
2002	12	200	300	-	-	100
2003	600	30	500	-	-	2.000
2004	30	-	250	-	-	250
2005	150	-	1.020	-	-	30
2006	550	-	1.500	-	-	20
2007	230	-	300	-	-	1.500
2008	600	1.722	22	-	-	345
2009	412	1.683	15	-	-	843
2010	1.490	15	300	-	-	352
2011	1.452	-	-	-	-	-
2012	12	-	-	733	-	-
2013	1.475	-	18	-	-	150

Burdur denize kıyısı olmamakla birlikte içsu balık yetiştiriciliğinin yapıldığı iller arasında yer almaktadır ve bu ile alabalık, aynalı sazan, ak levrek üretiminin varlığı göze çarpmaktadır. Tıpkı Antalya balık üretiminin yıllar itibarıyla dalgalı seyrine benzer şekilde, bu Burdur'un üretimi de oldukça değişken olmuştur. Örneğin 1991 yılından bin tonun üzerine çıkan alabalık üretimi, yalnızca iki yıl sonra 6 tona kadar gerilemiş, bu değişken seyir günümüze kadar süregelmiştir. Burdur'da alabalık üretiminin en fazla yapıldığı yıl ise 2010 senesi olmuştur. İçsu balıkçılığıyla üretilen aynalı sazan miktarı ise 2 ton ile yaklaşık 2 bin 900 ton arasında değişiklik gösterirken, 1990 ve 1999 yıllarında hiç üretimin yapılmadığı görülmektedir. Analiz döneminde Isparta'da üretilen alabalık miktarı hem Antalya hem de Burdur'un üzerinde gerçekleşmiştir ve 1991 yılında 8 bin tonun üzerine çıkan üretim seviyesi, ertesi yıl 50 tonun altına düşmüş, 1995 yılında ise 8 tona kadar gerilemiştir. Bu nispeten düşük ve dalgalı üretim düzeyi analiz dönemi sonuna kadar devam ederken, en yüksek üretim 2007 ve 2012 yıllarında elde edilmiş ve 10 bin tona yaklaşmıştır.

Tablo III.60. Burdur ve Isparta'da Deniz Ürünleri Yetiştiriciliği (Ton)

Deniz Ürünleri	Burdur		Isparta
	Alabalık (İçsu)	Aynalı Sazan (İçsu)	Alabalık (İçsu)
1990	205	-	195
1991	1.094	12	8.030
1992	612	1.675	46
1993	6	220	1.622
1994	275	1.295	1.598
1995	10	642	8
1996	297	346	75
1997	1.542	13	241
1998	792	1.816	7.800
1999	303	-	6
2000	364	4.436	1.827
2001	35	1.611	1.935
2002	1.982	120	8.504
2003	367	2.744	2
2004	35	947	3.188
2005	1.826	135	2.581
2006	386	2.849	420
2007	74	1.448	9.180
2008	1.887	2	2.950
2009	117	227	2.184
2010	4.436	82	133
2011	1.611	1.948	347
2012	1	-	9.724
2013	57	-	3.605

KAYNAKÇA

Balassa, B. (1965),

“Trade liberalization and revealed comparative advantage”, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 33, No. 1, pp. 99-123.

Gorton, M., Danilowska, A., Jarka, S., Straszewski, S., Zawojka, A., Majewski, E. (2001),

“The international competitiveness of Polish agriculture”, *Post-Communist Economies*, Vol. 13, No. 4, pp. 445-457.

Masters, W. and Winter-Nelson, A. (1995),

“Measuring the comparative advantage of agricultural activities: Domestic Resource Costs and the Social Cost-Benefit Ratio”, *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 77, No. 2, pp. 243-350.

OECD (1999),

Environmental Indicators for Agriculture: Volume 1 Concepts and Framework, Paris.

Piezas-Jerbi, N. ve Nee, C.(2009),

“Market Shares in the Post-Uruguay Round Era: A Closer Look Using Shift-Share Analysis”, World Trade Organization, *Staff Working Paper* ERSD-2009-14.

Vollrath, T.L. (1991),

“A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 130, pp. 265-279.

Birleşmiş Milletler, Dış Ticaret veri kaynakları.

Devlet Su İşleri Antalya Bölge Müdürlüğü veri kaynakları.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Antalya, Burdur ve Isparta İl Müdürlükleri veri kaynakları.

Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanları.

EK

TABLolar

EKLER-I

Tablo Ek I.1. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlarda Değişim-Antalya (%)

	Domates Sofralık	Hyar Sofralık	Dolmalık Biber	Sıvı Biber	Patlıcan	Taze Fasulye	Karpuz	Portakal Washington	İnek Sütü	Sığır (Saf Kültür) İnek*	Sığır (Kültür Melezli) İnek*	Kılkeçi Teke*
2000-01	46,13	115,32	46,69	31,24	21,39	30,20	109,59	27,81	33,62	26,94	26,51	
2001-02	27,76	18,68	25,59	40,68	56,91	13,29	33,44	37,01	42,10	35,05	40,98	
2002-03	2,26	43,98	34,05	88,38	21,12	28,96	44,57	28,01	35,88	49,25	52,72	
2003-04	20,76	19,80	26,31	3,16	33,25	16,59	21,40	33,26	8,68	-7,30	15,86	20,47
2004-05	7,65	3,26	-4,02	-8,44	19,20	0,68	-6,48	25,40	3,99	32,60	17,50	23,53
2005-06	47,42	9,50	15,79	17,74	16,27	31,11	5,31	-10,84	16,93	10,65	3,43	14,61
2006-07	24,86	21,76	35,11	18,95	17,57	14,21	26,35	18,56	0,53	19,80	5,54	-2,62
2007-08	12,19	-0,79	-11,52	4,05	-6,11	7,41	-31,14	12,73	-15,28	5,31	4,28	-3,22
2008-09	10,51	26,24	20,18	3,37	20,24	-1,06	27,15	-9,28	0,06	-0,48	-8,32	47,85
2009-10	87,02	28,54	42,75	33,55	-1,00	42,31	91,97	47,15	38,85	56,71	57,22	57,96
2010-11	-27,95	18,60	25,45	15,82	41,50	46,21	-46,78	54,78	-6,28	16,41	25,89	42,58
2011-12	9,53	3,62	-0,17	43,80	3,45	-2,97	-23,80	-41,58	7,52	-6,51	7,18	-4,92
2012-13	10,46	-18,16	14,01	-17,14	-3,04	-13,92	8,32	-26,99	-2,85	-0,38	-8,48	-13,90
2013-14	10,00	-7,27	6,92	13,33	0,20	-8,45	-7,74	-6,24	2,33	4,30	-10,18	23,95

*: 24 aydan büyük.

Tablo Ek I.2. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlarda Değişim-Burdur (%)

	Durum Buğdayı	Arpa Diğer	Nohut	Domates Sofrahk	Taze Fasulye	Yaş Üzüm Sofrahk Çekirdekli	İnek Sütü	Sığır (Saf Kültür) İnek*	Kültür Dana*	Koyun (Yerli- Diğer)*	Kilkeçi Teke*
2000-01	51,08	50,80	48,78	80,87	88,35	73,68	25,41	23,82		50,09	
2001-02	73,90	63,19	57,15	17,86	11,44	66,52	68,52	28,95		47,11	
2002-03	13,19	19,48	10,99	31,64	25,19	18,23	28,05	46,70		81,83	
2003-04	11,17	28,38	9,45	14,77	6,43	5,47	14,03	13,36		-10,26	36,45
2004-05	1,23	0,14	0,04	5,65	1,74	40,86	2,19	5,22		24,74	20,46
2005-06	-1,53	-6,47	6,15	30,69	13,05	-9,37	8,63	14,84		2,50	6,80
2006-07	24,03	30,07	23,71	30,01	37,85	19,56	10,44	9,16		7,57	18,84
2007-08	40,48	27,23	3,50	-10,14	7,77	5,67	26,29	9,70		-13,33	-2,63
2008-09	-23,18	-19,19	-9,80	-16,14	-29,95	-8,40	-13,21	9,78	10,30	17,31	30,31
2009-10	4,61	9,52	11,83	107,30	83,27	32,23	22,31	63,40	73,10	93,98	78,29
2010-11	21,86	28,83	55,60	-9,59	30,44	-6,67	-5,31	14,39	14,24	29,27	28,75
2011-12	1,77	8,06	60,79	2,65	6,59	34,74	10,45	-12,96	-4,95	-8,08	-9,96
2012-13	13,25	8,09	1,83	-7,23	-11,04	0,11	-2,15	-9,16	-11,80	-4,56	-20,21
2013-14	11,15	6,51	31,31	-2,29	-2,23	17,42	4,15	13,72	9,12	-0,81	-5,23

*: 24 aydan büyük. **: 12 aydan küçük.

Tablo Ek I.3. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlarda Değişim-Isparta (%)

	Arpa Diğer	Domates Sofrahk	Yaş Üzüm Sofrahk Çekirdekli	Elma Golden	Elma Starking	Kiraz	İnek Sütü	Sığır (Saf Kültür) İnek*	Sığır (Kültür Melezli) İnek*	Koyun (Yerli- Diğer)*	Kilkeçi Teke*
2000-01	35,18	80,03	52,06	18,19	20,72	103,18	36,26	34,29	33,21	29,65	
2001-02	55,57	10,95	52,05	65,35	84,64	70,64	55,20	28,61	23,56	37,07	
2002-03	31,50	21,61	13,29	18,86	12,45	29,84	27,41	47,41	60,00	42,35	
2003-04	24,23	25,78	11,46	9,94	8,42	15,26	21,28	5,74	8,18	49,07	33,23
2004-05	-1,98	5,54	41,31	26,51	29,68	1,74	5,27	25,88	16,28	10,16	20,61
2005-06	-5,03	45,73	-10,18	0,96	-2,80	32,71	15,37	9,67	5,80	0,23	4,99
2006-07	18,98	18,24	23,79	17,19	16,09	6,15	-4,43	5,31	25,01	-2,66	14,74
2007-08	25,89	17,70	5,46	13,49	5,77	5,36	30,51	14,97	20,70	-5,78	19,05
2008-09	-4,49	4,96	-0,86	-8,62	-1,49	-6,39	-18,92	-4,23	-1,98	24,60	31,01
2009-10	-4,72	39,59	69,09	-2,52	4,12	-21,38	28,30	28,22	33,69	69,22	43,14
2010-11	20,35	-3,88	-8,65	7,16	6,22	34,30	-4,44	10,27	-2,98	25,34	32,02
2011-12	16,91	-4,03	-9,47	6,68	5,86	25,54	6,87	-0,48	0,18	-2,34	-11,80
2012-13	12,21	-12,35	-14,66	-20,53	-16,18	-0,62	-0,92	-15,72	-18,68	-11,37	-8,83
2013-14	7,28	-8,19	-12,07	-6,92	-5,16	12,46	2,97	-2,67	1,19	-7,18	6,99

*: 24 aydan büyük.

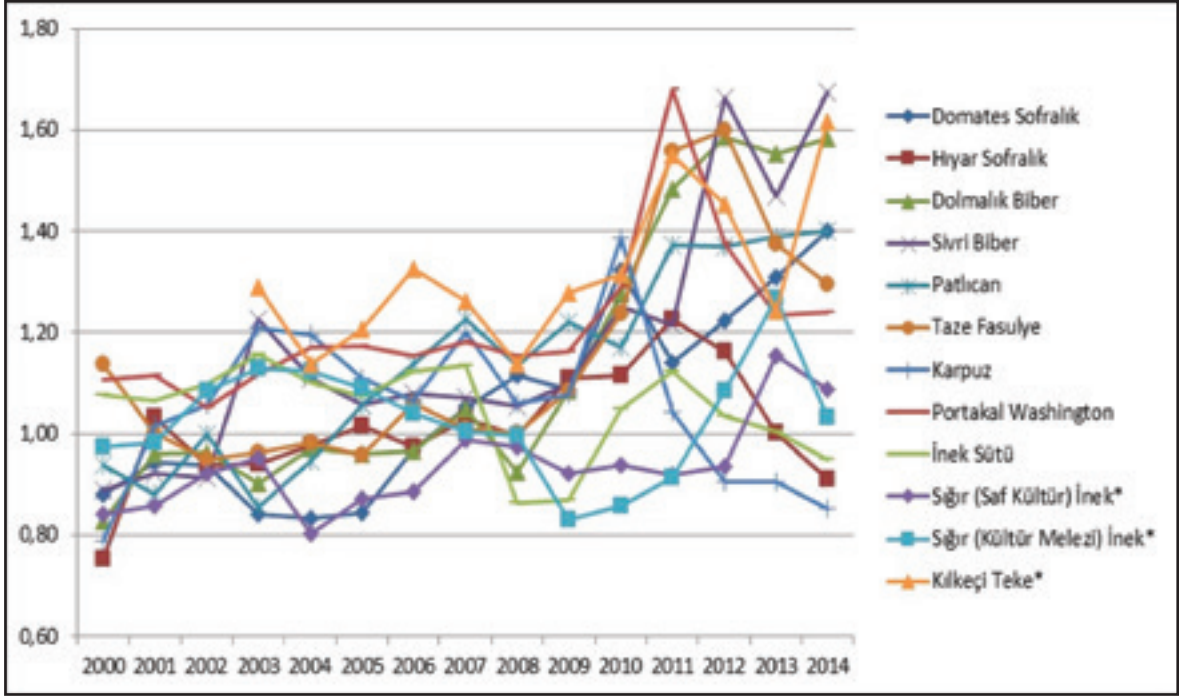
Tablo Ek I.4. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar-Türkiye (TL/kg) ve (TL/baş)

	Durum Bağlayıcı	Arpa Dışıcı	Nohut	Domates	Hiyar	Domates	Hiyar	Domates	Sirin	Patlıcan	Taze	Karpuz	Yas Üzüm	Portakal	Elma	Elma	Kıyma	İnek	İnek	Sığır	Sığır	Sığır	Sığır	Koyun	Koyun
	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg
2006	0,10	0,08	0,42	0,10	0,15	0,24	0,24	0,24	0,31	0,25	0,56	0,18	0,27	0,16	0,21	0,30	0,22	0,22	0,22	0,47	0,47	0,54	0,54	76	76
2007	0,16	0,15	0,50	0,25	0,24	0,31	0,31	0,31	0,31	0,25	0,56	0,18	0,48	0,21	0,30	0,30	0,22	0,22	0,22	0,54	0,54	0,54	0,54	111	111
2008	0,26	0,18	0,84	0,32	0,31	0,39	0,39	0,39	0,45	0,35	0,29	0,23	0,62	0,30	0,51	0,51	1,24	0,41	0,41	0,73	0,73	0,73	0,73	189	189
2009	0,33	0,24	0,96	0,37	0,45	0,55	0,55	0,55	0,62	0,49	0,59	0,29	0,81	0,35	0,63	0,63	1,60	0,53	0,53	1,53	1,53	1,53	1,53	188	188
2010	0,37	0,35	1,06	0,45	0,52	0,65	0,65	0,65	0,71	0,59	1,01	0,35	1,06	0,46	0,79	0,79	1,76	0,69	0,69	1,76	1,76	1,76	1,76	188	176
2011	0,37	0,29	1,06	0,48	0,51	0,63	0,63	0,63	0,68	0,63	1,05	0,35	1,19	0,50	0,85	0,85	1,81	0,64	0,64	2,05	1,91	1,91	1,91	217	204
2012	0,36	0,28	1,14	0,52	0,59	0,72	0,72	0,72	0,79	0,68	1,24	0,39	1,16	0,53	0,88	0,88	2,12	0,72	0,72	2,85	1,71	1,71	1,71	216	213
2013	0,43	0,34	1,24	0,71	0,68	0,90	0,90	0,90	0,95	0,74	1,48	0,44	1,31	0,61	1,01	1,01	2,19	0,77	0,77	2,43	1,87	1,87	1,87	229	218
2014	0,61	0,47	1,49	0,75	0,69	0,91	0,91	0,91	1,05	0,75	1,61	0,34	1,48	0,70	1,09	1,09	2,36	0,86	0,86	2,85	1,98	1,98	1,98	221	224
2015	0,54	0,41	1,41	0,85	0,79	0,93	0,93	0,93	0,96	0,84	1,47	0,43	1,52	0,63	1,06	1,06	2,24	0,79	0,79	2,79	2,16	2,16	2,16	276	308
2016	0,54	0,48	1,60	1,10	1,01	1,12	1,12	1,12	1,16	0,87	1,83	0,63	1,31	0,84	1,01	1,01	2,21	0,91	0,91	4,21	3,96	3,96	3,96	458	471
2017	0,50	0,48	2,11	1,06	1,08	1,21	1,21	1,21	1,36	1,05	2,13	0,45	1,52	1,00	1,28	1,28	3,26	0,90	0,90	5,00	3,96	3,96	3,96	555	571
2018	0,61	0,56	2,68	1,11	1,19	1,13	1,13	1,13	1,46	1,09	2,01	0,29	1,44	0,71	1,07	1,07	3,06	0,91	0,91	4,99	3,96	3,96	3,96	531	581
2019	0,67	0,65	2,46	1,15	1,12	1,33	1,33	1,33	1,37	1,04	2,01	0,43	1,41	0,68	0,94	0,94	3,21	0,91	0,91	3,74	2,96	2,96	2,96	495	585
2020	0,54	0,45	2,49	1,10	1,10	1,30	1,30	1,30	1,30	1,10	1,98	0,42	1,50	0,60	0,83	0,83	3,19	1,01	1,01	4,36	3,08	3,08	3,08	483	543

*: 24 aydan büyük. **: 12 aydan küçük.

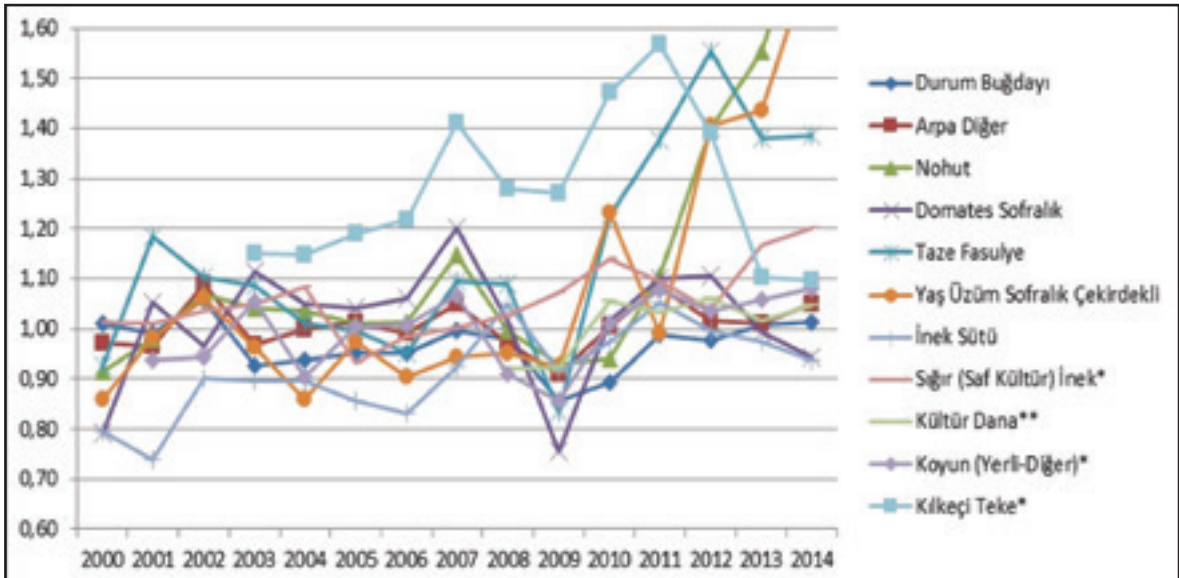

Şekil Ek I.1. Çiftçinin Eline Geçen Fiyat Paritesi (Antalya/Türkiye)

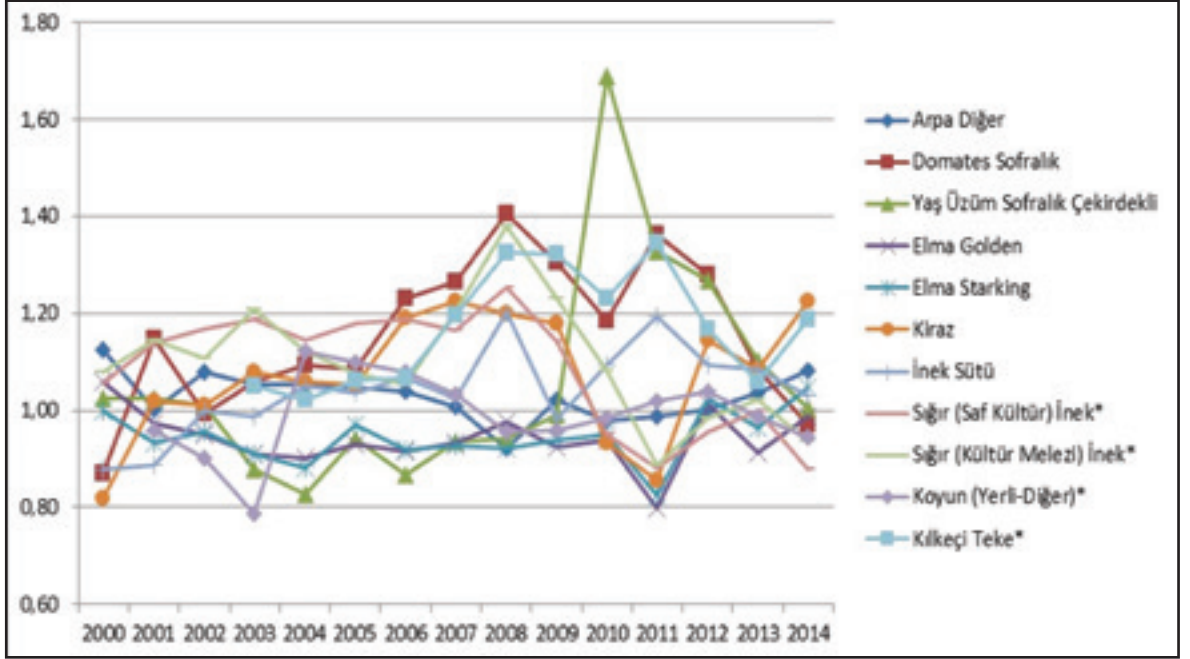
*: 24 aydan büyük.

Şekil Ek I.2. Çiftçinin Eline Geçen Fiyat Paritesi (Burdur/Türkiye)

*: 24 aydan büyük. **: 12 aydan küçük.

Şekil Ek 1.3. Çiftçinin Eline Geçen Fiyat Paritesi (Isparta/Türkiye)

*: 24 aydan büyük.

Tablo Ek I.5. Türkiye'de Tohumluk Fiyatları (TL/kg)

Yıl	Arpa	Çarlık	Nohut	Mericimek	Fasulye	Yulaf	Soya	Ayçiçeği (libreli)	Patates	Pamuk	Yonca	Karncıza	Fiy. Sorgun	Yemlik Pınarç.	Şekerli Pınarç.	Kelza	Aspir	Yer Fıstığı	
2000	0,18	0,14	1,26	0,47	0,63	0,35	0,80	0,83	0,46	0,28	3,23	0,35	0,30	0,70	0,82				
2001	0,29	0,25	2,15	0,60	1,00	0,60	1,50	1,00			4,06	0,44	0,32	0,70	2,50				
2002	0,42	0,32	3,00	1,00	1,50	1,25	2,25	1,10	15,00	0,50	2,10	6,00	1,10	1,20	2,95	7,00			
2003	0,53	0,35	2,40	1,10	2,00	1,50	3,00	1,23	15,50	0,55	2,30	8,50	1,80	1,60	3,60	11,00			
2004	0,49	0,43	7,50	1,40	1,00	1,00	3,00	1,50	16,00	0,55	3,00	8,50	1,80	1,60	6,00	12,50	4,50	4,50	
2005	0,52	0,42	12,00	1,75	1,20	1,20	3,50	1,70	16,00	0,60	3,00	8,50	1,80	1,70	6,50	16,00	6,00	5,00	
2006	0,65	0,49	12,00	1,85	1,20	1,20	3,50	1,80	15,00	0,70	3,00	8,50	2,00	2,00	7,00	16,00	10,00	6,00	
2007	0,60	0,61	12,00	1,85	1,25	1,25	3,50	2,00	15,00	0,70	3,00	8,50	2,00	2,00	7,00	16,00	10,00	6,00	
2008	0,95	0,82	14,00	2,00	3,00	4,00	4,00	2,20	17,00	0,80	3,75	11,00	2,75	2,20	7,00	16,00	15,00	7,00	
2009	0,85	0,60	13,00	1,85	2,50	3,20	3,75	2,50	26,00	0,80	4,00	10,00	2,00	2,20	7,00	61,00	15,00	7,00	
2010	1,10	0,70	10,30	1,90	3,00	2,90	3,75	2,70	24,25	1,00	4,00	7,80	2,40	2,07	2,35	8,75	80,00	19,50	7,00
2011	1,12	0,85	11,00	2,15	5,00	3,50	4,50	3,00	22,50	1,25	6,00	10,00	3,00	2,10	3,51	18,00	20,00	2,00	10,00
2012	1,12	0,92	15,00	2,00	5,00	2,70	5,00	2,50	30,85	1,20	6,20	17,10	4,17	2,55	5,75	18,70	80,40	2,50	9,40
2013	1,17	1,00	13,70	2,30	4,97	2,12	5,47	2,90	31,02	1,50	6,69	17,22	5,00	2,60	6,76	18,31	82,47	2,60	10,33
2014	1,30	1,10	16,00	2,80	5,00	2,72	9,40	3,20	30,50	2,00	7,12	18,40	4,87	3,03	8,25	19,50	82,60	2,60	10,50

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.

Tablo Ek I.6. Türkiye'de Yem Fiyatları (TL/kg)

Yıl	Yemlik Pınarç.	Yemlik Tavuk Yem.	Star Yemlik Baş Yem.	Arpa	ATK (20 ATK (% protein) protein)	Balık Unu	Balgay	Çardır	DDGS	Fıstık	Soya İnan Yul.	Kanada	Kark	Mısır	Mısır	PTK	Kelza	Soya	Yemlik Fıstığı
2000																			
2001	0,30	0,21	0,14	0,13	0,37	1,57	0,31	0,43	0,32	0,50	1,20	0,35	0,30	0,20	0,42				
2002	0,41	0,32	0,20	0,10	0,30	1,45	0,30	0,40	0,30	0,45	1,20	0,30	0,40	0,20	0,44				
2003	0,49	0,39	0,25	0,24	0,35	1,95	0,21	0,33	0,30	0,91	1,50	0,34	0,33	0,30	0,44				
2004	0,53	0,43	0,33	0,32	0,35	2,67	0,31	0,40	0,40	0,84	1,70	0,40	0,43	0,24	0,40				
2005	0,49	0,40	0,31	0,30	0,40	2,53	0,42	0,50	0,40	1,04	2,20	0,54	0,53	0,21	0,62				
2006	0,50	0,42	0,33	0,31	0,30	2,50	0,40	0,50	0,40	1,24	2,40	0,64	0,50	0,35	0,50				
2007	0,59	0,50	0,41	0,40	0,42	3,20	0,40	0,60	0,75	1,31	2,30	0,75	0,43	0,42	0,63				
2008	0,71	0,50	0,50	0,40	0,50	3,20	0,40	0,60	0,75	1,31	2,30	0,75	0,43	0,42	0,63				
2009	0,74	0,50	0,45	0,40	0,50	3,20	0,40	0,60	0,75	1,31	2,30	0,75	0,43	0,42	0,63				
2010	0,77	0,64	0,40	0,40	0,50	3,20	0,40	0,60	0,75	1,31	2,30	0,75	0,43	0,42	0,63				
2011	0,92	0,74	0,61	0,50	0,52	3,30	0,40	0,60	0,75	1,31	2,30	0,75	0,43	0,42	0,63				
2012	1,12	0,80	0,71	0,60	0,63	4,47	0,62	0,94	0,60	1,24	2,40	0,64	0,50	0,35	0,50				
2013	1,10	0,91	0,75	0,71	0,67	5,50	0,73	1,32	0,40	1,31	2,30	0,75	0,43	0,42	0,63				
2014	1,20	1,02	0,74	0,70	0,70	5,51	0,71	1,30	0,60	1,30	2,30	0,77	0,60	0,40	0,70				

Kaynak : GKGM ve Türkiye-Bir Kayıtları ve KKGM. Dış Tic.İth.Gen.Md.

Tablo Ek I.7. Türkiye’de Mazot Fiyatları (TL/lt)

	Mazot
2000	
2001	
2002	1,09
2003	1,40
2004	1,55
2005	1,95
2006	2,22
2007	2,28
2008	2,82
2009	2,45
2010	2,97
2011	3,57
2012	3,84
2013	4,26
2014	4,42

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Akaryakıt İstasyon Kayıtları.

Tablo Ek I.8. Burdur-Nohut: ÇEF ve ÇÖF

	Kg Üretim için Kullanılan Girdi Maliyeti				Burdur-Nohut Fiyat TL/Kg	Değişim Oranı		
	Gübre	İlaç	Tohum/Fide	ÇÖF		ÇÖF	Burdur-Nohut Fiyat	
	TL/Kg	TL/Kg	TL/Kg	TL/Kg		%	%	
2002	0,07	0,00	0,24	0,31	0,90	2002-03	38,07	10,99
2003	0,09	0,00	0,34	0,43	1,00	2003-04	-37,56	9,45
2004	0,10	0,00	0,17	0,27	1,09	2004-05	7,24	0,04
2005	0,10	0,00	0,19	0,29	1,09	2005-06	27,97	6,15
2006	0,13	0,00	0,23	0,37	1,16	2006-07	-20,16	23,71
2007	0,11	0,03	0,16	0,29	1,44	2007-08	56,20	3,50
2008	0,15	0,02	0,29	0,46	1,49	2008-09	-31,50	-9,80
2009	0,08	0,02	0,21	0,31	1,34	2009-10	18,26	11,83
2010	0,09	0,03	0,26	0,37	1,50	2010-11	54,95	55,60
2011	0,12	0,03	0,42	0,58	2,33	2011-12	20,37	60,79
2012	0,15	0,03	0,51	0,69	3,75	2012-13	-2,07	1,83
2013	0,16	0,03	0,49	0,68	3,82			

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu.

Tablo Ek I.9. Isparta, Burdur-Arpa: ÇEF ve ÇÖF

	Kg Üretim için Kullanılan Girdi Maliyeti				Isparta, Burdur-Arpa Fiyat		Değişim Oran	
	Gübre	İlaç	Tohum/Fide	ÇÖF			ÇÖF	Isparta, Burdur-Arpa Fiyat
	TL/Kg	TL/Kg	TL/Kg	TL/Kg			%	%
2002	0,06	0,00	0,04	0,09	0,19	2002-03	-0,48	19,48
2003	0,06	0,00	0,03	0,09	0,23	2003-04	39,25	28,38
2004	0,08	0,00	0,05	0,13	0,30	2004-05	-20,99	0,14
2005	0,07	0,00	0,04	0,10	0,30	2005-06	22,64	-6,47
2006	0,08	0,00	0,04	0,12	0,28	2006-07	44,12	30,07
2007	0,11	0,02	0,06	0,18	0,36	2007-08	41,48	27,23
2008	0,18	0,01	0,07	0,25	0,46	2008-09	-38,68	-19,19
2009	0,10	0,01	0,05	0,16	0,37	2009-10	33,26	9,52
2010	0,13	0,01	0,07	0,21	0,41	2010-11	18,04	28,83
2011	0,17	0,01	0,07	0,24	0,52	2011-12	21,09	8,06
2012	0,20	0,01	0,09	0,30	0,56	2012-13	-25,04	8,09
2013	0,14	0,01	0,08	0,22	0,61			

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu.

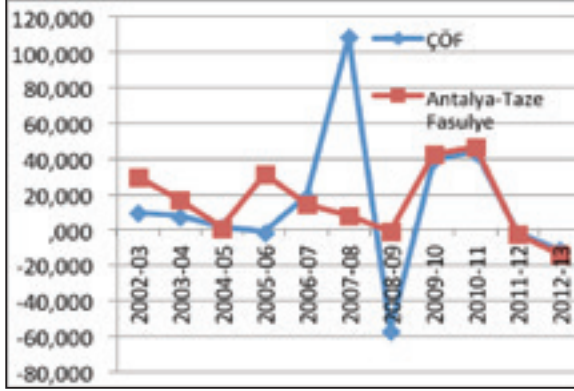
Tablo Ek I.10. Burdur-Buğday: ÇEF ve ÇÖF

	Kg Üretim için Kullanılan Girdi Maliyeti				Burdur- Buğday Fiyat		Değişim Oran	
	Gübre	İlaç	Tohum/Fide	ÇÖF			ÇÖF	Burdur- Buğday Fiyat
	TL/Kg	TL/Kg	TL/Kg	TL/Kg			%	%
2002	0,08	0,00	0,04	0,13	0,27	2002-03	12,85	13,19
2003	0,09	0,00	0,05	0,14	0,31	2003-04	3,22	11,17
2004	0,10	0,00	0,04	0,15	0,34	2004-05	23,77	1,23
2005	0,13	0,00	0,05	0,18	0,35	2005-06	11,10	-1,53
2006	0,14	0,00	0,07	0,20	0,34	2006-07	50,91	24,03
2007	0,19	0,02	0,09	0,31	0,43	2007-08	4,83	40,48
2008	0,24	0,01	0,07	0,32	0,60	2008-09	-36,83	-23,18
2009	0,13	0,01	0,06	0,20	0,46	2009-10	39,30	4,61
2010	0,18	0,01	0,09	0,28	0,48	2010-11	13,03	21,86
2011	0,23	0,01	0,08	0,32	0,59	2011-12	4,72	1,77
2012	0,24	0,01	0,08	0,33	0,60	2012-13	-17,18	13,25
2013	0,19	0,01	0,08	0,28	0,67			

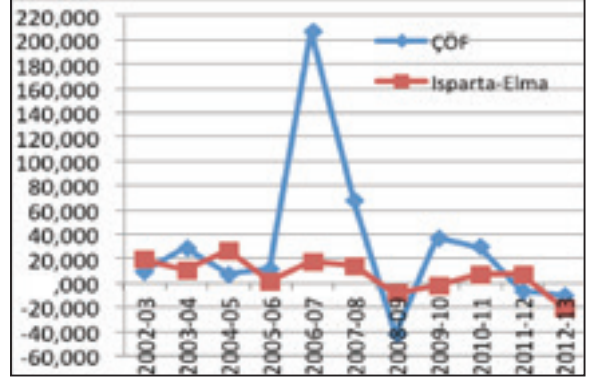
Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu.

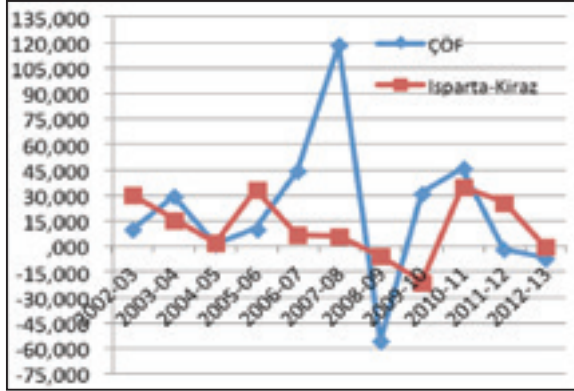
Şekil Ek 1.4. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı- Antalya Taze Fasulye (%)

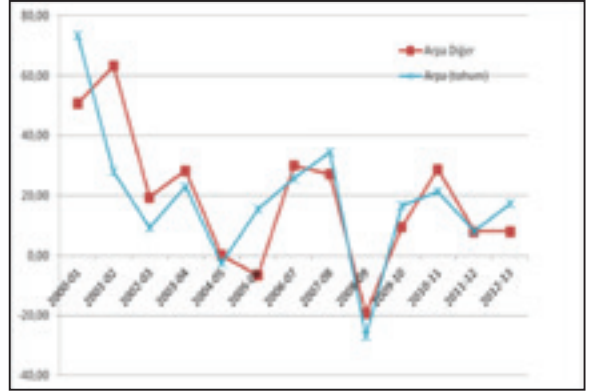
Şekil Ek 1.5. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı - Isparta-Elma (%)

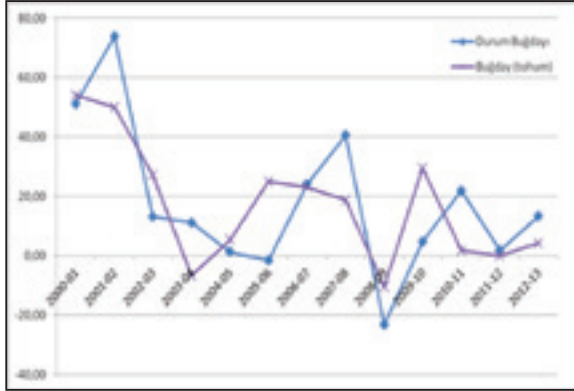
Şekil Ek 1.6. ÇEF ve ÇÖF Artış Oranı- Isparta-Kiraz (%)

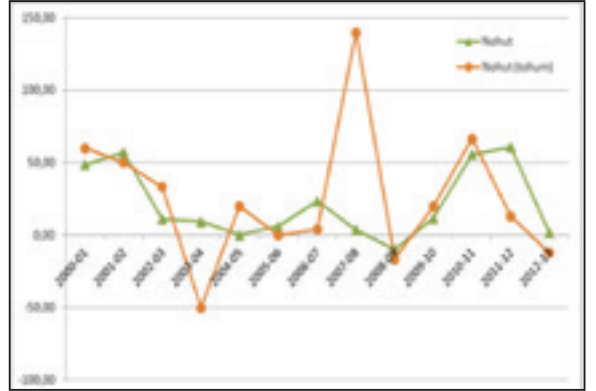
Şekil Ek 1.7. Arpa, Tohumluk Arpa Fiyat Artışı (%)

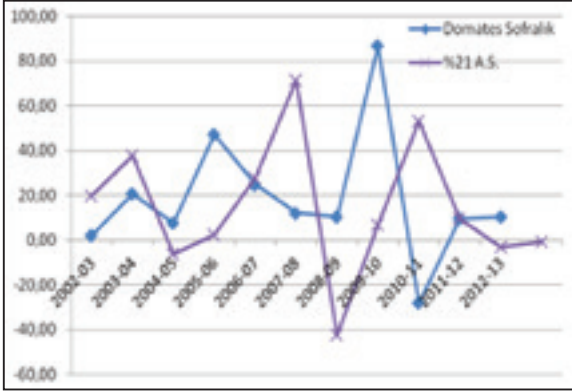
Şekil Ek 1.8. Buğday, Tohumluk Buğday Fiyat Artışı (%)

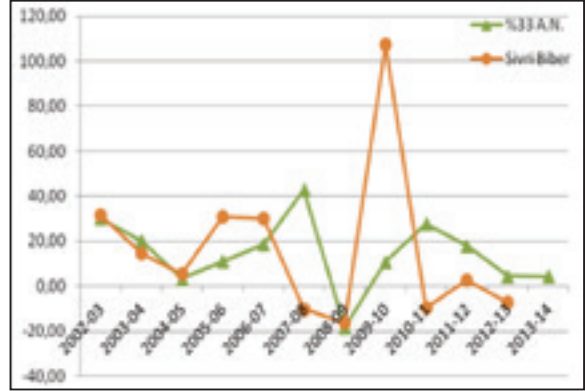
Şekil Ek 1.9. Nohut, Tohumluk Nohut Fiyat Artışı (%)

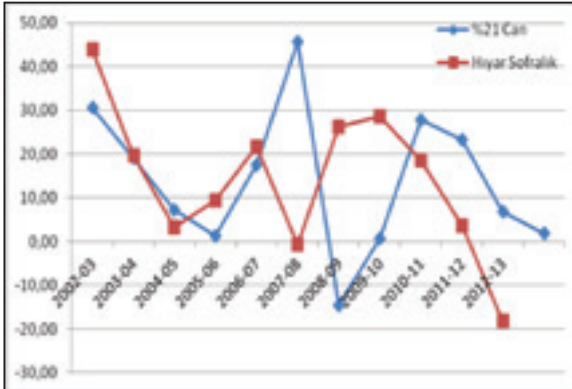
Şekil Ek I.10. Domates ve A. Sülfat Fiyat Artışı (%)

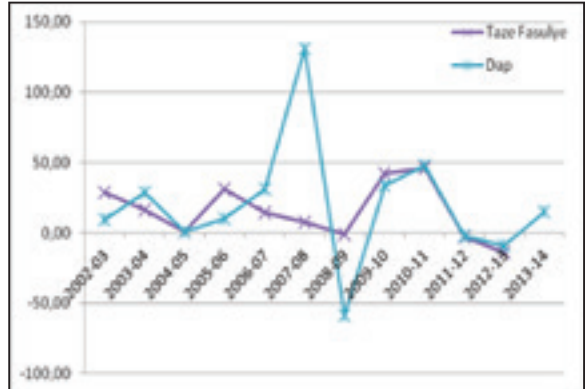
Şekil Ek I.11. Biber ve A. Nitrat Fiyat Artışı (%)

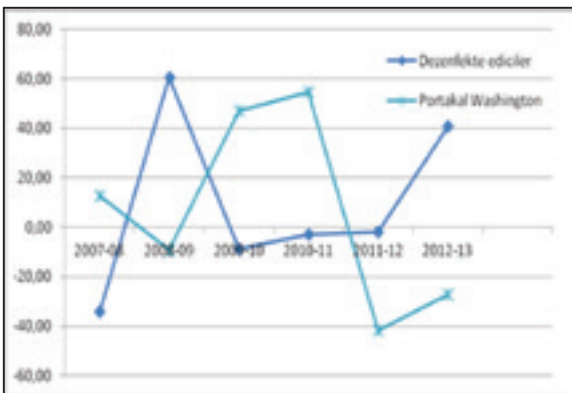
Şekil Ek I.12. Salatalık ve Can Fiyat Artışı (%)

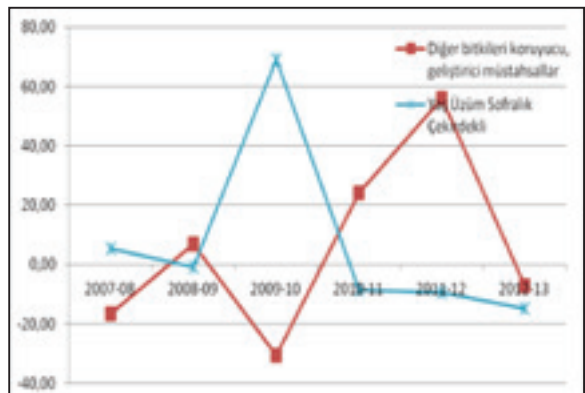
Şekil Ek I.13. Taze Fasulye ve DAP Fiyat Artışı (%)

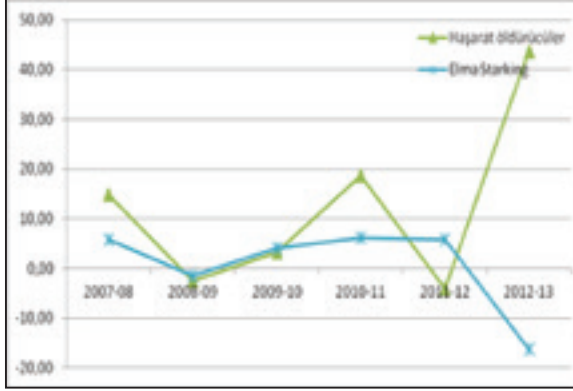
Şekil Ek I.14. Portakal ve Zirai İlaçlar Fiyat Artışı (%)

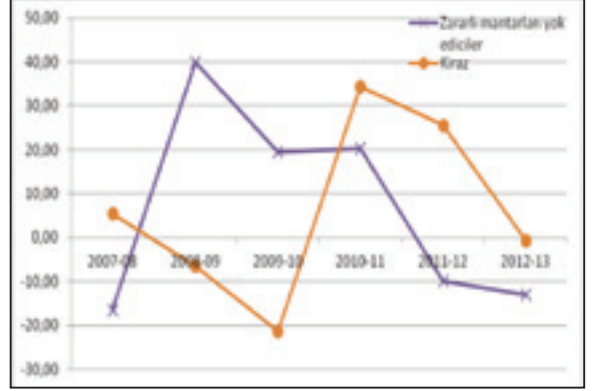
Şekil Ek I.15. Yaş Üzüm ve Zirai İlaç Fiyat Artışı (%)

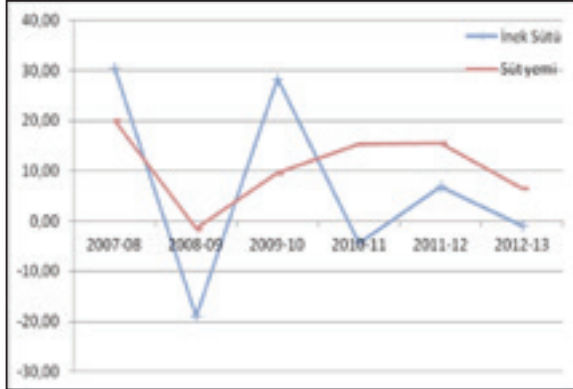
Şekil Ek I.16. Elma ve Zirai İlaçlar Fiyat Artışı (%)

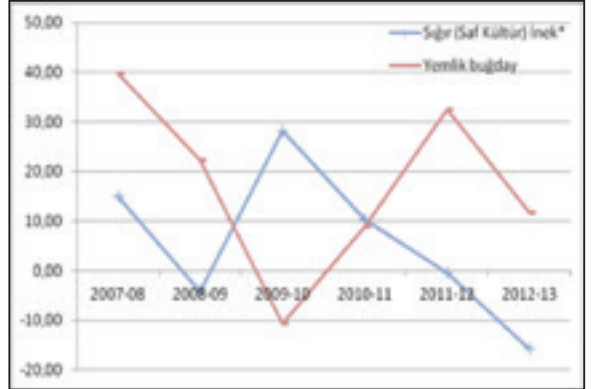
Şekil Ek I.17. Kiraz ve Zirai İlaç Fiyat Artışı (%)

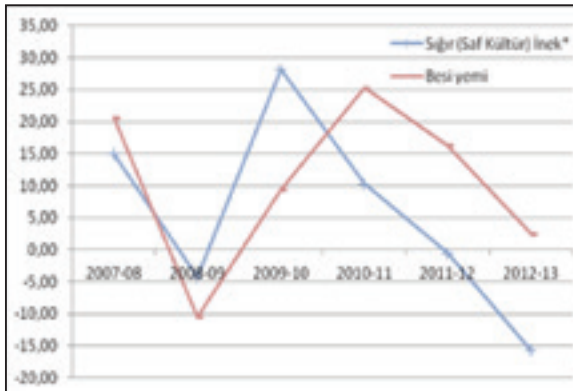
Şekil Ek I.18. Süt ve Süt Yemi Fiyat Artışı (%)

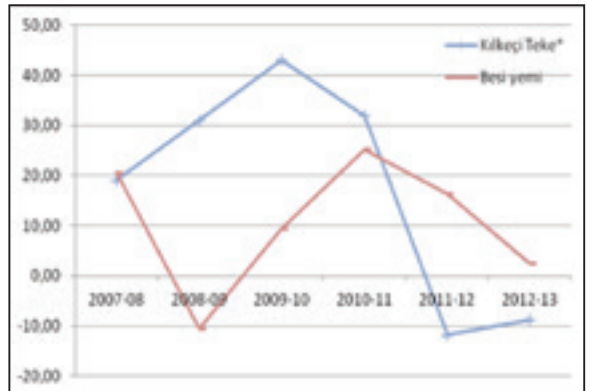
Şekil Ek I.19. Yemlik Buğday ve Sığır Fiyat Artışı (%)

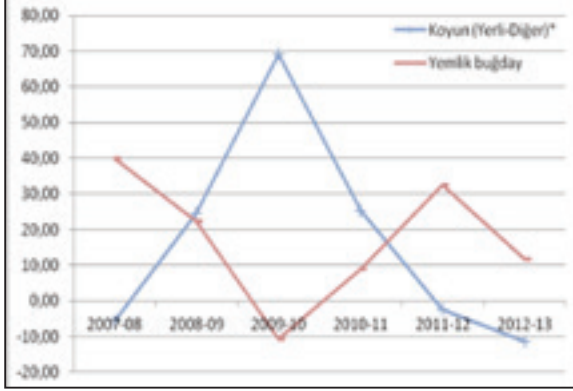
Şekil Ek I.20. Sığır ve Besi Yemi Fiyat Artışı (%)

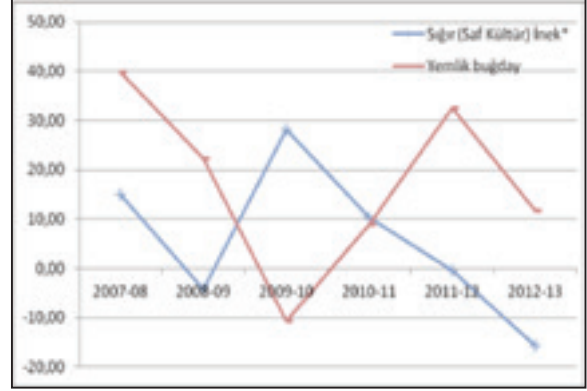
Şekil Ek I.21. Keçi ve Besi Yemi Fiyat Artışı (%)

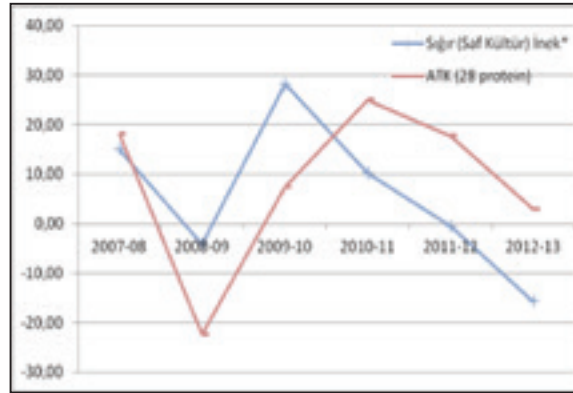
**Şekil Ek I.22. Koyun (Yerli-Diğer)*
Buğday Fiyat Artışı (%)**

**Şekil Ek I.23. Sığır (Saf Kültür) İnek*
Buğday Fiyat Artışı (%)**

**Şekil Ek I.24. Sığır (Saf Kültür) İnek*
ATK Protein Fiyat Artışı (%)**

Tablo Ek I.1.1. Tüketici Fiyatları Oranı

Antalya/Türkiye	Süt	Portakal	Üzüm	Elma	Karpuz	Kiraz	Biber Dolmalık	Biber Sivri	Domates	Taze Fasulye	Patlıcan	Salatalık	Nohut
2003	1,04	0,89	0,95	0,90	0,87	0,92	0,93	0,98	0,98	0,98	0,90	0,96	1,21
2004	1,04	0,81	1,08	0,86	1,00	0,93	0,91	1,00	0,93	0,96	0,94	0,96	1,15
2005	1,04	0,78	1,02	0,88	0,97	0,95	0,87	0,95	0,95	0,92	0,94	0,92	1,15
2006	1,03	0,74	1,03	0,83	0,60	0,61	0,88	0,94	0,94	0,97	0,92	0,92	1,08
2007	1,01	0,81	1,00	0,90	0,99	0,92	0,75	0,97	1,01	0,91	0,92	0,97	1,01
2008	1,04	0,82	1,06	0,89	0,89	0,92	0,89	0,96	1,00	1,03	0,92	0,95	1,01
2009	1,04	0,79	1,03	0,88	0,92	0,91	0,89	0,95	1,00	1,01	0,93	0,95	1,04
2010	1,01	0,78	1,04	0,86	1,01	0,93	0,93	1,02	1,00	1,03	0,96	0,94	1,10
2011	1,00	0,78	1,10	0,85	0,98	1,05	0,93	0,96	1,03	1,03	0,94	0,92	1,05
2012	1,02	0,76	1,04	0,86	0,96	0,93	0,91	0,97	1,03	1,00	0,92	0,93	1,06
2013	1,01	0,81	1,02	0,89	0,97	0,91	0,97	1,02	1,04	0,98	0,94	0,98	0,99
2014	1,01	0,78	1,10	0,84	0,93	0,89	0,92	1,00	1,04	1,00	0,94	0,97	0,99
Antalya/Seçilmiş İller	Süt-Balıkesir	Portakal-Adana	Üzüm-Çekirdekli-Izmir	Elma-Samsun	Karpuz-Diyarbakır	Kiraz-Manisa	Biber Dolmalık-Adana	Biber Sivri-Adana	Domates-Adana	Taze Fasulye-Adana	Patlıcan-Adana	Salatalık-Adana	Nohut-Neysehir
2003	1,06	1,10	0,88	0,99	0,94	0,96	0,94	1,14	1,04	1,28	1,05	1,00	1,29
2004	1,03	1,03	1,01	0,79	1,23	1,20	0,99	1,19	1,15	1,10	1,18	1,06	1,21
2005	1,04	1,35	0,93	0,99	1,21	1,19	0,93	1,05	1,22	0,98	1,15	1,05	1,18
2006	1,03	1,25	1,26	0,95	1,14	1,07	0,89	1,08	1,15	1,11	1,09	1,09	1,12
2007	1,01	1,15	0,92	0,98	1,21	1,28	0,87	1,06	1,21	1,34	1,07	1,11	1,03
2008	1,03	1,29	0,99	1,01	1,15	1,07	0,93	1,06	1,24	1,25	1,09	1,11	1,03
2009	1,03	1,12	0,95	0,96	1,04	1,26	0,93	1,09	1,24	1,14	1,10	1,08	1,01
2010	1,00	1,14	0,99	0,93	1,34	1,13	0,99	1,13	1,21	1,25	1,19	1,09	1,07
2011	0,98	1,07	1,08	0,98	1,21	1,75	0,99	1,11	1,26	1,22	1,12	1,06	0,94
2012	1,00	1,14	0,98	1,00	1,20	1,04	0,97	1,12	1,31	1,18	1,06	1,07	0,99
2013	0,99	1,17	0,94	0,97	1,08	1,15	1,04	1,15	1,24	1,04	1,10	1,12	0,97
2014	0,99	0,85	1,20	0,92	1,15	1,35	1,04	1,14	1,26	1,17	1,09	1,15	0,93

Tablo Ek I.12. İthal Yem Hammaddeleri Fiyatları (TL/kg)

	Caydar	Beyaz Arpa	Arpa	Yulaf	Mısır	Dan	Balık Unu	Soya Fasulyesi	Soya Fasulyesi Kütüğü	Soya Fasulyesi Kütüğü	Ayçiçeği Tohumu	Kolza Tohumu
2000	0,08		0,13		0,11	0,11	0,44	0,21	0,21	0,11	0,11	0,09
2001			0,10		0,12	0,10	0,49	0,21	0,22	0,12		
2002	0,09			0,06	0,11	0,13	0,63	0,22	0,21	0,13		
2003	0,10			0,07	0,15	0,13	0,65	0,27	0,23	0,11		
2004	0,08	0,19	0,17	0,10	0,12	0,17	0,68	0,33	0,31	0,15		
2005	0,12		0,06	0,11	0,15	0,11	0,72	0,29	0,26	0,13	0,13	
2006					0,17		1,00	0,26	0,24	0,11	0,12	
2007	0,21		0,26	0,31	0,23	0,14	1,13	0,33	0,29	0,18	0,24	
2008	0,33			0,31	0,31	0,32	1,05	0,52	0,44	0,24	0,23	
2009	0,11		0,20	0,12	0,23	0,11	1,12	0,44	0,43	0,14	0,22	
2010			0,15	0,24	0,24	0,17	1,51	0,42	0,41	0,25	0,25	
2011			0,33	0,38	0,32	0,30	1,38	0,53	0,45	0,25	0,26	
2012			0,31	0,32	0,28	0,24	1,36	0,57	0,53	0,25	0,34	
2013			0,33		0,30	0,22	1,57	0,60	0,58	0,31	0,32	
2014			0,24		0,24	0,27	1,34	0,57	0,57	0,28	0,28	
	Palm Kütüğü	Kepek (Mısır)	Kavuz ve	Kepek (Pirinç)	Kavuz ve	Kepek	Kavuz	Kepek	Kavuz	Mısır	Mısır	Buğday
2000												
2001												
2002												0,89
2003												
2004												
2005	0,06					0,10						
2006						0,11						
2007						0,18						
2008	0,22			0,25		0,20		0,20				
2009		0,15	0,14	0,11	0,12	0,08		0,12	0,14	0,18	1,67	0,14
2010		0,16	0,17	0,18	0,17	0,17	0,22	0,17	0,17	0,18	1,46	0,17
2011	0,19	0,22	0,20	0,25		0,22	2,04	0,21	0,19	0,27	1,41	0,24
2012	0,20	0,26		0,25	0,21	0,23	0,33	0,22	0,22	0,24	1,21	0,23
2013	0,20		2,02	0,27	0,17	0,24	0,21	0,23	0,21	0,28	1,42	0,25
2014	0,20	0,24	0,26	0,24	0,20	0,21	0,21	0,21	0,17	0,25	1,52	0,21

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü.

Tablo Ek I.13. TR61 Bölgesi Temel Tarımsal İhraç Ürün Grupları İhracatı (\$)*

Yıl	Balıklar (değerler milyon TL)	Balık filizleri ve diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balık yapıya elverişli veya sığ amacına uygun kesme çik ve diğer ürünler (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Diğer sığ amacına uygun kesme çik ve diğer ürünler (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Seğir, yalıt, sarımsak, peras ve diğer soğutulmuş ürünler (taze, soğutulmuş)	Lahana, karnabahar, alıncıklar, yaprak salatalar ve diğer bitkisel ürünler (taze, soğutulmuş)	Hayvan ve kuruyunusular (taze, soğutulmuş)	Turuncuğiller (taze, soğutulmuş)	Çulpanlar (taze, soğutulmuş)	Kavunlar (karpuzlar dahil) ve ayva (taze)	Kayısı, kiraz, erik ve çalıt erik (taze)	
2002	239.140.391	62.457	2.503.857	19.564.507	592.695	772.809	1.671.320	9.351.414	5.818.786	1.411.729	3.536.708	13.395.682
2003	415.913.944	310.066	781.326	12.507.218	22.986.036	1.170.360	3.121.320	7.504.245	9.768.852	2.871.881	3.818.927	27.217.169
2004	566.217.545	94.185	1.106.085	17.730.704	29.155.271	790.535	4.029.476	11.634.124	16.619.426	1.992.049	3.256.800	35.190.478
2005	523.783.202	30.268	2.182.363	18.123.700	48.451.681	633.992	982.107	6.915.066	14.830.136	2.372.749	3.489.849	31.017.859
2006	573.438.052	68.104	1.626.627	21.074.744	57.458.630	1.601.121	1.231.842	8.850.425	11.704.537	2.455.098	3.620.136	41.539.272
2007	834.991.185	1.262.706	4.919.093	23.073.423	85.869.911	1.903.681	986.775	12.170.818	17.287.824	3.035.409	4.677.567	45.768.453
2008	1.002.108.897	9.158.801	4.855.665	21.034.158	98.061.953	1.040.276	1.565.981	17.040.217	14.372.181	25.018.456	3.590.419	4.866.699
2009	891.652.116	9.680.146	5.569.633	20.276.566	113.785.097	913.232	1.229.624	20.661.433	24.969.036	22.596.993	3.021.804	4.917.188
2010	1.188.382.922	6.558.042	8.019.325	22.150.319	142.705.999	626.284	1.090.733	25.807.905	37.970.112	40.669.469	2.883.526	5.594.880
2011	1.269.852.065	8.027.866	4.140.521	23.651.866	127.754.731	1.038.072	1.242.705	22.218.203	49.972.133	2.759.968	4.351.343	49.060.339
2012	1.283.295.622	7.178.113	4.520.300	26.767.928	126.230.765	1.614.107	1.177.709	25.522.755	35.638.519	36.926.785	2.987.513	5.581.689
2013	1.388.699.137	4.746.589	2.760.348	25.840.425	133.713.931	2.682.665	1.514.623	25.709.020	37.408.266	39.830.050	3.324.653	8.176.764
2014	1.357.809.496	422.985	1.546.276	29.634.112	137.239.628	2.320.993	1.357.507	20.974.532	40.527.345	4.036.477	8.426.266	43.339.738

Kaynak: *: Birinci kolon TR61 toplam ihracatıdır.

Tablo Ek I.14. TR61 Bölgesi Temel Tarımsal İhraç Ürünleri Gruplarında Dünya İhracatı (\$)

Yıl	Balıklar (değerler milyon TL)	Balık filizleri ve diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balık yapıya elverişli veya sığ amacına uygun kesme çik ve diğer ürünler (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Diğer sığ amacına uygun kesme çik ve diğer ürünler (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Lahana, karnabahar, alıncıklar, yaprak salatalar ve diğer bitkisel ürünler (taze, soğutulmuş)	Hayvan ve kuruyunusular (taze, soğutulmuş)	Turuncuğiller (taze, soğutulmuş)	Çulpanlar (taze, soğutulmuş)	Kavunlar (karpuzlar dahil) ve ayva (taze)	Kayısı, kiraz, erik ve çalıt erik (taze)	
2002	2.021.594.893	1.608.608.899	696.782.624	203.114.931	23.958.858	23.641.086	311.937.638	938.295.665	251.537.233	319.234.873	240.459.270
2003	2.231.778.159	1.620.463.921	802.091.764	288.592.276	33.688.643	26.782.152	905.499.895	1.392.027.168	326.004.890	993.985.281	322.614.982
2004	2.630.395.716	1.528.330.449	954.444.021	363.893.660	34.728.428	36.779.822	1.066.455.942	1.391.928.476	370.005.051	1.179.330.432	489.771.963
2005	3.109.088.229	2.293.673.213	1.056.156.825	513.400.408	64.331.260	49.397.932	1.274.137.186	1.649.337.425	489.198.124	1.249.159.662	499.714.222
2006	4.049.434.663	2.840.125.705	1.252.877.557	563.928.532	20.465.263	34.215.715	1.446.277.625	2.262.282.153	500.023.036	1.294.795.686	636.126.179
2007	4.746.787.799	3.256.842.960	1.637.993.159	1.014.832.436	307.646.263	139.522.058	1.879.398.827	2.262.282.153	652.864.738	1.563.111.666	743.555.482
2008	5.023.238.397	3.190.728.927	1.824.993.699	1.092.134.891	219.317.278	146.533.925	2.080.663.752	2.656.240.541	715.298.700	1.634.320.254	826.886.962
2009	4.401.391.889	2.823.537.342	1.795.292.406	1.149.486.349	99.285.798	161.643.166	2.024.253.845	2.556.021.277	665.025.879	1.495.391.575	797.955.362
2010	4.646.474.040	3.066.088.900	1.795.224.001	1.264.993.586	343.844.139	204.988.787	2.187.636.955	2.726.832.828	568.602.307	1.483.028.600	972.670.187
2011	5.023.360.075	3.394.783.702	2.062.469.920	1.272.413.157	228.934.392	244.211.220	2.428.274.273	2.917.840.496	647.993.637	1.559.770.305	1.110.291.291
2012	4.527.793.359	3.363.798.907	2.079.240.437	1.338.465.422	148.732.373	289.593.034	2.656.244.636	2.863.425.551	550.871.202	1.571.276.963	1.298.571.560
2013	4.604.039.253	3.674.914.926	2.042.201.848	1.596.980.308	181.240.476	295.316.611	2.841.293.538	2.924.251.582	560.929.634	1.881.629.224	1.136.272.554
2014	3.173.933.973	3.675.986.648	25.092.187	44.848.589	39.593.263	-178.242	276.906.113	91.057.891	2.560.138	233.394.794	236.614.198

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Tablo Ek 1.15. TR61 Bölgesi Temel Tarımsal İhraç Ürün Gruplarının TR61 Bölgesi Toplam İhracatı İçindeki Payı (%)

	Balıklar (dondurulmuş)	Balık filetoları ve diğer balık sekolması veya dondurulmuş)	Diğer balık sekolması veya dondurulmuş)	Balık etleri (taze, soğutulmuş veya çilek ve çilek dondurulmuş)	Balık sütü ve diğer balık sekolması	Balık yağı ve diğer balık sekolması	Balık unu ve diğer balık sekolması	Balık diğer ürünleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balık diğer ürünleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Domates (taze/soğutulmuş)	Soğan, patates, havuç, kavun, karpuz ve diğer sekolması	Lahana, karnabahar, karnabahar, yaprak salatalık, yeşil bonaprak ve diğer sekolması	Hıyarlar ve karnabahar (taze/soğutulmuş)	Yarımçilek (taze/soğutulmuş)	Çilek (taze/soğutulmuş)	Kavunlar (karpuz dahil) ve papaya (taze)	Elma, armut ve ayva (taze)	Kayısı, kiraz, şeftali, erik ve diğer erik (taze)
2002	0,03	1,05	4,42	5,59	0,25	0,24	0,70	3,91	2,43	0,59	1,48	5,60						
2003	0,08	0,19	3,01	5,53	0,28	0,17	0,75	1,80	2,35	0,69	0,92	6,55						
2004	0,02	0,20	3,13	5,15	0,11	0,14	0,71	2,05	2,94	0,35	0,58	6,20						
2005	0,01	0,42	3,46	9,25	0,12	0,18	1,32	2,83	3,36	0,45	0,66	5,92						
2006	0,01	0,28	3,68	10,02	0,28	0,21	1,72	2,04	3,06	0,43	0,63	7,24						
2007	0,15	0,59	2,76	10,28	0,23	0,12	1,46	2,07	2,88	0,36	0,56	5,48						
2008	0,91	0,48	2,10	9,79	0,10	0,16	1,70	1,43	2,50	0,36	0,49	3,93						
2009	1,09	0,62	2,27	12,76	0,10	0,14	2,32	2,80	2,53	0,34	0,55	4,71						
2010	0,55	0,67	1,86	12,01	0,05	0,09	2,17	3,20	3,42	0,24	0,47	4,04						
2011	0,63	0,33	1,86	10,06	0,08	0,10	1,75	3,94	2,93	0,22	0,34	3,86						
2012	0,56	0,35	2,09	9,84	0,13	0,09	1,99	2,78	2,88	0,23	0,43	4,02						
2013	0,34	0,20	1,86	9,63	0,19	0,11	1,85	2,69	2,87	0,24	0,59	3,63						
2014	0,03	0,11	2,18	10,11	0,17	0,10	2,21	2,98	2,57	0,30	0,62	3,19						

Tablo Ek I.16. TR61 Bölgesi Temel Tarımsal İhrac Ürün Gruplarının TR61 Bölgesi Tarımsal İhracatı İçindeki Payı (%)

Balıklar (dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	Balıklar diğer balık etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)
2002	0,07	2,72	11,46	14,50	0,64	0,62	1,81	10,15	6,31	1,53	3,94	14,53							
2003	0,24	0,56	8,96	16,47	0,34	0,52	2,24	5,38	7,00	2,06	2,74	19,52							
2004	0,05	0,62	9,96	16,37	0,35	0,48	2,26	6,53	9,15	1,12	1,81	19,71							
2005	0,01	1,00	8,31	22,21	0,29	0,43	3,17	6,80	8,07	1,09	1,58	14,32							
2006	0,03	0,67	8,69	21,69	0,66	0,51	4,06	4,83	7,24	1,01	1,49	17,12							
2007	0,42	1,59	7,48	27,83	0,62	0,32	3,94	5,60	7,80	0,60	1,52	14,83							
2008	2,36	1,52	6,57	30,63	0,32	0,49	5,32	4,49	7,81	1,12	1,52	12,50							
2009	2,72	1,56	5,69	31,86	0,26	0,15	5,80	7,01	6,55	0,85	1,38	11,78							
2010	1,46	1,79	4,93	21,79	0,14	0,24	5,75	8,46	9,06	0,64	1,25	10,69							
2011	1,79	0,92	5,27	28,46	0,23	0,28	4,95	11,13	8,30	0,61	0,97	10,91							
2012	1,62	1,02	6,02	28,40	0,30	0,26	5,74	8,02	8,31	0,65	1,26	11,62							
2013	0,96	0,56	5,22	27,03	0,54	0,31	5,20	7,56	8,05	0,67	1,65	10,20							
2014	0,09	0,32	6,13	28,37	0,48	0,28	6,20	8,38	7,21	0,83	1,74	8,06							

Tablo Ek I.17. TR61 Bölgesi Temel Tarımsal İhrac Ürün Grupları İhracatı Yıllık Değişimi (%)

Toplam*	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**	Toplam	Tarımsal**
2002-03	73,0	51,4	-428,5	-68,8	18,4	72,0	97,5	26,1	86,8	-19,8	67,9	103,4	8,0	103,3	28,9				
2003-04	36,1	27,6	-71,5	41,6	41,8	26,8	-46,0	9,4	20,1	55,0	70,4	-10,6	-14,7	28,0	22,5				
2004-05	-7,5	22,5	-67,9	97,3	2,2	66,2	2,1	19,2	71,6	27,5	5,8	19,1	5,7	-11,6	33,9				
2005-06	9,5	11,2	125,0	-25,5	16,3	18,6	152,5	30,8	42,4	-21,1	-0,2	3,5	5,2	10,2	33,9				
2006-07	45,6	27,2	1783,5	202,4	9,5	49,4	18,9	-19,9	23,6	47,7	16,9	23,6	29,2	10,2	33,9				
2007-08	20,0	3,8	614,0	-1,3	-8,8	14,2	-45,4	58,7	40,0	-16,9	4,0	18,3	4,0	-14,0	33,9				
2008-09	-11,0	11,2	5,7	14,7	-3,6	16,0	-12,2	-21,5	21,3	73,7	-9,7	-15,8	1,0	6,5	33,9				
2009-10	33,3	26,1	-32,3	44,0	9,2	25,4	-31,4	-11,3	24,9	52,1	80,0	-4,6	13,8	14,4	33,9				
2010-11	6,0	0,0	22,4	-48,4	6,8	-10,5	65,8	13,9	-13,9	31,6	-8,4	-4,3	-22,2	2,2	33,9				
2011-12	1,1	-1,0	-10,6	9,2	13,2	13,2	55,5	-5,2	14,9	-28,7	-0,9	5,3	29,3	5,2	33,9				
2012-13	8,2	11,3	-33,9	-38,9	-3,5	5,9	66,2	28,6	0,7	5,0	7,9	14,3	46,5	-2,2	33,9				
2013-14	-2,2	-2,2	-91,1	-44,0	14,7	2,6	-13,5	-10,4	16,6	8,3	-12,4	21,4	3,1	-14,3	33,9				

*: TR61 Toplam ihracatı. **: Bitkisel, hayvancılık, balıkçılık.

Tablo Ek I.18. TR61 Bölgesi Temel Tarımsal İhrac Ürün Grupları Ana Partnerlere Göre İhracatı (dolar)

SAG	MİS	Sımsak	İstisna	Bölgeler	Dünya	Fransa	İtalya	Çin	Mısır	Sımsak	Almanya	İspanya	Diğer	2009 AM
Domates (sarı/yeşil)	41.87	172.78	4.28	40.34	10.98	2.93	4.22	37.38	89.42	26.28	11.64	1.28	6.94	27.90
Diğer sebze (sarı/yeşil)														
Arpa, kuru, (yıldız, erik ve yabak arpa)														
Arpa	17.34	24.28			18.08	2.80		15.28	21.28	4.80			1.00	18.28
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	47.11	18.00		26.07	84.22	20.22	47.47	67.78	67.78	9.52			1.78	74.47
Arpa (sarı/yeşil)	30.65	20.00			30.35	1.65		28.70	30.35	1.65			5.00	25.35
Arpa (sarı/yeşil)	18.22	31.28		1.58	4.22	18.65		3.57	4.22	1.65			1.65	16.60
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	11.00	48.00						37.00	48.00				11.00	37.00
Arpa (sarı/yeşil)	167.62	74.00		39.52	7.52	31.08	33.52	43.52	43.52	4.00			1.02	42.50
Arpa (sarı/yeşil)	147.62	34.00		11.58	17.58	17.58		17.58	17.58				1.58	16.00
Arpa (sarı/yeşil)	1.68	37.88											1.68	36.20
Arpa (sarı/yeşil)	34.87	168.42		57.48	24.87	11.87	38.74	31.87	31.87				2.87	29.00
Arpa (sarı/yeşil)	31.87	174.72		3.00	185.92	154.92	47.92	31.87	31.87				3.87	28.00
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	110.15	88.42		1.08	19.02	18.94		18.94	18.94				1.94	17.00
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	1.85	278.52		7.88	11.85	9.88		9.88	9.88				1.88	10.00
Arpa (sarı/yeşil)	262.78	479.52		49.82	1.82	1.82		1.82	1.82				1.82	1.00
Arpa (sarı/yeşil)	20.82	48.12		20.82	48.12	48.12		48.12	48.12				48.12	48.12
Arpa (sarı/yeşil)	1.88	191.92		1.88	1.88	1.88		1.88	1.88				1.88	1.88
Arpa (sarı/yeşil)	7.47	112.84		2.73	7.28	7.28		7.28	7.28				7.28	7.28
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	110.15	88.42		1.08	19.02	18.94		18.94	18.94				1.94	17.00
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	38.52	50.00		61.58	4.08	4.08		4.08	4.08				4.08	4.08
Arpa (sarı/yeşil)	215.47	47.78		73.82	17.82	17.82		17.82	17.82				1.82	16.00
Arpa (sarı/yeşil)	185.48	24.82		3.86	2.82	2.82		2.82	2.82				2.82	2.82
Arpa (sarı/yeşil)														
Arpa (sarı/yeşil)	1.84	20.88											1.84	19.04
Arpa (sarı/yeşil)	91.88	178.88		188.88	4.88	4.88		4.88	4.88				4.88	4.88
Arpa (sarı/yeşil)	88.88	188.88		188.88	4.88	4.88		4.88	4.88				4.88	4.88

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Tablo Ek I.20. Diğer Ülkeler Temel Tarımsal İhraç Ürün Grupları Ana Partnerlere Göre İhracatı (dolar)

2014	ABD	Almanya	Avustralya	Belarus	Bulgaryalı	Çin Cumhuriyeti	Danimarka	Fransa	İtalya	Japonya	Meksika	Norveç	Rusya	Sırbistan	Tayvan	Türkiye	Toplam	
																		İhracat
Diğer ürünler (tarımsal)	522526	480225	403338	47428	2258	359335	214313	279879	853542	323944	585	255338	2534	25426	2074	234562		
Diğer ürünler (tarımsal)	2741736	1410733	1473677	57047	81037	488488	1030273	573226	514388	1700099	15813	452463	2036	194023	45045	460276		
Arpa, kinoa, yulaf, ekmek ve yulaf ergeci	20034	403463	413333	25786	43666	219173	166429	102425	42481	132467	1762	138437	36675	152268	2219	348	180276	
Tarımsal ürünler (tarımsal)	1851407	587338	484475	63064	26653	179635	173762	562336	240335	252003	18676	252268	21586	158031	15366	53358	226033	
Etiketli ürünler (tarımsal)	446578	367323	271534	35847	4818	186219	268034	146653	184323	262234	248	184449	2536	58276	2513	5842	188617	
Etiketli ürünler (tarımsal)	284297	274648	15242	2659	1485	213074	114203	262316	94488	75034	754	50364	2501	112628	2023	189	76780	
Diğer ürünler (tarımsal)	863278	767225	28073	26244	8128	32583	488259	262032	340345	569366	4253	24464	4324	117623	4871	5871	124293	
Diğer ürünler (tarımsal) ve diğer ürünler (tarımsal)	48622	425062	24627	5634	41422	16254	36933	77007	171716	338847	22276	22726	40033	148706	6423	426	13320	
Etiketli ürünler (tarımsal)	222796	180232	129248	428	1308	182385	12671	184267	102533	64038	148	41172	11476	52266	18034	1363	76887	
Diğer ürünler (tarımsal)	184733	767329	43263	6486	1822	170175	18479	51254	377671	57428	1149	24276	1247	34482	584	2617	47962	
Toplam	640393	422222	46384	38258	27628	28333	418623	248258	273323	382272	5925	29262	99122	28623	46717	48258	342222	
2014	ABD	Almanya	Avustralya	Belarus	Bulgaryalı	Çin Cumhuriyeti	Danimarka	Fransa	İtalya	Japonya	Meksika	Norveç	Rusya	Sırbistan	Tayvan	Türkiye	Toplam	
Diğer ürünler (tarımsal)	202296	50026	74117	72022	4723	58724	11988	10002	20173	28204	6272	4623	5823	10037	2726	2024	18423	
Diğer ürünler (tarımsal)	208303	204571	242406	67228	27424	368106	148274	68258	26482	122887	8012	45237	12842	28888	16038	42004	184281	
Arpa, kinoa, yulaf, ekmek ve yulaf ergeci	158278	448113	42134	68871	10458	17644	24233	262787	107134	20247	13477	22018	24648	26882	4463	24661	21782	
Tarımsal ürünler (tarımsal)	252296	42484	42986	64484	18228	24878	48853	78484	44832	48376	1282	54438	2443	48238	2423	14826	20223	
Etiketli ürünler (tarımsal)	162422	192362	18738	24274	28818	48848	48833	28813	48848	47288	18888	5823	18878	12782	4734	24033	18023	
Etiketli ürünler (tarımsal)	54288	274222	18748	8833	12884	22134	12834	48833	8888	37847	1874	4842	4888	12947	3837	2317	14824	
Diğer ürünler (tarımsal)	44888	42487	11248	2124	2123	5186	3242	27348	18882	57288	4224	2482	3023	21223	453	20234	11228	
Diğer ürünler (tarımsal) ve diğer ürünler (tarımsal)	27222	42324	15232	12347	13423	20447	58208	58423	21444	48488	1844	5826	2508	57237	1226	12407	28123	
Etiketli ürünler (tarımsal)	44238	24772	18238	2134	4247	2088	19234	17347	48848	14834	1272	14813	4204	14882	4104	484	14884	
Diğer ürünler (tarımsal)	242222	18737	24238	4837	6736	29123	18203	12848	48217	37282	1733	24113	12228	27847	2028	12879	12488	
Toplam	1841778	788826	58288	48288	28288	42823	48884	18888	28862	42823	4888	18483	28827	18888	12778	18288	18428	

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Tablo Ek 1.2.1. Diğer Ülkeler Temel Tarımsal İhracat Ürün Grupları Ana Partnerlere Göre İhracatı (2005 fiyatlarıyla-dolar)

Ürün	2014													2015															
	ABD	Almanya	Avustralya	Belçika	Birleşik Krallık	Çin	Hollanda	Fransa	İtalya	Japonya	Kore	Almanya	Avustralya	Belçika	Fransa	İtalya	Japonya	Kore	Almanya	Avustralya	Belçika	Fransa	İtalya	Japonya	Kore				
Buğday (ihracat)	492215	355000	194800	106700	50700	18500	43500	41500	51200	42200	32400	51500	34500	49500	53500	51500	51500	51500	51500	51500	51500	51500	51500	51500	51500	51500	51500		
Diğer tahıllar (ihracat)	249225	228075	211200	72750	48250	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	119275	
Arpa, kuru, yulaf, tahıl ve tahıl eriği (ihracat)	152000	494000	518750	36875	50250	26800	302500	170100	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	
Taraplılar (ihracat)	152000	494000	518750	36875	50250	26800	302500	170100	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	40000	182075	292500	
Çeltikler (ihracat)	692460	424650	342250	30250	1000	24900	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	19400	
İyotlu ve katıyolu (ihracat)	345000	349000	100000	5000	2670	29600	14000	44600	75400	96400	6600	75400	96400	6600	75400	96400	6600	75400	96400	6600	75400	96400	6600	75400	96400	6600	75400	96400	
Diğer tahıl dışı tahıl ürünleri (ihracat)	125700	614750	86700	29700	12800	20200	61800	48920	42600	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	38700	42600	
Diğer tahıl dışı tahıl ürünleri (ihracat)	103250	578650	248750	26870	5650	13800	47000	69000	228750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750	268750
Avrasya (Avrasya tahıl) ve diğer tahıl ürünleri (ihracat)	200200	177000	19000	500	1000	11900	10000	14000	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800	12800
Diğer tahıl dışı tahıl ürünleri (ihracat)	287115	80000	54400	500	1000	22100	17000	6000	4300	71400	1020	4300	71400	1020	4300	71400	1020	4300	71400	1020	4300	71400	1020	4300	71400	1020	4300	71400	1020
Totaller	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175	624175

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade Veri Tabanı.

Tablo Ek I.22. Dünya Toplam İhracatı Seçilmiş Partnerler (dolar)

	2002	2014
ABD	15967590	60404515
Almanya	32624771	100133302
Avusturya	1474725	12902532
Belarus	32020	18633930
Bulgaristan	9359997	39013249
Çek Cumhuriyeti	333865	5850050
Danimarka	1415627	10918555
Fransa	15842332	33665013
Hollanda	43206607	46300538
İngiltere	38366993	40204068
Moldova	12194560	11608121
Norveç	9095681	4392827
Romanya	21345905	18348636
Rusya Federasyonu	13803765	191562745
Sırbistan	55521370	5015282
Ukrayna	14898643	56869496
Toplam	285486453	655824873

Tablo Ek I.23. Dünya Toplam İhracatı Seçilmiş Partnerler (2005 fiyatları-Ş)

	2002	2014
ABD	19860187	35477807
Almanya	40578073	58811995
Avusturya	1834235	7578135
Belarus	39826	10944397
Bulgaristan	11641787	22913925
Çek Cumhuriyeti	415255	3435951
Danimarka	1760730	6412871
Fransa	19704393	19772708
Hollanda	53739561	27194020
İngiltere	47720141	23613337
Moldova	15167363	6817879
Norveç	11313036	2580070
Romanya	26549633	10776833
Rusya Federasyonu	17168862	112511891
Sırbistan	69056430	2945661
Ukrayna	18530650	33401560
Toplam	355082653	385190223

EKLER-II

Tablo Ek II.1. Tarımsal Desteklemeler-Burdur (milyon TL)

Yıl	Doğrudan Gelir Desteği	Prim ve Fark Ödeme Desteği	Girdi Desteği	Hayvancılık Desteği	Süt Desteği	Arıcılık Desteği	Su Ürünleri Desteği	Organik Tarım Uygulamaları	Toplam	Kırsal Kalkınma Desteklemeleri			KASAP
										Kırsal Yatırımlar (milyon TL)	Kırsal Yatırımlar (milyon TL)	Proje Yatırımları	
2003	18,1	0,02	2,2	1,4	2,8	0,001	0,001		24,5				
2004	18,5	0,03	4,7	2,4	3,5	0,01	0,1		29,7				
2005	11,7	1,3	0,04	5,2	8,8	0,03	0,5		27,5				
2006	11,7	2,3	6,6	8,7	10,9	0,05	1,4		41,6				
2007	8,6	2,3	9,4	16,1	17,6	0,03	2,4		56,2				
2008	9,5	2,5	8,5	11,5	15,0	0,1	3,1		56,0				
2009	4,4	4,4	9,3	18,3	18,7	0,2	6,4		69,5				
2010	3,6	3,6	9,8	23,6	12,4	0,2	6,6		56,3				
2011	4,7	4,7	12,2	34,8	19,2	0,3	7,8		79,0				
2012	2,3	2,3	11,2	38,8	26,1	0,3	4,8		83,4				
2013	2,7	2,7	12,8	116,3	28,2	0,3	4,0		164,5				

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Antalya, Burdur, Isparta Tarım İl Müdürlükler

Tablo Ek II.2. Tarımsal Desteklemeler-Burdur (%)

Yıl	Doğrudan Gelir Desteği	Prim ve Fark Ödeme Desteği	Girdi Desteği	Hayvancılık Desteği	Süt Desteği	Arıcılık Desteği	Su Ürünleri Desteği	Organik Tarım Uygulamaları	Toplam
2003	74,0	0,1	9,0	5,6	11,3	0,0	0,0	0,0	100,0
2004	62,2	0,1	16,0	9,6	11,7	0,0	0,0	0,4	100,0
2005	42,5	4,7	0,2	18,9	31,9	0,1	1,7	1,7	100,0
2006	28,2	5,4	15,8	20,8	26,3	0,1	3,5	3,5	100,0
2007	14,7	4,1	16,7	28,4	31,6	0,1	4,3	4,3	100,0
2008		7,0	23,5	32,0	27,6	0,2	9,6	9,6	100,0
2009		8,9	19,2	37,0	21,7	0,3	12,8	12,8	100,0
2010		7,0	17,3	40,9	22,2	0,3	12,2	12,2	100,0
2011		5,9	15,5	44,0	24,3	0,4	9,9	9,9	100,0
2012		2,7	13,4	46,5	31,3	0,3	5,7	5,7	100,0
2013		1,7	7,8	70,7	17,1	0,2	2,4	2,4	100,0

Tablo Ek II.3. Tarımsal Desteklemeler-Antalya (milyon TL)

	Doğrudan Gelir Desteği	Prım ve Fark Ödeme Desteği	Gırdı Desteği	Hayvancılık Desteği	Süt Desteği	İpek Böceği Desteği	Ancaklık Desteği	Su Ürünleri Desteği	Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları	Toplam
2003	28,0	2,6	3,4	0,4	0,6		0,002			34,9
2004	28,2	2,5		2,2	0,6		0,04			33,6
2005	17,2	4,0	7,1	2,8	2,1		0,1	0,3		33,7
2006	16,7	3,1	8,1	7,7	2,1		1,2	0,4		39,2
2007	11,4	3,6	9,4	9,3	4,2		1,6	0,7		40,2
2008		4,9	10,4	6,0	2,4		0,2	0,8	0,003	25,4
2009		7,3	11,0	8,1	2,8		0,3	1,9	1,2	32,6
2010		11,1	11,0	11,3	3,4		0,3	2,7	1,3	41,7
2011		14,3	12,4	17,5	5,8		0,5	4,2	1,7	56,8
2012		13,5	13,5	13,5	7,6		0,5	4,8	0,7	54,2
2013		11,1	14,4	3,7				4,3	0,6	34,1

Kaynak: Burdur T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İl Tarım Müdürlüğü.

Tablo Ek II.4. Tarımsal Desteklemeler-Antalya (%)

	Doğrudan Gelir Desteği	Prım ve Fark Ödeme Desteği	Gırdı Desteği	Hayvancılık Desteği	Süt Desteği	İpek Böceği Desteği	Ancaklık Desteği	Su Ürünleri Desteği	Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları	Toplam
2003	80,0	7,4	9,8	1,1	1,7		0,0			100,0
2004	84,1	7,6		6,6	1,7		0,1			100,0
2005	51,2	12,0	21,1	8,3	6,2		0,4	0,8		100,0
2006	42,6	7,8	20,8	19,5	5,4		3,0	0,9		100,0
2007	28,3	9,0	23,5	23,1	10,4		3,9	1,8		100,0
2008		19,4	40,7	23,6	9,4		2,6	3,3	0,0	100,0
2009		22,3	33,7	24,7	8,5		5,8	3,6	0,4	100,0
2010		26,6	26,4	27,1	8,2		6,5	3,2	1,1	100,0
2011		25,2	21,8	30,8	10,3		7,4	2,9	0,8	100,0
2012		24,8	25,0	25,0	14,1		8,9	1,3	0,8	100,0
2013		32,6	42,2	10,9			12,6	1,7	0,6	100,0

Tablo Ek II-5. Tarımsal Desteklemeler-Isparta (milyon TL)

	Doğrudan Gelir Desteği	Prim ve Fark Ödeme Desteği	Girdi Desteği	Yem Bitkileri Desteklemesi	Arcılık Desteği	Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları	Toplam
2003	17,4		4,1	0,2			21,7
2004	17,4		4,1	0,2			21,7
2005	10,7		0,1	0,7			11,5
2006	10,6		0,3	2,2		0,2	13,2
2007	7,3		6,2	3,1		0,3	16,9
2008			7,0	1,4		0,5	8,9
2009			7,8	1,0		0,6	9,3
2010			7,5	1,1		1,7	10,3
2011		1,9	8,3	1,4		2,3	14,0
2012		1,0	8,7	1,7	0,0	2,9	14,2
2013		1,1	9,3	2,0	0,0	3,1	15,5

Kaynak: Isparta T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İl Tarım Müdürlüğü.

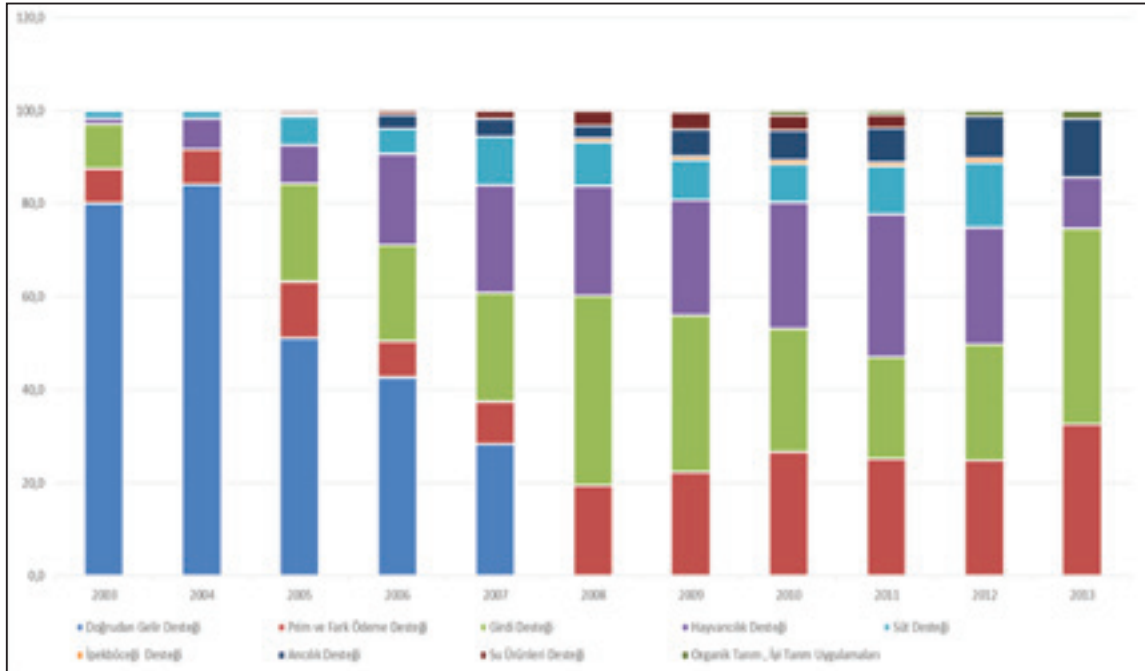
Tablo Ek II-6. Tarımsal Desteklemeler-Isparta (%)

	Doğrudan Gelir Desteği	Prim ve Fark Ödeme Desteği	Girdi Desteği	Yem Bitkileri Desteklemesi	Arcılık Desteği	Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları	Toplam
2003	80,4		18,9	0,7			100,0
2004	80,1		18,9	1,1			100,0
2005	93,0		0,6	6,5			100,0
2006	79,8		2,5	16,5		1,2	100,0
2007	43,4		36,6	18,3		1,8	100,0
2008			78,7	15,9		5,5	100,0
2009			83,5	10,6		5,9	100,0
2010			72,4	10,8		16,7	100,0
2011		13,9	59,1	10,2		16,7	100,0
2012		6,9	61,4	11,6	0,0	20,1	100,0
2013		7,0	60,1	12,9	0,1	19,9	100,0

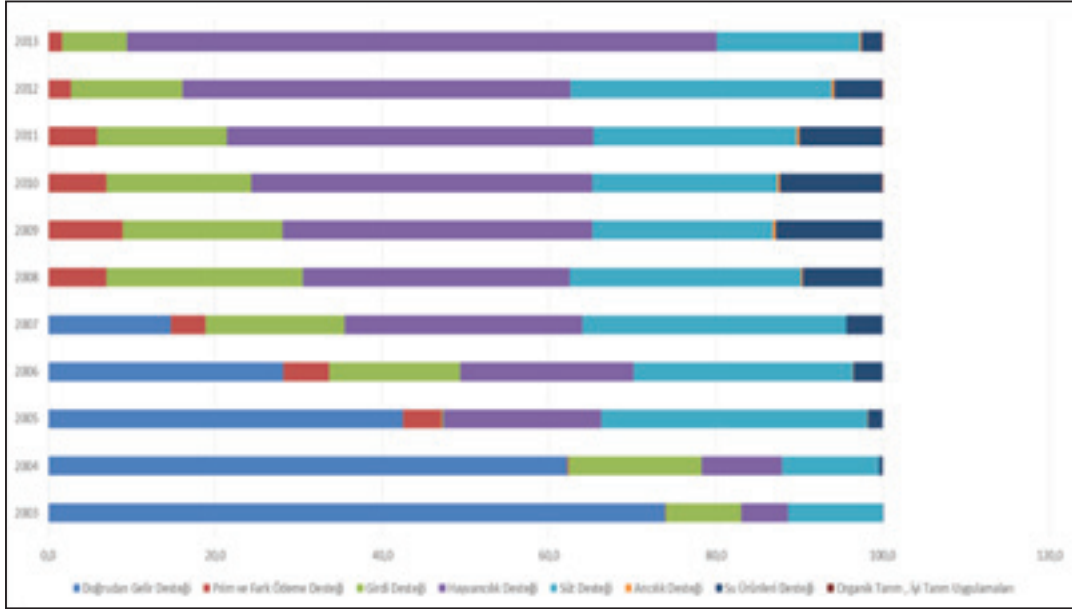
Tablo Ek II.7. Tarımsal Destek Başına Yaratılan Tarımsal Katma Değer

	TR61 Tarımsal Destekler (milyon TL)	TR61 Tarımsal Gayri Safi Katma Değer (milyon TL)	Birim Desteğin yarattığı Katma Değer
2004	85	3141	37,0
2005	73	3600	49,5
2006	94	3996	42,5
2007	114	4537	39,9
2008	70	4743	67,4
2009	91	5210	57,0
2010	108	7465	68,9
2011	150	7581	50,6

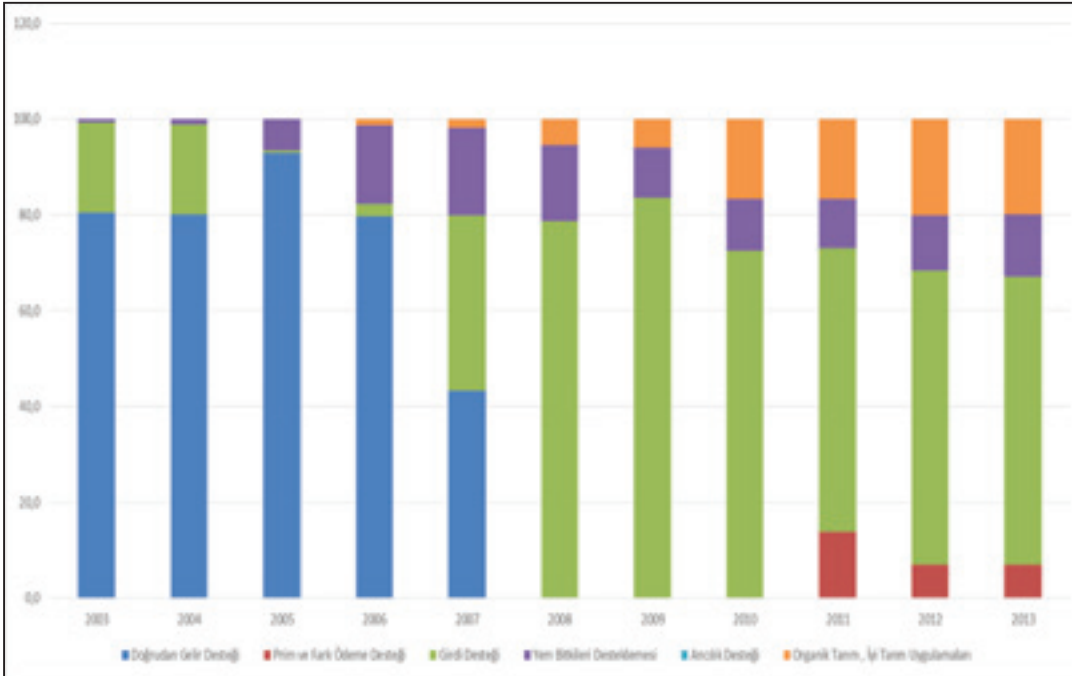
Şekil Ek II.1. Türlerine Göre Tarımsal Desteklemeler-Antalya (%)

Şekil Ek II.2. Türlerine Göre Tarımsal Desteklemeler-Burdur (%)

Şekil Ek II.3. Türlerine Göre Tarımsal Desteklemeler-Isparta (%)

Tablo Ek II.8. Antalya-Türlerine Göre Zirai İlaç Kullanımı (ton) ve Değişimi (%)

	İnsektisitler		Fungusitler		Akarisitler		Nematositler ve Toprak Fungusisitleri		Rodentisitler ve Molibditler		Herbisitler		Kıyık ve Yazlık Yağlar		Böki Gelişim Düzenleyiciler		Diğer Maddeler	
	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt
2000	674184	958950	106311	1415240			11580		11580		206099		592610		93059		28836	
2001	329344	522201	73528	523165			4910		4910		103332		401800		20129		20000	
2002	511004	710221	92196	370648			11500		11500		117968		502725		31207		40000	
2003	671985	790011	118019	1045004			11000		11000		117109		486400		27000		19000	
2004	666563	734120	91882	981040			7600		7600		123366		481673		14970		3200	
2005	751865	860970	89057	1480638			10386		10386		151380		326860		16073		5716	
2006	966200	1160129	186294	1505790			6577		6577		295698		335000		55237		174157	
2007	1243425	973900	229643	1589758			6350		6350		322407		331000		28411		66475	
2008	1155195	1248030	218608	2542139			1897		1897		287342		332845		26993		85820	
2009	1367646	1173595	383908	2132492			7482		7482		435860		146560		26793		58110	
2010	875940	799329	305812	1876318			26830		26830		482492		854743		28793		95560	
2011	885940	825342	304712	1860433			27848		27848		485443		864743		27793		115451	
2012	721441	814264	230268	1820206			34430		34430		492003		903886		28453		172310	
2013	719035	812380	230268	1721045			34430		34430		489905		955165		27965		207365	
2014	759764	939810	242369				37608		37608		508338						2649144	
2000-01	-51,15	-45,54	-30,84	-63,03			-57,60		-57,60		-49,86		-32,18		-78,37		-30,64	
2001-02	55,16	36,01	25,39	-29,15			134,22		134,22		14,36		25,09		37,52		100,00	
2002-03	31,50	11,23	28,01	187,43			-4,35		-4,35		-0,71		-3,25		-14,85		-32,50	
2003-04	-0,81	-7,07	-22,15	-6,28			-30,91		-30,91		5,34		-0,97		-64,56		-83,16	
2004-05	12,80	17,28	-3,07	50,93			36,66		36,66		22,71		-32,14		7,03		78,63	
2005-06	28,51	34,75	109,19	1,70			-36,67		-36,67		95,33		2,49		244,74		2946,83	
2006-07	28,69	-16,05	21,29	5,58			-1,31		-1,31		9,03		-1,19		-48,57		-61,83	
2007-08	-7,10	28,15	-4,82	59,91			-70,17		-70,17		-10,88		0,32		-6,40		29,10	
2008-09	18,39	-5,96	75,61	-16,11			294,41		294,41		58,65		-55,86		0,75		-37,06	
2009-10	-35,95	-31,80	-20,34	-12,01			258,71		258,71		5,84		403,20		7,46		63,80	
2010-11	1,14	3,25	-0,36	-0,85			3,76		3,76		0,61		1,17		-1,47		20,82	
2011-12	-18,57	-1,34	-34,43	-2,16			23,64		23,64		1,35		4,43		2,37		49,25	
2012-13	-0,33	-0,23	0,00	-5,45			0,00		0,00		-0,43		5,77		-1,72		20,34	
2013-14	5,66	15,60	5,76				9,38		9,38		3,76							

*: Fumigantlar, Yağlar, Düzenleyiciler ve Diğer toplamı.

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Antalya, Burdur, Isparta Tarım İl Müdürlükleri.

Tablo Ek II.9. Burdur-Türlerine Göre Zirai İlaç Kullanımı (ton) ve Değişimi (%)

	İnsektisit		Fungusit		Herbisit		Akarisit		Rodentisit		Diğer (*)	
	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt	kg	lt
2010	11327	17384	38388	4815	2217	53276	1911	3807	1326		2668	1607
2011	7297	19774	50348	12160	3351	55859	1397	4528	1697	209	16689	8090
2012	8285	22219	45847	5811	7547	51193	1783	6216	1258		40399	5837
2013	12567	23881	56762	10259	4921	64461	2703	5954	1072	50	41354	6419
2014	8206	21269	47365	10213	1969	53892	1882	4750	1141		28855	5886
2010-11	-35,58	13,75	31,16	152,54	51,13	4,85	-26,90	18,95	28,02		525,52	459,41
2011-12	13,55	12,37	-8,94	-52,21	125,24	-8,35	27,62	37,27	-25,87		142,07	-35,08
2012-13	51,67	7,48	23,81	76,53	-34,80	25,92	51,59	-4,22	-14,79		2,36	9,97
2013-14	-34,70	-10,94	-16,56	-0,45	-59,99	-16,40	-30,36	-20,22	6,41		-30,23	-8,31

*: Nematosit, Fumigant, Kıyık ve Yazlık Yağlar vb. formülasyonları kapsar.

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Antalya, Burdur, Isparta Tarım İl Müdürlükleri.

Tablo Ek II.10. Isparta-Türlerine Göre Zirai İlaç Kullanımı (ton) ve Değişimi (%)

	İnsektisit	Fungusit	Akarisit	Herbisit	Kışık Yağ	Rodensit	Göztaşı	Kükürt
2005	88	62	42	34	41	0,7	270	142
2006	61	51	23	25	10	1,5	194	119
2007	71	51	26	26	11	2,5	186	121
2008	74	50	24	23	26	1,5	180	128
2009	112	95	42	36	86	7,8	187	89
2010	109	127	36	36	84	10,6	276	189
2011	132	152	47	43	132	2,0	297	216
2012	175	153	51	46	144	0,3	339	246
2013	142	164	56	49	161	0,3	346	146
2014	155	160	56	47	153	5,0	356	167
2005-06	-30,68	-17,74	-45,24	-26,47	-75,61	114,29	-28,15	-16,20
2006-07	16,39	0,00	13,04	4,00	10,00	66,67	-4,12	1,68
2007-08	4,23	-1,96	-7,69	-11,54	136,36	-40,00	-3,23	5,79
2008-09	51,35	90,00	75,00	56,52	230,77	420,00	3,89	-30,47
2009-10	-2,68	33,68	-14,29	0,00	-2,33	35,90	47,59	112,36
2010-11	21,10	19,69	30,56	19,44	57,14	-81,13	7,61	14,29
2011-12	32,58	0,66	8,51	6,98	9,09	-85,00	14,14	13,89
2012-13	-18,86	7,19	9,80	6,52	11,81	4,67	2,06	-40,65
2013-14	9,15	-2,44	0,00	-4,08	-4,97	1492,36	2,89	14,38

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Antalya, Burdur, Isparta Tarım İl Müdürlükleri.

BATI AKDENİZ BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER:
SEKTÖRÜN İÇ VE DIŞ PAZAR ETKİNLİĞİ, REKABET GÜCÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Tablo Ek II.11. Isparta-Türlerine Göre Zirai İlaç Kullanımı (ton)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
10.20.20 Gold	202.000	277.400						
10.25.5+5(CaO)+1		20.300						
12.30.12	308.950	72.000						
13.24.12+4S+1Zn+	36.900	301.100						
15.15.15	775.600	594.000						
15.15.15 Gold	25.500	45.000						
15.15.15 Zn	2.203.400	1.814.050						
20.20	911.400	838.200						
20.20 Zn	1.569.100	1.742.600						
A.Nitrat % 26	3.908.500	3.257.200						
A.Nitrat % 33	5.493.850	5.093.050						
A.Sülfat % 21	2.400.500	2.436.200						
Amonyum Nitrat % 33			4.726	4.995	4.635	4.964	4.586	5.448
Amonyum Sülfat % 21			2.034	2.213	1.991	1.673	2.172	2.007
Çinko Sülfat	75	2.695						
D.A.P	7.181.750	6.364.040						
DAP 18.46.0			7.077	7.001	5.156	3.340	3.402	5.191
Demir Sülfat	16.925	8.925						
Entec 26				8				
Entec21				11	11			
Entec26					11			
K.Amonyum Nitrat % 26			2.475	2.531	3.295	3.304	2.467	2.840
Kalçiyum Nitrat 15,5+26,5						1		
Kompoze 10.20.20 (Gold)			65	69	79	114	198	199
Kompoze 10.25.5+5(CaO)+15(SO3)			144	146	34			
Kompoze 12.16.0			1	1				
Kompoze 12.30.12			240	240	213	514	565	
Kompoze 12.8.16				4				
Kompoze 13.16.8-Maglesör							472	
Kompoze 13.24.12+(4S)+(Zn)+(Fe)				178	199	128		
Kompoze 13.25.5 +ME Süp							338	
Kompoze 15.15.15		1.053	1.095	876	873	587	847	
Kompoze 15.15.15 süper		828	1.375	1.202	1.199	1.328	1.119	
Kompoze 15.15.15(Gold)			60	60				
Kompoze 20.20.5. +5SO3+1ZN								20
Kompoze 20.20.0			669	669	758	449	438	412
Kompoze 20.20.0 süper			1.434	1.369	1.815	1.373	1.639	2.366
Kompoze 25.5.0						5		38
Kompoze 25.5.10						129	157	43
Kompoze 26.13.0								19
Kompoze 3.22.0			20	22	10			
Kompoze 8.18.0			30	33	17	329	344	
Kompoze 10.18.12				16	8			
Kompoze 13.24.12.+4S						177		
Kompoze 13.25.5+ME Süp						111		
Kompoze 14.7.17				21	23			
Kompoze 20.32.0+15 SO3+1Zn								214
Kompoze 25.15					24			
Kompoze 5.5.20			6	6	1			
MAP 11.52						17		
MAP 11.62								81
MAP 12.61							49	
MAP 12.62			2.008	2.009	2.010			
N.S.P	174.450	187.450	33	32				
N.S.P 0.18.0					101			
P.Nitrat	146.050	250.075						
P.Sülfat	148.975	168.975						
Potasyum Sülfat % 50	2.008		45	45	79	27	27	26
Potasyum Nitrat 13.0.46	2.008		102	111	196	175	217	216
T.S.P	384.150	440.450						
Tim Azot 30.0.0				0	2			
TSP (%42-44 P2O5)			109	109	76	298	226	90
ÜRE	2.514.400	1.632.500						
Üre %46			1.546	1.581	1.874	1.898	1.615	1.899

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Antalya, Burdur, Isparta Tarım İl Müdürlükleri.

Tablo Ek II.12. Antalya-Türlerine Göre Zirai İlaç Kullanımı (ton)

Yıl	Amonyum Sülfat (% 21)	Amonyum Nitrat (%26 N)	Amonyum Nitrat (%33 N)	Üre	Triple Süper Fosfat	Diamonyum Fosfat DAP	20-20-0	20-20-0+Zn	15-15-15	15-15-15+Zn	12-30-12	MAP (11-52-0)	25-5-0	Potasyum Nitrat(13-0-40)			Cebirum Nitrat	Potasyum Sülfat	15-24-15
														25-5-10	25-5-10	25-5-10			
2000	10.367	6.588	25.194	15.946	1.269	4.911	19.892	506	24.096	3.445	350	0	0	4.399	529	146	2.360		
2001	8.204	5.311	18.201	12.599	1.094	3.844	10.050	377	15.774	3.257	155	0	0	2.764	391	262	1.470		
2002	10.630	5.185	18.701	10.723	751	4.395	17.445	618	18.196	2.504	471	154	0	3.016	240	337	1.652		
2003	7.479	5.145	16.627	9.126	982	20.175	14.633	219	11.353	2.677	0	12	0	2.039	169	274	781		
2004	9.525	5.326	20.152	13.777	1.841	6.591	18.479	1.231	15.209	5.011	400	230	0	3.707	511	235	3.122	21	
2005	9.155	4.754	17.167	10.699	1.496	3.800	11.003	1.305	11.292	4.779	377	193	0	2.527	201	193	1.917		
2006	7.574	6.373	17.817	10.970	1.290	4.680	12.338	1332	11.726	3.697	1.666	426	1.867	5.846	899	660	2.431		
2007	9.115	6.183	17.089	9.935	1.318	5.547	14.290	2.979	14.094	4.438	976	1.048		4.684	759	770	4.341	775	
2008	9.107	6.549	17.631	9.685	1.144	3.195	10.314	497	11.211	4.389	406	1.070		5.263	346	1.306	2.489	2.628	
2009	10.454	6.677	20.816	10.215	1.382	5.171	9.736	1.395	8.202	3.732	1.336	718		5.933	319	1.400	1.681	1.116	
2010	10.459	6.142	18.132	11.266	1.369	5.324	10.900	532	11.009	4.679	1.745	1.254	0	6.847	499	1.912	2.036	1.487	
2011	10.892	6.766	19.390	10.848	1.058	4.965	10.483	846	11.604	5.295	1.271	1.341	0	6.373	667	1.977	1.970	1.004	
2012	9.947	6.893	18.946	10.461	856	4.290	13.145	871	10.940	5.996	1.538	1.240	0	5.925	836	1.791	2.061	875	
2013	10.699	7.308	19.721	11.414	871	4.362	12.788	803	8.938	5.913	1.098	971	0	5.070	641	1.790	1.899	1.012	

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Antalya, Burdur, Isparta Tarım İl Müdürlükleri.

Tablo Ek II.13. TR61 İllerinde Kimyasal Kullanımı ve Değişimi

Yıl	Toplam Gübre-ton			Toplam İlaç-kg-İt			Toplam Gübre-ton			Toplam İlaç-kg-İt			
	Antalya	Burdur	Isparta	Antalya	Burdur	Isparta	Antalya	Burdur	Isparta	Antalya	Burdur	Isparta	
2000	118.891	27.810		4.086.824									
2001	83.765	17.495		1.998.509			2000-01	-29.54	-35.29		-51.10		
2002	95.036	28.029		2.387.979			2001-02	13.46	55.26		19.49		
2003	91.686	31.357		3.287.328			2002-03	-3.52	11.87		37.66		
2004	105.353	25.631		3.104.433			2003-04	14.91	-18.26		-5.56		
2005	80.870			3.692.854		679.000	2004-05	-23.24			18.95		
2006	91.651		28.402	4.685.082		483.000	2005-06	13.33			26.87	-28.87	
2007	98.340	33.741	25.546	4.791.427		492.000	2006-07	7.30		-10.06	2.27	1.86	
2008	87.338	25.919	22.914	5.871.076		505.000	2007-08	-11.19	-23.18	-10.30	22.53	2.64	
2009	90.503	37.384	24.004	5.725.853		647.000	2008-09	3.62	44.23	4.76	-2.47	28.12	
2010	95.378	28.653	22.650	5.345.826	138.726	857.000	2009-10	5.39	-23.35	-5.64	-6.64	32.46	
2011	96.612	28.398	20.681	5.197.705	182.298	1.021.000	2010-11	1.29	-0.89	-8.70	0.97	31.41	19.14
2012	96.083	29.398	20.305	5.216.461	196.395	1.154.000	2011-12	-0.55	3.52	-1.82	-3.36	7.73	13.03
2013	95.218	28.433	23.883	5.197.558	230.401	1.065.000	2012-13	-0.90	-3.28	17.62	-0.36	17.31	-7.21
2014		32.064	27.681	5.137.092	185.426	1.099.000	2013-14		12.77	15.90	-1.16	-19.52	3.19

Tablo Ek II.14. TR61 İllerinde Su Kullanımı (hm3)

	Türkiye	Antalya	Burdur	Isparta	TR61	
2000	12839	587		81	250	918
2007	11756	584		62	241	887
2008	12182	559		73	203	835
2009	13566	552		93	174	819
2010	14402	671		91	207	969
2011	14764	504		66	168	738
2012	15831	626		130	156	912
2013	15392	549		96	148	793

Tablo Ek II.15. Baskı Değişkenleri: Kullanılan Ağırlıklar

Ekonomik	TR61	%	Antalya			Burdur			Isparta		
			%	%	%	%	%	%	%	%	%
Ürün kar-maliyet											
-ÇEF/ÇÖF		20,0	DE1-1-1 11,1	DE1-1-2 11,1	DE1-1-3 11,1	DE1-2-1 11,1	DE1-2-2 11,1	DE1-2-3 11,1	DE1-3-1 11,1	DE1-3-2 11,1	DE1-3-3 11,1
-TÜPE/ÇEF		20,0	DE2-1-1 11,1	DE2-1-2 11,1	DE2-1-3 11,1	DE2-2 33,3			DE2-3-1 11,1	DE2-3-2 11,1	DE2-3-3 11,1
Çevresel	TR61										
Hektara göre	DC1	20,0									
Hektara baş	DC2	20,0									
Hektara m	DC3	20,0									

Kaynak: Yazarlar tarafından belirlenmiştir.

Tablo Ek II.16. Durum Değişkenleri: Kullanılan Ağırlıklar

Ekonomik	TR61	%	Antalya			Burdur			Isparta		
			%	%	%	%	%	%	%	%	%
Verimlilik											
-hektar/ton başına		7,7	DE1-1-1 11,1	DE1-1-2 11,1	DE1-1-3 11,1	DE1-2-1 11,1	DE1-2-2 11,1	DE1-2-3 11,1	DE1-3-1 11,1	DE1-3-2 11,1	DE1-3-3 11,1
-kivi başına		7,7	DE2-1-1 11,1	DE2-1-2 11,1	DE2-1-3 11,1	DE2-2-1 11,1	DE2-2-2 11,1	DE2-2-3 11,1	DE2-3-1 11,1	DE2-3-2 11,1	DE2-3-3 11,1
-tarımsal istihdam başına	DE3	7,7									
Katma değer											
-hektar başına	DE4	7,7									
-kivi başına	DE5	7,7									
-tarımsal istihdam başına	DE6	7,7									
Suusal	TR61										
Gula kondite yetiştirilme düzeyi		7,7	DS1-1 33,3			DS1-2 33,3			DS1-3 33,3		
Gula hurcamaları dağılımı	DS2	7,7									
Yoksulluk	DS3	7,7									
Göç		7,7	DS4-1 33,3			DS4-2 33,3			DS4-3 33,3		
Çevresel	TR61										
Sulama ve üretim	DC1	7,7									
Gübreleme ve üretim	DC2	7,7									
Buğday ve üretim	DC3	7,7									

Kaynak: Yazarlar tarafından belirlenmiştir.

Tablo Ek II.17. Tepki Değişkenleri: Kullanılan Ağırlıklar

	TR61	%	Antalya	Burdur	Isparta
Organik üretim payı	TÇ1	33,3			
Tarımsal destekler /üretim	TE2	33,3			
Çevre amaçlı destekler payı	TÇ2	33,3			

Kaynak: Yazarlar tarafından belirlenmiştir.

Tablo Ek II.18. Baskı Değişkenleri-Değerlendirme

TARİH	BE1-1-1		BE1-1-2		BE1-1-3		BE1-2-1		BE1-2-2		BE1-2-3		BE1-3-1		BE1-3-2		BE1-3-3		BE1-3-4		BE1-3-5		BE2-1-1		BE2-1-2		BE2-1-3		BE2-1-4		BE2-1-5		BE2-2-1		BE2-2-2		BE2-2-3		BE2-2-4		BE2-2-5				
	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013	2000	2013			
BE1, BE2, BE3, BE4, BE5, BE6	55,92	1,29	2,96	5,61	2,08	2,16	1,59	2,00	5,07	2,6	2,81	1,65	1,97	2,91	1,86	0,37	0,63	2,03	2,75	2,44	0,97	0,95	3,71	1,7	1,40	1,43	1,56	2,62	2,04	0,30	0,56	2,03	2,75	2,44	0,97	0,95	3,71	1,7	1,40	1,43	1,56	2,62	2,04	0,30	0,56
Toplam puan	59,63	1,23	2,76	5,61	1,92	2,04	2,53	2,10	5,01	2,53	2,43	2,08	1,69	1,65	1,99	0,43	0,58	2,03	2,75	2,44	0,97	0,95	3,71	1,7	1,40	1,43	1,56	2,62	2,04	0,30	0,56	2,03	2,75	2,44	0,97	0,95	3,71	1,7	1,40	1,43	1,56	2,62	2,04	0,30	0,56
Değişim	BE1-1-1	BE1-1-2	BE1-1-3	BE1-1-4	BE1-1-5	BE1-2-1	BE1-2-2	BE1-2-3	BE1-3-1	BE1-3-2	BE1-3-3	BE1-3-4	BE1-3-5	BE2-1-1	BE2-1-2	BE2-1-3	BE2-1-4	BE2-1-5	BE2-2-1	BE2-2-2	BE2-2-3	BE2-2-4	BE2-2-5	BE2-3-1	BE2-3-2	BE2-3-3	BE2-3-4	BE2-3-5	BE2-4-1	BE2-4-2	BE2-4-3	BE2-4-4	BE2-4-5	BE2-5-1	BE2-5-2	BE2-5-3	BE2-5-4	BE2-5-5	BE2-6-1	BE2-6-2	BE2-6-3	BE2-6-4	BE2-6-5		
BE1, BE2, BE3, BE4, BE5, BE6	-3,69	0,06	0,18	0,17	0,12	-1,03	-0,10	0,05	0,02	0,38	-0,43	0,28	1,30	-0,06	-0,26	-0,89	0,95	1,66	2,16	2,19	2,45	1,69	1,65	1,99	0,43	0,58	2,03	2,75	2,44	0,97	0,95	3,71	1,7	1,40	1,43	1,56	2,62	2,04	0,30	0,56					
2000-13	23,58	0,15	2,00	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3		
Toplam	67	100	100	67	74	7,4	7,4	3,7	3,7	11,1	11,1	11,1	14,5	3,7	0,0	3,7	22,2	0,0	3,7	0,0	3,7	6,7	6,7	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	
TOPLAM	7,4	11,1	11,1	7,4	7,4	3,7	3,7	11,1	11,1	11,1	14,5	14,5	3,7	0,0	3,7	22,2	0,0	3,7	0,0	3,7	6,7	6,7	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	

TARİH	BC1		BC2		BC3	
	2000	2013	2000	2013	2000	2013
BC1, BC2, BC3	0,02	0,00053	0,00012	0,00011	0,00002	0,00006
Toplam puan	0,02	0,00053	0,00012	0,00011	0,00002	0,00006
Değişim	BC1-1-1	BC1-1-2	BC1-1-3	BC1-1-4	BC1-1-5	BC1-1-6
BC1, BC2, BC3	0,017	0,00012	0,00005	0,00006	0,00007	0,00004
2000-13	0,024	0,00006	0,00006	0,00006	0,00006	0,00004
Toplam	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3
TOPLAM	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3

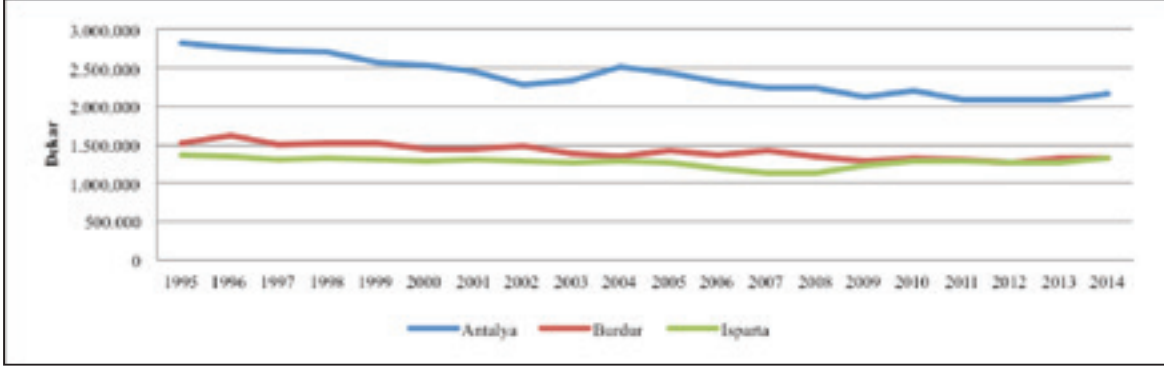
Tablo Ek II.20. Tepki Değişkenleri-Değerlendirme

TR61	T1	T2	T3
2000	0,09	0,03	0,17
2013	0,02	0,02	1,78
Türkiye	T1	T2	T3
2000	0,01	0,06	0,00032
2013	0,03	0,06	0,00649
Değişim	T1	T2	T3
2000	0,08	-0,038	0,17
2013	-0,02	-0,036	1,77
2000	33,3		33,3
2013			33,3
2000-13			33,3
Toplam	33	0	100
TOPLAM	11,1	0,0	33,3

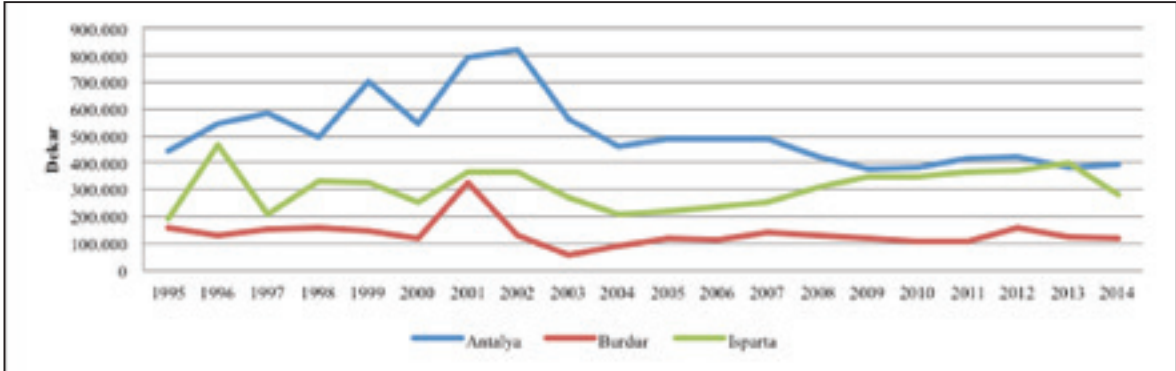
T1, T2, T3 Beklenti
TR61-TR +
Puanlama
Değişken grubu puanı
Ağırlıklandırılmış değişken grubu puanı
TR61 Bölgesi'nin Türkiye'ye Göreli Olarak Durumu **44,4**

EKLER-III

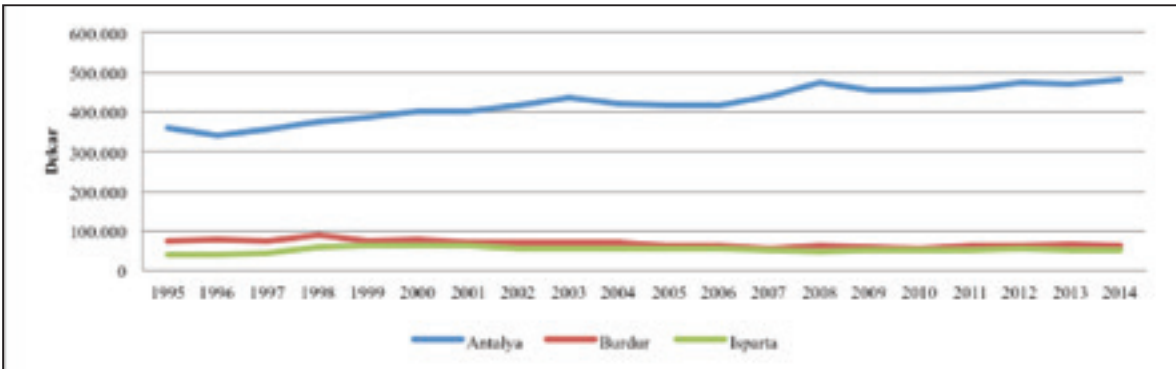
Şekil Ek III.1. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Alanı

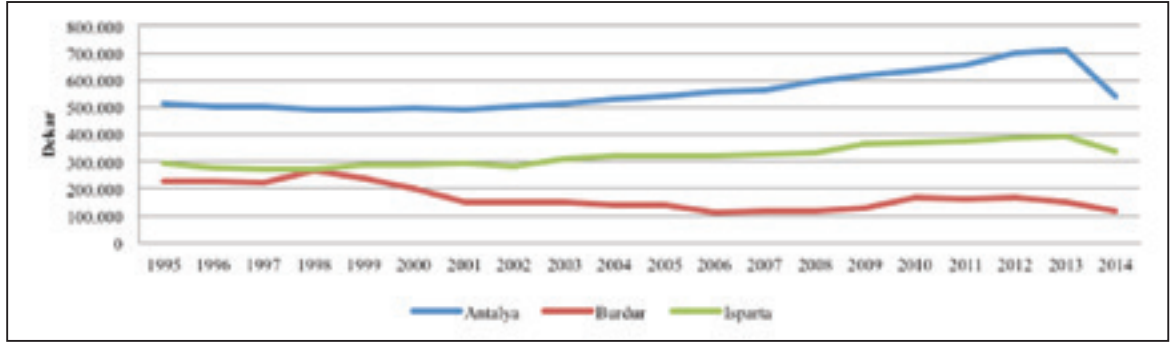
Şekil Ek III.2. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Nadas Alanı

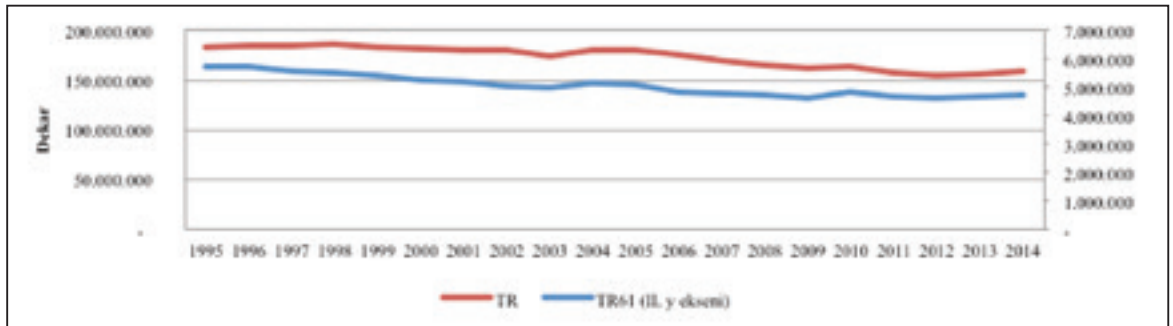
Şekil Ek III.3. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Sebze Alanı

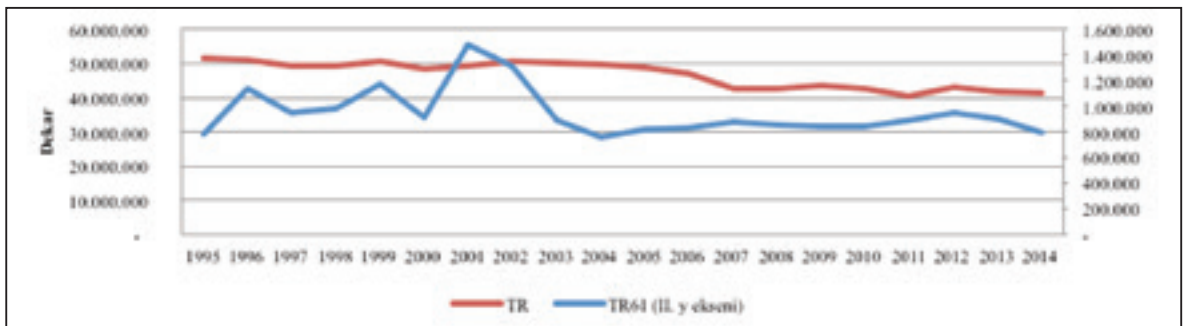
Şekil Ek III.4. Batı Akdeniz Bölgesi İllerinde Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı

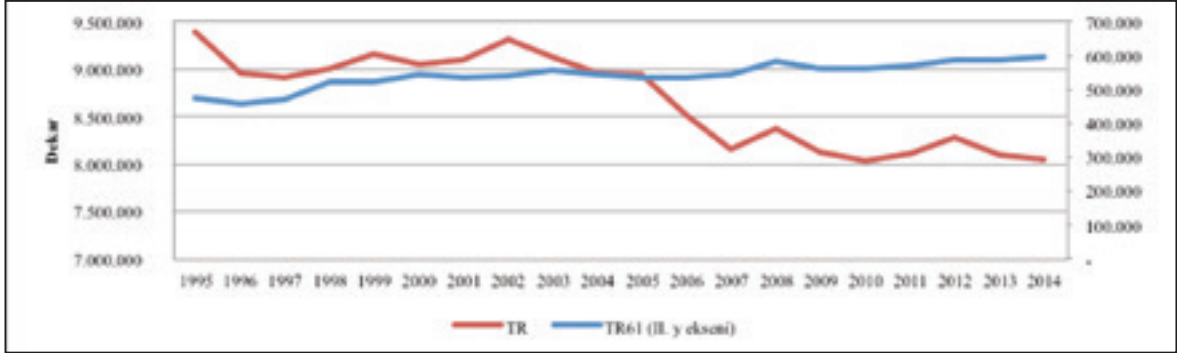
Şekil Ek III.5. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Alanı

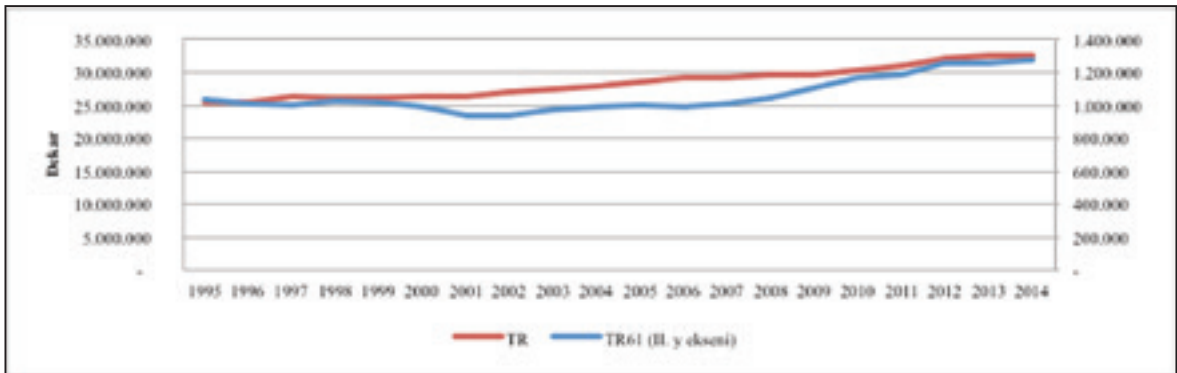
Şekil Ek III.6. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Nadas Alanı

Şekil Ek III.7. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Sebze Alanı

Şekil Ek III.8. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Meyveler, İçecekler ve Baharat Bitkileri Üretim Alanı

Tablo Ek III.1. Antalya'da Sebze Üretimi

	Domates			Salatalık			Biber			Patlıcan			Fasulye		
	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)
1991	-	637.448	-	-	235.690	-	-	73.800	-	-	73.344	-	-	24.947	-
1992	118.140	672.863	5,70	22.970	244.033	10,62	25.570	79.538	3,11	21.010	81.600	3,88	24.880	26.473	1,06
1993	120.630	776.190	6,43	24.010	262.492	10,93	42.740	81.945	1,92	21.540	89.418	4,15	22.660	24.838	1,10
1994	122.240	783.168	6,41	23.680	322.633	13,62	25.710	84.795	3,30	21.220	88.923	4,19	22.780	25.265	1,11
1995	137.210	906.540	6,61	30.430	346.867	11,40	25.870	90.285	3,49	21.560	94.473	4,38	23.860	27.502	1,15
1996	133.940	928.773	6,93	31.220	345.863	11,08	27.680	90.074	3,25	22.620	103.647	4,58	25.800	29.752	1,15
1997	150.660	1.107.573	7,35	29.530	323.680	10,96	29.140	105.728	3,63	23.370	104.520	4,47	24.410	27.870	1,14
1998	163.020	1.269.363	7,79	38.010	358.185	9,42	31.490	111.851	3,55	20.770	93.510	4,50	25.990	29.671	1,14
1999	179.910	1.373.051	7,63	46.900	463.414	9,88	33.460	163.871	4,90	24.700	126.163	5,11	30.980	37.507	1,21
2000	179.660	1.400.644	7,80	48.140	493.762	10,26	36.440	175.461	4,82	27.040	149.176	5,52	30.580	38.872	1,27
2001	176.360	1.427.803	8,10	40.680	464.292	11,41	26.430	115.668	4,38	31.240	174.888	5,60	29.630	39.037	1,32
2002	179.760	1.508.050	8,39	49.510	496.494	10,03	31.440	174.998	5,57	28.530	188.843	6,62	30.740	41.713	1,36
2003	183.140	1.647.195	8,99	42.780	493.945	11,55	34.590	176.098	5,09	25.710	181.736	7,07	33.300	45.074	1,35
2004	174.730	1.693.197	9,69	42.900	504.956	11,77	34.230	144.028	4,21	28.630	202.124	7,06	30.530	48.342	1,58
2005	168.270	1.679.689	9,98	48.180	513.580	10,66	33.900	144.935	4,28	28.450	195.862	6,88	31.650	46.751	1,48
2006	164.252	1.666.826	10,15	44.056	522.884	11,87	31.075	190.898	6,14	25.990	189.924	7,31	31.589	49.596	1,57
2007	182.692	2.007.119	10,99	41.551	468.914	11,29	30.821	186.518	6,05	22.650	166.461	7,35	30.605	49.518	1,62
2008	201.657	1.938.779	9,61	38.713	446.080	11,52	31.472	182.061	5,78	17.203	111.907	6,51	29.707	48.466	1,63
2009	187.392	2.026.836	10,82	40.864	484.564	11,86	31.483	182.158	5,79	17.905	127.207	7,10	29.227	48.517	1,66
2010	193.425	2.188.268	11,31	37.819	521.811	13,80	30.764	209.910	6,82	21.903	158.187	7,22	28.298	44.668	1,58
2011	192.700	2.272.771	11,79	37.965	488.230	12,86	30.687	209.727	6,83	21.178	152.491	7,20	28.977	47.416	1,64
2012	201.765	2.257.972	11,19	38.021	474.801	12,49	30.964	212.787	6,87	21.894	155.628	7,14	28.133	46.808	1,66
2013	202.055	2.335.271	11,56	36.889	463.538	12,57	30.599	216.821	7,09	21.914	165.448	7,55	29.644	53.492	1,80
2014	190.942	2.272.531	11,90	44.748	343.739	7,68	38.305	477.186	12,46	21.317	159.944	7,50	28.856	50.369	1,75

Tablo Ek III.2. Burdur'da Sebze Üretimi

	Domates			Fasulye			Karpuz			Kavun			Havuç		
	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)
1991	-	25.365	-	-	3.106	-	-	17.547	-	-	30.730	-	-	27.762	-
1992	13.750	33.768	2,46	5.780	3.742	0,65	10.250	17.526	1,71	10.260	21.082	2,05	10.320	30.741	2,98
1993	10.330	34.804	3,37	5.820	4.100	0,70	11.870	21.745	1,83	9.560	20.888	2,18	10.000	29.205	2,92
1994	7.990	29.491	3,69	5.080	4.395	0,87	15.110	27.212	1,80	9.890	22.443	2,27	9.710	28.910	2,98
1995	9.710	32.705	3,37	5.230	4.275	0,82	14.640	34.450	2,35	8.910	19.642	2,20	11.140	33.235	2,98
1996	9.770	32.113	3,29	4.680	4.577	0,98	16.130	35.100	2,18	9.280	18.320	1,97	20.140	36.326	1,80
1997	10.490	34.175	3,26	5.000	4.315	0,86	15.940	31.080	1,95	10.470	19.962	1,91	9.140	27.310	2,99
1998	22.620	62.781	2,78	5.560	4.834	0,87	7.900	16.220	2,05	11.500	21.450	1,87	11.140	33.310	2,99
1999	17.720	58.263	3,29	4.850	4.574	0,94	6.760	15.130	2,24	10.690	20.420	1,91	8.650	25.825	2,99
2000	21.000	84.583	4,03	5.740	4.732	0,82	7.560	17.220	2,28	11.990	25.140	2,10	7.670	22.848	2,98
2001	17.900	71.406	3,99	5.280	5.158	0,98	8.000	21.600	2,70	11.560	31.115	2,69	6.180	18.360	2,97
2002	18.990	67.666	3,56	4.980	4.605	0,92	8.510	23.102	2,71	12.030	31.132	2,59	6.930	20.615	2,97
2003	18.160	71.308	3,93	5.450	5.360	0,98	8.140	23.351	2,87	10.330	29.001	2,81	7.130	21.241	2,98
2004	16.700	63.829	3,82	5.030	5.686	1,13	7.730	21.255	2,75	8.290	22.175	2,67	6.730	19.955	2,97
2005	16.910	81.726	4,83	4.940	7.966	1,61	7.260	24.235	3,34	6.620	20.555	3,10	6.270	18.355	2,93
2006	17.579	97.526	5,55	5.012	9.266	1,85	7.021	25.764	3,67	6.580	18.756	2,85	6.060	11.837	1,95
2007	15.083	69.162	4,59	4.706	4.907	1,04	6.580	33.540	5,10	6.090	20.956	3,44	5.190	10.329	1,99
2008	15.494	73.780	4,76	8.939	11.489	1,29	7.280	35.799	4,92	6.190	20.329	3,28	5.180	10.312	1,99
2009	15.105	71.998	4,77	10.344	17.313	1,67	6.950	34.375	4,95	5.475	18.169	3,36	4.570	9.095	1,99
2010	13.302	50.388	3,79	10.609	19.276	1,82	7.039	32.232	4,58	5.472	18.311	3,35	3.690	7.348	1,99
2011	13.556	67.049	4,95	11.855	21.213	1,79	7.143	33.142	4,64	5.497	18.196	3,31	3.678	7.314	1,99
2012	14.107	71.441	5,06	11.713	21.068	1,80	6.793	32.119	4,73	5.455	18.255	3,35	3.573	7.476	2,09
2013	14.245	75.742	5,32	11.968	21.708	1,81	6.923	32.644	4,72	5.402	18.009	3,33	3.278	6.896	2,10
2014	13.545	76.007	5,61	11.114	20.808	1,87	7.033	33.277	4,73	5.282	17.392	3,29	3.176	6.696	2,11

Tablo Ek III.3. Isparta'da Sebze Üretimi

	Domates			Favalye			Karpuz			Kavun			Salatalık		
	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)
1991	-	13.896	-	-	4.591	-	-	7.147	-	-	6.493	-	-	1.922	-
1992	7.230	12.904	1,78	5.640	4.468	0,79	5.380	7.699	1,43	4.030	5.025	1,25	5.640	4.445	0,79
1993	8.770	15.737	1,79	4.830	4.442	0,91	5.080	7.707	1,52	2.610	4.016	1,54	1.900	2.160	1,14
1994	9.270	14.146	1,53	5.210	4.625	0,89	5.510	8.150	1,48	3.920	6.513	1,66	2.130	2.439	1,15
1995	9.420	17.525	1,86	6.300	4.968	0,79	4.830	7.250	1,48	7.360	9.384	1,28	1.980	2.176	1,10
1996	10.060	18.540	1,84	6.040	4.469	0,74	5.550	8.704	1,57	5.190	9.250	1,78	2.650	2.691	1,02
1997	10.040	20.592	2,05	4.850	3.981	0,82	7.850	8.754	1,12	4.810	11.493	2,39	970	2.015	2,08
1998	23.740	71.401	3,01	6.710	4.874	0,73	7.040	22.761	3,23	5.740	13.127	2,29	1.510	3.268	2,16
1999	28.000	92.607	3,31	8.120	4.878	0,60	6.400	14.556	2,27	5.260	8.401	1,60	1.950	5.282	2,71
2000	27.850	85.402	3,07	8.090	5.087	0,63	6.800	19.414	2,86	5.100	8.882	1,74	1.970	5.717	2,90
2001	24.880	84.806	3,41	6.420	4.991	0,78	6.610	16.835	2,55	4.950	8.454	1,71	1.580	5.310	3,36
2002	19.630	73.687	3,75	6.300	4.643	0,74	6.090	15.481	2,54	4.730	7.820	1,65	1.800	4.322	2,40
2003	19.450	71.254	3,66	6.430	5.502	0,85	6.590	17.022	2,58	4.900	8.256	1,68	1.800	3.991	2,22
2004	19.600	71.535	3,65	6.410	7.035	1,10	6.690	17.139	2,56	5.140	8.618	1,68	1.800	3.677	2,04
2005	23.070	70.005	3,03	7.250	5.336	0,74	6.760	16.892	2,50	4.290	6.600	1,54	2.100	3.424	1,63
2006	18.696	73.031	3,91	6.471	5.551	0,86	7.127	21.101	2,96	3.941	8.615	2,19	2.056	4.119	2,00
2007	16.896	69.203	4,10	5.722	6.430	1,12	6.818	20.452	3,00	3.450	7.685	2,23	2.172	4.252	1,96
2008	16.977	70.818	4,17	5.588	5.995	1,07	4.985	15.040	3,02	3.339	6.964	2,09	1.842	3.515	1,91
2009	16.359	71.499	4,37	6.907	7.046	1,02	5.470	17.240	3,15	3.855	8.112	2,10	1.990	3.750	1,88
2010	16.416	66.674	4,06	6.977	7.069	1,01	5.452	17.036	3,12	3.856	8.484	2,20	2.072	3.878	1,87
2011	16.877	69.102	4,09	7.011	7.085	1,01	5.201	16.894	3,25	3.884	8.735	2,25	2.142	4.068	1,87
2012	16.497	67.339	4,08	6.189	6.165	1,00	5.675	18.819	3,32	3.732	8.900	2,38	1.990	3.997	2,01
2013	16.167	63.678	3,94	5.614	5.583	0,99	5.308	16.100	3,03	3.661	8.500	2,32	1.849	3.905	2,11
2014	16.428	66.728	4,06	5.840	5.862	1,00	4.986	15.387	3,09	3.665	8.512	2,32	1.924	4.262	2,22

Tablo Ek III.4. Antalya'da Örtüaltı Sebze Üretimi

	Domates			Salatalık			Biber			Patlıcan			Fasulye		
	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)
1995	55.695	515.020	9,25	27.846	340.974	12,24	11.781	59.969	5,09	13.402	71.917	5,37	1.750	3.910	2,23
1996	60.131	568.028	9,45	28.333	339.474	11,98	12.496	55.081	4,41	13.162	75.751	5,76	1.849	4.007	2,17
1997	67.589	644.772	9,54	26.777	318.030	11,88	13.152	66.976	5,09	13.698	75.934	5,54	1.638	3.293	2,01
1998	82.142	827.957	10,08	35.312	364.162	10,31	16.993	82.542	4,86	12.120	69.209	5,71	2.157	4.626	2,14
1999	95.849	893.736	9,32	41.889	446.598	10,66	16.850	131.016	7,78	14.636	97.207	6,64	3.713	6.861	1,85
2000	95.828	937.542	9,78	45.381	487.482	10,74	20.184	148.811	7,37	17.162	121.493	7,08	4.360	10.214	2,34
2001	97.166	990.055	10,19	38.010	458.922	12,07	11.874	98.197	8,27	21.999	150.305	6,83	5.117	10.987	2,15
2002	101.407	1.063.795	10,49	35.600	415.554	11,67	19.279	170.577	8,85	23.697	182.418	7,70	6.755	14.326	2,12
2003	114.680	1.352.845	11,80	40.203	479.881	11,94	20.668	184.923	8,95	24.563	188.223	7,66	7.360	15.783	2,14
2004	116.653	1.365.282	11,70	40.305	498.561	12,37	20.846	126.970	6,09	23.779	185.061	7,78	8.073	20.511	2,54
2005	115.422	1.392.458	12,06	41.024	506.294	12,34	21.191	129.090	6,09	22.438	178.630	7,96	7.788	19.784	2,54
2006	118.202	1.434.346	12,13	41.401	516.651	12,48	22.667	190.574	8,41	21.965	175.946	8,01	7.899	22.600	2,86
2007	122.832	1.702.259	13,86	39.901	464.651	11,65	21.783	187.384	8,60	18.145	151.611	8,36	8.049	25.424	3,16
2008	137.326	1.610.703	11,73	37.062	441.816	11,92	22.688	182.159	8,03	13.045	98.271	7,53	7.101	24.322	3,43
2009	143.900	1.811.310	12,59	38.231	475.136	12,43	24.839	193.385	7,79	13.343	113.929	8,54	7.251	24.690	3,41
2010	154.840	1.992.958	12,87	35.861	515.757	14,38	26.172	236.522	9,04	13.740	134.533	9,79	6.208	20.298	3,27
2011	160.623	2.099.515	13,07	35.549	480.514	13,52	26.460	235.947	8,92	13.355	129.867	9,72	6.743	22.453	3,33
2012	164.660	2.062.094	12,52	35.334	465.354	13,17	27.282	249.332	9,14	13.619	131.492	9,66	6.503	21.801	3,35
2013	164.551	2.134.374	12,97	34.108	453.928	13,31	27.156	257.151	9,47	13.890	137.105	9,87	8.285	28.727	3,47
2014	154.024	2.070.831	13,44	36.078	470.549	13,04	28.985	301.526	10,40	13.648	132.290	9,69	8.069	26.403	3,27

Tablo Ek III.5. Burdur'da Örtüaltı Sebze Üretimi

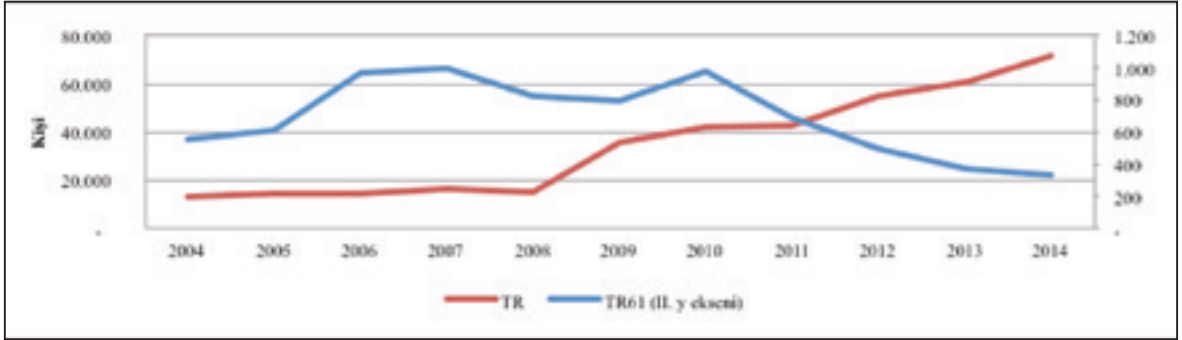
	Demates			Fasulye			Salatıkk			Biber			Marul		
	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)
1995	57	446	7,82	2	3	1,50	3	15	5,00	3	6	2,00	3	6	2,00
1996	61	513	8,41	2	7	3,50	2	12	6,00	3	6	2,00	2	8	4,00
1997	97	1.014	10,45	2	4	2,00	-	-	-	2	7	3,50	1	3	3,00
1998	41	395	9,63	2	4	2,00	5	14	2,80	7	13	1,86	1	3	3,00
1999	92	936	10,17	4	19	4,75	4	14	3,50	12	30	2,50	6	13	2,17
2000	93	1.124	12,09	14	33	2,36	59	343	5,81	14	49	3,50	15	14	0,93
2001	88	1.022	11,61	15	31	2,07	60	368	6,13	21	78	3,71	19	17	0,89
2002	60	752	12,53	20	40	2,00	45	321	7,13	17	61	3,59	29	28	0,97
2003	83	910	10,96	18	39	2,17	43	321	7,47	17	52	3,06	27	27	1,00
2004	123	1.256	10,21	28	68	2,43	44	310	7,05	22	83	3,77	35	39	1,11
2005	122	1.291	10,58	28	68	2,43	48	341	7,10	19	59	3,11	32	58	1,81
2006	139	1.273	9,16	12	20	1,67	65	404	6,22	21	43	2,05	47	67	1,43
2007	348	5.090	14,63	21	57	2,71	105	1.638	15,60	19	63	3,32	233	372	1,60
2008	627	8.664	13,82	16	42	2,63	165	2.811	17,04	21	73	3,48	400	831	2,08
2009	634	9.036	14,25	19	54	2,84	195	3.361	17,24	29	98	3,38	331	551	1,66
2010	756	8.729	11,55	9	23	2,56	197	3.065	15,56	26	95	3,65	375	651	1,74
2011	1.138	14.902	13,09	13	36	2,77	233	3.197	13,72	32	123	3,84	363	639	1,76
2012	1.567	19.613	12,52	43	126	2,93	253	3.407	13,47	33	127	3,85	390	687	1,76
2013	1.843	23.790	12,91	50	150	3,00	297	4.359	14,68	43	166	3,86	400	708	1,77
2014	2.088	27.775	13,30	40	120	3,00	342	5.011	14,65	42	161	3,83	407	718	1,76

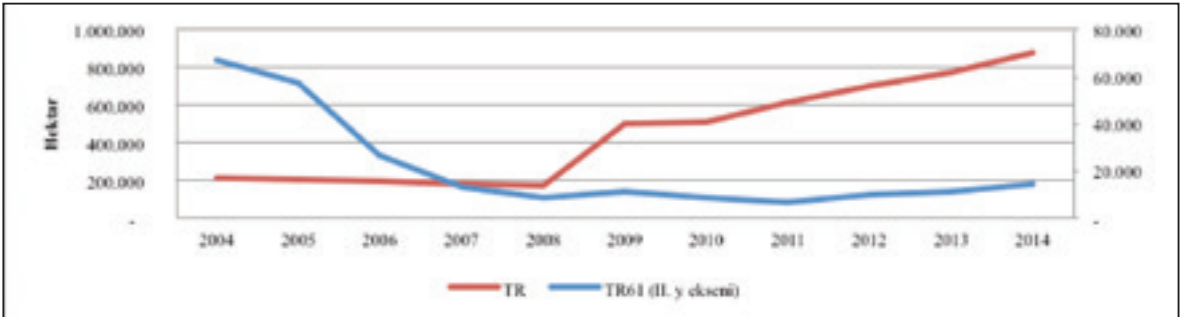
Tablo Ek III.6. Isparta'da Örtüaltı Sebze Üretimi

	Domates			Fasulye			Salatalık			Mareul			Biber		
	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Ton/Da)
1995	23	220	9,57	-	-	-	16	152	9,50	5	25	5,00	-	-	-
1996	-	-	-	-	-	-	1	4	4,00	-	-	-	-	-	-
1997	31	242	7,81	6	15	2,50	21	139	6,62	20	80	4,00	2	5	2,50
1998	39	357	9,15	6	18	3,00	15	128	8,53	40	289	7,23	2	7	3,50
1999	47	634	13,49	6	18	3,00	18	153	8,50	47	315	6,70	2	7	3,50
2000	86	862	10,02	6	18	3,00	24	180	7,50	57	338	5,93	2	7	3,50
2001	80	855	10,69	7	21	3,00	26	193	7,42	67	357	5,33	14	67	4,79
2002	107	892	8,34	10	41	4,10	15	120	8,00	70	226	3,23	4	10	2,50
2003	111	943	8,50	12	39	3,25	16	126	7,88	74	246	3,32	4	10	2,50
2004	145	1.203	8,30	14	35	2,50	19	153	8,05	97	362	3,73	6	16	2,67
2005	137	1.266	9,24	11	26	2,36	20	191	9,55	94	308	3,28	7	19	2,71
2006	153	1.645	10,75	12	32	2,67	24	215	8,96	116	404	3,48	11	42	3,82
2007	158	1.491	9,44	18	41	2,28	30	226	7,53	121	365	3,02	13	46	3,54
2008	446	5.237	11,74	17	40	2,35	28	187	6,68	117	331	2,83	13	50	3,85
2009	485	5.486	11,31	15	34	2,27	24	204	8,50	93	134	1,44	33	118	3,58
2010	481	5.082	10,57	15	37	2,47	23	196	8,52	85	124	1,46	12	44	3,67
2011	689	6.736	9,78	15	37	2,47	29	257	8,86	85	193	2,27	12	76	6,33
2012	787	7.267	9,23	24	60	2,50	56	476	8,50	281	650	2,31	36	144	4,00
2013	838	8.322	9,93	26	66	2,54	67	573	8,55	289	666	2,30	40	122	3,05
2014	1.215	11.655	9,59	29	74	2,55	97	758	7,81	289	666	2,30	57	209	3,67

Şekil Ek III.9. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Organik Bitkisel Üretim Yapan Çiftçi Sayısı

Şekil Ek III.10. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Organik Bitkisel Üretim Alanı

Şekil Ek III.11. Batı Akdeniz Bölgesi'nde ve Türkiye'de Organik Bitkisel Üretim Miktarı

